Emre Kongar

12 Eylül Kültürü

Remzi Kitabevi

Emre Kongar

12 Eylül Kültürü

(Kültür Üzerine 4)

3. Basım

Remzi Kitabevi

Birinci Basım: Haziran 1987 (Say Yay.)
İkinci Basım: Kasım 1993
Üçüncü Basım: Nisan 1995

Kapak: Ömer Erduran

ISBN 975-14-0425-8

Remzi Kitabevi A.Ş.
Selvili Mescit S. 3 34440 Cağaloğlu-İstanbul, 1995
Tlf: 511 6916 - 522 0583, Fax: 522 9055

ÖNSÖZ

Türkiye'de yine inanılmaz şeyler oluyor. Bir yandan işçi sendikalarının ve partilerinin mallarına el konuyor, öte yandan batmış şirketler ve bankalar devlet eliyle "kurtarılıyor". İşin garibi bütün bunlar liberalizm adına yapılıyor.

Yine bir yandan Atatürk'ün kişisel vasiyeti değiştiriliyor, kurduğu kurumlara el konuyor, öte yandan devletin memurlarına Suudi Arabistan'daki dinci Rabıta örgütünden maaşlar ödeniyor. Üstelik bunlar da Atatürkçülük adına yapılıyor.

Geçiş dönemi Türkiye'si nasıl bir manzaraya sahip? Bu Türkiye'de, işçi, aydın, kadın, genç gibi kesimler ne durumda? Bu Türkiye'nin gündemindeki sorunlar nelerdir? Bunlar gelecek yıllara nasıl yansıyacak? 12 Eylül Hareketini kısa dönem bir makro değişme modeli çerçevesinde algılamak olanaklı mı?

İşte bu kitaptaki yazılar bu sorulara yanıt arıyor.

Çünkü bu temel soru ve sorunlara eğilmeden, geçiş döneminde olup bitenleri anlamak olanaklı değil.

Kitabımı bir "Giriş" ve bir "Sonuç" bölümü dışında "Kesimler" ve "Sorunlar" olarak ikiye ayırdım. Kesimler bölümünde İşçi, Kadın, Aydın ve Genç gruplarını incelemeye çalıştım. Sorunlar bölümünde ise bir kısmı "eğitim" gibi evrensel, bir kısmı da "işkence" gibi, genellikle geçiş dönemlerinde ortaya çıkan özel sorunlara eğilmeye çalıştım. Bu bölümleme sırasında, daha önce geliştirdiğim bir değişme modeli için de bazı ipuçları belirlemeye dikkat ettim.

Bu bölümler ve alt bölümler hepsi "geçiş döneminde" yazılmış olmakla birlikte, aslında farklı zamanlarda oluşturulmuş yazılardır. Fakat hepsindeki esas yaklaşım, suçlayıcı ve mahkûm edici olmaktan çok, sorunları ve insanları anlamaya çalışan ve hoşgörüyü geliştirmeye yönelen bir çabadır.

Türkiye'de olaylar oluyor. Hatalar yapılıyor. Acılar çekiliyor. Sonra bunların hepsi unutuluyor. Bu kitabı bir döneme tanıklık edebilmiş olmak umuduyla oluşturdum.

Dikkatli bir göz, bu kitapta yalnız "özel bir dönemi" değil, Türkiye'nin genel niteliklerini de yakalayacaktır. Çünkü geçiş dönemlerinin bu denli sıklaşmasının altında, temel yapısal özelliklerimiz yatmaktadır.

12 Eylül hareketi aslında bir "değişme" olayını simgeliyordu.

Toplumların tarih içindeki değişmeleri, genellikle, ancak yüzyılları kapsayan uzun dönemli üretim biçimi değişmeleri biçiminde algılanabilmektedir.

Oysa, her toplum her an değişmekte olduğuna göre, değişmenin gerek filizleri gerekse bizzat değişme süreci her an, yani, kısa dönemli olarak da yaşanmaktadır.

Ben gerek *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği* kitabımda, gerekse *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* kitabımda bu kısa dönemli değişmelerin dinamiğini yakalamaya çalıştım.

Bilindiği gibi toplumsal değişmenin asıl dinamiği, insanın doğa ile olan ilişkilerinden oluşan teknoloji ile, insanın insan ile olan ilişkilerinden oluşan ideolojinin etkileşiminden ya da çelişkisinden doğar.

İnsanlık tarihi açısından teknoloji-ideoloji ilişkisinin göreli denge noktaları da vardır. Bu denge noktaları *kuruluş* ve *değişme* dönemi dediğimiz ideolojik dönemlerdir. Tarihsel oluşum içinde nokta niteliği taşıyan bu ideolojik dönemler aslında bir insanın ömrünü aşan zaman kesimlerini kapsarlar.

Bu göreli denge noktaları aslında kendi içlerinde de aşamalara bölünürler. Bu aşamalar 1) *tepki biçimlenmesi*, 2) *iktidarı ele geçirme*, 3) *uygulama* ve 4) *kurumsallaşma* olarak, zorunlu bir sıra ile birbirlerini izlerler.

Her ideolojik dönem, kendinden bir sonraki döneme göre *kuruluş dönemi*, kendinden bir önceki döneme göre de *değişme* dönemidir. Her ideolojik dönem kendinden önceki dönem tarafından yaratılır ve kendinden sonra gelecek bir dönemi ortaya çıkarır. Bu açıdan her ideolojik dönemin tepki biçimlenmesi aşaması bir önceki dönemin kurumsallaşma aşaması ile, kurumsallaşma aşaması da bir sonraki dönemin tepki biçimlenmesi aşaması ile çakışır.

Birey kendi yaşamı içinde ancak belli bir ya da birkaç aşamaya tanık olabilir. Böyle bir ya da iki aşama ise tarihin genel gelişme çizgisine oranla hemen hemen hiçbir anlam taşımaz. Oysa her aşama belli

ideolojik dönemler içinde bir anlam taşır. Belli göreli denge noktalarını simgeleyen ideolojik dönemler ise, art arda dizildikleri zaman insan-doğa ve insan-insan çelişkisinin çözülme sürecini belirleyen bir genel eğilim eğrisi oluşturur.

Aslında bu sonsuza uzanan bir eğridir. Çünkü her iki çelişkinin de çözülmesi ancak sonsuz (mekân olarak da, zaman olarak da sonsuz) bir boyutta söz konusudur. Bu arada hiç kuşkusuz bugünden görebildiğimiz bütün üretim biçimleri de aşılacaktır.

Adı geçen kitaplarımda geliştirmeye çalıştığım bu modele göre 12 Eylül'ü iki ayrı açıdan kavramlaştırmak olanaklıdır.

Birinci olarak 12 Eylül, kendi içinde bütünlüğü olan bir değişme dönemi biçiminde ele alınabilir. Bu durumda, 12 Eylül Döneminin, "Tepki Biçimlenmesi", "İktidarı Ele Geçirme", "Uygulama", "Kurumsallaşma" aşamalarından söz edilebilir.

Aslında böyle bir çözümleme oldukça ilginç olacak ve bize belki de yeni perspektifler kazandırabilecektir.

İkinci olarak, 12 Eylül'ü, kendinden daha büyük bir *"Değişme Dönemi"*nin, dört aşamasından biri olarak görmek olanaklıdır. Bu durumda, 12 Eylül, bir değişme döneminin ikinci aşaması olan "İktidarı Ele Geçirme"ye karşılık olmaktadır.

Bu ikinci çözümleme modeli şöyle bir manzara çizmektedir: (Bu çözümlemenin temel ilkelerini öteki kitaplarımda geliştirmeye çalıştığım için, burada çok kısaca değiniyorum). Cumhuriyetin Kuruluş Dönemi 1870'li yıllarda başlayan ve 1970'li yıllarda sona eren yüz yıllık bir dönemdir. Bu dönemin son aşaması olan "Kurumsallaşma" aşaması, 1950'lerde başlayıp, 1960'larda doruğa ulaşan ve 1970'lerde biten bir süreci kapsar.

Kuruluş dönemini izleyen değişme döneminin ilk aşaması olan "Tepki Biçimlenmesi", kuruluş döneminin "Kurumsallaşma Aşaması" ile çakıştığı için, 1950-1980 arası, aynı zamanda, değişme döneminin de başladığı ve bu dönemin, "Tepki Biçimlenmesi" aşamasının ortaya çıktığı devre olmaktadır.

İşte bu çerçeve içinde 12 Eylül, değişme döneminin ikinci aşaması olan, "İktidara El Koyma" aşamasını simgelemektedir.

Bu konuda da ayrıntılı bir çözümleme denemesini daha ilerdeki yıllara bırakıyorum.

Çünkü 12 Eylül henüz daha çok sıcak. Bu sıcaklık içinde toplum

da, iktidar da, belki ben de, soğukkanlı, bilimsel, nesnel bir değerlendirmeye hazır değiliz. (Ben kendimi hazır hissediyorum ama, bilimadamı kuşkuculuğu içinde, kendimin de içinde yaşadığı ve çok yoğun olarak etkilendiği bir dönem hakkında uzun dönemli çözümlemeleri ne denli sağlıklı olarak yapabileceğimi sorguluyorum sadece. Ve bu sorgulamayı okuyucumla dürüstçe paylaşıyorum.)

Yine de 12 Eylül'den sonra çevremde, yani toplumda olup bitenlere tanıklık ederken, kendi kurmuş olduum modelin değişkenlerine, ister istemez ağırlık verdim.

Kanımca, "Kuruluş" ve "Değişme" dönemleri, birbirleri ile, "sınıfsal yapı", "ideoloji" "dış dünya" ve "teknoloji" ölçütlerine göre mukayese edilmelidirler. (Bu konuda da ayrıntılı önerilerimi öteki kitaplarda geliştirmiştim.)

Bu nedenle de 12 Eylül hakkındaki gözlemlerimi olanaklı olduğu ölçüde, bu ögelere karşılık olacak bölümler, alt bölümler ve yazılar halinde düzenledim.

Pek doğal olarak, olayların akışı içinde yazılmış olan bu kitaptaki yazılarla, tutarlı bir model çerçevesinde yapılacak çözümlemeler arasında tam bir çakışma yok. Ama en azından ilerdeki çalışmalar için pek çok ipucu var.

Sanıyorum ki, dikkatli bir okuyucu 12 Eylül Hareketi'nin "ideoloji", "sınıfsal yapı", "dış dünya" ve hatta üzerinde pek durmadığım, "teknoloji" konusundaki değerlendirilmeleri açısından pek çok ipucunu kolaylıkla yakalayacaktır.

Bu ipuçları görülemiyorsa, ben iyi anlatamamışım demektir.

12 Mart 1987
Cağaloğlu, İstanbul

İKİNCİ BASIM İÇİN ÖNSÖZ

12 Eylül Dönemi'nin sıcaklığı geçti. *12 Eylül ve Sonrası* adlı kitabımın ikinci basımını yaparken, "dönemin sıcaklığı" nedeniyle yayımlayamadığım toplam sekiz yazımı daha ekledim. Bu yazıların bir bölümü 12 Eylül Dönemi'nde yaşadıklarım ile ilgili. Anı niteliğinde.

Sanıyorum, bu yazılarla birlikte, "Dönemi" daha iyi algılamak kolaylaşacak.

Kitabın ikinci basımında adını da değiştirdim. Yazıların genel ekseni kültürel yapımızla ilgili olduğu için "Kültür Üzerine" dizisinin 4. kitabı olarak okuyucuya sunuyoruz.

Bugün 12 Eylül'ün yasaklısı Demirel, Cumhurbaşkanlığı makamında oturuyor. Siyasete girmesi vetolanan Erdal İnönü ise, yakın bir döneme kadar Başbakan Yardımcılığı yaptı.

Ama herkesin gördüğü gibi toplumumuz 12 Eylül'deki genel sınırlama ve kısıtlamaları 1993 yılında bile aşabilmiş değil.

Hele hele, toplumu 12 Eylül'e getiren sorunların üstesinden gelebilmiş hiç değil.

İkinci basımı yaparken, yazıların "güncelliklerini" kaybedip kaybetmediğini düşündüm. "Sivas katliamı" bu sorumu yanıtladı: 12 Eylül sorunları günümüzde artarak sürüyordu.

Şimdi artık 12 Eylül'ün benim genel değişme modelim içindeki yeri iyice belirginleşmiş durumda: 12 Eylül, Cumhuriyet'in "Değişme Dönemindeki" "İktidarı ele geçirme" aşamasını simgeliyor.

Kendi içinde yeni bir "Kuruluş Dönemi" de oluşturan bu gelişmeler, doğru teşhis edilebildiği taktirde geleceğimizi bilinçle biçimlendirmek olanaklı olacak.

Yoksa her şey boşuna...

12 Temmuz 1993
Ulus, Ankara.

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM I - GİRİŞ

Bugünkü Demokrasi Kültürümüzün "Hal-i Pür Melali" 17

BÖLÜM II - KESİMLER

Alt Bölüm 1. İŞÇİ 27

1. 24 Ocak Kararlarının Sonuçları 29
2. İşçinin Ücreti Neden Geriliyor? 33
3. Türk İşçisinin Seçim ve Geçim Derdi 35
4. Demokrasi, Sendikalar ve Basın Özgürlüğü 38
5. Sendikalı İşçinin Eğitimi Nasıl Olmalıdır? 41
6. Çalışanların Kültür, Sanat ve Edebiyata Bakışı 44

Alt Bölüm 2. KADIN 49

1. Feminizm Üzerine Düşünceler 51
2. Türk Kadınının Kültürel ve Toplumsal Gelişimi 56
3. Bir Feodalite Kalıntısı: Başlık Parası 61

Alt Bölüm 3. AYDIN 65

1. Aydınlar ve Lumpenaydınlar 67
2. Aydın ve Demokrasi 71
3. Tanzimat Aydını: Peygamber mi, Hain mi? 75
4. Aydın Aydının Kurdudur. 79

Alt Bölüm 4. GENÇ 83

1. Bugünün Gençliği ve Kimlik Bunalımı 85
2. Eğitim ve Gençlik 88
3. Almanya'da Türk Çocukları: Azınlık Psikolojisi ya da Uyum Sorunları 92
4. YÖK Gençliği 97

5. Geçiş Döneminde Gençler Sanat ve Edebiyata Nasıl Bakıyorlar? 102
6. Bir 10 Kasım Anısı 115

BÖLÜM III - SORUNLAR

Alt Bölüm 1. REJİM SORUNLARI VE MÜDAHALELER 127
1. Ülkeyi 12 Eylül'e Getirmenin Suçu Kimde? 129
2. Geçiş Döneminde Başbakanlık 133
3. Müdahalelerde Neden-Sonuç İlişkisi 135
4. Demokrasiye İnançsızlık 137
5. Askeri Müdahaleler Açısından El Salvador ve Türkiye 139
6. Geçiş Döneminde Türkiye'deki ABD Temsilcisi: Strausz-Hupe 142
7. Cinayetlerin Öncesi ve Sonrası 145

Alt Bölüm 2. PLANLAMA VE EKONOMİ SORUNLARI 147
1. DPT'nin Yirmi Beşinci Yılı ve Tinbergen 149
2. TÜPKO ve Haberleşme Sektöründe Plansızlığın Maliyeti 151
3. TÜPKO Olayının Perde Arkası 153
4. TÜPKO Olayının Öğrettikleri 155
5. Kaya Erdem'den Öğrendiklerimiz 157
6. Milli Gelirimiz Üzerine Bir Basın Toplantısı 159

Alt Bölüm 3. HUKUK DEVLETİ VE İŞKENCE 161
1. Hukuk Devletinin Önkoşulu: Yargıç Güvencesi 163
2. Hukuk Devletinde Bir Yara: İşkenceci 165
3. Hukuk Devletinin Temeli Yargıçlar ve Güvenlik Soruşturması 167
4. İdam Cezası Niçin Kaldırılmalıdır? 169

Alt Bölüm 4. LAİKLİK VE TÜRBAN 173
1. Laiklik ve Hoşgörü 175
2. Laikliği, İslam'a Türkler Getirdi 177
3. Mümin ve Mürteci 180
4. Rabıta Olayının Düşündürdükleri: Dinsel İdeoloji ve Ulusal Bütünlük 182
5. Türban Olayının Ardındaki Gerçekler 187

Alt Bölüm 5. EĞİTİM VE YÖK 193

1. Milli Eğitim mi, Milli Felaket mi? 195
2. Ortaöğretimimiz Anarşist Yetiştiriyor 197
3. Kitaplar ve İktidarlar 202
4. 12 Eylül Döneminde Öğretmen Yetiştiren Öğretmenler 206
5. Üniversite Giriş Sınavı ve Ardındaki Gerçekler 215
6. Üniversitenin Çöküşü Önlenebilir 219
7. Bir Fantezi: Seçmeli Spor ve Müzik Üzerine Zorunlu Saçmalar 223

Alt Bölüm 6. ARABESK KÜLTÜR, SANSÜR VE TELEVİZYON 229

1. Genelde Geçiş Kültürü: Arabesk 231
2. Günümüzde Arabesk Bile Daha Arabeskleşebilirmiş 239
3. ANAP İktidarının Kültür Politikası ve Muzır Kurulu 242
4. 12 Eylül'ün Mizahımıza Katkıları: Matrak Özdeyişler 247
5. Sansürcü Kafa 250
6. Gelişen Kapitalizm ve Yeni Sansür Yasası 255
7. Toplumbilimsel Açıdan Televizyonda Kaçan Fırsatlar ve İkinci Kanal 259

Alt Bölüm 7. EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ ARACILIĞI İLE SİYASET FANTEZİLERİ 265

1. Nermin ve Hayganuş'tan Sonra Asuman'ı da Becerebilecek mi? 267
2. "Fatma İrfan'a Mektuplar"da Af 269
3. Göç Temizliği 271
4. Şair Sesli Diş Fırçalı Musluk Tamircisi 273
5. Nergis, Korhan'la Özgür Arasında 275
6. 12 Eylül Öncesi Attilâ İlhan Üzerine Öznel Notlar 277

BÖLÜM IV - SONUÇ

1. Türkiye'de Değer Yozlaşması ve Tüketim Toplumu 289
2. Gelecekteki Tehlike: Kurumlaşan Anti-Demokrasi 295

Bölüm I

Giriş

Kavgalarımız da bir türlü eksilmiyor
Boyuna savaşıyor ve ölüyoruz
Nedir o genelevlerin hali
Erkekler dostlarını bıçaklamaktan baş kaldıramıyor
Filmlerimizin adı *Aşk Yüzünden Cinayet*
Veya *Aşk Uğrunda Katil*

Salâh Birsel, "Dünya İşleri" adlı şiirden,
Köçekçeler. Türkiye İş Bankası Yayınları
Ankara, 1980, s. 173.

Bugünkü Demokrasi Kültürümüzün "Hal-i Pür Melali"

Bilindiği gibi demokrasi en kısa tanımıyla, "azınlığın da çoğunluk haline gelebilme hak ve olanağının bulunduğu bir çoğunluk yönetimidir."

Yani demokrasi öyle bir çoğunluk yönetimidir ki, bu yönetimde, azınlıkta kalmış olanlar, sürekli bir biçimde eğitim, örgütlenme ve propaganda yoluyla, iktidarı eleştirme ve iktidarı isteme hakkına ve olanağına sahiptirler.

Azınlıkta kalmış olanların da iktidarı isteme hakkının ve olanağının bulunması, ancak, bireysel, grupsal ve örgütsel olarak, temel insan hak ve özgürlüklerinin tüm kurum ve kuralları ile işletilmesi ile bir anlam kazanır.

Bu haklar, birbirinden ayrılamayacak olan düşünce ve söz hürriyeti, örgütlenme hürriyeti gibi demokratik hak ve hürriyetlerdir.

Düşünce ve söz hürriyeti birbirinden ayrılamaz, çünkü ifade edilemeyen düşünce zaten düşünce değeri taşımaz.

Örgütlenme hürriyeti olmadan, söz hürriyeti, bireysel bir eylem olmaktan öteye gidemez. Oysa, demokrasilerde hürriyetler iktidarı istemeye yönelik oldukları zaman siyasal anlam kazanırlar.

Demokrasinin Temelinde Yatan Evrensel Kültür

Türkiye'de demokrasinin ve kültürün bugünkü temel sorunu, bir yandan 1982 Anayasa'sındaki demokrasiyi sınırlayıcı ve kısıtlayıcı maddelerin varlığı, öte yandan bu maddelere ruh ve vücut veren yanlış bir koşullanmanın kültürel temelleridir.

Bir başka deyişle, bugün Türkiye'de demokrasi sorunu, bir sınırlayıcı ve kısıtlayıcı Anayasa sorunu gibi görünmekle bir-

likte, asıl sorun, bu Anayasanın ardında yatan kültürel değerlerimizdeki yanlışların ve çarpıklıkların sorunudur.

Bir ülkedeki "demokrasi kültürü", şu temel varsayımların herkes tarafından kabul edilen değerler olarak bir toplumda bulunmasına bağlıdır.

1) Demokrasi, vatandaşların kendi yöneticilerini kendilerinin seçmeleri için icat edilmiş bir sistemdir.

2) Vatandaşlar, seçtikleri yöneticileri her an gözlemleyebilmeli ve eleştirebilmelidirler.

3) Vatandaşlar, beğenmedikleri yöneticileri, yine kendileri, değiştirebilmelidirler.

4) Demokrasilerde, adaylar, vatandaşlara en iyi hizmet edebilme iddiası ile ortaya çıkarlar. Demokrasinin tanımı gereği, yöneticiler, vatandaşa en iyi hizmet edebilenlerdir.

5) Vatandaşın en iyi hizmet edecek olanı seçebilmesi için, çeşitli siyasal partiler ve çeşitli kişiler, vatandaşa, birbirlerinden farklı seçenekler sunmalıdırlar. Vatandaş, ancak bunların arasında (yani farklı seçeneklerin bulunduğu bir yelpaze içinden) bir seçim yaptığında, bu, anlamlı bir seçim olur.

6) Demokrasi en kaliteli yöneticileri seçme şansı verdiği ve gerektiğinde bu yöneticilerin barışçı yollarla değiştirilmesine olanak sağladığı için, en erdemli rejimdir.

7) Demokrasi yoluyla en iyi ve en kaliteli insanlar seçildiği ve bu seçilme işine girenlere de politikacı denildiği için, bir ülkenin en kaliteli insanları politikacılardır.

8) Politika ile uğraşmak hem onurlu hem gerekli hem de zevkli bir iştir. Politika bir ülkeye en üst düzeyde hizmet edebilme sanatıdır.

9) Ülkedeki tüm vatandaşlar, tüm örgütler ve kurumlar, politika ile ilgilenmeli, ülkenin kaderinde söz sahibi olmalıdır.

10) Devlet, hükümet, yasalar ve gelenekler, politikacıyı desteklemeli, yüceltmeli, politika ile uğraşmayı özendirmeli ve teşvik etmelidir.

11) İktidara gelmek demek, bir süre sonra seçimle yine iktidarı yitirmek demektir. Bu nedenle her politikacı seçilmek

istediği ölçüde seçimi yitirmeye de hazır olmalıdır. İktidar ve muhalefet, biri olmazsa öteki de olmayacak olan, varlıkları birbirine bağlı iki kardeştir. Bu nedenle her ikisi de aynı derecede saygın, aynı derecede kaliteli, aynı derecede gerekli ve aynı derecede vatan sevgisi ile dolu insanlardan oluşur.

12) Demokrasiyi iki tehlike bekler: Bunlardan birincisi, oy ile iktidara gelmiş olanların, muhalefette kalanların temel hak ve özgürlüklerini kısıtlamaları ve böylece demokrasiyi diktatörlüklerin en korkuncu ve en kanlısı olan çoğunluğun diktatörlüğüne çevirmeleridir. İkinci tehlike ise, iktidarı yitirmiş olanların, halk iradesinden başka bir iradeye ya da gerekçeye (tarih gibi, ırk gibi, milli menfaat gibi, din gibi Allah gibi) sığınarak, iktidarı istemeleridir. Bu halde de demokrasi anarşiye dönüşür.

13) Ülke menfaatleri, siyasal parti programlarından ayrı düşünülemez. Her siyasal parti, ülke menfaatlerini kendi gördüğü biçimde halka sunar ve bunun için oy ister.

14) Ülke menfaatleri, halkın, milletin menfaatlerinden soyut, ayrı bir kavram değildir.

15) Bir ülkede belli kesimlerin sınıfların, grupların, kişilerin menfaatleri çatışabilir. Demokrasi bu çatışan menfaatleri en iyi biçimde dengeleme rejimidir. İnsanlardan bağımsız bir "milli menfaat" kavramı yoktur. Bir ülkenin menfaati, o ülkede yaşayan halkın, yani milletin tümünün menfaati demektir. Yani milli menfaat, bütün bu sınıf, grup ve kişilerin ortak özelliklerinin bulunduğu noktadır.

16) Demokrasi gelişmekte olan ülkeler için de geçerli ve erdemli bir rejimdir. Ancak demokrasi sayesinde bu ülkelerdeki kalkınma yeterince hızlı olur. Çünkü ancak demokrasi sayesinde ülke kalkınması için gerekli olan fedakârlık, eşit oranda dağıtılır. Ancak demokrasi sayesinde fonların kalkınma için harcanması denetlenebilir. Yoksa fonlar diktatörlerin şahsi zevkleri için kullanılır.

17) Bir ülkenin dış politikasındaki en büyük güç demokrasidir. İçerde farklı fikir ve görüşlerin olması, hükümetin dışar-

daki manevra kabiliyetini artırır. Bu yüzden demokratik ülkeler dış politikalarında daha rahat, daha başarılı ve ulusal menfaatlere daha uygun davranırlar.

Geçiş Döneminin Getirdiği Anayasa ve Demokrasi Kültürü

Geçiş dönemi, yerini bir başka geçiş dönemine bırakırken, toplumumuz gerek Anayasa gibi yazılı hukuk metinleri, gerekse yazılı olmayan ama topluma yaygın bir biçimde empoze edilen değerler açısından nerededir? Demokrasi kültürü nasıl bir görünüm almıştır?

Şimdi bugün Türkiye'ye egemen olan siyasal kültürü (siyasal kültür diyorum, çünkü "demokrasi kültürü" demeye dilim varmıyor) kabaca şöyle özetlemek olanaklıdır:

1) Siyaset kötü ve tehlikeli bir faaliyettir. Siyasete atılmanın ucunda ipe gitmek vardır. Her başbakanın bir bayramlık bir de idamlık gömleği olmalıdır.

2) Geniş halk kitleleri ve örgütler, dernekler, kurumlar, olanaklı olduğu ölçüde bu kötü ve tehlikeli faaliyetin dışında tutulmalı, depolitize edilmelidirler.

3) "Seçim", kavram olarak kötü bir olaydır. Çünkü seçilenleri seçenlere karşı borçlu bırakır. Bu yüzden de seçilenlerin salim ve doğru kararlar almaları olanaksızlaşır. Örneğin YÖK, üniversiteleri bu kötülükten kurtarmak için kurulmuş ve Üniversite öğretim üyelerinin kendi yöneticilerini seçerek yozlaşmış bir üniversite yönetimi oluşturmalarını önlemek amacıyla, atama ile yönetici belirlenmesi ilkesini benimsemiştir.

4) Yöneticileri barışçı yollarla değiştirmenin başka bir yolu ve yöntemi olmadığı için, aslında zararlı olan seçim mekanizması tahammül edilmesi zorunlu bir süreçtir.

5) Seçimin zararlarını en aza indirmek için, seçim arası dönemler olanaklı olduğu ölçüde uzun tutulmalıdır.

6) İktidarın seçim sonunda değişeceğini söylemek ya da bunun propagandasını yapmak, ülkede, gerek iç gerekse dış

istikrarı bozar. Bu nedenle olanaklı olduğu ölçüde, seçimden ve iktidar değişmesinden söz edilmemelidir.

7) İnsanlar siyasetle uğraşmadıkları sürece ülke daha mutlu olur, daha hızlı kalkınır, iç ve dış istikrar daha iyi sağlanır.

8) Hükümeti eleştirmek ile devletin temel kurallarına karşı çıkmak arasında belirgin farklar yoktur. Dolayısıyla muhalefet yapmak ile vatana ihanet etmek arasındaki farklar da pek belirgin değildir. Her olay ayrı ayrı incelenmelidir.

9) Seçimler arasında hükümetin icraatını sürekli eleştirmek, genel bir kötümserlik doğurur. Bu ise, rejimin ve devletin temellerini sarsar. Bu nedenle, muhalefet bilerek ya da bilmeyerek, sürekli bir biçimde istikrarsızlık ve ihanet kaynağı olmaktadır.

10) Yöneticiler, seçmenlere hizmet etmek için seçilmiş ve vatandaşların her an denetimine tabi insanlar değil, vatandaşlardan daha akıllı, onları yönlendirecek, alternatifsiz program sahibi kişilerdir. Ülkenin selameti için değişmeden, uzun süre iktidarlarını sürdürmeleri gerekmektedir.

11) Toplumda, işçilerin, üniversitelerin, memurların, yargıçların menfaatlerinden soyut, bağımsız, bir ülke menfaati kavramı vardır.

12) Ülke menfaati kavramı, siyasal partilerin seçmene anlattıkları programlardan da bağımsızdır.

13) Ülke menfaati kavramı zaman zaman siyasal partilerin menfaatleri ile çakışabildiği gibi, zaman zaman da bunlarla çatışabilir.

14) Ülke menfaati kavramı, işçilerin, köylülerin, memurların, üniversitelerin menfaatleri ile de çatışabilir.

15) Ülke menfaatinin ne olduğu konusundaki kararı, siyasal partilerin, işçilerin, memurların, üniversitelerin dışında bir organ vermelidir. Çünkü bütün bu sayılanların kendi menfaatleri vardır ve bu menfaatler zaman zaman ülke menfaati ile çatışabilir. Bu nedenle "tarafsız" bir organın karar vermesine gereksinme vardır.

16) Vatandaşlar seçmen olarak görevlerini en iyi biçimde seçimde sandığa gidip oy kullanarak, bunun dışında siyasete

hiç karışmayarak ve büyüklerinin sözlerini dinleyerek yerine getirebilirler.

17) Türkiye çepeçevre düşman ülkelerle çevrilidir. Ayrıca bir sıcak savaş bölgesinde yer almaktadır. Bu nedenle ülke zaten demokrasiye pek uygun bir ortam içinde değildir.

18) Türkiye, kişi başına düşen milli geliri bin dolar civarında bir ülkedir. Böyle azgelişmiş ülkelerde demokrasi pek yürümez. O nedenle "biraz dikkatli" olmak gerekir.

19) Türkiye'nin ekonomisi dış borçlara dayalıdır. Dış borçlar yüzünden Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerine bağımlıdır. Bu ülkeler ise Türkiye'de kontrollü de olsa, bir miktar demokrasi istemektedirler. Demokrasi biraz da bu nedenle işletilmelidir. Fakat bu arada, bu ülkelerin Türkiye'nin kendine özgü koşullarından dolayı izin verebileceğinden daha fazla demokratik hak ve özgürlüklerin yürürlüğe sokulması için "Türkiye'nin iç işlerine karışmalarına" izin verilmemelidir.

Demokratik Kurum ve Kuruluşların Durumu

Şimdi çok kısaca, bu temel siyasal değerler üzerine inşa edilmiş olan Demokratik Kurum ve Kuruluşların geçiş dönemindeki durumuna bir göz atalım:

1) Anayasa, bir hak ve özgürlükler Anayasası'ndan çok bir kısıtlamalar ve yasaklar Anayasası niteliğindedir.

2) Parlamento, yasaklı partilerin ve yasaklı kişilerin dışında kalan izinli partiler ve izinli kişiler tarafından kurulmuştur.

3) Yargı organı, atamalar açısından iktidarın denetimine terk edilmiştir.

4) Üniversite önce tasfiye edilmiş, sonra da tek merkezden denetime alınmış, örneğin radyasyon konusu gibi ülke menfaatleri açısından son derece önemli olan bir konuda bile kamuoyuna objektif bilgi aktarması yasaklanmıştır.

5) Basın çok ağır para cezaları ve yargı yetkileriyle donatılmış idari kurullar aracılığı ile denetim altına alınmıştır.

6) Siyasal partiler ve politikacılar hâlâ önemli yasaklar ile karşı karşıyadır.

7) Sendikal faaliyetler (özellikle grev) çok sınırlanmış ve kısıtlanmış, ayrıca siyasatle ilişkiler yasaklanmıştır.

Bütün bu tabloya rağmen iktidardaki siyasal güçler hızlı bir kadrolaşma ve gelişme içinde gözükmektedirler. Yani demokrasi oyunu başta özetlediğimiz kurallara göre oynanmamaktadır. Bazı haklar yalnız iktidara tanınmıştır.

Sorumlu Kim? Kurban Kim?

Bir toplumbilimci gözüyle, kültürel ve siyasal genel yapı ile ilgili olaylarda tek bir sorumlu aramanın olanaklı olduğu kanısında değilim.

Sorumluluk ortaktır.

Yalnız bugünkü duruma nesnel ölçülerle baktığımızda, gelir dağılımı bakımından zarara uğrayanlar ile mevcut durumdan oldukça yararlanmış olanlar ayrımını yapmak olanaklıdır.

Reel gelir açısından ücretlilerin zarar ettiği, sermayenin ise bu durumdan kârlı çıktığı tüm araştırma rakamlarına göre ortadadır.

Mevcut demokrasi erozyonunun sorumlusu belli olmasa bile kurbanı bellidir: 24 Ocak kararlarından sonra, milli kurban (nesnel ölçülere göre) ücretlilerdir.

Çözüm Nerede?

Önümüzdeki tek çözüm, demokrasinin tüm kuralları ve kurumlarıyla işletilmesindedir.

Türk ücretlileri, aydınıyla, kadınıyla, genciyle, demokrasiye sahip çıkmalıdır. Çünkü demokrasi işçinin ekmeğidir.

Yani demokrasi varsa ücretlilerin reel geliri artmakta, demokrasi yoksa emekçilerin geliri reel olarak gerilemektedir.

Tüm demokratların rejime sahip çıkması için ise iki önemli engeli aşmak zorunludur. Bir uçta pasifizm tuzağından kurtulmak, öteki uçta provokasyon kapanına yakalanmamak için uyanık olmak gerekmektedir.

Bölüm II

Kesimler

Umutsuz muyuz?
Hayır, değiliz.

Ağacın cılız gövdesi bile
Canlanır sevgiyle bakınca.

Kötü değildir ağlamak
Yüreğim boş bir kafes işte.

Umutsuz muyuz?
Hayır, değiliz.

Haydi uçuralım göklere
Sevgi kuşlarını

Ali Püsküllüoğlu, "Umutsuz muyuz?"
adlı şiirinden, *Gül Sevgili Yurdum*,
Varlık Yayınları, İstanbul, 1984, s. 23.

Alt Bölüm 1

İşçi

İşte hep birlikte denize doğru yürüyoruz
orada sedef kakmalı güneş, gözleri yelken
ve bakışları rüzgâr olan gençliğim
bana bir ağacın özgürlüğünü
ve bir ormanın kardeşliğini anlat

Tuğrul Tanyol, "Bir Güzden Ağır Adımlarla"
adlı şiirden, *Ağustos Dehlizleri*,
Cem Yayınevi, İstanbul, 1987, s. 45.

1. 24 Ocak Kararlarının Sonuçları

Türkiye 24 Ocak 1980'den bu yana üç siyasal iktidar, hatta üç siyasal rejim dönemi geçirmiştir. Demirel'in azınlık hükümeti zamanında alınan bu kararlar, daha sonra 12 Eylül Askeri Müdahalesi sonunda kurulan geçiş dönemi hükümeti boyunca uygulanmıştır.

Demokrasinin yeniden kurulma döneminin başlangıcında, 1983 seçimleri sonrası iktidara gelen ANAVATAN Partisi de bu kararları, daha doğrusu, bu kararlara paralel olarak yapılmış olan daha geniş ve daha derin düzenlemeleri, büyük bir titizlikle uygulamayı sürdürmüştür.

Kilit Adam: Turgut Özal

Bu kararların üç ayrı siyasal rejim boyunca uygulanmış olması, her üç rejimde de kilit adamın aynı kişi olmasına bağlıdır.

Turgut Özal, ilk dönemde teknisyen olarak, ikinci dönemde ekonomik işlerden sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak, üçüncü dönemde de Başbakan olarak bu kararların hem üretilmesinde, hem de uygulanmasında önemli bir rol oynamıştır.

Bütün bu süreç içinde Turgut Özal, hiçbir teknisyene ya da (hatta özellikle) politikacıya nasip olmayacak bir şansa da sahip olmuş, bu ekonomik kararları, üç yıl boyunca hiçbir muhalefete ve eleştiriye konu olmadan yürütebilmiştir. Yalnız kısa bir dönem, yine askeri yönetim sırasında, uygulama başka ellere geçmiştir. Fakat bu dönem son derece kısa sürdüğü için, bugün varılan sonuçlar üzerinde belirgin etkilere sahip olamamıştır.

24 Ocak Kararlarının Toplumsal Sonuçları

Bütün bu *istikrar operasyonunun* maliyeti çalışan sınıfların, yani maaşlı ve ücretlilerin sırtına yüklenmiştir.

İşçilerin ulusal gelirden aldıkları pay, yani ücretleri, sürekli bir biçimde gerilemiştir.

İşçi ücretleri rakam olarak artıyor gibi görünse de aslında gerçek ücret olarak, yani ücretin alım gücü olarak gerilemiştir.

Bir başka deyişle, işçinin eline daha çok para geçiyor gibi görünse de, bu para ile alabileceği malların miktarı, 24 Ocak kararlarından önceki dönemden daha azdır.

Memurlar da 24 Ocak öncesi durumlarına göre daha yoksullaşmışlardır.

Yayımlanan çalışmalar, gelir dağılımının daha bozulduğunu göstermektedir. Yani ülkede zenginler daha zengin olurken, yoksullar da yoksullaşıyor.

Bizzat Turgut Özal, en düşük maaş alan devlet memuru ile en yüksek maaş alan devlet memuru arasındaki farkın iyice açıldığını, izledikleri politikanın "başarılı bir sonucu olarak" ilan etmiştir.

Dış Borçlar Açısından Durum

Ülkedeki istikrarı sağlamaya yönelik bu politika, doğrudan doğruya Uluslararası Para Fonu, yani IMF denilen kuruluşun reçetesidir.

IMF bize ne karışıyor? derseniz bunun yanıtı açıktır. Zamanında IMF'den borç almışız. Bu bir. Bugün yine borca gereksinmemiz var. Bunun içinde hem IMF borcuna hem de yabancı bankalara muhtacız. Yabancı bankalar ise IMF yeşil ışık yakmadan borç vermiyorlar. Bu iki.

Türkiye sana yağına ve tüp gaza muhtaç olduğu günleri herhalde henüz unutmadı. İşte IMF piyasadan tüp gazı ve sana yağını kaldırabilecek kadar güçlüdür. Çünkü Türkiye'nin döviz gereksinmesini isterse karşılar, isterse karşılamaz.

IMF, Türkiye'nin alacaklısıdır. Her alacaklı gibi verdiği parayı geri almak için belli garantiler istemektedir. Ülkeyi yönetmek isteyenler borç olarak döviz aradıkça kredi aradıkça, IMF Türk ekonomisini yönlendirmeye devam edecektir. Çünkü onun dediklerini yapmazsanız, yabancı kredi yoktur. Yabancı kredi olmayınca da tüp gaz ve sana yağı yoktur.

İşte 24 Ocak Kararları'nın uygulanabilmesi için tarihte görülmemiş bir borç yükünün altına girilmiş, böylece zaten var olan IMF'nin egemenliğine iyice teslim olunmuştur.

Altı yılda, dış borç oranımız iki misline ulaşmış, 1980'de 15 milyar dolar dolaylarındayken 1986 sonunda 30 milyar dolar dolaylarına tırmanmıştır.

24 Ocak Kararlarının Değerlendirilme Zamanı

Gerek uygulama döneminin uzunluğu, gerekse bu dönem içinde sahip olunan askeri yönetim desteği, bu kararların artık nesnel biçimde değerlendirilmeleri için uygun bir zamanın gelmiş olduğunu işaret etmektedir.

Bir başka deyişle, bilimsel olarak, bu kararlara ilişkin uygulamaların sonuçları nesnel bir biçimde ortaya konabilir.

24 Ocak Kararlarının Temel Mantığı

24 Ocak kararları, esas olarak monetarist bir politikanın eseridirler, yani, ekonomiyi para politikalarıyla yönlendirme politikasının ürünüdürler.

Bu parasal politikaların temel amacı ise iç talebi kısmak, ihracat olanaklarını artırmak, tüketimi iyice düşürerek, ithalatı kısıp ihracatı artırarak, dış ödemeler darboğazını aşmaktır.

Bu amaçlara, sürekli olarak zamlara dayalı bir politika ile varılmak istenmiştir. Ayrıca *sıkı para*, yani yüksek faiz ve para arzının kısılması, bu amaçlara varmakta kullanılan yan politikalar olarak göze çarpar.

Sürekli Devalüasyon da, "Türk parasının dalgalanmaya bırakılması" adı altında, dönemin en belirgin özelliği olmuştur.

24 Ocak Kararlarının Ekonomik Sonuçları

Bu tür kararlar, genellikle istikrara yönelik olduklarından, ulusal gelirin büyüme hızını düşürürler, işsizliği artırırlar, yoksul kitleleri daha da yoksullaştırırlar.

Nitekim Türkiye'de de bütün bu klasik sonuçlar ortaya çıkmıştır. Fiyatların aşırı yükselmesi sonunda talep o denli kısılmıştır ki, vitrinler mal ile dolmuştur. Çünkü tüketim düşmüştür.

Tüketim düşünce ihracat olanakları iyice artmıştır.

Dış ülkelerden inanılmaz krediler alınmış, ülke tarihindeki en büyük borç yükünün altına sokularak, piyasa ithal malına doyurulmak istenmiştir. İzlenen fiyat politikası ve sürekli devalüasyon ile talep son derece gerilemiş, böylece, gerçekten de "piyasa doyurulmuştur".

Buradaki çok ilginç bir paradoksa işaret etmeden geçemeyeceğim; piyasa doyurulmuş fakat bu doygunluk, insanların aç bırakılması pahasına gerçekleştirilmiştir.

Sonuç

24 Ocak Kararlarının toplumsal-ekonomik sonuçları, sabit ve dar gelirlilerin aleyhine olmuştur. Türkiye'deki gelir adaletsizliğini daha artırmıştır. Ülkenin geleceğini de iyice ipotek altına sokmuştur.

Toplumsal olarak, eğitim, sağlık, konut gibi hizmetler de pahalılaştığı için, halkın temel gereksinmeleri de karşılanması zor hale gelmiştir.

Bu tür hizmetler alanındaki devlet harcamaları da iyice kısılmıştır. Örneğin 1980 bütçesinin % 4,2'si olan sağlık harcamaları, 1983 bütçesinin % 2,9'una düşürülmüştür.

Özellikle eğitim, toplumda yükselme ve ilerleme yollarının başında gelir. Herkese eşit fırsat tanınması esasına göre düzenlenmelidir. Böyle bir hizmetin para ile daha iyisinin satın alınır duruma gelmesi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sosyal devlet olma ilkesini bile zedeler hale gelmiştir.

Özet olarak 24 Ocak kararlarının toplumsal ve ekonomik bakımdan halk yararına değil zararına olduğunu ve sosyal devlet ilkesinden sapıcı niteliklere sahip olduğunu, bütün bunlara ek olarak ülkenin geleceğini de yabancılara ipotek ettiğini belirtebiliriz.

2. İşçinin Ücreti Neden Geriliyor?

Ülkemizde, ücretler artıyor gibi gözükür. Oysa esas olarak işçinin aldığı ücret, sürekli olarak gerilemektedir.

Enflasyonun Etkisi

İşçi ücretlerini gerileten olay, enflasyondur. En kısa tanımıyla enflasyon, fiyat artışı demektir.

Fiyatlar çeşitli nedenlerle artar. Türkiye'de fiyat artışlarının en önemli nedeni, ithal girdilerin fiyatlarının artması, (Türk parasının değerinin düşmesi) ve spekülatörlerin oyunlarıdır.

Gerçek işçi ücretleri artışı, ücretlere yapılan nominal zamdan enflasyon miktarı düşüldükten sonra kalan miktardır.

Diyelim ki, ücretlere yüzde yetmiş zam yapılmış olsun. Enflasyon yüzde elli ise o yıl ücretlere yapılan zam, yüzde yirmi olur.

Ücretler ve Fiyatlar

İşte bu nedenle, Türkiye'de ücretlerin gerçek durumunu anlamak için, her yıl, hem ücret artışlarına, hem de fiyat artışlarına yani enflasyon hızına karşılaştırmalı olarak bakmak gerekir.

Arka sayfadaki çizelgede ben bu karşılaştırmayı seçimlerin iktidarı sivillere bıraktığı yıla kadar yaptım. İşçilerin yıllık ücret artış oranları ile Türkiye'deki toptan eşya fiyatlarının artış oranlarını karşılaştırdım. Sonuçları her yıl için ayrı ayrı gösterdim.

Başlangıç yılı 1965 olmak üzere, fiyatlara da ücretlere de 100 dersek, her yıl, bu 100 olan fiyat ve ücret ne kadar artmış, fiyatlar yani enflasyon, ücretin ne kadarını yok etmiş? Çizelgede kullanılan gerek fiyatlar, gerekse ücretler, devletin resmi rakamlarıdır.

Çizelgenin Gösterdiği

Çizelgeye dikkatle bakıldığı zaman, işçi ücretlerinin (1974 yılı hariç) demokrasinin askıya alındığı yıllar yani geçiş dönemlerinde, gerilemiş olduğu görülür. 1971 ve 1972 yıllarında gerileme eğilimi gösteren ücretler, 1979 yılından başlayarak yeniden gerçek olarak azalmışlardır.

Bu çizelgeden çıkan sonuç, işçilerin ancak demokratik ortamlarda ücret artışı gerçekleştirebilecekleridir.

İşte biz bu nedenle "işçinin demokratik ve siyasal mücadelesi ile ekonomik mücadelesi birbirinden ayrılamaz" diyoruz. Yine bu nedenle, demokrasi işçinin ekmeğidir anlayışının egemen olması için eğitim yapılması gereğine inanıyoruz.

Toptan eşya fiyatları göstergesi ile karşılaştırmalı olarak sigortalı işçilerin günlük ortalama ücret artışları
(1965 = 100) (1965 - 1984)

Yıllar	Toptan eşya göstergesi Gösterge	Artış	Günlük ücret artışı Gösterge	Artış	Ücret artışının fiyat artışından farkı
1965	100.0	—	100.0	—	0.
1966	104.8	4.8	108.9	8.9	4.1
1967	112.8	8.0	119.5	10.6	2.6
1968	116.4	3.6	130.6	11.1	7.5
1969	124.8	8.4	148.7	18.1	9.7
1970	133.2	8.4	163.4	14.7	6.3
1971	154.4	21.2	182.0	18.6	2.6
1972	182.2	27.8	203.0	21.0	6.8
1973	219.5	37.3	251.8	48.8	11.5
1974	285.0	65.5	315.9	64.1	1.4
1975	313.7	28.7	395.9	80.0	51.3
1976	362.5	48.8	533.5	137.6	88.8
1977	449.8	87.3	678.1	144.6	57.3
1978	686.3	236.5	962.2	284.1	47.6
1979	1.125.0	438.7	1361.9	399.7	– 39.0
1980	2.331.4	1206.4	1975.8	613.9	– 592.5
1981	3.188.7	857.3	2516.6	540.2	– 317.1
1982	3.993.8	805.1	3197.7	681.1	– 124.0
1983	5.217.6	1223.8	4370.1	1172.4	– 51.4
1984	7.931.9	2714.3	6048.5	1678.4	–1035.9

3. Türk İşçisinin Seçim ve Geçim Derdi

Türk işçisine sürekli olarak seçim ve geçim sorunlarının birbiriyle ilişkili sorunlar olmadığı telkin edilmiştir.

"Siz ekonomik haklarınızla uğraşınız, siyasetle uğraşmak kötüdür, yanlıştır, hatta vatan hainliğidir" sözleri son yıllarda pek çok tekrarlanan sözler arasındadır.

Türk işçi hareketinin, Türk işçi sınıfının Türk sendikacılığının gelişme yönleri de bu yapay ayrımla etkilenmek istenmiştir. Ekonomik sendikacılık ve siyasal sendikacılık ayrımları, bilinçli olarak Türk işçisini bölmek, yanıltmak için kullanılan ayrımlardır.

Oysa, ekonomik haklar ile siyasal haklar birbirinden ayrılamaz.

Ekonomik sendikacılık ve siyasal sendikacılık diye bir ayrım yoktur ve böyle bir ayrımın yapılması anlamlı da değildir.

Çünkü gerek vatandaşın, gerekse işçinin hakları, siyasal ve ekonomik olarak birbirine bağlıdır.

Siyasal ve Ekonomik Haklar

Aslında klasik hukukta seçme ve seçilme hakkı gibi haklar ile çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı gibi haklar birbirinden ayrı düşünülebilir. Birinci tür haklara siyasal haklar, ikinci tür haklara ise ekonomik haklar denilebilir.

Gerçek yaşamda ise bu hakların tümü iç içe geçmiş durumdadır. Bu nedenle birbirinden ayrılamaz.

Özellikle demokratik ülkelerde, vatandaş, ister işçi olsun isterse köylü, iktidarı belirleyecek olan oyunu kullanırken esas olarak, partilerin ekonomik programlarına bakar.

Hangi parti işçiden ve üreticiden yana, hangi parti işveren-

den ve sermayeden yana, bakar, ona göre oy kullanır. Ya da en azından böyle bakarak oy kullanması gerekir.

Pek doğal olarak, siyasal hak denilen oy hakkı, iktidarı belirleyeceği için, işçinin ekonomik haklarını verecek olan iktidar da vatandaşlar içinde kim çoğunlukta ise onun ekonomik haklarına daha fazla önem verir.

Buraya kadar söylenmiş olan sözlerin tümü, "bilinçli seçmen" için söylenmiştir.

Bilinçli seçmen, oyunu kime ve niçin verdiğini bilen seçmendir.

Örneğin bir işçi, seçmen olarak oyunu, işveren temsilcisi bir kişinin başbakan olması için kullanıyorsa, ona bilinçli seçmen demek olanaklı değildir.

İşçi ve köylülerin haklarını koruyacak olanlar yine gerek köken olarak işçi ve köylü örgütlerinden gelenler, gerekse parti programlarında sendikaların ve köylülerin haklarını korumayı öngörenlerdir.

Türkiye'de seçmenler, işçi ya da köylü olduklarını düşünmeden, halkçı-demokrat ayrımına ya da sağ-sol ayrımına göre oy kullandıklarından, işçilerin hakları bir türlü yerine getirilememektedir. Ya da işçi haklarından geriye gidişler önlenememektedir. Çünkü iktidardakiler işçiler ya da onlardan yana olanlar değildirler.

Geçim Niçin Seçime Bağlı?

Her parti seçime girerken bir ekonomik program ilan eder. Bu programda, iktidara geldiğinde ne yapacağını anlatır.

Kimi zaman bazı partiler bu konuda bile yalan söylemişlerdir. İktidara gelince işçiye grev hakkı vereceğim deyip, 1950'de iktidarı kazanınca bu sözünü unutan Demokrat Parti böyledir.

Fakat, genellikle günümüzdeki partilerin programları açısından doğru söyledikleri ve iktidara gelince söylediklerini yapacaklarını varsayabiliriz. Bu nedenle de işçiler, seçmen olarak oy kullanmadan önce partilerin programlarına bakmalı, liderlerin dedikleri ne kulak kabartmalıdır.

Örneğin, 1983 seçimlerini kazanan başbakan, eski MESS Başkanı ve TÜSİAD üyesi olarak, seçimlerden önce ekonomik programını açıkça ilan etmiştir. İstikrar programı uygulayacağını belirtmiştir. Böylece, seçmenden ve seçmen olarak işçilerden aldığı oylarla iktidara gelmiştir.

Unutulmamalıdır ki, oy, yalnızca vatandaş olarak seçmenin değil, işçi olarak da seçmenin en büyük silahıdır.

Bu silah yani oy, doğru olarak kullanıldığı zaman, işçinin geçim derdi de, seçim sorunu ile çözülmüş olacaktır. Çünkü seçim aracılığı ile, işçinin ekonomik gücünü artırıcı iktidarlar oluşturulabilecektir.

Hem işçinin yanında olmayan partilere ve kişilere, işçi olarak oy verip, hem de ondan sonra, rejimden, demokrasiden yakınmak akılcı ve haklı bir davranış değildir.

Oylarımıza sahip çıkalım ve geçim derdimizi çözelim.

4. Demokrasi, Sendikalar ve Basın Özgürlüğü

Çeşitli çalışmalar ve hesaplamalar, demokrasinin askıya alındığı geçiş dönemlerinde, işçi ücretlerindeki artışların da askıya alındığını gösteriyor. Bu bölümün başındaki yazılardan birinde ben de bu gerçeği bir çizelge ile gösterdim.

Yalnız bu bulgu bile, gerek sendikaların bir örgüt olarak, gerekse işçilerin tek tek, demokrasiye sahip çıkmaları için yeterli bir neden.

Ayrıca bir de işin insan haysiyetine uygunluğu yönü var. Demokrasinin insan haysiyetine en uygun rejim olması, onu her bireyin tek başına desteklemesi için de yeterli bir neden.

Basın, ya da gazete ve dergi sanayii için sorunun bir üçüncü boyutu daha var: Mesleki ilkeler açısından, demokrasi ve ona bağlı olan basın özgürlüğü, basın işçiliğinin icra edilebilmesi için en gerekli koşullardan biri.

Fakat 24 Ocak kararlarının uygulanabilme ortamı hazırlanırken tüm bu kavramlar zedelendi.

Sendikal Haklar ve Basın Özgürlüğü

Her demokrasi, seçim sistemi dışında da ciddi kurumlara sahiptir. Serbest seçimlerin yanında, bu kurumların varlığı, sistemin sağlıklı işlemesi için gereklidir. Bu kurumlar, seçimlerdeki tercihlerin sağlıklı olabilmesi için kamuoyunu bilgili tutmaya ve insanların tercihlerini serbestçe oluşturmalarına yardım ederler.

Üniversiteler, radyo televizyon, gazeteler, dergiler, dernekler ve sendikalar böyle kurumlardır.

Sendikalar ile basın özgürlüğü arasında son derece kesin

bir ilişki vardır: Bu iki kurumun özgürlüğü çok yakından birbirine bağlıdır: Basın özgürlüğü olmadan, sendikal hakların savunması yapılamaz. Sendikalar olmadan da basın, görevini huzur ve güvenlik içinde yerine getiremez.

Sivil İktidarın Marifetleri

Türkiye bir iç savaş dolayısıyla 12 Eylül 1980 yılında demokrasiyi askıya almış ve 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan seçimlerle demokrasiyi yeniden inşaya koyulmuştur.

Bu arada seçimlere kadar geçen zaman içinde üniversite, sendikalar, dernekler, yeniden düzenlenmiştir. Esas olarak bunların tüm hakları sınırlanmış ve kısıtlanmıştır.

Yalnız basın yasasına dokunulmamıştır bu dönemde.

Sivil iktidar iş başına geldikten sonra, pek doğal olarak yeniden düzenleme etkinlikleri de devam etmiştir.

Mantıken sivil iktidarın sorumluluğundaki bu yeniden düzenlemenin artık, demokrasinin yeniden inşasına yönelik olması beklenirdi. Oysa bazı konularda, tam tersine uygulamalar görüldü. Geçiş dönemi, demokratik hak ve özgürlüklerin askıya alınması açısından, sanki yoğunlaşarak sürdürülüyordu.

Örneğin Polis Vazife ve Selahiyetleri yasası, idareye, basına karşı uygulanabilecek olağanüstü yetkiler verdi. Vali ve emniyet müdürleri, kaymakamlar, doğrudan doğruya gazetelere el koyabileceklerdi.

Bu yasaya karşı çok yoğun tepkiler gösterildi. İktidar, yasanın uygulanmasını, bu tepkiler nedeniyle bir süre "erteledi." Fakat yasa hâlâ tüm gücü ile yürürlüktedir.

Derken basının "muzır yasası" adını taktığı yeni bir yasa ortaya çıktı, yıldırım hızı ile meclisten geçip, yürürlüğe girdi.

Bu yeni yasaya göre de, on bir kişilik bir kurul, idare adına tüm yayınları denetleyecek, yargı adına da bilirkişilik yapacak.

Kurul'un açıkça, kuvvetlerin ayrımı ilkesine ters düşmesi ve idareyi yargının üstüne alması yanında, hükümet memur-

larının basını denetlemesi ve milyarlara varan para cezalarına hükmedebilmesi başlı başına bir "sansür" olayı olarak ortaya çıktı.

Basın ve Sendikalar

Sınırlandırılmış ve kısıtlanmış bir sendikal faaliyet ortamı, ancak özgür bir basın aracılığı ile aşılabilirdi.

Geçiş döneminde basının üzerinde oynanmak istenen oyunlar, basın aracılığı ile oluşturulacak her türlü kamuoyu desteğini olanaksız kılabilir.

Oysa, Türkiye'nin demokrasiyi yeniden inşa etmekte olduğu dönemde kamuoyu desteği ve onu oluşturacak basın özgürlüğü her şeyden önemli gözükmektedir.

Biz bu noktada, sadece basın ile oynamanın tarihte şimdiye kadar hiçbir iktidara hayır getirmediğine işaret etmekle yetiniyoruz.

Çünkü, sendikal hak ve özgürlükler nasıl olsa demokrasinin yeniden inşası çerçevesinde rayına oturacak, basın özgürlüğü açısından ise Türkiye'yi yıllardır sahip olduğu geleneğin daha gerisine çekmek olanaklı olmayacaktır.

Olsa olsa, olamayacak duaya amin diyenler, sıkıntı ve sorunlarına bir yenisini daha eklemiş olacaklardır.

5. Sendikalı İşçinin Eğitimi Nasıl Olmalıdır?

Sendikaların üyelerine ve yöneticilerine dönük eğitimleri kamuoyunu çok yakından ilgilendiren bir konudur.

İşçiye ve sendika yöneticisine ne tür bilgiler verilmiştir? Ne tür bilgiler verilmelidir? Ne tür bilgiler verilmektedir?

Sendikaları ve genelde işçileri suçlayanlar, hiç kuşkusuz, bu genel suçlamalarının içine eğitim etkinliklerini de sokarlar. Bunlara göre, "eğitim zararlıdır".

Eğitimin Anlamı

Bilim adamları eğitim etkinliklerini genel olarak "istenen davranışların oluşturulması için gösterilen etkinlik" diye tanımlıyorlar.

Yani eğitim, kaba bir bilgi aktarımı ya da yalnız bazı yasa maddelerinin yorumu biçiminde anlaşılamaz. Eğitimin amacı işçiye belli bir davranış biçimi aktarılması olmalıdır.

Şimdi suçlamalar da tam bu noktada yoğunlaşır: İşçiye aktarılan davranış biçimi "işvereni tedirgin eden" bir davranış biçimidir. Bu nedenle de zararlıdır.

Eğitimin Birinci Amacı: Vatandaşlık

Oysa, işçiye yönelik eğitimin amacı, geçmişte de bugün de, çok daha başkadır: Henüz çok genç olan Cumhuriyetimizde, öncelikle, insan hak ve özgürlükleri üzerinde durulmakta, işçiye, her şeyden önce vatandaşlık hakları ve görevleri aktarılarak, uygar bir vatandaş gibi davranması için bir eğitim yapılmaktadır.

İlginç olan nokta, bu eğitimin, yalnız işçiye değil, her Türk vatandaşına yapılmasının gerekliliğidir. Hatta Türk işçisinin,

özellikle Türk köylüsüne oranla vatandaşlık hak ve görevleri konusunda çok ilerde olduğunu belirtmek çok da yanlış olmaz.

Nedir vatandaşlık hak ve görevleri?

Cumhuriyet Türkiyesi'nde vatandaşlık hak ve görevleri, Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki "kulluk"tan, çağdaş devletteki "vatandaşlığa" geçiştir.

Çağdaş devletteki vatandaşlık ise seçmenlik hakları ile başlayan, pek çok hakkı ve demokrasiye sahip çıkmak ana ilkesi etrafında düzenlenen pek çok görevi içerir.

Vatandaş Bilinci, Seçmen Bilincine Sahip Olmaktan Geçer

Çağdaş devlette vatandaş, köle değil, efendidir: Oy'unun sahibi olan, ülkeyi yönetecekleri seçen bir efendi.

Çağdaş devlette, vatandaş, yöneticilerin kölesi değildir. Tam tersine, çağdaş devlette yöneticilerin görevi vatandaşa hizmet etmektir.

Vatandaş kendisine ihzmet etmeleri için seçtiği kişileri sürekli olarak denetler. Seçimden seçime de, onların iktidarda kalıp kalmamaları hususunda kararını bildirir. Böylece seçilmiş olan yöneticilerin kendisine iyi hizmet etmelerini güvence altında tutar. Sonuç olarak vatandaşa iyi hizmet eden iktidarda kalır, iyi hizmet edemeyen iktidardan gider.

İşte Türkiye Cumhuriyeti ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişki de budur: Vatandaş birinde köle, ötekinde efendidir.

Altı yüzyıl İmparatorluk geleneğine alışmış olan bir toplumda, kölelikten efendiliğe terfi ediş, tüm toplum katmanları açısından önemli sorunlar doğurur.

İşte kanımca, sendikalı işçiye yıllardır verilen eğitimin temel amaçlarından biri onu efendiliğe alıştırmak, hak ve görevleri hakkında bilinçlendirmektir.

Vatandaşlık ve Demokrasi

Bir ülkedeki demokrasi, ancak vatandaşların vatandaşlık bilinçlerine, yani vatandaşlık hak ve görevlerine yeterince sahip

olmasıyla yaşar. Bu bilinç ise, örgütlü kesimlerde arttığı oranda ülkedeki demokrasi daha sağlıklı bir niteliğe kavuşur.

İşçiye yönelik, vatandaşlık ve demokrasi eğitimi, onu, Türkiye'deki demokrasinin koruyucusu ve kollayıcısı haline getirecektir. Çünkü, Türkiye demokrasinin gelişmesinden doğrudan yarar sağlayan kesim ya da sınıfların başında işçiler gelir.

Geçiş dönemlerini bu denli sık yaşamamızın önleyici ilacı, rejime işçilerin sahip çıkmasında bulunacaktır.

Demokrasi Eğitimi Nasıl Yapılır?

İşçiye yönelik demokrasi eğitimi üç aşamalı olmak zorundadır. Birinci aşamada, demokrasinin çağdaş ve tam bir tarifi yapılmalıdır. Bu tarifle birlikte tüm dünyadaki gelişme ve ülkemizdeki tarih anlatılmalıdır.

İkinci aşamada, Türkiye'de işçinin demokrasiden nasıl yararlandığı somut örneklerle anlatılmalıdır. Yani demokratik dönemlerde işçinin ekonomik ve sosyal kazançları açıkça, örneklerle anlatılmalıdır. Böylece işçi niçin demokrasiye sahip çıkması gerektiğini anlamalıdır.

Üçüncü aşamada ise, işçiye demokrasiyi nasıl koruması gerektiği yani iyi bir vatandaş ve iyi bir seçmen olmanın kuralları, koşulları, hak ve ödevleri anlatılmalıdır.

Sonuç

Türkiye'de işçi sorunları, demokrasi sorunlarından ayırt edilemez. Bu nedenle her işçi eğitiminde ciddi bir demokrasi eğitiminin yapılması gerekir.

Ayrıca demokrasi eğitimi sendikal demokrasiyi de geliştirecek böylece Türk sendikacılığı ve Türk işçi hareketi de güçlenecektir.

Böylece Türk demokrasisi de geçiş dönemlerinden kurtulacaktır.

6. Çalışanların Kültür, Sanat ve Edebiyata Bakışı

Bir toplumu oluşturan çeşitli kişi, grup, sınıf ve kesimlerin farklı kültür, sanat ve edebiyat anlayışları olması son derece doğaldır. Doğal olmayan, her grup, sınıf ve kesimden insanların çoğunluğunun kültür, sanat ve edebiyata karşı ilgisiz kalmasıdır.

Bir zam furyası tüm yaşamımızı sürekli etkiliyor. Kültür, sanat ve edebiyat da bundan nasibini alacak pek doğal olarak. Zaten kâğıt fiyatları ve edebiyat etkinliklerinin öteki girdilerinin maliyetleri yeterince yüksek. Zamlardan sonra, kültüre dönük ürünlerin yine ellerimizi yakması beklenir.

Ailenin Geliri Açısından Harcamaların Yeri

Hiç kuşkusuz, tüm yaşam etkinlikleri gibi, kültür, sanat ve edebiyat etkinlikleri de her şeyden önce ekonomik bakımdan belli harcamaların yapılmasını gerektirir. Türkiye'de hangi aileler, hangi gelir düzeylerinde, bu tür etkinliklere ne ölçüde para harcayabilmektedirler?

Yapılan aile bütçesi anketlerinde, sinema tiyatro harcamaları ile kitap harcamaları hemen hemen binde ile gösterilen oranlara sahiptir.

Üniversitede ders verdiğim sırada, öğrencilerime her hafta bir kitap, yahut bir tiyatro ya da bir sinema önerime karşı en önemli direniş, paramız yok, ifadesi ile gelirdi. Ben "kafa çekmeyi" övüne övüne anlatma kültürüne sahip bu öğrencilerime o zaman rakı fiyatlarını hatırlatırdım.

Bazı Pratik Gözlemler

Her ne kadar, edebiyat tümüyle kültür demek değilse de,

"okuma" eyleminin, kültürümüzün gelişmesinde çok önemli bir rolü olduğunu yadsıyamayız.

Oysa biz ne yazık ki hâlâ okumayan bir milletiz.

Bakınız, Ankara'nın en yerleşik gecekondu bölgesi olan Altındağ'da yapılmış bir araştırmanın sonuçları ne gösteriyor? (Araştırma yaklaşık on yıl önce yapılmış olmakla birlikte yine bazı eğilimleri belirtir. Ayrıca, bu bölgenin, Ankara gibi ulaşım olanakları son derece rahat olan bir kentte olduğu akılda tutulmalıdır.)

Bölgede sinemaya gidenler yüzde 46.5, kahveye gidenler yüzde 34.3, tiyatroya gidenler ise yüzde 12.2'dir. Dikkat edilirse, tiyatroya gidenlerin oranı göreli olarak yüksektir. Bunun en önemli nedeni, Altındağ bölgesinde, özel bir Devlet Tiyatrosu bulunmasıdır.

Aynı bölgede kitap okuyanların oranı yüzde 32.8'dir. Aslında oranı oldukça yüksek görülebilecek olan bu kitap okuyan kitleye yakından bakıldığında oldukça ilginç bir dağılım ortaya çıkmaktadır: Kitap okuyanların ancak yüzde 30.9'u, yani üçte biri kadarı edebi roman okumakta, geri kalanlar, dinsel kitaplar (yüzde 42.9), bilim sanat kitapları (yüzde 13.3) (ki, bunların arasında muhtemelen ders kitapları da var) ve başka tür (resimli roman ve benzeri) kitaplar okumaktadırlar.

Aynı bölgede muntazam gazete okuyanların oranı yüzde 54.3, sürekli radyo dinleyenlerin oranı ise yüzde 90.5'tir.

Radyo dinleyenlerin yarıya yakın bölümü (yüzde 47.9) radyoyu yurtta ve dünyada olanları öğrenmek için dinlediğini belirtmiştir.

Bölgede, eğlence ve dinlenme etkinliklerinde aile ile beraber olma eğilimi en belirgin tercih (yüzde 56.9). Geri kalanlar arkadaşları ile (yüzde 22.4) olmayı tercih ediyorlar. Yalnız başına eğlenmeyi tercih edenlerin oranı ise hayli düşük (yüzde 10.7). Bölge halkının bütünüyle işçi, memur, küçük esnaf kesiminden oluştuğu düşünülürse, bu oranların, çalışan kesimin alışkanlıklarını yansıttığı kabul edilebilir.

Şimdi birtakım ilginç eğilimleri art arda sıralamak istiyorum: Gençlerde hem sinemaya, hem kahveye gitme alışkanlı-

ğı, yaşlılardan daha fazla. (Gençlerin yüzde 77.8'i sinemaya gidiyor.) Buna karşılık köy kökenli olanlarda sinemaya gitme eğilimi, kent ve kasaba kökenli olanlardan daha düşük.

Aile geliri ile kültür etkinlikleri arasında kesin bir ilişki var: Gelir yükseldikçe, tiyatroya gidenlerle, edebi roman okuyanların oranı artıyor. Fakat kanımca, bu eğilim, ailenin mali olanakları düzeldiği için değil, gelir artışı, kültür artışını ve kültür gereksinmesini getirdiği için ortaya çıkıyor.

Çalışanlar - Ortadirek - Gecekondu Halkı

Bugüne dek, işçi sınıfı, bürokrat, küçük burjuva gibi kavramlar kullanılırken, birdenbire bir "ortadirek" terimi ortaya çıkmıştır. Sınıf açısından yapılan çözümlemeleri kabul etmediklerini belirtmek için bazı insanların kullandığı bu terim, çok muğlaktır. Yine de işçiyi, köylüyü ve memuru kapsadığı düşünülebilir. (Bunun tam tersine yorumlar ve çözümlemeler de yapılabilir ve yapılmıştır da. Fakat biz bu yazıda daha 'gerçekçi' olmaya çalışıyoruz). Bu kesimlerin daha aktif olarak ülke yaşamına katıldığı yerler, gecekondu bölgeleridir. Yavaş yavaş bu bölgelerde konservatuvar bale bölümüne giden öğrencilere, milyoner olan iş adamlarına rastlanmaya başlanmıştır. Bunlar, olağan başarı öyküleri değil, bu bölgede yaşayan nüfusun sayısı çok arttığı için, ülkede olup bitenlerden kendi paylarına düşen istatistiksel olaylardır.

Türkiye'de çalışanların kültür, sanat ve edebiyat olaylarına yaklaşımını öğrenmek istiyorsak, gecekondulara özellikle bakmak zorundayız. (Nitekim, bu yüzden burada bir gecekondu bölgesinde yapılmış olan bir araştırmadan söz ettim.)

Gecekondu bölgelerine baktığımızda ise, gördüğümüz manzara hiç de iç açıcı değildir: Arabesk müzik ve resimli roman (son zamanlarda fotoroman) bu kültürün egemen öğeleri olarak göze çarpmaktadır.

Fotoroman ve resimli roman olayı, klasiklerin bu çerçeve içinde sunulmasıyla bir ölçüde çözülebilir. (Nitekim, yerli klasikler fotoroman kültürümüzün vazgeçilmez parçası haline gelmişlerdir bile). Yine de köktenci değil, giderici bir çözüm-

dür bu. Ama geçici de olsa, yeni düzenlemeler için biraz zaman kazandırabilir topluma.

Ne yazık ki, arabesk konusunda aynı derecede iyimser olmak olanaklı değildir. Müzik alanı bir yana, arabeskin bile arabeskleştiği bir ortam, hızla büyük kitlelere egemen olmaktadır. Resimli roman, fotoroman bile ne denli klasikleşirse klasikleşsin yine de edebiyatı, fotoroman kültürüne indirgemekte, müzikte arabesk, hafif müziği, klasik müziği ve halk müziğini kovmakta, sinemada, ucuz ve duygu sömürüsüne dayalı filmler sanat filmlerinin yerini almakta, sonuç olarak, genel bir düzeysizlik her alanda kültür, sanat ve edebiyata egemen olmaktadır.

Sonuç

Çalışan kesimin, kültür, sanat ve edebiyat olayına bakışı, bir yandan işlevsel olarak, işçi, memur ve esnaf açısından ele alınırken, öte yandan coğrafi olarak, gecekondu sorunu çerçevesinde düşünülebilir. Mali açıdan, kültür, sanat ve edebiyata ayrılan fonların doğrudan doğruya ücret ve maaş artışı ile doğru orantılı olduğu rahatlıkla düşünülebilir. Bu nedenle, enflasyonun ücret ve maaş artışlarını geride bıraktığı dönemlerde, bu kesimin, kültür, sanat ve edebiyat harcamaları da gerileyecektir. Öte yandan ücret ve maaşlardaki reel artış dönemlerinde kültür, sanat ve edebiyat ürünlerine yönelik harcamaların biraz yükseleceğini beklemek çok yanlış olmaz.

Sorunun öteki cephesi, kırsal kökenli geniş halk kitlelerinde görülen genel bir düzey düşüklüğüdür. Gecekondularda egemen olan bu durum, devletin doğrudan kültür, sanat ve edebiyat ürünlerinin üretimine destek sağlaması ile bir ölçüde önlenebilir. Fakat burada, "destek sağlama" anlayışı, "denetim" olayına dönüşebileceği için çok dikkatli olmak gerekmektedir.

Devletin, denetlemeye teşebbüs etmeden, kaliteyi yükseltmek amacı ile destek sağlaması önerim, kimseye fazla ütopik gözükmesin. Bugüne dek, tiyatro alanında böyle bir uygulama gözlenebildi. Dilerim ki, bunda denetime doğru bir kayma ol-

masın. Destek alanları ise, tiyatro dışındaki etkinliklere doğru yayılsın.

Ayrıca unutmayalım: Çalışanların kültür, sanat ve edebiyat ürünlerine sahip olabilmeleri, bu ürünler ancak belli bir düzeyin üzerinde ise, bir anlam taşır.

Türkiye'de her geçiş dönemi, ya ekonomik maliyetleri artırarak, ya da yeni sınırlama ve kısıtlamalar getirerek, sanat ve edebiyat üretimine yeni darbeler vurur.

Çalışanlar, sanat ve edebiyat etkinlikleriyle bütünleşerek, bu etkinlikler sonunda ortaya çıkan ürünleri yakından izleyerek Türk kültürünün gelişmesine de, desteklemesine de katkıda bulunabilirler.

Yeter ki, sanat ve edebiyat etkinlikleriyle çalışanlar arasına aşılmaz mali, ekonomik, yasal ve kültürel duvarlar koymayalım.

Alt Bölüm 2

Kadın

Sonunda işe koyuldum. O bitmeyeni duyurmak, iletebilmek, çoğaltmak için.

O bitmeyen şey mi?

Ne kadın olmak, ne erkek olmak ... Yalnızca insan olmak çabası... İnsanı insan yapan değerleri koruma çabasından başka bir şey değil.

Zeynep Oral, *Kadın Olmak*
Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985, s. 8.

1. Feminizm Üzerine Düşünceler

İnsanlık bir bütündür. Kadınıyla, erkeğiyle, siyahı ile, beyazı ile.

Toplumsal ve ekonomik ilişki, ya da siyasal yönetim amacıyla insanlığı bölmeye çalışmak, yanlıştır. İster din, dil, ırk, isterse ulus adına olsun, insanlık içinde üstün ve geri kesimler aramak olsa olsa, insanlığın trajedisini güçlendirir. Kan ve gözyaşını artırır.

Din, dil, ırk, ulus, nasıl üstlük, astlık ölçütü olamaz ise, cinsiyet de olamaz. Hem de hiç olamaz. Çünkü, din, dil, ırk, ulus gibi ayrımlara göre sınırlandırılmış insanoğlu yaşamak için bu ayrımlara göre belirlenmiş gruplar arasındaki işbirliğini gerçekleştirmek zorunda değildir. Oysa, cinsiyete göre yapılan ayrım sonunda ortaya çıkan gruplar, yaşamak için işbirliği yapmak zorundadırlar.

İnsan Hakları

İnsan hakları bir bütündür. İster sınıf, ister ırk, isterseniz cinsiyet açısından bakın, insanları belli ölçütlere göre birinci sınıf ve ikinci sınıf diye ayırmak hak kavramına aykırıdır.

İnsan haklarının bir bütün oluşu, insanlığın bir bütün oluşundan kaynaklanan toplumsal bir gerçektir.

İnsanlık, insan hakları, özgürlük, eşitlik, dayanışma, insan haysiyeti gibi kavramlar, insanlık tarihinin çeşitli dönemlerinde farklı anlamlar kazanmışlar, insanın doğaya ve hemcinsine karşı özgürleşmesi oranında "bireylerarası eşitliğe" doğru yol almışlardır.

Ne demektir İnsanın doğaya ve hemcinsine karşı özgürleşmesi? Doğaya karşı özgürleşmenin altında teknolojik gelişme,

hemcinsine karşı özgürleşmenin ardında ise ekonomik bağımsızlık ve siyasal katılma kavramları yatmaktadır.

İster kadın ister erkek, ister siyah ister beyaz, ister Türk, ister Alman, ister Müslüman, ister Hıristiyan olsun, tüm bireyler, kullandıkları teknolojinin ileriliği oranında doğadan, kendi yaşamlarını kendi başlarına kazandıkları oranda ise hemcinslerinden bağımsızlaşırlar. Yönetime katılma ise bu iki özelliğin sonunda, kaçınılmaz olarak ortaya çıkar ve hiç kuşkusuz, özgürlüğün ve eşitliğin en önemli güvencesi niteliği taşır.

Yönetime katılma yönteminin ideal biçimine demokrasi diyoruz. Demokrasi ise, yukarda belirttiğim gibi ancak, insanın doğaya ve hemcinslerine karşı göreli bir özgürlük kazandığı zaman söz konusu olabilir. Yoksa başka insanların (genellikle de toplumda en güçlü olanların) merhametine dayalı bir yönetim biçimine ve özgürlük anlayışına mahkûm olur.

Toplumların değişme ve gelişmeleri, doğaya karşı kazandıkları zaferlerle, bireylerin sahip oldukları eşitlik ve adalet duygusu arasındaki koşutlukta belirlenir. Bir başka deyişle, insanoğlu, teknolojik bakımdan geliştikçe, kendi arasında da bir ölçüde adalet ve eşitlik duygularını önemsemeye başlar.

İnsanoğlu, tekerlekten uzay kapsülüne bir gecede gelmemiştir. Uzay teknolojisinin ardında binlerce yıl, milyonlarca ton alınteri, kan ve gözyaşı vardır.

Sanayi Devrimi

İnsanın gerek doğaya, gerekse kendi hemcinsine karşı bağımsızlaşmaya başlaması, sanayi devrimi ile birlikte ivme kazanır. Artık inorganik enerji kaynakları ortaya çıkmış, doğa yavaş yavaş kendisine boyun eğilen değil, boyun eğdirilen bir niteliğe bürünmeye başlamıştır.

İşte bu oluşumun, biri siyasal, öteki toplumsal, iki ayrı sonucu ortaya çıkmıştır. Birbirine bağlı olan bu sonuçlar, aslında ekonomik ve teknolojik oluşumların üzerinde kenetlenmişlerdir. Toplumsal olarak kentleşme, siyasal olarak demokratikleşme.

Hak, hukuk kavramı, toplumu yöneten kişinin keyfinden kurtulup, bir toplumsal irade, bir toplumsal bilinç haline, ancak, sanayi devriminden sonra gelebilmişti. Tüm hak ve hukuk kavramı içinde insan hakları kavramı da, göreli olarak son derece genç kavramlardandır.

Sanayileşme ile birlikte insanoğlunu ayıran ölçütlerden önce ulus, sonra sınıf kavramı ortaya çıkmış, bunu daha sonra (yine ulus ve sınıf kavramına bağlı olan) ırk kavramı izlemiş, sonunda da cinsiyet kavramı gündeme gelmiştir.

Aslında tüm ayrımlara karşı verilen savaşın altında yatan iki temel kavram vardır: Biri adalet kavramı, öteki sömürü kavramı. Amaç, sömürüyü kaldırmak, adaleti sağlamaktır.

Sömürünün Kalkması ve Adaletin Sağlanması

İşte sömürüyü kaldırmak ve adaleti sağlamak amaçları, ekonomik açıdan sanayileşme, toplumsal açıdan kentleşme, siyasal açıdan da demokratikleşme ile koşut olarak önem ve anlam kazanan kavramlar olarak gözümüze çarpar.

İnsanoğlunun ayrı uluslar biçiminde, ayrı coğrafya alanlarında yaşayan kesimleri, birbirlerinden farklı gelişme ve değişme çizgileri izlemişlerdir. İleri teknolojiye sahip olan kesimler, toplumsal ve siyasal olarak da ötekilere öncülük etmişlerdir. Bu nedenle, ileri teknoloji ülkelerinde, sanayileşme, kentleşme, demokratikleşme, insan hakları, feminist hareket olarak sıra ile gelişen çizgi, başka bazı ülkelerde çeşitli sapmalar ve "takdim-tehirler" göstermiştir. Örneğin ülkemizde, kentleşme olgusunun, sanayileşme olayının önüne geçtiği bilinen gerçekler arasındadır.

Kentleşme ve Hukuk

Kentleşme ile birlikte, hemen hak ve hukuk kavramları gündeme gelmiş, kimi zaman, bu kavramlar, kendilerinin tabanını oluşturan sanayileşmeden ve sanayileşme ürünü insanlardan yoksun olduğu için, ülkemiz, çeşitli ve ilginç dalgalanmalara konu olmuştur.

Teknolojik bakımdan geri ülkeler, (bu arada Türkiye) tek-

nolojik bakımdan ileri ülkeler ile girdikleri etkileşim süreci içinde, ileri ülkelerden pek çok "hazır çözüm" ithal etmişlerdir. Pek doğal olarak da bu ithalat göreli olarak zor olan ekonomi ve teknoloji alanında değil, göreli olarak kolay olan ideoloji ve siyaset alanında olmuştur. Hak ve hukuk kavramları da bu ithalatın ilk kalemleri arasındadır.

Bu saptamayı sakın hak ve hukuk kavramlarının Türkiye'deki dayanıksızlığını belirtmek için kullanacağım sanılmasın. Tam tersine, bir sürece dikkat çekerek, bu kavramların ne denli temelli bir biçimde topluma mal olduğunu anlatmaya çalışacağım.

İster sanayileşmeye dayansın, isterse dayanmasın, kentleşme, bu tür hak ve hukuk kavramlarının altında yatan toplumsal olgudur. Ve bilindiği gibi, Türkiye'nin kentleşme hızı, (buna ister çarpık ister dışa bağımlı deyin) çok yüksektir.

Türkiye'de Feminizm ve Geçiş Dönemi

İşte Türkiye'deki feminist eylem buradan, şimdiye dek açıklamaya çalıştığım süreç içinde, kentleşme olayından kaynaklanmaktadır. Durdurulması ya da geri döndürülmesi olanaksızdır.

Toplumsal açıdan ciddi bir kökeni bulunan bu eylem, yani feminist eylem siyasal ve ekonomik açıdan da aynı derecede ayağını yere basmakta mıdır?

Bu soruya verilecek yanıt, toplumsal köken konusunda olduğu kadar iyimser nitelik taşımayacaktır.

Ülkemiz, siyasal hak ve özgürlükler açısından bir geçiş dönemi yaşamaktadır. Bu nedenle, ister cinsiyet, isterse başka bir ölçüte göre yapılacak olan her hak tanımı ve hak için mücadele eylemi, günün ve toplumun kendine özgü koşulları çerçevesinde düşünülmek zorundadır. Cinsiyet ölçütü başka ölçütlere göre daha önemsiz olmamakla birlikte, başka ölçütler oranında sınırlamalara konu değildir. Özünde, bir siyasal-toplumsal-ekonomik hak olmasına karşın, nedense yöneticilerin pek duyarlı olmadıkları bir eylem alanı özelliği taşımaktadır. Bu nedenle ülkenin kendine özgü koşulları ve günün ge-

çiş dönemi özellikleri bir yana bırakılarak yürütülecek bir feminist eylem salt, toplumdan soyutlandığı için, amacından sapacak, gülünç ya da irkiltici boyutlar kazanabilecektir.

Tam bu noktada Türk Feminizminin bir olay değil, bir olgu niteliği taşıdığı gerçeğine geliyoruz: Türk Feminizmi, gösterilerle, yürüyüşlerle, çeşitli siyasal ve toplumsal eylem biçimleriyle yapay olarak gündeme getirilen bir olay değildir.

Sonuç

Türk Feminizmi, kökeni, tüm toplumu pençesine almış olan kentleşme olgusuna dayalı, kırdan kente göç ile beslenen köylülükten, kentliliğe geçişten güç kazanan, toplumun çağdaşlaşmasına koşut bir biçimde gelişen bir olgudur.

Sanat, edebiyat, meslek oluşumu, içşi ücretleri, toplumun kentleşmesine koşut olarak gelişen Türk Feminizminden yeterince etkilenmektedir.

Beni korkutan, kentleşme olgusunun gecekondulaşmaya eşit olması, bunun ise arabeskleşmeyi doğurmuş bulunmasıdır. Dilerim Tanrıdan, Türk Feminizmi de arabeskleşmesin!

2. Türk Kadınının Kültürel ve Toplumsal Gelişimi

Azgelişmiş Türkiye'nin erkeği nedir ki, kadını ne olabilir? Aslında, kadın olayı azgelişmiş ülkelere özgü olmaktan çok evrensel bir sorundur. Çocuk olayı gibi. Erkek olayı gibi. Daha doğrusu insan olayı gibi.

Toplumlar, toplumsal düzenler, doğanın yarattığı ve yol açtığı eşitsizlikleri, haksızlıkları, adaletsizlikleri telafi edici mekanizmaları kurmak ve işletmekle yükümlüdürler. Toplumsal düzenlerin varlık nedenleri budur.

İşte kadın, erkek ve çocuk arasında doğanın yarattığı eşitsizliklerin de telafisi, haksızlık ve adaletsizliğe dönüşmelerinin önlenmesi de toplumsal düzenlerin sorumlulukları arasındadır.

Kadın Sorunu, Türkiye İçin de Evrensel Boyutludur

Günümüz Türk toplumu, iki genel yaklaşımın etkisi altındadır. Bunlardan biri İslam değerleri, öteki Atatürk Devrimleridir. Ayrıca, bu her iki genel kültür sistemini çapraz kesen ve etkisini tüm toplumsal olaylarda duyuran, sanayileşme öncesi bir kentleşme her çözümlemede dikkate alınması gereken bir toplumsal güçtür.

İşte kadın sorunu, önce İslam değerleri, sonra Atatürk Devrimleri en sonunda da kentleşme olgusunun etkisinde kalan bir sorundur Türkiye için. Dördüncü bir evre de, sanayileşme aşamasında, daha doğrusu, sanayileşmenin kentleşmeyi yakalaması aşamasında görülecektir.

İslam Değerlerine Göre Kadın

Genellikle, yanlış bir görüş, İslam değerlerine göre kadının aşağılanmış, ikinci sınıf bir vatandaş derekesine indirilmiş olduğudur. İlk bakışta, günümüz toplumu ve İslam'ın değişmeyen kuralları açısından doğru gibi görülen bu yargı, tarihsel persektif içinde çok tartışmalıdır.

Değişen toplum ile değişmeyen dinsel dogmalar trajedisini yaşayan İslam, ne yazık ki, günümüz toplumsal yapısı açısından bazı manevi değerleri yeterince koruyabilecek işlevselliğe ve anlamlılığa sahip değildir. Fakat bunun sorumlusu İslam dini değil, onu değişmez dogmalar halinde tutmak isteyen Müslüman din adamlarıdır. Bilindiği gibi, yeryüzünde değişmeyen tek şey, değişme kavramının kendisidir. Bu nedenle, dinsel dogmalar da, değişmez tutulmaya çalışıldıkları oranda, değişen toplum ve değişen dünya karşısında yozlaşmışlar, anlamsızlaşmışlar, hatta, toplumsal yaşam için gerekli olan yeniliklere karşı çıkarak, toplumsal değişme ve gelişme açısından olumsuz bir görev yapmaya başlamışlardır. Bu durum, İslam dininin kadın ile ilgili tutumunda değil, tüm dinlerin tüm konulardaki ilkelerinde ortaya çıkan evrensel bir sorundur.

Buna karşılık, İslam dini, altıncı yüzyılda Arap yarımadasında, kadınlar için devrim sayılabilecek yenilikler ve haklar getirmiştir. Bilimsel bir yaklaşımla, altıncı yüzyıl Ortadoğu'sundaki toplumsal ve kültürel yaşam ile karşılaştırılacak bir "kadın hakkındaki İslam değerleri" bu söylediğimi apaçık ortaya koyacaktır.

Altıncı yüzyılda, Arap toplumunda geçerli olan kuralları, bugün yirmi birinci yüzyıla giden Türkiye'de savunmak ne denli yanlışsa, bu yanlışlığa karşı, "İslam dini kadınları küçümsemiştir" savı ile karşı çıkmak da o denli yanlıştır.

Atatürk Devrimleri Açısından Kadın

Atatürk, batının yüzyıllar boyunca gerçekleştirdiği sanayi devrimi ve onu izleyen düşünce akımları çerçevesindeki toplumsal kültür atılımlarını birkaç on yıla sığdırmak istiyordu. Mustafa Kemal Atatürk, en büyük devrimini, günlük yaşam

alışkanlıkları konusunda başardı. Giyim kuşam, yazı, sanat, takvim ölçü birimleri ve kadın hakları... Tüm bu devrimler, bir toplumun doğrudan müdahale ile değiştirilmesi en zor olan kültür ögelerini kapsıyordu. Çünkü bunlar, genellikle, toprağa bağlı tarım kültüründen, makinaya bağlı kentsel endüstri kültürüne geçişin sonuçları olarak değişen ögelerdi.

Mustafa Kemal Atatürk, tüm Türkiye'yi, Batı'nın geçirmiş olduğu aşamaları yaşamadan, Batılı gibi yapmak istediğinden toplumdaki tüm sınıf, kesim ve gruplar, (toplumsal mücadele yaparak kazanma anlamında) hak etmedikleri, fakat (insanoğlunun evrensel gelişme aşamaları açısından) kendilerine verilmesi uygun olan haklara kavuşuyorlardı. Pek doğal olarak kadınlar da bu gruplardan bir tanesini oluşturuyorlardı.

Böylece, Atatürk Devrimleri açısından Türk kadını da, gerekli bilince sahip olmadan, tarihsel olarak zorunlu gelişme ve özümleme aşamalarından geçmeden en çağdaş haklara sahip oldu.

Cumhuriyet Türkiyesi'nde Kadının Serüveni

Türk toplumunun genellikle tepeden inmeci yaklaşımı içinde haklarına kavuşan kesimlerin, sınıfların ve grupların hepsi tarih içinde önemli hatalar yaptılar. Çok yakın geçmişte yaşadığımız cinayet çılgınlığı ve onun sonucu olan 12 Eylül 1980 harekâtı, tüm bu yanlışların bir birikimi, bir sonucu idi.

Bu yanlışlar geleneği içinde en az yanlış yapan, çünkü kendisine verilmiş haklar açısından en eylemsiz olan grupların biri belki de birincisi kadınlarımız idi.

Bu eylemsizliğe karşılık, toplumsal kesimler ve gruplar arasında bireysel açıdan en büyük başarıları gösterenler arasında da Türk Kadınları sayılabilir. Şu anda hemen aklıma gelen, saygıdeğer görev sahibi ve kişilikleri de görevleri kadar saygıdeğer olan kadınların isimlerini yazmaya bu kitabın tüm sayfaları bile yetmez.

Bireysel başarıların ardında yatan toplumsal gerçek bu kadınların başarıya giden yollarının bir ölçüde, (erkeklerden daha çakıllı ve dikenli de olsa) açık tutulmuş olmasıdır. Ayrıca

hiç unutulmaması gereken bir gerçek de, bazı hallerde, sırf kadın olmanın, belli görevlere atanmak, ya da belli grupların içine girebilmek için bir avantaj teşkil etmiş bulunmasıdır. Bu konuda hemen akla gelen bir örnek, Atatürk dönemindeki milletvekilliği kurumudur.

Toplumsal haklar ve toplumsal saygınlık açısından Türk kadını öteki ülke kadınlarından geri değil, ileridir bile. Hatta bana sorarsanız, bu "ileri" durumunu hak edecek pek fazla bir şey de yapmamıştır. Onların bu durumu, Türk Toplumunun tarih içinde geçirdiği aşamalar ve siyasal devrimler sonunda adeta onlardan bağımsız bir biçimde ortaya çıkmıştır.

Erkeğin Aile İçindeki Özgürlüğü,
Kadının İş Yaşamındaki Eşitliğinden Geçer

Şimdi, seçkin kültürlü ve kentli kadınların başarılı olanlarını, bir an için bir yana bırakalım.

Kentleşme olgusu, kadının en önemli yardımcısıdır. Ona yalnızca eşit haklar sağlamakla kalmaz, aynı zamanda onu ileri teknolojinin sağladığı ev içi olanaklara da kavuşturur: Akar su, havagazı, elektrik gibi... Ayrıca iyi kötü bir de konut sağlar kent, kadına.

Şimdi soğukkanlı bir biçimde düşünelim: Türk kültürüne göre ev içi, yani aile içi, kadın-erkek ilişkileri nasıldır? Ben hemen bazı çarpıklıklara işaret edeyim: Genelde parayı erkek idare eder, kadına yalnızca mutfak masrafı verir. Böylece onun ekonomik özgürlüğünü elinden alır. Fakat buna karşılık ödediği fiyat çok yüksektir. Örneğin, eve geç geldiği zaman karısının asık suratı ile karşılaşır. Evde iken, zaten dar olan evin, misafirlere ayrılmış olan odasına (temizlik ve düzenlilik gerekçesi) girmesi yasaktır. Doğru dürüst iki kadeh içki içmesi ise hemen hemen olanaksızdır, mutlaka dırdır olur. Velhasıl evin içi "bir cehennemdir".

Evin içini cehenneme çeviren kadın, dışarda çalışmaya başladığı anda, artık erkekle benzer sorunlara sahiptir. Bu nedenle daha anlayışlı olur. Evin içi "cennete dönmese" bile, biraz daha çekilir bir hale gelir. Fakat bunun için de kadının ödediği

fatura çok yüklüdür: Hem dışarıda "erkek gibi" hem de içeride "kadın gibi" yani iki kat çalışır.

Sonuç

Türk kadını, hak etmemiş bile olsa, çağdaşları kadar, hatta kimi zaman çağdaşlarından da ileri haklara sahiptir.

Bu hakların kullanılması açısından, bireysel olarak çok önemli adımlar atılmıştır.

Çalışan kadın ekonomik özgürlüğünü aldığı için, aile içinde de eşit, ya da adil haklara sahiptir. Fakat, bu durumlarda genellikle iki kat çalışmak gibi ağır bir maliyet öder. Çalışmayan kadın ise, bunun maliyetini, evin (başta erkeği olmak üzere) tüm öteki fertlerine ödetir.

Türkiye'de sanayileşme oranı, kentleşme hızını yakaladığı zaman, hukuk alanında çözülmüş olan kadın sorunu, fiilen de sorun olmaktan çıkacaktır. İşte o zaman toplum belki de erkek sorununa eğilmeye zaman ayırabilecektir!

Demokratik hak ve özgürlüklerin yeniden inşa edildiği geçiş dönemi sonrası etkinliklerde, kadının da erkeğin de yeri eşittir.

Yeter ki, onlar da böyle davransınlar!

3. Bir Feodalite Kalıntısı: Başlık Parası

Günümüzün endüstri toplumu, hâlâ geçmişin izlerini taşıyor. Bırakınız endüstri toplumunu, artık Batı'nın endüstri ötesi toplumu yani bilgisayarlı, uzay uçuşlu, robotlu toplumu bile, ortaçağların feodal düzeninden kalan değerlerden bütünüyle kurtulamamış.

Feodal toplum, tarıma dayalı, toprağa dayalı toplum demek. Toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal yaşamın, derebeylerine ve toprak ağalarına bağımlı olduğu bir toplum demek.

Bu toplumda köylü, istediği zaman istediği biçimde yer değiştiremiyor, istediği zaman istediği yere gidemiyor. Mutlaka Bey'in izni gerekli. Osmanlı İmparatorluğu'nda da, "çiftliği bırakıp gitmek için", çiftbozan resmi diye bir vergi ödeniyor.

İnsanlar belli toprak parçalarına ve belli Bey'lere bağlı olunca, tüm yaşam tam bir durgunluk, tam bir doğaya bağlılık, tam bir köylülük içinde oluşuyor.

Feodal Bey'in Hakları ve Kadının İşlevi

Güneşin doğuşuyla kalkılan, batışıyla yatılan bir yaşantı egemen günlük yaşama. Gerek toprak, gerek tohumluk ürün, gerek saban, gerekse doğrudan doğruya insanların kendileri, Bey'in malı.

Bey her şeye egemen. Evlenen kızların "ilk gece hakkı" bile onun.

İşte bu yaşam içinde, erkek çocuk, iş gücü demek. Hem de bedava. Güvenlik demek. Yalnız düşmana ve vahşi hayvanlara karşı değil, doğaya karşı da güvenlik demek.

Çocuk doğurmak kadının işi. Kadın aynı zamanda tarlada

erkeğe yardımcı. Evin işlerini de çekip çeviren insan. Kimi zaman hem çocuk doğurmaya hem tarlada çalışmaya, hem ev işine yetişemiyor. O zaman bir ortak, bir kuma geliyor üstüne.

Özellikle İslam kültüründe, kadının hiçbir hukuksal güvencesi yok. "Boş ol" dedi mi erkek, kadın ortada kalıyor.

İşte başlık parası denilen olay bu ortam içinde ortaya çıkmış bir gerçek.

Bir aile kurmak isteyen genç erkeğin ailesi, "kadını" alırken, belli bir fedakârlık yapmak zorunda.

Altın, nakit para, koyun, gibi geleneksel birimler ya da daha çağdaş olan, televizyon, otomobil, kamyon gibi ölçüler, kadına ödenen bedel.

Başlık Parasının İşlevleri

İşin ilginç yanı bu bedel, kadının ailesine ödeniyor. Yani yeni evlilerin bundan yararlanma olanağı yok. Bir anlamda, erkek tarafının, kız tarafına, aldıkları kız karşılığı verdikleri bir bedel.

Aslında "insanın para ile satılması" olayını anımsatan bu gelenek, feodal toplumlarda, yabancı eve giden kızın, orada kalması ve statüsünün devamlı olması için düşünülmüş bir önlem niteliğinde.

Önemlice bir başlık parası ödenerek alınmış bir eş, kısa bir süre sonra boş ol denilerek, sokağa atılabilir mi kolaylıkla?

Kızın sokağa atılması yine feodal toplumlarda çok büyük bir yıkım. Çünkü bu toplumlarda bekâret çok önemli.

Toplum, bir anlamda, feodal kültürün önem verdiği oğlan çocuk karşısında, kız çocuğu da korumak için böyle bir gelenek geliştirmiş.

Günümüz Türkiye'si çağdaşlaştığı oranda, bu tür, çağ gerisi âdetler de kalkıyor. Örneğin, başlık parası âdetini, Batı bölgelerinde görmek olanaklı değil.

Buna karşılık, özellikle Doğu, Güney ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, başlık parası hâlâ önemli bir kavram.

Aile kurmak isteyen, sevdiğine kavuşmayı özleyen pek

çok genç adamın, gurbete çalışmaya gitmesinin altında, başlık parası biriktirmek arzusu yatıyor.

Eskiden nakit para, altın, büyükbaş ya da küçükbaş hayvan olarak belirlenen başlık parası, günümüzde "kamyon" gibi ticari araçlara bile dönüştürülmüştür.

Bir kamyonun fiyatı düşünüldüğünde, bu rakamın artık nerelere ulaştığı görülmektedir.

Hiç kuşkusuz, başlık parası, erkek tarafının mali durumu ile yakından ilgilidir. Bu nedenle, erkek tarafı, ancak ödeyebileceği kadar paraya razı olan bir kız ailesi ile ilişkiye girebilir. Böylece, Türk kültüründe "küfvü küfvüne" denilen küfüv denkliği, başlık parası yoluyla da sağlanmaya çalışılmaktadır.

Kadının hukuksal güvencesi bakımından bir işe yarayan başlık parasının, ev içindeki itibar açısından aynı görevi yerine getirdiği söylenemez.

Kendisine iyi bir başlık parası ödenmiş olan kadın, belki kolayca kapının önüne konulmaz ama, büyük ölçüde, kendisinden, aileye mal olduğu bedeli ödemesi, bunun için de çok çalışması ve erkek çocuk doğurması beklenir.

Böylece başlık parası, kadının aile içindeki "gelin" statüsü açısından lehte değil, aleyhte bir öge olarak ortaya çıkar.

Kentleşme ve endüstrileşme yayıldıkça, bu âdet de yok olmaktadır.

Farklı Kültürler Açısından
Farklı Uygulamalar: Drahoma

Türkiye farklı kültürlerin bir arada ve barış içinde yaşadıkları, hatta kaynaştıkları bir ülkedir.

Anadolu'daki Müslüman halk arasındaki başlık gibi, fakat tersine işleyen bir başka adet, Ortodokslar ve Museviler arasında görülür.

Ortodoks Rumlarda gittikçe azalan, buna karşılık, Musevi vatandaşlarımız arasında etkisini ve uygulamasını sürdüren drahoma âdeti, kızın, evlendiği zaman, bir miktar parayı, evlendiği aileye götürmesidir.

Buradaki ana düşünce, yeni evlenen çiftin güvencesini sağlamaktır. Çünkü bu para, yeni evlilerin ya iş kurmasına veya benzer bir faaliyete harcanacaktır. Başlık parasından farklı olarak, para, ana-baba ailesine değil, yeni evlilere tahsis edilir.

Belli durumlarda, kız ailesi para veremediğinde ya da başka bir nedenle (kızın evden ayrılamaması gibi), "sofra" denilen farklı bir uygulama yapılır: Bu uygulamaya göre damat, iç güveysi gider. İki yıl boyunca tek bir kuruş bile harcamadan, kızın ana-baba ailesi ile birlikte yaşarlar. İki yılın sonunda, biriktirdikleri para ile birlikte, ayrı eve çıkarlar.

Görülüyor ki, başlık parası tümüyle feodal bir toplumun değer kalıntısı, buna karşılık, drahoma, kapitalist bir toplumun geleneğidir. Drahoma parası, damadın yeni bir iş kurmasına harcandığı için, yeni evlilerin toplumsal güvencelerini de sağlamış olur.

Üstelik, drahoma uygulamasında; kadın, eve para getirdiği ve kocasının iş kurmasına yardımcı olduğu için, aile içinde de el üstünde tutulur. Böylece drahoma yoluyla, kadının aile içindeki rahatı ve statüsü de sağlanmış olur.

Sonuç

Aslında çağdaş toplum, ister endüstri toplumu, isterse endüstri ötesi toplum olsun, aileyi gittikçe daha küçük ve daha bağımsız yapıyor.

Kadının gerçek özgürlüğü ise ekonomik özgürlükten yani para kazanmasından geçiyor.

Ailenin mutluluğu da burada: Kadın ve erkeğin yaşamın her aşamasında sorumlulukları paylaşmasında.

Alt Bölüm 3

Aydın

Bilir misiniz efendim öğle rakıları
Yeni resimlere benzer gündüz gözüyle
Gündüz gözüyle bakılan
Yeni resimlere inanmazsınız
Bir Asmalımescit meyhanesinde, Pera'da
Biraz küf, mazi, mahrem kokan
Biraz Tünel, Sait Faik, Mösyö Rober
Kimler yoktu buralarda
Kimler gelip geçmedi
En iyisini Fikret Adil bilirdi
Kitaplarında kaldı
Siyah-beyaz bir fotoğraf oldu

Mehmed Kemal, "Öğle Rakıları" adlı şiirden,
Öğle Rakıları Broy Yayınları, İstanbul, 1986, s. 21.

1. Aydınlar ve Lumpenaydınlar

Aydın, duyguları yerine aklını kullanan kişidir. Aydın, toplumunun ve çağının önünde olan, belki de öncüsü olan kişidir. Aydın kitlelerin desteğinden yoksun kaldığında da, ya da yoksun kalma pahasına da doğruyu söyleyen kişidir. Aydın için doğru, mutlak bir kavram değildir: Gelişir, değişir, denenir, düzeltilir. Buna karşılık, aydın, inandığı doğrudan farklı şeyler söyleyemeyen kişidir: Fikir namusu, kişisel haysiyeti vardır. Medenî cesareti herkesten ileridir aydının: Kitlelerin suskunluğa itildiği yerde, kimi zaman yalnız onun sesi duyurulur: Aydın sorumluluğudur bu sesi yaşatan.

Cesaret ve öncülük, dürüstlük ve konuşkanlık, aydını kimi zaman sıkıntılı durumlara sokar ya da sokabilir. Fakat, o, toplumunun ve çağının omuzlarına yüklediği sorumluluğun bilinci içinde gerilemez.

Aydınlar ve Galile Sendromu

Galile Sendromu deyimini, pek çok kişinin kullandığı genel anlamın dışında kullanıyorum. Benim kullandığım anlamda Galile Sendromu, ne cesarettir, ne de korkaklık. Ne suskunluktur, ne de başkaldırı. Ne ihanettir, ne de sadakat. Benim kullandığım anlamda Galile sendromu, aydının, doğal ya da toplumsal bir gerçeği dile getirmesidir. Aydın, bir kez bunu yaptıktan sonra artık, ok yaydan çıkmıştır. İster yargılansın, ister mahkûm edildin, isterse tüm bu baskılar sonucu, yargısını inkâr etsin, gerçek artık ortadadır. Yargı geri alınsa bile gerçek değişmez.

İşte Galile Sendromu, geri çevrilmeyen gerçeğin, aydın tarafından yüksek sesle telaffuz edilmesidir.

Osmanlı'da Aydının Rolü

Osmanlı aydını, esas olarak "kul"dur. Padişah'a karşı, yani Devlete karşı, sadık bir kul olarak davranır. Aksi halde kellesini kaybedeceği için pek başka seçeneği yoktur zaten.

İmparatorluğun son zamanlarına doğru, Batılılaşma hareketlerinin getirdiği kişisel güvenceler çerçevesinde, biraz daha "insan" gibi davranmak şansına kavuşmuştur Osmanlı aydını.

Aslında İmparatorluğun son yıllarındaki aydın davranışını fazla küçümsemek de doğru değlidir. Çünkü, insan gibi davranma şansını, bir ölçüde, verdiği savaşımla kendi kazanmıştır. Yalnız, burada dikkat edilmesi gereken nokta, aydının, Osmanlı imparatorluğundaki etkinliğidir: Genellikle saray entrikaları yoluyla toplumu etkilemeye çalışan Osmanlı aydını, kimi zaman, bu labirentler içinde yolunu şaşırıvermiştir.

Yine de özellikle İmparatorluğun son yıllarında bazı aydınların Osmanlı-Türk toplumunda aydın haysiyeti açısından oldukça başarılı bir sınav verdikleri söylenebilir. Konumuz toplumsal etkinlik olmadığı için, bunların siyasal başarıları bizi pek de fazla etkilememeli, hatta, toplumsal destekten yoksun oldukları halde doğruyu savunmaya devam etmeleri, aydın kavramı açısından olumlu bir not olarak değerlendirilmelidir.

Bu çerçeve içinde düşünüldüğü zaman, Osmanlı İmparatorluğundaki özgürlükçü çizgide gelişen aydın hareketi, benim tanımladığım anlamda bir Galile Sendromu niteliği kazanmıştır: Mustafa Kemal Atatürk, toplumun kaderini, Cumhuriyet ile noktalayınca, tüm savaşım ve kavgalar birdenbire anlam kazanmış, tarihin geri çevrilemeyen çizgisi içinde yerine oturmuştur.

Cumhuriyet Aydını

İlginçtir: Osmanlı'nın kaderini Cumhuriyet ile noktalayan bir Mustafa Kemal Atatürk'ü yetiştiren aydınlar ortamı İstiklal Savaşı sırasında, aynı desteği önemli ölçüde ondan esirgemiştir.

Tam bu noktada Osmanlı-Türk toplumundaki aydın kavramını, tek bir çizgide değil, birbirine zıt, birbiri ile çelişen iki

ayrı çizgide görmek gereği ortaya çıkar: Toplumun değişmesinden yana olan aydınlar ile toplumun değişmesine karşı çıkan aydınlar.

Bu ayrımı yaptığımız andan başlayarak da bir başka soru gündeme gelir: Aydın tanımı akılda tutulduğunda, toplumun değişmesine karşı çıkan kişi ne kadar aydın sayılır?

Ben, toplumsal değişme ve gelişmeye karşı çıkan aydının toplumuna ihanet ettiği kanısındayım. Çünkü değişme ve gelişmeye karşı çıkan aydın, tarihe, teknolojiye ve bilime de karşı çıkmış olur. Böyle bir tavır, toplumun o anda erişmiş olduğu kültür düzeyi ile yetinmeyi, o andaki siyasal ve ekonomik gelişmişlik düzeyine boyun eğmeyi, daha iyiyi, daha güzeli, daha mükemmeli reddetmeyi de zorunlu olarak içerir. Böyle bir insana aydın demek ne kadar doğru olur bilmem?

İşte Cumhuriyet döneminde, pek çok aydın İstiklal Savaşı'na karşı tavır alarak, aydın olma niteliklerini yitirmiş, ihanet içine girmiştir.

Bu noktada bir başka terim sorunu daha ortaya çıkmaktadır: Bu insanlara isterseniz hain aydınlar dersiniz, isterseniz, onları aydın niteliklerinden soyutlar yalnızca "okumuş" sıfatını kullanırsınız.

Bu terminolojiyi seçtiğiniz anda, İstiklal Savaşı sırasındaki aydın sınıflaması hemen kolaylaşır: Gerçek aydınlar Mustafa Kemal Atatürk'ün yanında, aydın kılığındaki okumuşlar ise Padişahın yanında yer almışlardır.

Edebiyat ve Aydınlar

İstiklal Savaşı edebiyat açısından aydın desteğini gerek yapılırken, gerekse daha sonra, yeterince elde etmiştir.

Bu destek, en belirgin biçimde Yakup Kadri'nin romanlarında ve Behçet Kemal Çağlar'ın dizelerinde göze çarpar.

İstiklal Savaşı açısından sorun, onu destekleyen aydınlarda değil, desteklemeyen okumuşlardadır.

Aydın ile toplum ilişkilerinde, edebiyatta aydın yerine, aydın olarak yazar, ya da yazar olarak aydın kavramlarının tartışılması bana daha ilginç geliyor.

Türkiye'de aydın, yazar ve şair olarak görevini yeterince yerine getirmiş gibi görünmektedir. Uzun vadeli olarak bakıldığında Türk Edebiyatı, Türk Toplumuna öncülük görevini belki de gereğinden fazla yüklenmiştir. Bir başka deyişle söylemek gerekirse, Türkiye'de edebiyatçı belki de edebiyattan çok siyasete yönelik bir amacı akılda tutarak yazmıştır. Bu açıdan görev konusu belki de yazarlık açısından abartılmıştır bile.

Türkiye'de aydının geri kaldığı yer, "yazarlık" değil, "okurluk"tur. (Kitapların baskı sayısının 50 milyonluk Türkiye'de 5 bin olduğunu, yani nüfusa göre 10 binde 1 olduğunu anımsayalım.)

Ne yaşam kavgası ve düşük gelir, ne kitap fiyatlarının yüksekliği, ne de kitaba karşı geliştirilen olumsuz resmî tavır bağışlatabilir okumayan aydın gerçeğini.

Yukardaki tanımlamamı da kullanarak, derim ki, okumayan aydın, aydın olmayan okumuştan bile tehlikelidir. Çünkü kim olduğu, ya da ne olduğu bilinemez.

Türkiye için güncel tehlike "lumpenaydın" tipinin git gide artması, hatta, nicelik olarak egemenliğe doğru yol almasıdır. Lumpenaydın tek kelimeyle okumayan aydındır. Aydın olma yaftasını ise ya içi boş bir diplomadan, ya zaman zaman büyük laflar yazmasından yahut söylemesinden kaynaklanan bir yüzsüzlükle kendi kendisinin boynuna asmıştır.

Sonuç

Lumpenaydın bir başka çalışmamda geliştirmeye çaba gösterdiğim "lumpentalebe" tipinin üniversite sonrası yaşamdaki uzantısıdır. Sorumluluk adı altında sorumsuzluk, eleştiri adı altında uyum, çözümleme adı altında aktarma, konuşkanlık adı altında hiçbir şey söyleyemediği için suskunluk onun tipik özelliklerindendir.

Okumak görevini bile yerine getirmeyen lumpenaydın, hangi toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel sorun hakkında aydın sorumluluğuna uygun bir davranış gösterebilir ki?

Geçiş dönemlerinde lumpenaydınların yaygarası aydınların sesini bastırır.

2. Aydın ve Demokrasi

Aydın, aklı aracılığı ile toplumun ve çağının önünde giden kişidir.

Aydın, kalabalıkların tutsağı değildir. Duygularını ise ancak, aklına yol gösteren sezgileri açısından kullanır.

Aydının aklı, bilincinden ve vicdanından oluşur. Bilinç bilgi birikimini, vicdan ise değerler bütününü simgeler. İşte Aydın, sahip olduğu bilgi birikimini, geliştirmiş bulunduğu değerler içinde kullanan, kalabalıkların baskısından ve duygularının tutsaklığından olabildiğince özgürleşmiş kişidir.

Kalabalıkların aydına karşı oluşu, doğrudan doğruya bu tanımdan, yani aydının ayırıcı niteliklerinden kaynaklanmaktadır. Kalabalıklar kendilerinden farklı insanları sevmezler. Hele kendilerinden daha akıllı olanları asla! Üstelik bir de bu farklılık, daha önde olma, daha ilerde olma biçiminde ortaya çıkmışsa, vay o insanın haline.

Aydın ve Don Kişot'luk

İşte aydın, tüm bu gerçekleri bilmesine karşın, toplumunu ve çağını aşan düşünceleri savunan, bu cesareti gösteren kişidir.

Pek doğal olarak, bu cesaretin de bir sınırı vardır: Aydının can ve mal güvenliğidir bu sınır.

Bir başka deyişle, aydın olmak ile Don Kişot olmak arasındaki fark, aydın cesaretinin medenî cesaret oluşunda, yani can ve mal güvenliği ile sınırlı bulunuşundadır.

Özellikle gelişen teknolojiye dayalı toplumsal değişmeler, hiçbir biçimde önlenemezler. Buna karşılık, bu değişmeleri ilk telaffuz edenler her türlü eza ve cefaya maruz bırakılmışlardır. İnsanlık hâlâ bir gerçeği ifade edeni ya da edenleri sustu-

rarak o gerçeği de ortadan kaldırabileceği sanrısı içindedir. Aydınların trajedisi de bu sanrıdan kaynaklanır.

Aydınlar ve Demokrasi

Aydının kalabalıklarla olan çelişkisindeki tek çıkış yolu, bu kalabalıkları, bir topluma, bir ulusa dönüştürmek, onlara, ortak bilinç kazanmalarında yardımcı olmaktır.

Çağdaş dünyada demokrasi, bu açıdan aydının hem ortamı, hem hedefi, hem sığınağıdır.

Ortamıdır, çünkü aydın ancak farklı düşüncelerin de meşru kabul edildiği demokratik bir ortamda yetişir.

Hedefidir, çünkü insanoğlunun kendi kendisine karşı getireceği saygının tek amaç olduğunu bilir ve bunun yalnız ve yalnız demokrasi içinde gerçekleştirilebileceğinin farkındadır.

Sığınağıdır, çünkü kalabalıkların farklıyı yoketme ilkelliğinin hırslı soluğuna karşı sığınabileceği tek yer kendi vicdanına ek olacak, demokrasinin kurallarıdır.

Sözünü ettiğim demokrasinin tek tanımı vardır: Azınlıkta kalan düşüncelerin de çoğunluk olabilmeleri için kendilerine hak ve olanak tanındığı bir çoğunluk yönetimidir demokrasi. Bu nedenle demokrasi ile çoğunluğun diktatörlüğü arasındaki farkı, azınlıkta kalan düşüncelerin sahiplerine tanınan güvenceler oluşturur. Pek doğal olarak bu güvenceler, azınlıkta kalan düşüncelerin demokrasiyi yok edici etkinlikler için kullanılmalarına izin vermez. Çünkü demokrasiyi yok etmek, yönetimi eline geçirmiş olan çoğunluk için çok kolay olduğundan, herkes gözlerini yönetime dikmiştir ama, azınlıkta kaldığı halde, demokrasiyi yok etmek gibi çok zor bir işin altına girecek kafasızlar da bulunabilir. Türkiye'nin yakın tarihi bunların sayılarının ve etkinliklerinin hiç de az olmadığını göstermiştir.

Dolayısı ile demokrasinin sadece çoğunluğa karşı değil, çeşitli azınlıklara (burada etnik grupları değil, düşünceleri kastediyorum) karşı da korunması gerekir.

Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu tarihsel aşama açısından da demokrasinin savunulması, aydının görevleri ara-

sındadır. Çünkü demokrasi Türkiye'de hem azınlığa hem çoğunluğa karşı korunması gereken, hatta daha gerçekçi bir deyimle, kurulması gereken bir rejim niteliği taşımaktadır.

Demokrasi konusundaki en önemli başarısızlığımız, her düşünce kesiminin, bu rejimi, ancak kendisini başa getirdiğinde desteklemesi ve başa geçtikten sonra da tahrip edilmesine (kimi zaman bizzat katkıda bulunarak) göz yummasıdır. Yani demokrasi henüz bir, iktidara gelme yolu olarak, ama *yalnızca,* iktidar yolu olarak görülmektedir. Oysa demokrasi bir yaşam biçimidir: Sizden farklı düşünenlerin de sizle aynı haklara sahip olarak varlıklarını sürdürdükleri bir yaşam biçimi.

Aydının Görevi

Demokrasi yalnız insanca yaşam sağladığı için değil, aynı zamanda iç ve dış sömürüye karşı olduğu ve batıda geliştirilmiş bir kurum olduğu için de Kurtuluş Savaşı'nın hem ideolojisine hem de amacına uygundur. Batılı bir toplum kurmak amacıyla, Batı'nın boyunduruğunu kırmak için yapılan Kurtuluş Savaşı'nın Lideri Mustafa Kemal Atatürk bu gerçeği çeşitli söz ve eylemlerinde dile getirmiştir.

Bu açıdan Demokrasinin Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri arasında bulunduğunu öne sürmek yanlış olmaz.

Kökü dışarda ya da yabancı ideoloji ya da düşünce deyimleri doğru deyimler değildir. Demokrasinin de Müslümanlığın da milliyetçiliğin de kökü dışardadır. Bu açıdan bakılırsa, Orta Asya'dan gelen Türklerin de Anadolu'daki köklerinin dışarda olduğunu öne sürmek gibi saçma (ve bazı dış ülkelerin pek işine yarayacak) bir iddia bile ortaya çıkabilir.

Demokrasi en çok taraftar toplayan düşüncenin, (öteki düşünceleri bastırmamak kaydı ile) yönetime getirilmesi demek olduğuna göre, demokrasinin birinci koşulu, ifade özgürlüğüdür. Yani insanlar düşündüklerini söyleyebilmeliler ki, hangi düşüncenin en iyi olduğu hakkında karar verilebilsin. Böylece de hangi düşüncenin en çok taraftar topladığı adil bir biçimde ortaya konulabilsin.

İfade özgürlüğünün olmadığı yerde demokrasinin elifbası bile yoktur. Aydın, ifade özgürlüğünün savunucusudur.

Sonuç

Teknolojik ilerlemenin de toplumsal gelişmenin de birinci koşulu, deney ve tartışmadır. Toplumsal deneyler bizim irademiz dışında yaşansa bile onları çözümlemek, irdelemek ve yeni bilgiler aramak yalnız bilimsel bir eylem değil, aynı zamanda bir vatandaşlık görevidir de. İşte aydın, toplumda bu görevin yerine getirilmesine de öncülük eder.

Geçiş dönemlerinin sınırlama ve kısıtlamalarına da bu nedenle karşıdır.

3. Tanzimat Aydını: Peygamber mi, Hain mi?

Hiçbir ülkenin halkı kendi aydınını, Türklerin eleştirdiği hınçla, keskinlikle ve acımasızlıkla eleştirmemiştir.

Örneğin, Osmanlı döneminde ortaya çıkanTanzimat Aydını aşırı Batılılaşma'nın bir simgesi olarak ele alınmış ve kıyasıya eleştirilmiştir.

Edebiyat'ın Keskin Kılıcı

Recaizâde Mahmut Ekrem, Türk romanının ilk başarılı örneklerinden sayılan *Araba Sevdası*'nda bir aşırı batılılaşmış tipi, Bihruz Bey'i tanıtır bize.

Şerif Mardin'in *Tanzimat'tan Sonra Batılılaşma* adlı makalesinde Bihruz Bey'in kardeşliklerini yakıştırdığı Ahmed Midhat Efendi'nin Felatun Bey'i, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Şık* romanındaki Şatıroğlu Şöhret'i, Nabizâde Nazım'ın *Zehra*'sındaki Suphi'si, ve Ömer Seyfettin'in Efruz Bey'i hep bu aşırı batılılaşmış tiplere örnektir.

Örneğin, Ömer Seyfettin'in ünlü Efruz Bey'i ile, "Tıfıl Kovuğu" Mektebi Müdürü Müfat Bey arasında şöyle bir konuşma geçer:

Efruz Bey, Müfat Bey'e akıl danışmaktadır:

"— Bendeniz Avrupa'ya tahsile gidiyorum. Ne okuyayım?

— Ne okumak istiyorsunuz?

— Daha bir şey tasarlamadım. Yaşım otuza yakın. Öyle bir tahsil istiyorum ki, gayet kolay olsun, kısa olsun. Hattâ...

— Hattâ?

— Kitap bile olmasın. Şöyle şifahi bir ilim! Zira gözlerim artık yoruldu."

Bu konuşmanın simgelediği sığlık, özentilik ve kafasızlık,

aslında, Ömer Seyfettin'in daha önce belirttiği ahlaksızlık, döneklik, ve soytarılık yanında hiç kalır:

Efruz Bey, Müfat Bey'le şöyle tanışmaktadır:

"— Siz Türkçü müsünüz?

Efruz Bey hemen protestoyu bastı:

— Asla! Bunu kabul etmem efendim. Bendeniz de zatıâliniz gibi Türk milliyetperverliğinin aleyhindeyim.

— Fakat Ocakta konferanslar verdiğinizi işitiyordum

— Veriyordum, fakat samimî değil.

— ?

— Orada da iktidarımı göstermek için".

Evet, Türk Edebiyatı, yargısını vermişti: Aşırı batılılaşmış Tanzimat aydını haindi.

Resmi Tarih Görüşü

Her Cumhuriyet genci, kulaklarında Namık Kemal'in, Tevfik Fikret'in şiirleri ile büyür. Ünlü şair Namık Kemal, Vatan kavramını Türk Kültürü'ne sokan bir düşünürdür.

Tanzimat Dönemi'nin son düşünür-şair temsilcisi, Ziya Gökalp'tir. Ünlü Türk düşünürü ve Türk Milliyetçisi olan Gökalp, yalnız Türk Milliyetçiliğinin temsilcisi olarak değil, Tanzimat ile Cumhuriyet arasındaki düşünce ve eylem zincirinin en sağlam halkalarından biri olarak da önem taşır.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan bu zincirin en sağlam ve belirleyici halkası ise Mustafa Kemal Atatürk'tür: Vatan kurtarma ateşini yüreğinde, Tevfik Fikret'in şiirleri ile hissetmiş ve bu gerçeği defalarca vurgulamış olan Mustafa Kemal Atatürk.

Tanzimat Aydını Kimdir?

Kimdir Tanzimat aydını? Recaizâde Mahmut Ekrem'in alaya aldığı Bihruz Bey mi? Yoksa Ömer Seyfettin'in üzerine tüm bir eleştiri yapısı inşa ettiği Efruz Bey mi?

Peki bizzat Recaizâde Ekrem ya da Ömer Seyfettin kimdir?

Özenti, boş, köksüz, zavallı, sığ ve hattâ ülkesine, ulusuna,

kültürüne ihanet etmiş bir aydın mıdır Tanzimat aydını?

Yoksa Tanzimat aydını Namık Kemal, Tevfik Fikret, Ziya Gökalp midir?

Kararlı, özgürlükçü, çağdaş, gelişmekten yana, ulusalcı, yani emperyalizmin boyunduruğuna karşı ayaklanmış bir milliyetçi, acı çekmiş, sürülmüş, öldürülmüş, ne yaptığını bilen bir vatan kurtarıcısı mıdır Tanzimat aydını?

Soruyu bir başka türlü soralım:

Gerçek Tanzimat aydını, Recaizâde Mahmut Ekrem'in kendisi midir, yoksa yarattığı Bihruz Bey tipi mi? Ömer Seyfettin'in kendisi midir bu aydın, yoksa, yarattığı Efruz Bey mi?

Bihruz ve Efruz Beyler'in yozluğuna karşı, Namık Kemal Avrupa'ya kaçınca Tasvir-i Efkâr'ı yöneten, Fikret'e destek veren Recaizâde Mahmut Ekrem'in pırıl pırıl mücadelesi asıl Tanzimat aydınını temsil etmez mi? Ya Ömer Seyfettin? Türk kültürü ve Türk Dili açısından yenilikçiliği ve hattâ toplumbilimsel anlamdaki devrimciliği, Tanzimat aydınını anlamamız açısından yardımcı değil midir?

Acaba, Bihruz ve Efruz Beyler, gerçek Tanzimat aydınının sapık örnekleri olarak genelde sağlıklı bir mücadele veren kişileri vurguluyor olamaz mı?

Kimdir Tanzimat aydını? İlk Türk gazetecilerinden Şinasi Efendi mi, yoksa, O'nu, sakalını kestiği gerekçesi ile, görevden alan Ali Paşa mı? O Ali Paşa ki, Tanzimat'ı bizzat oluşturan Mustafa Reşit Paşa'nın yetiştirmesidir.

Burada bir an durarak başka bazı sorular soralım:

Tanzimat aydınının geçiş dönemi, (Cumhuriyet'e geçiş dönemi) temsilcisi kimdir. Linç edilen Ali Kemal mi, yurt dışına sürülen Refik Halit mi, İstiklal Marşının yazarı Mehmet Âkif mi yoksa "Şair-i Âzam" Abdülhak Hamid mi? Falih Rıfkı ve Behçet Kemal bu zincirin neresindeki halkalardır? Ya Necip Fazıl ile Nâzım Hikmet?

Kahraman mı, Alçak mı?

Türkiye'de, Osmanlı İmparatorluğunun merkezi yapısından dolayı hep yönetim gücünü paylaşmış olan aydınlar, sürekli

olarak siyasal değerlendirmelere konu edilmişlerdir. Çünkü ülkenin yazgısı açısından, aydınların hep söyleyecekleri sözleri olmuş, sürekli olarak, siyasal arenada olup bitenleri etkilemişlerdir.

İşte bu hem etkin hem etkili rol, aydınların, taraftarları tarafından övülmelerine, karşıtları tarafından da yerilmelerine yol açmıştır.

Siyasal eylemin sıcaklığı içinde, aydınlar en büyük yaraları, düşünce birliği içinde olmadıkları öteki aydınların saldırılarından almışlardır. Çünkü, bir aydının etkililiğini ancak başka bir aydının gücü engeller diye düşünmüşlerdir. Bu nedenle de aydınların en büyük düşmanı yine aydınlar olmuştur.

Türkiye'de kökleşmiş bir aydınlar hegemonyası olduğu ve bu aydınlar sürekli olarak birbirlerinden farklı görüşleri birbirlerine saldırarak savundukları için, bir aydın düşmanlığı kurumunun oluşmasına en büyük katkıyı yine aydınlar yapmışlardır.

Halk da, pek çok aydının, kendisi gibi düşünmeyen aydını hainlikle suçlamasına bakarak, aydın katliamına, kimi zaman 31 Mart vakasında olduğu gibi fiilen bile, katılmıştır. Böylece, aydın düşmanlığını körüklemek öncülüğü de yine aydınlara ve yöneticilere nasip olmuştur.

Hem başarıların hem başarısızlıkların sorumlusu artık bellidir: Yaşasın kahraman aydınlar; kahrolsun alçak aydınlar. Yaşasın benim gibi düşünen kahramanlar, kahrolsun benim gibi düşünmeyen hainler.

Oysa aydın olmanın birinci koşulu hoşgörü değil midir?

Bölümü noktalarken, kendi görüşlerim ve düşüncelerimle, toplumun benimkilere tümüyle ters düşen inanç ve uygulamalarını, "yalnız" sözcüğünü, farklı vurgulama ile kullanarak, tek tümcede toplamak istiyorum:

Tanzimattan günümüze aydın, ne peygamberdir ne hain, yalnız aydındır; hem peygamberdir hem hain, çünkü "yalnız" aydındır.

4. Aydının Toplumsal İşlevi: Aydın Aydının Kurdudur

Aydının evrensel tanımı pek çoktur. Ben de birçok evrensel tanım yaptım. Aklı ve bilgisi ile toplumuna öncülük eden kişi böyle tanımlara bir örnektir.

Gelgelelim, işler Türkiye'de, tarihsel ve toplumsal olarak biraz farklı gelişmiştir. Türkiye'de aydının en önemli özelliği, "aydının kurdu" olmasıdır. Hani Hobbes'un, insan için söylediği gibi.

Daha kabaca söyleyelim: Türkiye'de aydının toplumsal işlevi, başka aydınları yemesidir.

Tarihsel Gelişme

Cumhuriyet tarihi açısından baktığımızda, yerli aydın ya da Türk aydını diyebileceğimiz "tip"in bazı önemli özellikleri dikkate çarpar.

Cumhuriyetimizin tarihi ve kökleri Tanzimat'a dek uzandığı için, yerli malı aydının özelliklerini de Tanzimat'tan bu yana gözlemlemek ve saptamak zorundayız.

Soğukkanlı bir biçimde tarihe baktığımızda, yerli malı aydının Batılı ya da Batıcı olduğunu görüyoruz.

İslamcı kardeşlerimizin çok kızacağını biliyorum, ama ne yazık ki, tarihsel gerçek böyle: Yerli malı aydının iyisi "Batılı", kötüsü "Batıcı"dır. Yani yerli malı aydının iyisi, Batı değerlerini benimsemiş kişidir. Kötüsü ise hem Batı kuyrukçuluğu yapar, hem de insanlara batar. Ayrıca ters ve yanlış tutumuyla, yalnız başkalarına batmakla kalmaz, ülke sorunları açısından kendisi de batar. Yani hem bataklıktan kurtulamaz ve batakçıdır, hem de batmaya mahkûmdur.

Yerli malı aydın neden Batılı ya da Batıcıdır? Çünkü Tanzimat'tan Cumhuriyet'e, ülkenin kurtuluş çizgisi, Batı'da daha doğrusu Batı değerlerinde aranmış ve bulunmuştur.

Evrensel Aydın ve Yerli Malı Aydın

Aydın, evrensel olarak her şeyi sorgular. Türkiye'de ise her şeyi sorgulamak aydın olmak değil, ancak "hain" olmakla olanaklıdır: Örneğin, İslamı sorgularsanız, Müslümanlara göre hainsinizdir. Komünizmi sorgularsanız, Marksistlere göre hainsinizdir. Kemalizmi sorgularsanız, Atatürkçülere göre hainsinizdir.

Dolayısıyla, ülkenizde hain olmak istemiyorsanız, evrensel ölçülere göre aydın olmaktan vazgeçmeniz gerekir.

O zaman geriye kalır, yerli malı aydın olmak.

Yerli malı aydın olmanın birinci koşulu, hemen bir düşman bulmak, seçmek ya da bulamazsanız, icat etmektir.

Ancak, düşmanlara ya da hainlere saldırarak ve bir şeyleri, yani üstün ve çok değerli bir şeyleri koruyarak aydın olduğunuzu, (yani yerli malı aydın olduğunuzu) kanıtlayabilirsiniz.

Bu "Evrensel Aydın ve Yerli Malı Aydın" bölümünde sözümü bitirirken bir noktaya önemle değinmek isterim: Burada sözünü ettiğim yerli malı aydın, "kötü" aydındır. Yani Batılı değil, Batıcı aydındır.

Batılı Aydın

Batı düşmanları alınmasın. Benim Batılı aydın tanımımda onlara da yer var. Çünkü bu aydının birinci özelliği kendisi için istediği tüm hak ve özgürlükleri karşıtlarına da tanımasıdır.

Neden Batılı aydın diyorum, yerli malı aydına? Kişisel hak ve özgülükler, yozlaşmış bir dinsel-geleneksel imparatorluğun baskıcı yapısına karşı, Batı modeli çerçevesinde Osmanlı–Türk toplumuna girmiştir de ondan.

Batılı aydının en önemli özelliği, çifte standartlı olmayışıdır. Yani iğneyi kendine, çuvaldızı başkasına batırmaz. Elindeki ya iğnedir, ya da çuvaldız. Kendisine de, herkese de onu batırır. Kendisi başını örtme özgürlüğü istiyorsa, başkalarına

da başını örtmeme özgürlüğü tanır. Düşünce özgürlüğünü yalnız kendi için değil, karşıtları için de ister. Daha doğrusu, ancak bunu isterse aydın olur, Batıcı değil, Batılı aydın olur.

Aydın Niçin Aydının Kurdudur?

Toplumsal, siyasal, kültürel liderlerden sık sık duyarsınız: Halk, beni aydın geçinenlerden daha iyi anlıyor, halkımız, aydın geçinen okumuşlardan daha çok aydın, kendilerini aydın sananlar ise sadece okumuş, ama aydın değil, derler. Kimler için? Kendileri gibi düşünmeyen aydınlar için.

Liderler için aydın olmanın tek koşulu, kendileri gibi düşünmektir.

Oysa aydın olmanın birinci koşulu, özgür ve bağımsız düşünmektir.

Böylece ister istemez garip bir yargı çıkıyor ortaya: En büyük aydın düşmanları liderlerdir!

Liderlerin gerçekten aydın düşmanı olup olmadıklarını, tarihe ve kendilerine bırakarak, aslında gerçek aydın düşmanlarının aydınlar olduğunu vurgulayalım.

Pek çok aydın, cahil halkımı, pek çok okumuşa tercih ederim, demiştir içtenlikle. Çünkü, halkı, kendi gibi düşünmeye, kendi bulduğu çözümlere inandırmaya daha çok gücü yetmektedir. Oysa, öteki aydınlar onun gibi insanlardır. Bir aydın öteki aydınlar karşısında artık halkının karşısında olduğu gibi ayrıcalıklı bir kişi değildir. Bir başka deyimle bir aydın ancak aydın olmayanlar arasında ve karşısında ayrıcalıklı ve değerlidir. Her aydın, öteki aydınlar arasında sade vatandaştır, ayrıcalıksız, eşit. Yani aydın olmanın keyfi ancak, "aydın olmayanlarla" birlikte iken çıkar. Bu keyfi bozanlar ise öteki aydınlardır.

Oysa mantıken yukarıda açıkladığım durumun tam tersinin doğru olduğunu sanıyor insan: Aydın olmak eğer bir farklılık ise, tüm farklı olan kişilerde görüldüğü gibi, bunların birbirlerinden hoşlanmaları, birbirlerini aramaları, bulmaları ve birlikte yaşamaları beklenir. Gerçek ise bunun tam tersi.

Aydın Düşmanlığı

Osmanlı-Türk siyasal gelişme çizgisinde, Batılı aydınlar öncü rol oynamışlar, yol gösterici işlevini yüklenmişlerdir tarihsel olarak.

Bu çerçeve içinde, geniş halk kitleleri tarafından kimi zaman hayranlıkla, kim zaman da nefretle karşılanmışlardır.

Kanımca bugünkü Türkiye'de aydın sorunu halktan kopuk aydın değil, "kendi kendini yiyen aydın"dır.

Aydın olmanın keyfi, geniş kitleleri bilgi ve laf kalabalığı ile peşinden sürüklemekle değil, sizden farklı düşünenlerle tartışmayı, sevgi ve saygı ortamını koruyarak sürdürmekle yaşanır.

Alt Bölüm 4

Genç

Kazağı lekelendi diye üzüldü
Sonra soluğu hafifledi
Babasını hedefleyip onu vurdular
Babası kurtuldu diye sevindi
Her çocuk gibi
Babam kucağına alır
Aslan oğlum der diye
Gülümsedi

Pazar yerinde vurdular onu
Bile bile yedi yaşında olduğunu

Sennur Sezer, "Pazar Yerinde Bir Öğle Üstü"
adlı şiirden, *Bu Resimde Kimler Var*,
Çınar Yayınları, İstanbul, 1986, s. 48.

1. Bugünün Gençliği ve Kimlik Bunalımı

90'lı yılların gençliği, örneğin Atatürk Gençliğinden 60 yıl daha yaşlıdır. Ya da başka bir deyişle Atatürk Gençliği, bugün doğal yaş olarak, 80 dolaylarındadır. Atatürk, gençliğe seslendiğinde yıl 1927 idi. O günkü gençler yirmi yaşında olsalar, bugün 80 yaşını geçmişlerdir.

Bu kuşaktan hemen aklıma gelen biri, 1986'da yitirdiğimiz bir Atatürk Genci, Haldun Taner.

Ama Haldun Taner, aslında genç kalmış bir Atatürk Genci idi.

Oysa ortada o denli yaşlanmış, içi geçmiş, Atatürk Genci dolaşıyor ki, insanın yüreği sızlıyor.

Yaşı Genç Olan Yaşlılar

Haldun Taner, doğal yaşı yetmişler dolayında bir "gençti".

Peki ya doğal yaşı 18-20 arasındaki "yaşlılara" ne buyurulur?

Sırtında hain, şaibeli, fişli, komünist, faşist, katil damgasını taşıyan, ama bunun bilincinde bile olmayan, yaşlandırılmış gençlere ne buyurulur?

Onları biz ürettik: Toplum üretti.

Cezalarını da verdik. Kimini öldürdük, kimini içeri tıktık.

Ama bununla da yetinmedik. Şimdi "arkadan gelenleri"de bu birikim çerçevesinde kuşku ile karşılıyor, onlara da damgalanmış muamelesi yapıyoruz:

Genç misin? O halde kuşkulusun. Senden her türlü kötülük beklenir!

Bu çocukları biz yaşlandırdık. Üstelik de kendileri (yani yaşı bugün gerçekten 18-20 arasında olanlar) suçlarını bile bil-

miyorlar. Hatta toplumun onları suçladığının, yargıladığının ve mahkûm ettiğinin farkında bile değiller.

Cumhuriyet'in Emaneti

Bugün doğal yaşı gerçekten genç olanlar, son yirmi yılın cinayet ve terör dalgasının faturasını ödemekle meşgul.

Peki, Atatürk'ün Gençliği ne yapıyor bu arada? Onlar da "fatura kesiyorlar." O dönemin gençliği, bu dönemin yöneticileri.

Bu dönemin yöneticileri ne yapıyor diye bakarsanız, bunun pek çok yanıtı olabilir. Ama herhalde, bu yanıtların hiçbirinin bu yöneticilerin hiçbir kesimi için, Atatürk'ün isteklerine uygun bir nitelik taşıdığı öne sürülemez.

Gençlik Kimlik Arıyor

Bugünün genci şaşkın: Bir kimlik arıyor.

Geçen dönem, günde ortalama on cinayet, bir kimlik uğruna işlendi.

Vatan kurtarma edebiyatına dayalı faşist ya da komünist avcılığı önemli bir kimlik kartı idi.

Şimdi, vatanın cinayet işleyerek kurtulamayacağı anlaşıldı. (Zaten cinayet işleyerek vatan kurtulsa, 200.000 [yazı ile iki yüz bin] kelleyi kesen Kuyucu Murat Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nu batmaktan kurtarırdı.) Bu kimlik kartları da geçerliliklerini yitirdi.

Peki "zamane genci" kim?

Acaba kimlik kartını bir "sıkmabaş" silueti ardında arayan mı?

Yoksa, heyecanı, diskoların karanlık köşelerinde, karanlık ellerin uzattığı uyuşturucu kapanında bulmaya çalışan mı?

Ayağındaki spor ayakkabının markasını, ya da tişörtündeki firma işaretini kimlik kartı olarak kullanana ne demeli?

Ya, üniversite kapısında umut arayan yüz binler?

Yoksa, devlet kapılarının suratlarına çoktan kapanmış olduğu üniversite mezunları mı bugünkü gençlerin temsilcileri? Bunların kimlik kartları da işe yaramaz birer diploma mı?

Gençlere Sahip Çıkmak?

Günümüzde toplum gençleri ancak yaşlandırmıştır.

Kapalı salonlarda hiç kimsenin dinlemediği, ya da insanların zorla getirilip oturtulduğu konferanslar düzenlenerek gençlere sahip çıkılmaz.

Toplumda yükselmenin en meşru yolu olan yükseköğrenim kapılarını beş liseliden sadece birine açarak gençlik eğitilmez.

Hele hele toplum depolitize edilirken, ilkokul çocuklarını yağmurda, karda kışta, Başbakan karşılamaya çıkarmakla, gençliğe hiç sahip çıkılmaz.

Gençliğin kimlik kartı katılımdadır. Bir toplumda ne yapılıyorsa, gençlerin o yapılan işlere katılımı ile gençliğe sahip çıkılır.

Toplumun yaptığı iş, üretimse, üretimde, eğitimse eğitimde, politikaysa politikada her aşamada gençlerin tüm etkinliklere katılımı sağlanmalıdır.

Toplum ancak o zaman gençleşir.

Ancak o zaman, gençler, yaşamadan yaşlanmaktan kurtulur.

Ancak o zaman geçiş dönemleri belki de gereksiz olur.

2. Eğitim ve Gençlik

Eğitim, insanın yeniden üretilmesidir. Buradaki yeniden sözcüğü, toplumun eski değerlerine göre bir, yenilenmeyi vurgular. Bir başka deyişle, aslında eğitim, kişiye, doğal özelliklere ek olarak kazandırılan toplumsal niteliklerin tümüdür. Bu nedenle de, toplum ortaya çıktığı zamandan beri bir eğitim süreci söz konusudur. İşte toplumların tarihi kadar eski olan eğitimin tanımında kullanılan yeniden üretilme terimi, insanın, değişen topluma, değişen teknolojiye, değişen geleceğe göre yeniden hazırlanmasını ifade eder.

Türkiye'de Eğitimin İdeolojik Niteliği ve Teknoloji Gereği

Genç Türkiye Cumhuriyeti de temellerini, gençliğin eğitimine dayamayı uygun görmüştü. Aslında bu buluş, gerçek bir dahi Devlet Adamı olan Mustafa Kemal Atatürk'ün kararıydı: Altı yüzyıllık bir İmparatorluğun üzerine kuracağı, genç ve çağdaş bir devleti, ancak, yeniden üretilen bir kadroya, yani gençlere bırakabileceğini biliyordu.

Mustafa Kemal Atatürk'ün hiç aklına gelmeyen husus, kendisinden sonraki yöneticilerin yeniden üretimi bir kenara bırakıp, hem de kendi adına, yani Atatürkçülük adına, eğitimi geçmişte tutmaya çaba harcayacakları idi.

Atatürk zamanında başlanan eğitim, klasik lise ve klasik kültür anlayışına dayalıydı. Çünkü amaç, dinsel-geleneksel, merkezi-feodal yapıya sahip bir İmparatorluktan, çağdaş-laik bir Devlet ve bir toplum üretmekti. Bunun için de klasik kültüre dayalı, klasik bir eğitim gerekliydi. İşte, Türkiye'de hem orta hem de yükseköğretimin ideolojik niteliği buradan, bu gereklilikten kaynaklanıyordu.

Yeni kuşakların yeni Devlet ve yeni Topluma uyumu, bir süre sonra başarı ile sağlandı. Artık sorun ideolojik olmaktan çıkmış, teknolojik nitelik kazanmıştı. Bir başka deyişle, Türkiye'nin savaşı, dinsel-geleneksel bir İmparatorluğun gölgesinden kurtulmak değil, gelişmiş ülkelerin teknolojik ve ekonomik düzeyine erişmek haline dönüşmüştü.

Her ne kadar toplumbilimsel olarak, öyle önemli dönüşüm süreçlerinde nokta tarihler ya da nokta dönüşüm tarihleri vermek doğru değilse de, biz, Türkiye'nin yaşama savaşı konusundaki değişiklik tarihi olarak, Atatürk'ün Partisi'nin iktidardan uzaklaştırıldığı ve başka bir partinin iktidara geldiği 1950 yılını (biraz zorlama ile) bu dönüşümün simgelendiği "tarihsel nokta" olarak belirtebiliriz: Çünkü, bu tarihte, ideolojik ve siyasal olarak ihtilalcilerin partisine karşıt bir parti iktidara gelmiştir. Bu gelişin sonunda ise, genç Cumhuriyet, yeniden dinsel-geleneksel bir İmparatorluğun niteliğine bürünmemiştir. Yani, ideolojik planda artık ihtilalciler ile karşıtları arasında rejimin çağdaş-laik niteliği üzerinde temel bir anlaşma ortaya çıkmıştır. (Bu anlaşma rejimin demokratikliğini de kapsayamadığı için 27 Mayıs müdahalesi olmuştur).

İşte rejim hakkında ideolojik fikirbirliği sağlandığı için, eğitim de bu noktadan itibaren artık, teknolojik bir niteliğe kaydırılmalıydı. Nitekim, teknik eğitime verilen önem, özellikle bu dönemden sonra hep gündemde tutulmuştur. Gündemde tutulmuştur ama, bir türlü de endüstrileşme sürecine destek sağlayacak sağlıklı bir uygulamaya geçilmemiştir.

Eğitim Konusunda Yanlış İnanç: Devletin Bütünlüğü ve Ekonomik Kalkınma

Aslında tek başına eğitim ile ne ekonomik gelişme sağlanır ne de ulusal bütünlük. Belki de geri kalmışlığımızın gerçek nedeni, kalkınma reçetelerini yanlış yerde aramamızdır. Örneğin, ekonomik gelişme reçetesi gibi, milli birlik ve beraberlik formülünü de yalnızca örgün eğitimde arıyoruz.

Hemen belirtmeliyim ki, buradaki yanlış "yalnızca" kelimesinde belirginleşmektedir. Bir başka deyişle, yanlış, örgün

eğitimin kalkınma ya da ulusal bütünlük için kullanılması değil, bu amaçları sağlamak için yalnız örgün eğitime dayanılmasıdır. Ya da daha gerçekçi bir ifade ile, en büyük ağırlığın örgün eğitime verilmesidir.

Oysa kalkınma ekonomik, ulusal bütünlük ise kültürel etkinliklerin sonuçlarıdır. Eğitim ise ekonomi ve kültür alanlarında ancak yardımcı işlev sahibi olabilir. Bu açıdan, eğitimin ulusal bütünlüğün sağlanmasında, kalkınmanın gerçekleştirilmesinden daha işlevsel nitelik taşıdığı da bir gerçektir. Fakat örgün eğitim, bu konuda bile, ancak kültür yaşamımızla bütünleşebildiği oranda etkili olur. Ayrıca hemen eklemeliyim ki, ulusal bütünlük kavramı dahi, kültürel olduğu kadar, ekonomik içeriklidir: Ekonomik bütünleşmenin söz konusu olmadığı yerde kültürel bütünlükten de söz edilemez.

Gençliğin Eğitimdeki Acıklı Yeri

Bir faaliyet düşünün ki, amacı bütünüyle gençlere yönelik olsun. Bir faaliyet düşünün ki, sonucundaki tüm başarı ve başarısızlıklar gençlerin olsun. Ve yine düşünün ki, işin sonunda tüm bedeli ödeyecek olanların, yani gençlerin, bu faaliyette hiç söz hakları bulunmasın.

İnsana pek de mantıklı gelmiyor. Çünkü gerçekten de pek mantıklı değil.

12 Eylül öncesi, Türkiye'nin içinde bulunduğu iç savaşın en büyük kötülüğü, eğitim alanına dokunmuştur. Türkiye'yi yok etmek ya da kendi diktalarına kurban etmek isteyenlerin oyunları en büyük başarıya eğitim alanında erişmiştir: Tüm bir eğitim, hem de adı üstünde Milli Eğitim, bir eğitim ve kültür olayı olmaktan çıkarılıp "bir zabıta olayı" haline dönüştürülmüştür. Böylece aklı başında, soğukkanlı, insanın yeniden üretimine yönelik, çağdaş etkili, Türkiye'nin kalkınmaya dönük teknoloji ve ulusal bütünlüğüne yönelik kültür sorunlarının çözümüne yardımcı olabilecek bir eğitimin planlanması ve gerçekleştirilmesi engellenmiştir.

Türkiye, siyasal katillerin oyununa en çok, ortaöğretim ve yükseköğretim konusunda gelmiştir: Oyun aslında açıktı: Ya

egemen ol, ya yok et! Egemen olmadılar ama, yükseköğretimi yok ettiler, ortaöğretimi ise "bitkisel hayata" soktular.

Geçiş döneminde yapılan tüm yanlışları burada tek tek saymaya gerek görmüyorum. Sadece bir noktaya, bir sonuca işaret etmekle yetineceğim: Doğrudan doğruya gençliğe yönelik bir etkinlikte, eğitimde, gençliğe hemen hemen hiçbir söz hakkı tanınmamıştır.

Gençlik Ancak Sorumluluk Yoluyla Eğitilir ve Kazanılır

Gençlerine kuşku ile bakan bir toplum sağlıklı olamaz. Olsa olsa paranoyaktır. Gençler ise kendilerine güvensizlik belirtilerek eğitilemezler.

Gencini eğitmek, ondan yararlanmak isteyen toplum, onunla bütünleşmelidir. Bu bütünleşme ise, gençlerin, tüm toplumsal etkinlik alanlarında, ve özellikle kendilerini ilgilendiren konularda, kararlara katılmaları ile gerçekleşebilir.

Toplumsal olaylarda, doğruya yönelmek için vakit hiçbir zaman çok geç değildir. Bırakalım kısır çekişmeleri. Bırakalım insanların görünüşleriyle uğraşmayı. Onların beyinlerine ve gönüllerine ulaşmaya çalışalım. Gençlerimize iterek ve kakarak değil, severek ve anlayarak yaklaşalım.

Atatürk'ü, hiçbir zaman dilimizden düşürmediğimiz o Kurucu Devlet Adamını gerçekten anlamışsak, "vasiyetinin" en önemli maddesine uyalım: Türkiye Cumhuriyeti'ni, emanet ettiği kişilerle, gençlerle paylaşalım. Onlara layık olduklarına ve onurla taşıyacaklarına bir an bile kuşku duymadığım sorumluluklarını verelim. Mutlaka yanlış da yapacaklardır. Ama yaşlı kuşaklardan daha fazla değil!

3. Almanya'da Türk Çocukları: Azınlık Psikolojisi ya da Uyum Sorunları

Çoğunluğun baskısı, baskıların en korkuncudur. Bu söz, özellikle sılada önem kazanır. Aslında siyasal kökenli olan bu çoğunluğun baskısı kavramı kültürel bir içerik kazanır kazanmaz, artık bir karabasana, tam bir cehenneme dönüşür.

Karşılığı Bilinmeden Ödenen Bedel

Şimdi bazı Türk gençleri, Almanya'da oturdukları için bu trajediyi yaşıyorlar. Trajedi ailece yaşanıyor aslında. Ama gençler bu trajedinin kökenlerini, nedenlerini, ne uğruna katlanıldığını bilmeden, anlamadan karşılaşıyorlar onunla. Böylece bir anlamda, Almanya'da yabancı olmanın bedelini, Almanya'da yaşamanın avantajlarını bilinçli olarak algılamadan ödüyorlar. Çünkü, köy yaşamını bilmiyor onlar. Çünkü, yerini, yurdunu, eşini, dostunu terk ederek sılaya çıkan onlar değil. Kendine ve çocuklarına daha iyi bir yaşam sağlama savaşında küçük kırsal dünyadan, büyük endüstriyel dünyaya bir Odise gibi açılan, yine onlar değil.

Damgalı Gençler

Onlar, her genç insan gibi, büyüyen, gelişen, yetişen, delikanlı olan kızlar ve erkekler. Her genç gibi bir "kimlik" peşindeler. Türkiye'deki yaşdaşlarından biraz daha farklı bir durumdalar ama. Çünkü, kimlikleri aslında trajik bir damga olarak bir ölçüde hazır; "suçlu çocuklar" bunlar. Çünkü "farklı" çocuklar bunlar. Aynen Almanya'da İkinci Dünya Savaşı'nda Yahudiler, Washington'da komünistler, Moskova'da kapitalistler, Ortaçağda büyücüler, Engizisyon önünde dinsizler gibi.

Azınlığın Savunma Yolları

Doğumundan ya da varoluşundan dolayı suçlanan kişi ne yapar? İlk yapılan şey, suçun kendisinde olmadığının belirtilmesidir. İkinci olarak, kendisinin, pek de farklı olmadığının savunulması gelir gündeme. Üçüncü gündem maddesi kaçınılmaz olarak, sevgi, kardeşlik, hoşgörü, adalet gibi evrensel ve insanî duygular üzerinde odaklaşılmasıdır. Dördüncü olarak da, başarı güdüsü gündeme gelir: Herkesin kabul edeceği büyük başarılar kazanmak ve böylece kendini kanıtlamak, azınlıkta kalanların başvurduğu savunma yollarından biridir.

Bu dört ana grupta toplanan duygu ve düşünceler nasıl dışa vurulur?

Dikkat edilirse bunların ilk üçü aslında bir savunma, bir hatırlatmadır. Tarihe, evrensele, insanlığa ve bunların ürünü olan belli yasalara, belli kurumlara sığınmadır.

Her savunma, hatırlatma ve sığınma eylemi gibi, bir yandan akla, öte yandan da duygulara yönelir bu davranışlar.

Dördüncü, başarıya yönelme işi hem akla hem de duyguya dayalıdır zaten.

Başarıya yani akla yönelen eylemler araştırma, bilimsel inceleme gibi etkinliklere dayalıdır. Seminerler, makaleler, sempozyumlar, kitaplar biçiminde dışa vurulur.

Yine hem başarıya hem duygulara yönelik olanlar ise hiç kuşkusuz sanat ve edebiyata başvuracaktır. Güzel sanat ve özellikle edebiyat, azınlık sorunlarının en etkin biçimde işlenebildiği ortamı oluşturur.

Toplumbilim - Siyaset - Edebiyat

Toplumbilimsel olarak Almanya'daki Türkler diye bir sorun varsa, bunun sanat ve edebiyata yansımaması olanaksızdır. Nitekim büyük usta Haldun Taner'in *Şeytantüyü* öyküsü, bu sorunun edebiyata yansıması konusundaki örneklerin en güzellerinden biridir. Taner'in öyküsünün, Sosyalist Parti liderlerinden Herbert Wehner tarafından siyasal bağlamda alıntılar yapılarak kullanılması ise, toplumbilim ile edebiyat, edebiyat ile siyaset arasındaki ilişkilerin en güzel belgelerinden biridir.

Üç Ayrı Değişme Çizgisi

Almanya'daki Türkler sorunu, toplumbilimsel olarak, artık üç ayrı kanalda gelişecek: Birinci kanal, klasik bir azınlık sorunudur. Almanya'da oturan Müslüman-Türk insanlar, Alman vatandaşları açısından sürekli olarak bir azınlık grubu olarak işlev göreceklerdir: Yani kimi zaman ulusal sıkıntılardan sorumlu tutulacaklar, kimi zaman da (özellikle konjonktür uygun olduğunda) insan oldukları, Almanya için gerekli nitelik taşıdıkları hatırlanacaktır.

Gelişmenin ikinci kanalı, Türkiye'ye dönen Alamancılar biçiminde görülecek. Böylece, artık, bir yandan Almanya görmüş köylümüz öte yandan Türkiye görmemiş genç insanımız yurda dönüşün tüm sorunlarını yaşayacak ve bizlere de yaşatacaklardır. Gençlerin uyum sorunları, olayın yalnız bir yönüdür. Avrupa görmüş Türk insanının, toplumuna getireceği yenilikler, sorunun belki de çok olumlu olan bir başka yönünü işaret ediyor olabilir.

Üçüncü gelişme kanalı, Almanya'daki "ikinci kuşak" sorunudur. Bu gençler hiç kuşkusuz büyük bir bunalım içine düşeceklerdir. Çünkü ailelerinin onları, Alman toplumuna tümüyle uyum sağlayacak biçimde, bir başka deyişle bir Alman gibi, yetiştirmiş olmaları olanaklı değildir. Zaten ailelerin böyle bir şey istedikleri kuşkuludur. Ayrıca, isteseler de, böyle bir sosyalizasyonu sağlayamazlar. Öte yandan, bu gençlerin aileleri ile de uyum içinde oldukları düşünülemez. Böylece, sosyopsikolojik açıdan korkunç bir durum ortaya çıkmaktadır: Ne toplumla ne de ailesiyle uyuşabilen gençler.

Devletin Rolü

Günümüzdeki devlet anlayışı, ister çoğunluk, isterse azınlık olsun, belli siyasal sınırlar içinde yaşayan kişilerden bir grubu belli bir sorun sahibi olarak görülüyorsa, devlet kurumlarının bu soruna el atmasını gerektirmektedir.

Almanya'daki Türkler sorunu, her üç gelişme çizgisini de kapsayacak biçimde, hem Alman, hem de Türk devletleri tarafından ele alınmak zorundadır. Burada devlet sözcüğünü

özellikle kullanıyorum. Çünkü, hükümete ek olarak yasama ve yargı organları gibi kurumların da, bu soruna eğilmesi gerekliliği ortadadır.

Bu arada resmî kuruluşların dışında kalan tüm kurumların da işe karışmaları kaçınılmazdır.

İşte Almanya'da da Türkiye'de de, edebiyat ile piyasa kesişince, ortaya çaprazkültürel bir tablo çıkmakta, Almanya'da Türkler konusunda antolojiler, edebiyat matineleri, ünlü yazarlardan öyküler, Türk kültürünün de, Alman kültürünün de ürünleri arasına katılmaktadır.

Sonuç

Sanıyorum ki, bu konuda en iyi sonuç yine İkinci Kuşak mensubu bir Almanyalı Türkün ağzından yazılabilir. Haldun Taner'in Türkçeleştirdiği bir şiirde şöyle diyor Abdülkerim Abdülhalik Zeytunlu :

YABANCI

Benim o yabancı dediğiniz
Siz beni çağırdınız
Geldim
Beni yabancı ettiniz
Oldum.
Bana ihtiyacınız vardı
Baştacı ettiniz
Her yerde her çeşit iş verdiniz
Ev ve geçim sağladınız

Ama şimdilerde artık istenmiyorum
Nerdeyse bana öçleniyorsunuz
İşsizlik mi var, sebebi benim
Konjonktür mü bozuldu, onun da suçlusu ben
Konut derdi mi var, benim yüzümden

Yabancı
Benim o yabancı dediğiniz
Siz beni çağırdınız
Geldim
Beni yabancı ettiniz
Oldum.

(Haldun Taner, *Berlin Mektupları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1984, ss. 108-109).

4. YÖK Gençliği

1982 anayasası ile Türkiye, yükseköğrenimini merkezileştirmiş ve birörnek hale getirmiştir. YÖK'ü de bu yapının tepesine oturtmuştur.

Bu nedenle, eskiden Üniversite Gençliği ya da Yükseköğretim Gençliği diye anılan gençlik kesiminin artık "YÖK Gençliği" diye nitelenmesi daha doğru olacaktır.

Türkiye'de gençlik sorunu, hele hele eğitim açısından gençlik sorunu irdelenirken, YÖK Gençliği'ne bakmamak olanaklı değildir.

YÖK Gençliği ise ister istemez YÖK tarafından biçimlenen gençlik demektir. Zaten, yükseköğrenimin YÖK'leştirilmesinin amacı da, sistem içindeki tüm gençlerin YÖK tarafından birörnek biçimde koşullandırılmasının sağlanmasını gerçekleştirmektir.

YÖK, Gençlerimizi Nasıl Yetiştirmektedir?

Eğitim en genel tanımıyla belli tutum ve davranışların bireye aktarılmasıdır.

Bu anlamda YÖK acaba nasıl bir eğitim yapıyor? Gençlerimize hangi tutum ve davranışları aktarıyor?

Bilindiği gibi, eğitimin en evrensel ilkesi, insanların duyduklarına değil, gördüklerine ve yaşadıklarına inanmalarıdır. Bu nedenle, göstererek ve yaparak öğretme eğitim ve öğretim yöntemlerinin başında yer alır.

Türkçedeki "Hocanın dediğini yap, yaptığını yapma" sözü bir yandan hocaların öğrettikleri ile kendi yaşamları arasındaki çelişkiyi vurgular. Öte yandan, öğrencilerin aslında kendilerine söylenenleri değil, gördüklerini yapacaklarını bilmenin getirdiği bir uyarıdır.

Bu çerçevede YÖK'ün ne olduğu ve ne yaptığı, büyük ölçüde Türkiye'deki YÖK gençliğinin nasıl yetiştiği konusunda bizlere önemli ipuçları verecektir.

YÖK'ün genel özelliklerinden kaynaklanan uygulamalar, yani YÖK Gençliği'nin eğitim ilkeleri şöyle sıralanabilir:

1) *Hayatta esas olan, gerçekleri saptırmaktır.* Bir makama gelebilmek ve orada tutunabilmek için her türlü saptırma yapılabilir. Örneğin, sürekli öğretim üyesi kaybı olurken, devlet memurlarını ve enstitü hocalarını öğretim üyesi yapıp, azalan öğretim üyesi sayısı için, artıyor denebilir.

2) *Başarının sırrı haklı ve doğru olmakta değil, güçlü olmakta ya da güçlü insanlara dayanmaktadır.* Önemli olan, Türkiye için iyiyi, doğruyu, güzeli yaratmak, bilim ve araştırma yapmak, yeni ufuklar açmak, yeni buluşlar ortaya koymak, kitap yazmak ya da bunların yapılmasını teşvik etmek değildir. Ne pahasına olursa olsun, elde edilen makam korunmalıdır. Üniversitelerde hoca kalmasa da, araştırma ve yayın yapılmasa da, aşağıdan gençler asistan olarak gelmese ve Türk bilim yaşamı tümüyle kurumakta olsa da, siz sırtınızı sağlam yerlere dayayıp, kulaklarınızı eleştirilere tıkamalısınız. Önemli olan güçlü olmak ve gücünü korumaktır. Her şey ondan sonra gelir.

3) *Gücünü korumanın birinci koşulu Hainler edebiyatına sığınmaktır.* İnsan gücünü iş yaparak, doğru ve güzel şeyler yaratarak değil, tüm muhaliflerini hain ilan ederek koruyabilir. Hainler dört gruba ayrılır: A) Ülkeyi çökertmek için size karşı olanlar, B) YÖK'ü çökertmek için size karşı olanlar, c) Bizzat sizi çökertmek için size karşı olanlar, d) Doğrudan kişisel menfaatleri zarar gördüğü için her üç gruba da destek verenler. Bunların dışında kalan muhalifler ise zaten "aptaldırlar". Hain bile olamazlar.

4) *Gücünü korumanın ikinci sırrı, haksızlık ve adaletsizliği tüm sistemin mantığı haline getirmektir.*

Özellikle müktesep hakları mutlaka zedeleyin. Örneğin profesör gibi unvanlara hak kazanmış olanlara bu unvanları katiyen vermeyin. Vermek için yeni yeni koşullar ileri sürün.

Bir kısmına da hiç vermeyin. Öğrencilerin okula girdikleri sırada geçerli olan yönetmelikleri uygulamayın. Onların yerine yeni ve değişik yönetmelikleri sonradan çıkarın. Her öğrencinin bunlara uymasını isteyin. Bu arada, ilgisiz kişileri dışardan profesör yapın. Yapın ki, kariyer (eğer o zamana dek yıkılmamışsa) tümüyle çöksün. Dışardan öğrenci kabul edin. Denklik işlemleri ile diploma dağıtın. Ayrıca yüksekokullara, hatta enstitülere üniversite statüsü verin. Üniversite öğrencilerini üniversiteden atın, bu arada enstitü mezunlarına da üniversite diploması dağıtın.

5) *Konuşmak kötü, eleştirmek ise ihanettir.* Başarının en önemli yollarından biri, her türlü eleştiriye kesinlikle karşı olmaktır. Yalnız düşman eleştirir. Sizi eleştirenler ancak hainler ve aptallardır. Bu nedenle, eleştiriyi hukuken de yasaklayın. Konuşanlara sürgün gibi, görevden alma gibi ağır cezalar verin. Bu cezaları tereddütsüz uygulayın. Sonra da "Bakın, sistemimiz ne iyi, kimse şikâyet etmiyor" deyin.

6) *Kitap okumak aklı karıştırır, tartışmak ihaneti getirir.* Dersler birörnek, kitaplar her fakülte ve yüksekokulda aynı olmalıdır. Tüm ders kitapları tek merkezden tüm fakülte ve yüksekokullar için saptanmalı, bunlar dışında kitap okumak yasaklanmalıdır. Yurtlarda zaman zaman yapılan aramalarda, örneğin Yunan klasikleri (diyelim ki Eflatun gibi bir düşünürün Devlet adlı kitabı) toplatılmalı, bulunduranlar cezalandırılmalıdır.

7) *Farklılık kötüdür, birörneklik iyidir.* Yalnız, derslerde, programlarda ve kitaplarda birörneklik yetmez. Kılık kıyafet de birörnek olmalıdır. İnsanlar ne denli birbirine benzerse, toplum o denli mutlu olur. Olanaklı olduğu ölçüde insanları robotlaştırmak gerekir. Mutluluğun sırrı buradadır.

8) *Demokrasi ve seçim kötüdür, otorite ve tayin iyidir.* Öğretim üyeleri yöneticilerini, öğrenciler temsilcilerini seçmemelidirler. Öğretim üyeleri kendilerini yönetmekten aciz oldukları için, yöneticiler YÖK tarafından atanmalıdır. Öğrenciler ise doğrudan anarşist eğilimli olduklarından örgütlenmemeli, temsilci seçmemelidirler. Temsilcileri, üniversite yöneticileri tarafından atanmalıdır.

9) *Yaratıcılık kötüdür, takipçilik iyidir.* Gerek öğretim üyeleri, gerekse öğrenciler, araştırma, keşif, icat gibi yeniliklerin peşinde koşmamalı, ancak "büyüklerinin" gösterdiği yolları izleyerek, kendilerine emredilen çizgiler içinde kalmalıdırlar. Her yaratıcı çaba düzen bozucudur. Kesinlikle engellenmelidir.

Sonuç

Şaka bir yana, bugünkü YÖK Gençliği demokratik bir toplum için değil, totaliter bir toplum için yetiştirilir gibi bir eğitim almaktadır.

12 Eylül öncesi demokrasiyi koruyamayan, otoriter ve totaliter eğilimler yüzünden silaha sarılan ve cinayet işleyen gençler acaba bu tür otoriter bir eğitim ile toplumda bundan sonra nasıl davranacaklardır?

Acaba en küçük bir düşünce ayrılığını derhal faşizm ya da komünizm olarak niteleyip, vatanı hainlerden kurtarmak için yeniden silaha sarılmayacaklar mıdır?

Türkiye'yi 12 Eylül 1980 öncesindeki anarşi ve cinayet karabasanından korumanın yolu "YÖKSEL" bir eğitimden mi, yoksa ciddi bir bilim-felsefe temeline dayalı demokratik bir eğitimden mi geçer?

Bugün üniversiteler (ya da onlardan geri kalan "şey") gerek öğretim kadroları boşaldığı, gerekse enstitülerden, yüksekokullardan ve tümüyle dışardan niteliksiz insanlarla doldurulduğu için tam bir bilimsel yetersizlik içine düşmüştür.

Nitekim, otoriter ve totaliter eğitimin bir nedeni de bu yetersizliktir. Öğrenci ile tartışabilecek nitelik ve yetenekte hoca sayısı parmakla sayılacak kadar azalmıştır.

YÖK'teki gençler istesek de istemesek de yarının yöneticileri olacaklarıdır.

Dört yıllık uygulama sonunda iflası kanıtlanmış olan YÖK sistemindeki ısrar nedendir? Üniversitedeki çöküşün ülkeye sirayet etmesi mi beklenmektedir?

Demokrasi, tartışma ve uzlaşma rejimidir. Üniversite, insanları bu rejime en iyi hazırlayan kurum olmalıdır. Bu hazırlama hem bilgi, hem de davranış düzeyinde gerçekleştirilme-

lidir. Demokrasi yerine tartışmasız itaatın ve suskunluğun öğretildiği bilgisiz bir gençlik kesimi, Atatürk'ün kendisine emanet ettiği cumhuriyeti nasıl koruyacaktır?

Belki de kendisinden beklenen işlev, sadece geçiş dönemlerinin bekçiliğini yapmaktır.

5. Geçiş Döneminde Gençler Sanat ve Edebiyata Nasıl Bakıyorlar?

Gençleri tanıyor muyuz? Bırakınız onları tanımayı, seviyor muyuz acaba? Salt sevgiden söz ediyorum. Şu bildiğimiz sevgi. Belki bilmenin, tanımanın da önünde giden, insanı insan yapan duygu: Sevgi.

SEVİYOR MUYUZ GENÇLERİ? Bu soruyu kendi kendine sorduğunda kaç kişi gerçek bir evet yapıştırabilir yanıt olarak. İrkilmeden, sıkılmadan, korkmadan saf, duru, duraksamasız bir evet?

Peki ya gençler? Onlar bizi tanıyor mu? Seviyorlar mı dersiniz acaba? Hem biz kimiz? Yaşı otuzu geçmiş olanlar mı? Öğretmenler, öğretim üyeleri mi? Polis, jandarma, kaymakam, vali mi? Bakkal, terzi, şöför, manav, kasap, müteahhit, tüccar mı? Kimdir genç? Kimdir yaşlı ya da genç olmayan?

Aslında bilimsel ve nesnel yanıtları vardır tanımlara ilişkin soruların. Üstelik yirmi yılını bilime ve gençlere adamış olarak geçiren ben, bu tanımları çok da iyi bilirim. Aynı oranda iyi bildiğim bir başka gerçek, insanoğlunun bireysel farklılığının hiçbir tanımlamaya, hiçbir sınıflamaya girmeyecek sapmalar gösterebildiğidir. Ne çok genç-yaşlılar tanıdım ben. Ya, yaşlı-gençler? Onların sayısı ötekilerden daha mı azdı?

Genç Kimdir?

Genç ile genç olmayan ayrımının en nesnel ölçütü, yaş ölçütü, yaş ögesidir. Genellikle kabul edilen yaş sınırı da 12 - 25 arasıdır. Bu konuda benim bir mesleksel sapma'm (hani şu deformation professional dedikleri) var. Genç terimi bana hemen üniversite öğrencisi olan genç insanı anımsatır. Ne yapayım,

elimde değil, yirmi yıla yakın üniversite hocalığı ister istemez insanı koşullandırıyor.

Bugün gençlerin sanat ve edebiyata nasıl baktıkları konusunu irdelemeye oturunca da aynı koşullanmanın etkisi altında aklıma hemen üniversite öğrencileri geldi.

Önce gençlik ve Türk Gençleri hakkında yapılmış olan (kendimin yaptıkları da dahil) tüm araştırmaları gözden geçirdim. Ne yazık ki (benimkiler de dahil olmak üzere) sanat ve edebiyat ile gençlerin ilişkileri hakkında ya hiç bilgi yok, ya da olan bilgiler "kabili ihmal".

Bu nedenle, (koşullanmalarımdan kurtulmaya çalışmış olmanın verdiği vicdan huzuru ile) burada da genellikle üniversite gençlerinden söz edeceğim. Çünkü elimdeki bilgiler yalnız onlara ilişkin.

Konuyu dört ana kaynak üzerine dayandırmak istiyorum. Birinci ana kaynak, Üniversite'den ayrılmadan önce yaptığım son çalışmalardan biri olan, birinci sınıflara yönelik sosyoloji dersindeki izlenimlerim. Bu derste (ilerde anlatacağım biçimde) sanat ve edebiyat konularına özel bir ağırlık vermiştim. Daha sonra da bir anket ile öğrencilerin izlenimlerini aldım. İşte birinci olarak bu derste yaptıklarımızı ve öğrencilerin tepkilerini anlatacağım.

İkinci olarak dört yıl süre ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Kürsüsü'nde vermiş olduğum Tiyatro Sosyolojisi dersinden edindiğim izlenimleri aktaracağım.

Üçüncü olarak, sanat ve edebiyat konularında çağrı üzerine çeşitli üniversitelerde yaptığım kültür konuşmalarından, katıldığım açık oturumlardan aldığım tepkileri ve izlenimleri aktarmaya çalışacağım.

Dördüncü bir kaynak ise Milliyet Sanat Dergisi'nin "Söz Gençlerin" adlı kampanyasından aldığım izlenimlerdir. Bu dergi kampanyası hakkında benden bir genel değerlendirme istemişti. O vesile ile gençlerin ürünlerini görmek olanağım oldu. Aynı zamanda doğrudan doğruya sanat ve edebiyat hakkındaki düşüncelerini de öğrenme fırsatı buldum.

İzlenimlerim, 1980'den sonraki yıllarda yoğunluk kazanıyor. Hele bazıları doğrudan 1983 yılına ilişkin. Bu nedenle, Türkiye'deki geçiş dönemi özelliklerini yansıttıklarına hiç kuşku yok.

Bir Sosyoloji Dersinin
Değerlendirme Formu Sonuçları

Üniversiteden ayrılmadan önce verdiğim son derslerden biri Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu birinci sınıf öğrencilerine yönelik Sosyoloji idi. Dersi hem son anda kapatılmış olan Hacettepe Üniversitesi, Sosyal ve İdarî Bilimler Fakültesi Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler bölümüne kayıt yaptırmış olan öğrenciler, hem de şimdi bu bölümle birleştirilmiş olan, eskiden Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı Sosyal Hizmetler Akademisine girmiş olan birinci sınıf öğrencileri alıyorlardı.

Bu öğrencilere, sanat ve edebiyatı genel sosyoloji konuları içinde anlatmanın ötesinde, kültüre özel bir önem veriyordum. Bunu öğrencilerin onayı ve isteği ile dört ay uzunluktaki tüm yarıyıl sürdürdüm. Yaptığım iş iki yönlü idi. İlk olarak, her hafta (ders haftada üç saat idi) birinci dersin ilk on dakikasını o haftanın sanat ve edebiyat olaylarının tartışılmasına ayırmıştım. Konuya şu soruyu sorarak giriyordum: Bu hafta, bizle paylaşmayı isteyecek kadar beğendiği bir film ya da tiyatro gören, bir konser dinleyen ya da bir kitap (roman, öykü, şiir) okuyan oldu mu? Daha sonra, önce yanıt vermek için el kaldıran öğrencileri dinliyor, bunların arasından (kendi bildiğim ve bence de önemli olan) bir yapıtı seçerek onun üzerinde tartışma açıyordum. Bu arada, yalnız tartışılan yapıt ile değil, aynı zamanda sanat kuramı, edebiyat bilgileri ile ilgili konulara da değiniyorduk.

Aynı grup ile, ikinci olarak, onlara doğrudan doğruya edebiyat yapıtları sunmak gibi bir deneyimim oldu. Aslında bunu, başka sınıflarımda da yapardım. Yaptığım iş (zaman darlığından dolayı öyküye ve düzyazıya giremediğim için) genellikle kendi bilgime ve beğenime göre seçtiğim bir şairden çe-

şitli dizeler, bazen de tüm şiirler okumaktı. Bu işi bir yandan akıllarında kalması için, öte yandan da havayı yumuşatmak amacıyla genellikle sınav günleri soruları dağıtmadan önce yapardım. Seçtiğim şairler arasında hemen aklıma gelenler, Yahya Kemal, Attilâ İlhan, Hilmi Yavuz, Melih Cevdet, Cemal Süreya gibi isimler. Bunlardan daha başkaları da var.

İşte, şimdi bu sınıf ile yaptığı işi, öğrenciler nasıl görmüşler, nasıl değerlendirmişler, onu aktarmak istiyorum.

Önce elimdeki verileri nasıl edindiğimi anlatmalıyım. Biriki sene aralıkla, yarıyıl bittiğinde, son sınavla birlikte, kendi değerlendirmemi de öğrencilerden rica etmek, hocalığımın yerleşik ilkelerinden biriydi. Sınav kâğıdından hemen sonra, ya da sınav kâğıdı ile birlikte dağıttığım değerlendirme formları mutlaka isimsiz olarak doldurulurdu. Bu formlarda bir yandan "Dersin kapsamını yeterli buldunuz mu" gibi evet, hayır ya da çok iyi, iyi, orta, kötü, çok kötü gibi kapalı uçlu yanıtı olan sorular sorardım, bir yandan da dersi ve kendimi yargılamalarını istediğim sorular yeterli olmamış ise "başka diyeceğiniz var mı" diye açık uçlu yanıtları verebilecekleri düzenlemeler yapardım. Bu formlar bana tüm hocalık yaşamımda gerçekten çok ışık tuttu. Üniversiteden ayrılmayı önceden planlamadığım (hatta hiç düşünmediğim) için, son dersim olduğunu bilmediğim 1982-1983 ders yılı sonbahar yarıyılını bitirirken de ilerki yıllardaki uygulamalarıma ışık tutması için aynı değerlendirmeyi istedim. İşte vereceğim bilgiler (değinmeyi gereksiz bulduğum, ders ve hocası hakkındaki yargıları dışarda bırakarak), isimsiz olduğu için güvenilirliği son derece yüksek, samimi bilgilerdir.

Değerlendirme Formunda, sanat ve edebiyat konularına ilişkin tek bir soru sordum. Soru şuydu: Derste sanat-edebiyat konularına özel önem verilmesine ne diyorsunuz? Bu sorunun yanıtı ise kapalı uçlu idi. Seçenekler, çok yararlı, yararlı, fark etmez, zararlı biçiminde sunulmuştu. Tüm soru kâğıtlarını 144 öğrenci yanıtladı. Bu soruya bir öğrenci yanıt vermemiş. Geri kalan 143 öğrencinin yanıtları şöyle: 96 öğrenci çok yararlı demiş. 42 öğrenci yararlı demiş. 5 öğrenci fark etmez şıkkını işa-

retlemiş. Zararlı diyen ise hiç yok. Yüzde dağılım ise, şöyle : çok yararlı diyenler, yüzde 67.1, yararlı diyenler, yüzde 29.4, fark etmez diyenler ise yüzde 3.5.

Sonucu kısaca söylemek gerekirse, sınıfın yüzde 96.5'i derste sanat ve edebiyat konularına özel yer verilmesini en azından yararlı, çoğunluğu ise çok yararlı görüyor.

Bu yanıtların samimiyeti açısından bir başka soruya verilen yanıtların dökümünü de dikkate sunmak isterim. Öğrencilerin, birbirlerini ve kendilerini nasıl algıladıklarını (ve biraz da samimiyetlerini) ölçmek için "Genel olarak arkadaşlarınızın yeterince ders çalıştığını düşünüyor musunuz" diye bir soru sordum. Evet ve hayır olarak kapalı uçlu düzenlediğim yanıtlar şöyle: 38 kişi, yani yüzde 26.7 evet diyor. Arkadaşlarının yeterince ders çalıştığı kanısında olmayanların sayısı ise 104 kişi. Yüzde 73.2. Görüldüğü gibi, öğrencilerin çok büyük bir yüzdesi, arkadaşlarının yeterince ders çalışmadığını düşünecek ve bunu ifade edecek kadar nesnel ve cesur. Bu açıdan sanat ve edebiyat konusundaki yanıtlarının samimiyetine inanmamak için hiçbir neden yok.

Tek Bir Öğrencinin Görüşü

Sanat ve edebiyat konusundaki soruyu yanıtlamayan öğrencinin değerlendirme formu ise çok ilginç. Bu öğrenci (cinsiyetini de bilmiyorum) arkadaşlarının yeterince ders çalışıp çalışmadıkları hakkındaki soru dışında hiçbir soruyu yanıtlamamış. O soruya verdiği yanıt ise olumsuz. Yalnız arka sayfada, ek yorum ve eleştiriyi serbestçe yapmalarını istediğim bölümü doldurmuş. Bakın ne diyor:

"Saygılarımla.

Benim iki mislim yaşındasınız yaklaşık. Ve benim size verebileceğim saygıdan başka bir şey olduğunu sanmıyorum.

Bazı insanlara bir su gibi, bir rüzgâr gibi akan seneler bunaklıktan başka bir şey kazandırmaz, fakat sizi hiçbir zaman bunak olarak görmedim. Kendiniz görebilirsiniz.... İstediğiniz şeyleri... Mutluluk, hatalar, sevgi.

Her şeyi kendi güzel bulduğunuz gibi yaptınız. Ve ben şunu iyi yapmadınız' diye sizi tenkit etmeye kendimi haklı görmüyorum.

Fakat bir gün gerçekleri görmekle kalmayıp, gerçekle samimî bir arkadaş olursam... Ve bu güzellik bana yettiği zaman... Bir sobanın önce kendini ısıttığı gibi.... ben de ısınırsam... İşte o zaman konuşmaya kendimde hak görebilirim.

Sonuç olarak sizi övmek de yermek de istemem. Sanırım beğenmeyeceksiniz... Fakat içimden geldiği gibi yazdım ben.

Size gerçek mutluluklar dileğimle..."

Evet. İşte, "bireysel sapması", sorduğum sorulardan benim değerlendirilmeme ilişkin olanlardan hiçbirini yanıtlamamaya dek varan bir öğrenci. Belki de en güzel ve en doğru değerlendirmeyi (benim gözlerimi yaşartarak), kendini geliştirmeyi hedef almış olduğunu haber vererek yapan öğrenci. Yalnız bir şey kesin: Edebiyatı ve sanatı seviyor. Sevmekle de kalmıyor, edebiyatı bir değerlendirme formunun içine bile sokuyor.

Evet, bu, yanıt işaretlemeyen "sapkın" bir genç idi. Fark etmez diyenlerin kâğıtlarında, serbest form bölümünde sanat ve edebiyat konusunda herhangi bir yoruma rastlayamadım. Yalnız bunların herhangi bir eğilimi de belirlemediğini belirtmeliyim. Yani, derse ya da hocaya karşı olumsuz bir tutum içinde değildi değerlendirme formlarının genel havası. Demek ki, sanat ve edebiyata pek duyarlı gençler değildi bu yüzde 3.5.

Derslerde Sanata ve Edebiyata Yer Verilmesi Hakkında Düşünceler

Çok yararlı diyen gruptan bazıları, yorum da yapmış. İşte somut yarar belirtenlerden biri:

> "Dersten önce yapılan sanat-edebiyat konularına verdiğiniz önem benim için çok olumlu yönde etki yaptı. Gerçi önceden de kitap okumak vb. şeylere çok önem verirdim. Bu konuda yapılan konuşmalar beni daha da teşvik etti. Sinemaya pek gitmezdim. Oysa şimdi hiç olmazsa önemli, görülmesi gereken (kendi açımdan) filmlere gitmek istiyorum ve yararına da inanıyorum."

Çok yararlı yanıtı veren bir başka genç:

"Derslerde sanat-edebiyat konularına önem vermeniz bana çok şey kazandırdı. Daha fazla kitap okumaya başladım."

Derslerde bu konulara yer vermemi çok yararlı diye niteleyen, fakat tümüyle değişik eleştiriler getirenler de var. Bakın biri ne diyor:

"Derslerin başında, sanat, edebiyat faaliyetlerini konuşuyoruz. Bu çok iyi. Aynı zamanda gerekli. Fakat siz herkesin aynı derecede bu etkinliğe katılmasını istiyorsunuz. Bunun imkânsızlığını hiç düşünmüyorsunuz gibi geliyor bana. Çünkü, kendimi örnek verirsem, yaşamımı sürdürmek ve eğitimimi tamamlamak için çalışmak zorundayım. Ne iş olursa olsun (inşaat, işporta gibi). Eğer, 'sigara içme de sinemaya ver, kitaba ver' diyecek olursan, sigara ve içki gibi alışkanlığım da yok.

Bu tartışmalar yapılırken buna dikkat edilmesini saygıyla rica ediyorum. Şunu da belirteyim ki, bu tartışmalar çok yararlı. En azından bir filmin, bir kitabın konusu hakkında az da olsa bir bilgimiz oluyor."

Evet, maddî olanaksızlık. Çok önemli. Çevresel olanaksızlıklar da var. Sanat ve edebiyat konuşmalarını yararlı gören bir öğrenci bakın ne diyor:

"Örneğin, 'Hafta sonu ne yaptınız' güzel bir soru. Bizler hepimiz büyük kentlerden gelmiyoruz. İnanın ben burada ilk defa operaya gittim. Sinemaya çok gittim. Fakat kaliteli filmleri ancak burada görebildim. Yaşamım boyunca bazı kültürel faaliyet ve olaylardan yoksundum."

Örnekleri çoğaltmak olanaklı. Fakat çıkan sonuç açık. Bu nedenle fazla ayrıntıya gitmiyorum. Yalnız genel eğilimleri özetlemekle yetineceğim.

1) 144 öğrenciden yüzde 96.5'i sanat ve edebiyat etkinliklerine olumlu bakmaktadır. 2) Yine öğrencilerin çok büyük bir bölümü, sanat ve edebiyat etkinliklerini bizzat izlemekte ve izlemenin de yararına inanmaktadırlar. 3) Ne yazık ki öğrencilerin bir bölümü maddî olanaksızlıklardan dolayı, bir başka

bölümü de, ya çevrelerinde yeterli olanak bulunmadığından, ya da toplumsal baskılardan (yalnız olarak sinemaya gidemeyen kız öğrenciler gibi) dolayı sanat ve edebiyat etkinliklerini yeterince izleyememektedirler. 4) Sanat ve edebiyat etkinliklerini yeterince izleyemeyenler, bu durumdan üzüntü duymaktadırlar. Kendilerine bu konularda bilgi verilmesini olumlu karşılamaktadırlar.

Tiyatro Kürsüsündeki Dersleri Alanlar Ne Diyorlar?

Ankara, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Tiyatro Kürsüsü'nde verdiğim derslerden edindiğim izlenimler, daha çok, gençlerin sanat ve edebiyat yorumlarına ilişkin. Tiyatro Sosyolojisi dersini alan öğrenciler üç grup idi. Birinci grup, Tiyatro eğitimi gören lisans öğrencileriydi. İkinci grup, dersi seçmeli alan, ve Devrim Tarihi Kürsüsü gibi başka kürsülerden gelen öğrencilerdi. Üçüncü grup ise, gerek Tiyatro Kürsüsü'nden, gerekse başka kürsülerden gelen Yüksek Lisans öğrencileriydi.

Bir kez hemen belirtmeliyim ki, Tiyatro Kürsüsü'nün gerek lisans gerekse lisans üstü öğrencileri, hiçbir biçimde gençlik kesiminin temsilcisi olamaz. Çünkü bu çocuklar, okudukları konu gereği, sanat ve edebiyat etkinliklerine çok yakın insanlardı. Öteki bölümlerden gelenler de aynı biçimde düşünülebilir. Çünkü onlar da Tiyatro Sosyolojisi gibi bir dersi seçecek kadar bu konuya ilgi göstermiş olan öğrencilerdi.

Sanat ve edebiyata bakış açısı bakımından sınıfta genellikle iki görüş belirmişti. Yalnız, bu iki farklı görüşü özetlemeye geçmeden, derste, sanat ve edebiyat konularından önce, ciddi bir biçimde sosyolojinin temel kavramları üzerinde durduğumu belirtmeliyim. Çünkü, sosyoloji bilmeden, sanat ve edebiyatın, ya da tiyatronun sosyolojisi yapılamaz.

Derste izlemeye çalıştığım genel çözümleme yöntemi, her sanat yapıtını ve etkinliğini, yapıldığı zaman ve mekân boyutları içerisinde çözümlemek ve evrenselliğe hangi noktalarda ulaştığını görmek idi. Önce sosyolojinin genel, sonra sanatın

evrensel kavramlarını anlatıyor, bunların bireşimini evrensel planda irdeleyip, Tanzimattan günümüze dek, Türkiye üzerinde odaklaşıyordum.

Tüm tartışma ve konuşmalarda ortaya çıkan iki ayrı çizginin ikisi de, siyaset ile kültür ve sanat ilişkileri üzerinde odaklaşıyordu. Öğrencilerin bir bölümü, gerek etki gerekse amaç açısından siyasetin her zaman önce geldiğini savunurlarken, bir başka bölümü, siyaseti ön plana almanın bazı sakıncaları olduğunu ileri sürüyorlardı. Birinci grup sanatın, sanatçının ve sanat ürününün amacının siyasal olduğunu ve olması gerektiğini vurgularken, öteki grup, sanatın asıl amacının güzellik olduğunu, bunun siyasetten soyutlanma anlamına gelmeyeceğini, ama tek belirleyicinin siyaset olmadığını düşünüyordu.

Hemen eklemeliyim ki, siyasal görüşe ağırlık verenlerin çoğu Tiyatro Kürsüsü dışından gelenlerdi. Tiyatro Kürsüsü içinden gelenlerin ise çoğunluğu, siyasal ögeyi yadsımamakla birlikte, sanatın ayırıcı niteliklerini görmeye daha yatkındılar. Pek doğal olarak, bu, Tiyatro Kürsüsü içinde olma ve olmama ayrımı çok kategorik değildi. Her iki görüş, her iki grup içinde de görülebiliyordu. Hatta her iki grupta da farklı görüşlerin bağnaz savunucuları vardı.

Ben derste, her iki görüşün de, eksik noktalarını belirtmeye çaba harcıyordum. Siyasete birinci planda yer verenlere, sanatçı ile politikacı, sanat etkinliği ile öteki toplumsal etkinlikler arasındaki ayırımı işaret ediyordum. Sanatı toplumun öteki kesimlerinden soyut düşünme eğiliminde olanlara da, sanat yapıtının ve sanatçının toplumsal kökenlerini ve sonra da etkilerini göstermeye çalışıyordum.

Tiyatro Kürsüsü'ndeki derslerden aldığım izlenimleri özetlersem şu sonuçlar belirgin olarak ortaya çıkabilir : 1) Sanat edebiyat konularına duyulan ilgi, hemen sanat ve edebiyat ile siyaset arasındaki ilişkileri gündeme getirmektedir. 2) Siyaset ile sanat ve edebiyat arasındaki ilişkilerin tartışılması gençlerde, ya siyasetin tümüyle ön plana çıkması ve bu nedenle sanatsal etkinliğin adeta yadsınması, ya da, sanatsal etkinliğin

toplumsallığının yadsınması gibi iki yanlışa kolaylıkla gidebilecek eğilimler göstermektedir. 3) Her iki yanlış da, tip olarak daha az çalışan ve işin biraz da kolayına kaçan öğrenciler tarafından yapılıyordu. Daha çalışkan, daha irdeleyici öğrenciler, hangi görüşe ağırlık verirlerse versinler, karşı görüşleri de saygıyla dinliyor ve hatta kendi görüşlerini yeniden gözden geçiriyorlardı.

Konferans ve Açık Oturumlardan Aldığım İzlenimler

Çağırıldığım konferans ve açık oturumlardan edindiğim izlenimler, gerek Hacettepe'de verdiğim gerekse Dil ve Tarih-Coğrafya'da verdiğim derslerdeki izlenimlerimi tamamlayıcı nitelikte.

Bir kez hemen belirtmeliyim ki, üniversitelerimizde, ciddi sanat ve edebiyat etkinlikleri yapılmaktadır. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi bu kurumların başında gelmektedir. Buna karşılık, ne yazık ki, Hacettepe, Ankara ve İstanbul Üniversiteleri, sanat ve edebiyatın öğrenciler tarafından benimsenmesi açısından yukarıda adını saydığım Üniversitelere oranla çok daha pasiftirler.

Yukarıdaki olumlu yargıma ekleyeceğim bir başka gözlem, geçiş döneminin üniversitelere getirdiği suskunluğun, kültür-sanat etkinliklerini de kapsadığıdır. Bu nedenle buradaki izlenimlerimin çoğunun, bir-iki istisna hariç, üniversite dışındaki kurumlarda düzenlenen toplantıları yansıttığını belirtmek isterim.

Bu tür toplantılardan aldığım ilk izlenim, katılanların, Türkiye ortalamasının çok üzerinde bir ilgi ve kültür düzeyinde olduklarıdır. Belki de bir seminere, bir açık oturuma ya da bir konuşmaya gitmek, belli bir düzenlemeyi ve özveriyi gerektirdiği, en azından, genç insanın bir tercihini ortaya koyduğu için, zaten buralara gelenler, bu konuda "seçkin" olan gençlerdir.

Üniversitelerin yanında çeşitli sanat kuruluşlarının da son yıllarda önem vermeye başladığı, birçok verimli konuşma ve tartışmalar düzenlediği sanat ve edebiyat alanı, adeta tiryaki

gençler üretti. Belki yalnız benim kişisel izlenimlerim olarak kalacak ama, bana öyle geliyor ki birtakım gençler, ciddi bir biçimde, belli etkinlikleri ve hatta belli kişileri izliyorlar. Bunlardan biri, Hacettepe'de yaptığım bir, "tek kişilik" konuşmadan sonra, "geçenlerde Siyasal Bilgilerde de şöyle demiştiniz", diye, düşüncelerimi zaman içinde irdelediğini tüm açıklığı ile belirtmişti.

Ayrıca, sorulan soruların kalitesi açısından da bu tür açık oturum, seminer ve konferansları izleyenlerin düzeyinin çok yüksek olduğunu belirtmek gerekir. Daha da ilginç olan bir nokta, bu tür toplantıların izleyicilerinin çok büyük bir bölümünün gerçekten gençlerden oluşmasıdır. Çok güzel bahar günlerinde, sevgilisiyle buluşup, pikniğe gitmek yerine, açık oturum izlemeye gelen çok genç gördüm.

Bu konudaki izlenimlerimi şöyle özetleyebilirim : 1) Gençler, açık oturum, seminer, konferans gibi sanat ve edebiyat etkinliklerine yalnız katılıcı olarak değil, aynı zamanda düzenleyici olarak da büyük ilgi gösteriyorlar. 2) Türkiye'de gençlik kesiminin bu konudaki ilgisi, bu tür etkinlikleri hem düzenlemekte öncülük yapmalarına hem de izleyici olarak gerekli ilgiyi sağlamaya yetecek bir eşiği aşmış görünmektedir. 3) Gençler, gerek düzenledikleri etkinliklerle, gerekse bu etkinliklere katıldıklarında sordukları sorularla, sanat ve edebiyat konularında gerçekten üst düzeyde bir kültür sergilemektedirler. Yalnız bu gruba giren gençlerin sayısı pek fazla değildir. Hatta topluma açık tartışma ve panellerde hemen hemen hep aynı kişileri bile görmek olanaklıdır. 4) Sonuç olarak Türkiye'de gençler arasında sayısı az fakat düzeyi yüksek bir kültür, sanat, edebiyat tiryakileri grubunun oluştuğu söylenebilir. Hiç kuşkusuz, bunların bir bölümü, şiir yazmak, tiyatro oynamak gibi, bilfiil, sanat ve edebiyat etkinliklerinin içindedirler.

Bir Kampanyadan Aldığım İzlenimler

1982 yılında *Milliyet Sanat Dergisi*, "Söz Gençlerin" adlı bir kampanya açtı. Bu kampanyaya yüzlerce yazı yollandı. Bun-

lardan bir bölümü dergide yayımlandı. Son olarak bu yazılardan söz etmek istiyorum.

Türkiye'de en çok görülen yanlış, ucuz çözümler ile birlikte ucuz suçlamaların yapılması ve kolayca düşman yaratılmasıdır. Üniversite ve gençlik son yıllarda adeta vur abalıya anlayışı içinde hedef alınmış iki toplum kesimidir. Hele üniversite gençliği nerede ise iki yüzyıllık geri kalmışlığımızın tek sorumlusu ilan edilmiştir. İşte bir üniversite öğrencisi, bakın bu konuda, hem de edebiyat ölçüleri içinde ne diyor:

> "Toplumların geleceğini gençler biçimler. Asıl olan gençlere ve geleceğe inanmaktır. Evet, geçmişte kötü günler yaşanmıştır. Üstelik o günlerden en olumsuz etkilenen, en çok acı çeken de gençliktir. Ama unutulmaması gereken, o ortamın yaratıcılarının da en başta gençliği, özgürlükleri, yaşam hakkı da dahil bütün demokratik kazançları ve ülkeyi hedef almış olmaları idi." (M. Haldun Çubukçu, *Milliyet Sanat sayı* 56).

Aslında gençlik ve sanat konusunda, bir genç, Ahmet Parman o denli güzel şeyler yazmış ki, yazımın alıntılar bölümünü onun görüşleri ile bitirmek istiyorum. Merak edenler, tüm yazısını okusunlar, çok yararlanırlar (Aynı dergi, aynı sayı) :

> "Kahvede kâğıt oynamak, kentin işlek caddelerinde tur atmak dışında pek bir şey yapılmayan bir ortamdan, Anadolu kentlerinden, yükseköğretim için gelen gençleri büyük kent, hiç de alışık olmadıkları canlılığı, kalabalığı, gürültüsü yanında renkli sosyal yaşantısıyla da karşılar. İlk günlerin şaşkınlığı, çekingenliği gittikçe yavaş yavaş oluşan gruplarla yepyeni bir yaşama girilir. Artık sık sık sinemalara, tiyatrolara gidilmekte, çıkışta oturulan kafeteryalarda yalnız oyunun konusu, güzel gözlü yıldızları değil, vermek istediği mesaj da irdelenmektedir. Yağmurlu tatil günleri bekâr arkadaş evlerinde 'çaylı sigaralı' sohbetler sabaha dek uzar gider. Konu bir romandır, bir şiirdir, bir ekoldür. Artık yalnızca bir butiğin, bir pastanenin değil, yeni açılan bir sanat galerisinin yeri de tarif edilmektedir. Lise yıllarında çoğunlukla ders kitabı almak için girilen kitapçılara şimdi başka amaçlarla uğranılmakta, raflarda bir gün önce okunması öğütlenen kitaplar aranmaktadır. Yalnızca bir izleyici bir okuyucu ola-

rak da kalınmaz. İlk ciddi çalışmalar da bu yaşlara rastlar. Kimi 'müsamere'lerden ciddi tiyatro yapıtlarına geçer, kimi yaşının kendine özgü coşkusu, kıpır kıpırlığıyla 'bir şeyler' yazmaya, 'bir şeyler' çizmeye yönelir. İlk kez çamuru eline alan olur. İlk kez konservatuvarın kapısını aşındıran...

Bütün bunlara dışardan baktığınızda sevinirsiniz. Ne güzel dersiniz, ne iyi. Bugünün gençliği bu derece sanatla ilgileniyorsa, kim bilir yaşları ilerledikçe bu ilgi, bu sevgi nerelere varır der, gelecek için umutlanırsınız. Oysa hiç de öyle olmaz. Üç beş yıl sonra, diploma alındıktan sonra, hayata atılıp çoluk çocuğa karıştıktan sonra bitiverir her şey. Artık sinemalara, tiyatrolara gidilmez olur, ele kitap alınmaz olur, konser salonlarının yolu unutulur..."

Sonuç

İşte veriler bunlar. Bir dersin değerlendirme formu. Bir başka dersin izlenimleri. Açık oturum ve konferanslardan tepkiler. Bir derginin kampanyası. Bölük-pörçük, bireysel veriler. Daha pek çok kaynak var ipucu elde etmek için. Gençlerin çıkardığı dergiler, *Yarın* gibi, *Gökyüzü* gibi. Gençliğe özel önem veren, Gençliğe yönelik yarışmalar düzenleyen *Gösteri* gibi. Hepsi tek tek elden geçirilse mutlaka daha ilginç, daha umut verici, (kimi zaman da umut kırıcı) filizler görülebilir.

Umut gençlerdedir. Nasıl olmasın ki, 50 milyonluk Türkiyemizde, hâlâ bir kitap bir yılda 5 bin satarsa, "büyük başarı" oluyor.

6. Bir 10 Kasım Anısı

Ankara'dan İstanbul'a göç ettiğim, daha doğrusu "geri döndüğüm" yıldı 1983. Üniversitedeki görevimi sürdürmeyi devlet anlayışıma, bilim anlayışıma ve nihayet kendime duyduğum saygıya yakıştıramamış ve yirmi yıla yakın hizmet verdiğim Hacettepe Üniversitesi'nden istifa ederek İstanbul'a gelmiştim.

Ekim ayı içinde çok yakın bir dostumun ortaokul öğrencisi olan oğlu, benden okulunda 10 Kasım'da Atatürk ile ilgili bir konuşma yapıp yapamayacağımı sordu. "Pek tabii" dedim. "Yalnız öğretmenin ya da müdürün beni resmen çağırmalı."

Arkadaşımın oğlu Türkiye'nin en iyi liselerinden birinde, belki de birincisinde okuyordu. Türkçe öğretmenleri çocuklardan Atatürk hakkında konuşacak "ünlü" tanıdıkları olup olmadığını sormuş. Bizim arkadaşın oğlu da beni söylemiş. Öğretmeni de uygun bulunca, müdürle konuşulmuş ve böylece resmen çağrılmışım 10 Kasım törenine konuşmacı olarak.

Oldum olası Atatürk'ün ağıt yakılarak, dövünülerek, bilinçsiz gözyaşları içinde anılmasına karşıyım. Bunu yalnız yanlış değil, aynı zamanda Atatürk'e de saygısızlık sayarım.

Ayrıca her ne çeşit olursa olsun, resmi törenlerden fazla hoşlanmıyorum. Sanırım, bunda törenleri bir kâbus havasına sokan yeteneksiz idarecilerin dahli çok. Aslında istense, eğlence şöleni biçimindeki törenler, ne çok olabilir yaşamımızda. Oysa okullarda, "tören" demek, disiplin cezası verilmesi için fırsat demek. Gülmenin yasaklandığı, konuşmanın cezalandırıldığı şekilcilik demek.

Bir de bizim zamanımızda, "Devlet Büyükleri"ni karşılamak için çocukları sokağa tek sıra dizerler, soğukta, yağışta tir

tir titretirlerdi. Üşürdük. Acıkırdık. Çişimiz gelirdi. Sonunda mutlaka hastalananlar olurdu.

İşte 10 Kasım konuşması için çağrılınca bütün bu nedenlerle, çocuklara çok iyi hazırlanmış bir konuşma ile gitmek istedim. Konuşmadan hemen bir-iki gün önce, o gün hem ortaokullara, hem de liselere aynı konuşmayı yineleyeceğim bildirildi. Yani hem ortaokul, hem lise düzeyinde bir konuşma hazırlamam gerekiyordu.

Konuşmanın düzeyi ve dozu bir yana, bir yas ve tören muhalifi olarak, 10 Kasım'da Atatürk'ü nasıl anlatacaktım?

İşe, Atatürk'ü anma günlerinde niçin ağlandığını anlatmakla başlamaya karar verdim.

Daha sonra Atatürk'ün çocukları da etkileyebilecek bazı üstün özelliklerini, O'nun da bizim gibi bir insan olduğunu vurgulayarak anlatacaktım. Böylece öğrenciler O'nu erişilmez bir Tanrı biçiminde görerek, kendilerine örnek olamayacak biri gibi düşünmeyeceklerdi. Tam tersine, belki de O'na benzeyebileceklerini anlayarak, bazı güzel ve insani özelliklerini benimsemenin olanaklı olduğunu düşünmeye başlayabilirlerdi. Atatürk'ü erişilmez yapmak, sosyal-psikolojik açıdan, özellikle öğrenciler bakımından çok sakıncalı idi. Tam tersine çocukları ona benzemeye sevk etmek gerekirdi. Bu ise ancak erişilebilirlik kavramı ile olanaklıydı. Erişilebilirlik ise, Atatürk'ün de bizim gibi bir insan olduğunu vurgulamakla belirtilebilirdi ancak.

İşte konuşmamı bu genel yaklaşım içinde hazırladım.

Tören, tam bir geleneksel yas yaklaşımı ile hazırlanmıştı. Ağır bir müzik. Ağır bir hava, bir karabasan gibi salonun üzerine çökmüştü.

Elimden geldiğince bu havayı yumuşatmaya, hafifletmeye çalıştım. Ağır bir okul disiplininin yas günü şekilciliği ile çocukları pençesine alan kâbusu yırtıp, o genç kafalara ve ruhlara erişmeye çalıştım. Çeşitli şakalar yaptım. Bir ara verip "çişi gelenlerin" çıkabileceklerini bile belirttim.

Sonuçta, çocuklara belki de hayatlarında hiç unutamaya-

cakları bir Atatürk konferansı verdim. En azından gelen bireysel yansımalar, amacıma ulaştığımı gösteriyordu.

Konunun bundan sonrası da var. Konferanstan sonra olup bitenler başka bir traji-komik öyküdür.

Oldukça uzun olan bu konferans sonrasının öyküsünü anlatmadan önce, *Ortaöğretim için bir 10 Kasım konuşması* örneğini aşağıda veriyorum. Belki de bir iki kişinin dikkatini çeker de, bir işe bile yarar...

Ortaöğretim İçin Bir 10 Kasım Konuşması Örneği

"Değerli arkadaşlar,

Sizleri görünce geçtiğimiz 10 Kasım'larda, kendim de küçükken, sizin sıralarınızda iken yapılan törenleri hatırladım. Ben küçüklüğümü hep törenler içinde hatırlıyorum. Sanki hep törenler olurdu okulda.

Bizim zamanımızda 10 Kasım günlerinde hep ağlanırdı. Çünkü bize Atatürk'ü, onun büyüklüğünü anlatan hocalarımız onu tanımış insanlardı. Ölümünü anlatırken, heyecanlanır, ağlamaya başlarlardı.

Oysa artık biz sakin kafa ile, onun büyüklüğünü, düşüncelerini, liderliğini, insanlığını tartışabiliriz.

Arkadaşlar, Mustafa Kemal Atatürk genelde ya soyut, çok üstün bir kavram olarak ele alınır, Türkiye'ye yaptığı hizmetler ve lider nitelikleri bu soyutlamanın gölgesinde kalır. Yahut yalnız insan özellikleri üzerinde, dedikodu düzeyinde durulur. Oysa, bizlerin Atatürk'ten insan olarak da öğreneceği çok şey vardır.

Ben bu konuşmamda Mustafa Kemal Atatürk'ün hem genel, Türkiye ve tarih, hem de özel, yani insani nitelikleri üzerinde duruyorum. Ne yazık ki, geçirdiğimiz kötü günler içinde, Mustafa Kemal Atatürk'ü de böldük. Her şeyi böldüğümüz gibi, onu da böldük. Mustafa Kemal Paşa ve Atatürk olarak böldük. Kendi yanlış düşüncelerimize alet etmeye çalıştık. Oysa O, bölünmez bir bütündür. İşte size bu bütünlük içinde bazı özelliklerini anlatacağım.

Arkadaşlar, ilk olarak, size Atatürk'ün 'yalnız bir adam' olduğunu söylemek istiyorum. Atatürk hem toplumu açısından, hem de tarihi açısından yalnız bir adamdı. Bir başka deyişle, tarihe baktığımızda, bütün büyük liderlerin arkalarında, ya bazı grupları, ya bazı sınıfları, ya bazı kişileri görüyoruz. Oysa Atatürk, bir yandan düşmana karşı savaşırken, öte yandan da padişaha karşı mücadele ediyordu. Kendi ülkesi içinde yalnız bir adamdı. Destekleyicileri olan arkadaşları, orduları yenilmiş olan komutanlardı. Ellerinde güç kalmamıştı.

Padişah tam dejenere olmuş bir kişi idi. Çünkü, Osmanlı ailesi son zamanlarda artık en büyük akrabanın tahta geçmesi için birbirini öldüre öldüre bütünüyle korkak ve cahil kişileri hayatta bırakır olmuştu. Fatih Sultan Mehmet'ler, Yavuz Sultan Selim'ler dönemi kapanmıştı.

Atatürk, bu yalnız niteliği ile kendinden önceki tüm liderlerden, devrimcilerden daha üstün ve daha büyük bir adamdır. Bu, tarih açısından hiç unutulmaması gereken bir noktadır.

Genel olarak Atatürk üzerinde durmak istediğim ikinci nokta, düşmana karşı savaştığı halde, askeri bir eylem yürüttüğü halde, genelde sivillerle birlikte çalışmış olmasıdır. Bunun sebebi de padişahın otoritesine karşı millet egemenliğine dayanmak istemesidir. Düşününüz ki, bir askeri hareket yürütürken bile, sivillerle çalışmanın tüm zorluklarına katlanıyor, hatta yabancı mandası isteyenleri ikna ederek vakit kaybediyor. Fakat bundan vazgeçemiyor.

Şimdi Atatürk'ün, Mustafa Kemal Atatürk üzerinde, bir insan olarak durmak istiyorum. Öyle sanıyorum ki, siz gençler olarak, ondan, onun insan niteliklerinden çok şeyler öğreneceksiniz.

Mustafa Kemal Atatürk'ün insan nitelikleri, ondan öğreneceklerimiz yalnız devlet kuruluşu ile değil, uygarlık ile, medeniyet ile ilgilidir.

Çocuklar, Atatürk her şeyden önce temiz adam idi. Düşünün, cephede, savaşı idare ediyor. Toz ve pislik içinde. Sabahlara kadar uyumuyor. Sakalı uzamış, üstü başı perişan olmuş.

Fakat, sabahleyin, duşunu yapıyor, o çadır şartları içinde. Tıraşını oluyor ve ipek eşarbını bağlayıp, gününe öyle başlıyor. Arkadaşlar, Atatürk dişlerini fırçalayan bir insandı. Evet, Atatürk 'temiz' insandı. Öyle günümüzdeki bazı gençlerin olduğu gibi, elini ayağını yıkamak için bile azar işiten biri olarak büyümemişti. Giyimine kuşamına, temizliğine, medeniyetin icabı olarak dikkat eden insandı. Sanıyorum, ondan öğreneceğiniz en önemli nokta budur: Temizliktir.

İkinci nokta olarak Atatürk'ün soğukkanlılığı üzerinde durmak istiyorum. Mustafa Kemal Atatürk, soğukkanlı, planlı, bilinçli bir insandı. Onunla ilgili pek çok hatıra vardır. Bunlardan birine baktığımızda onun ne kadar soğukkanlı, ne kadar nitelikli bir kişi olduğunu, en kötü şartlar içinde bile soğukkanlılığını kaybetmediğini görürüz: Olay Beyrut'a geçer. Birinci Dünya Savaşı sırasında Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları bir gece kulübüne giderler. Kendi hallerinde dinlenmekte ve eğlenmektedirler. Birdenbire içeri bir komutan girer. Mustafa Kemal Paşa'dan daha üst rütbelidir. Sert, aksi bir heriftir. Mustafa Kemal ve arkadaşlarını rahat bir biçimde oturuyor görünce, kızar, gelir, apoletlerini söker. Müthiş bir olay ! Mustafa Kemal gibi, sert, disiplinli, sinirli bir askere yapılamayacak bir olay. Arkadaşları çok korkarlar. 'Kemal şimdi tabancasını çekip herifin beynini dağıtacak' diye beklerler. Oysa Atatürk sakindir. 'Komutan sinirlerine yenildi. Yanlış bir iş yaptı, göreceksiniz, yarın bizi çağırıp özür dileyecek' der. Gerçekten de ertesi gün komutan onları çağırır ve özür diler. Bu hikâyeyi şunun için anlatıyorum: Biz genellikle sinirli, kavgacı olmayı bir fazilet sayarız. Bize yan bakana hemen sataşırız. Bize küfür edene, bıçak çekeriz. Sonunda cinayete bile varan çok kötü şeyler yaparız. Oysa bu doğru değildir. İnsan hiçbir zaman sinirlerine mağlup olmamalı, kendisine yapılan kötülük ya da haksızlıktan daha büyüğü ile karşısındakine karşılık vermemelidir. İşte Mustafa Kemal Atatürk, daha genç bir subayken bile bu soğukkanlılığın örneğini bize vermiştir. Bunu hiç unutmayın, ailenizde, okuldaki ilişkilerinizde, medeni olun. Münakaşa ve kavgaları tırmandırmayın.

Çocuklar, Mustafa Kemal Atatürk'ün üçüncü olarak üzerinde durmak istediğim özelliği cesaretidir. (Burada durulacak ve elimdeki boş pipodan söz edilerek çocuklara sigaranın kötülükleri üzerine, onların anlayacağı biçimde esprili birkaç söz söylenecek ve sigarayı otuz yıl sonra bıraktığım, boş bir pipo olarak taşıdığım anlatılacak ve beni otuz yıl geçmek istiyorlarsa, sigaraya hiç başlamamaları öğütlenecek.) Atatürk, çok cesurdu. Bu cesareti, düşmana karşı savaşırken cephedeki bir davranışında tam olarak görülebilir. Anafartalar Savaşı sırasında, yanında yalnız yaveri ile mevzileri teftişe çıkar. Birdenbire bakar ki, kendi askerleri, düşmandan kaçmakta ve kendisine doğru yaklaşmaktadır. Askerlerin hemen arkasından düşman kovalamaktadır. Askerler, Mustafa Kemal'i geçerse, yaveri ile birlikte düşman askerine esir olabilir. Bir defa, bir komutan olarak düşmana bu kadar yakın olması onun cesaretinin bir delilidir. Fakat olay burada bitmiyor.

Mustafa Kemal, daha önce anlattığım soğukkanlılığını da takınarak derhal kaçan askerleri yere yatırır ve süngü taktırır. Düşünebiliyor musunuz? Düşman, kovaladığı askerler birdenbire yere yatıp süngü takınca nasıl şaşırır. Hemen onlar da durur yatarak süngü takarlar. Böylece, hem Mustafa Kemal Atatürk kurtulur, hem de cephede bir bozgun önlenmiş olur. İşte cesaret budur. Askerin önüne çıkıp, 'durun, kaçmayın, size yakışmaz' diye nutuk atmaya kalksa, o korku içinde sözünü dinletemeyebilirdi. Oysa akıllı bir komutan olarak 'yere yat' diyor, 'süngü tak' diyor. Böylece hem paniği önlüyor, hem sözünü dinletiyor. Hem hayatını kurtarıyor, hem cephede bozgunu önlüyor.

Cesareti, soğukkanlılığı ve uygar bir insanın özelliği olan temizliği yanında, Atatürk, çok da akıllı ve çok bilinçli bir 'lider'dir. Bakın size bir hatıra daha anlatayım çocuklar. O zaman ne kadar akıllı olduğunu daha iyi göreceksiniz.

Artık, savaş kazanılmış, Cumhuriyet kurulmuş, Atatürk Cumhurbaşkanı olmuştur. Bir gece arkadaşları ile sofrada konuşurken birdenbire sorar: 'Benim emirlerime niçin itaat edilir?' Herkes, çeşitli cevaplar verir. Kimisi, 'Cumhurbaşkanı ol-

duğunuz için' der. Kimisi, 'Başkomutan olduğunuz için' der. Kimisi 'Bizi kurtardığın için' der. Bazıları da, 'Sen Atatürk'sün, onun için' der. Fakat, Mustafa Kemal Atatürk, bunların hiçbirini kabul etmez. 'Benim emirlerime uyulur, çünkü ben uyulmayacak emir vermem' der. Çocuklar dikkat edin, ne diyor Atatürk, 'Ben uyulmayacak emir vermem' diyor. Bunu sizlerin, hocalarınızın, tüm yöneticilerinizin dikkatine sunuyorum. Disiplinin birinci şartı, 'uyulmayacak emir vermemektir'. Bunu tüm yaşamınızda uygularsanız başarılı olursunuz.

Çocuklar, Mustafa Kemal Atatürk yalnız bizi kurtaran ve Cumhuriyet kuran bir büyük lider değil, aynı zamanda 'insan' olarak kendisinden çok şey öğreneceğimiz, günlük hayatımızda uygulayacağımız ilkeler öğreneceğimiz bir kişidir. Onu tabulaştırmak yerine, bizim gibi, ama bizden üstün niteliklere sahip bir insan olarak görelim ve ondan başta temizlik olmak üzere, medeniyet öğrenelim."

Konuşma Sonrası Trajedi

Konuşma olaysız ve başarı ile bitti. Bu arada her iki gruba yaptığım konuşma da okulun "resmi görevlileri" tarafından izlenmişti.

Birkaç gün sonra gazetedeki odamda çalışırken, bir başkomiserin beni aradığını söylediler.

İnanılmaz bir olay: Polis konuşma metnimi istiyordu.

Ne oluyoruz ? diye bir araştırdım ki, zamanın sıkıyönetim komutanı yukarda özetini verdiğim konuşmadan ve konuşma sırasındaki "laubali" hareketlerimden dolayı "Atın bu herifi içeri" demiş.

Emir verdiği yetkili o zaman İstanbul Vali Yardımcısı olarak görev yapan (sonradan Sarıyer Belediye Başkanı olan) ihsan Yalçın. İhsan benim Mülkiye'den sınıf arkadaşım. Olayı sonradan o da doğruladı.

İhsan, "Atın içeri" emrini alınca, bana aktardığına göre, "Aman Paşam, ben Emre'yi tanırım. Komünistlikle, Atatürk düşmanlığı ile bir ilgisi yoktur" diye şefaat etmiş de beni içeri atılmaktan kurtarmış!

İhsan'ın doğru söylediğine hiç kuşku yok. Ama olay o denli saçma ki... Bence, dönemin sıkıyönetim komutanı (ki çok sonra Özal'ın bir oyunu ile davetiyelerini bile bastırmış olduğu Genelkurmay Başkanlığı makamına oturamadı.) herhalde bir gözdağı vermek istedi. Çünkü, olayın hiçbir mantığı, geçerliliği ve hukuksal dayanağı yoktu. (Hoş o zaman kimse, hukuk, mantık ve geçerli gerekçe aramıyorda ya!)

Bana fısıldanan gerekçelere göre, konferansa ara vererek tuvalete gitmek isteyenleri dışarı yollamam, güleryüzlü olmam, yas tutulmasını eleştirmem ve en önemlisi Atatürk'ü size, sizin benim gibi bir insan olarak anlatacağım demem, büyük suçlarmış. (Bana kalırsa asıl büyük suçum, sürekli sivillerle çalışmış olmasını ve Meclisi açık tutmuş olmasını vurgulamamdı.)

Evet, işte 12 Eylül yönetimi böyle bir yönetimdi. Bu yönetimin Atatürk, gençlik ve eğitim anlayışı da yukarda anlattığım suçlamalar biçimde somutlaşıyordu.

Ben Neden Kara Listeye Alınmışım?

Tam o sıralarda yine İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti (ya da İktisadi Ticari İlimler Akademisi Mezunları Cemiyeti) tarafından düzenlenen bir bilimsel Atatürk Sempozyumu vardı.

Semineri değerli hoca Ord. Prof. Reşat Kaynar organize ediyordu. Benden de bir tebliğ istemişti.

Seminer için izin alınmak üzere Sıkıyönetim Komutanlığı'na başvurulduğunda, komutan, benim ismime takılmış. "Çıkarın bunu" demiş. Reşat Kaynar Hoca da, "Emre Kongar değerli bir gençtir, sizinle tanıştıralım, fikriniz değişir" demiş.

Reşat Hoca bunu bana aktarınca son derece canım sıkıldı.

Gidip de orada ne konuşacağım? Ya da bana hakaret filan ederse, ne olacak? Durup dururken bir de hapise girmek var!

Reşat Hoca bastırıyor, "Seminerin selameti senin konuşmana bağlı" diyor!

Neyse, bir yandan yaka paça celbedilmek korkusu, öte yandan meslektaş dayanışması uğruna kalkıp gittik.

Korktuklarımın hiçbiri başıma gelmedi.

Komutanın Kurmay Başkanı olan general benim *Atatürk Üzerine* adlı son, mevcudu tükenmiş olan, küçük kitabımı alıp okumuş, pek beğendiğini söyledi. (Dünya ne kadar küçük, o komutan genç dostum Kürşat Başar'ın babası değil mi imiş?)

Konuşmada birdenbire neden Kara Liste'de olduğumu anladım.

Türkiye'nin Toplumsal Yapısı adlı kitabımda, Mustafa Kemal Paşa'nın Çanakkale savunmasının müttefiklerin Karadeniz'e girmesini önlediğini ve böylece dostlarından destek alamayan Rus Çarlık rejiminin çökmesinin ve komünizmin kuruluşunun kolaylaştığını, sonradan da talihin ve tarihin garip bir cilvesi olarak Sovyetler'in Mustafa Kemal Paşa'nın Bağımsızlık Savaşı'nı destekleyen tek yabancı ülke olduğunu yazıyordum.

Komutan bu yargımı öyle sert eleştirdi ki, herhalde "komünistlik" olan eylemim buydu diye düşündüm.

Pek doğal olarak sadece yanlış düşündüğünü belirtmenin dışında hiç tartışmaya kalkışmadım. Çünkü, karşımdaki insanın entelektüel kapasitesi böyle bir şeyi anlayacak, psikolojik kapasitesi de bir tartışmayı kaldıracak düzeyde değildi.

Aslında Türkiye, bütün totaliter düşünce sahipleri gibi, totaliter İslamcı, totaliter Marksçı ve totaliter Atatürkçülerden de çok çekti.

12 Eylül uygulamaları totaliter Atatürkçülerin açık yanlışlarını simgeler. (Bu arada askerleri benim hakkımda ilk uyaranın Prof. İsmet Giritli olduğunu da belirtmeliyim. Atatürk üzerine geniş kapsamlı ilk araştırmam ve Profesörlük tezim olan *Devrim Kuramları Açısından Atatürk*, 1981 yılında yayımlandığında, Prof. İsmet Giritli *Atatürkçülüğe Marksizmi Sokuşturma Çabaları* adlı bir gazete makalesi ile beni Atatürk'ü saptıran bir Marksist olarak ilan etmişti bile.)

Her neyse, komutanın yanından sağ salim çıktık ama olaylar burada bitmedi.

Tam çıkarken, komutan, önemsiz bir şeyden söz edermiş gibi, "Dikkat edin, Atatürkçüleri rencide edecek konuşmalar yapmayın, sonra seminerde olay çıkabilir" dedi.

Reşat Hoca ne düşündü bilmem ama, ben doğrusu "Gereksiz uyarı, kim bu dönemde Atatürkçülere saldırır ki?" diye düşündüğümü hatırlıyorum.

Ne denli yanılmışım meğer!

Komutan, bizim başımıza geleceği biliyormuş.

Seminerin açılışına geldi. Tam ben konuşma yapmak üzere kürsüye giderken, yanındaki bütün yaverleri ve arkadaşları ile birlikte gürültülü bir biçimde salonu terk etti.

Ben konuşmamda Atatürk'ün bir "üstün insan" olduğunu ama bunun "insan üstü" demek olmadığını söylediğimde, salonun arkalarından sivil giyimli bir zat kalkarak yüksek sesle müdahale etti. "Ben burada Atatürk'e hakaret ettirmem" diye!

Sonradan öğrendiğimize göre Deniz Harp Okulu'nda öğretmenlik yapan emekli bir subaymış!

O gün sert tartışmalar ve gereksiz gerginlikler yaşandı.

12 Eylül Karabasanı semineri de kaplamıştı.

İki çok değerli Hoca'nın medeni cesaretini burada anmak isterim. Biri rahmetli Tarık Zafer Tunaya, öteki de Reşat Kaynar.

Her ikisi de, düşünce özgürlüklerinden ödün vermeden, tarihin ve bilimin ışığında gördükleri Atatürk'ü, kaba kuvvete ve kuru gürültüye kurban etmediler.

İnşallah bir daha gençlerimiz böyle bir 10 Kasım kâbusu yaşamazlar.

Bölüm III

Sorunlar

Yavrularını yemeye başladı kediler,
kutsal gün diyorlar buna kendi tarihlerinde
av boruları çalıyor beş ölüm meleği
sonu sıfırlı gelen yıllarda.

Özdemir İnce, *Siyasetnâme*,
Can Yayınları, İstanbul, 1984, s. 46.

Alt Bölüm 1

Rejim Sorunları ve Müdahaleler

İnsanlar analarının karnından politikacı olarak doğmazlar. Fakat ilk belirtiler çocuk biraz büyüyüp okula gitmeye başladığı zaman ortaya çıkar.

Eğer bir çocuk, iki kere ikinin beş mi yoksa altı mı edeceğine ilkokulun son sınıfına kadar bir türlü karar verememişse ve büyüyünce ne olacaksın bakayım? sorusuna Eee, ıı, aaa gibi yanıtlar veriyorsa politikacılık yetenekleri var demektir.

Çünkü ülke sorunlarında hızlı ve aceleci kararlar almak yerine her konuyu uzun uzun ve derinlemesine tartışmak, hatta konuyla ilgili olmayan işler üzerinde bile günlerce konuşmak ve sonunda kesinlikle işin içinden çıkamamak gerekmektedir.

Yalçın Pekşen, *Nuh Peygamber'in Seyir Defteri*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1985 (2. bası), s. 45.

1. Ülkeyi 12 Eylül'e Getirmenin Suçu Kimde?

Tarihin belli zamanlarında ve belli toplumlarda belli suçlular üretilir. Örneğin, Ortaçağ Avrupasında suçlular, büyücülerdir. Toplumda işlerin kötü gitmesinin suçu onlara yüklenir. Bu nedenle bir sürü masum insan, Engizisyonun kararı ile, ateşlerin içinde yakılarak can vermiştir. Hitler Almanyasındaki suçlular Yahudilerdir. McCarthy Amerikasında komünistler, komünist dünyada ise kapitalist ajanlar suçludur.

Türkiye'nin çok sık yaşadığı geçiş dönemlerinin işlevleri görünürde iki tanedir. Biri suçlu aramak, öteki Anayasa değiştirmek. Kimi zaman bu iki işlev birlenir : "Suçlu Anayasa Değiştirilir".

Düşmanın Toplumsal İşlevi : Birleştiricilik

Suçlu, birçok kişiye göre aslında düşmandır: Toplumun, ülkenin, ya da ulusun canına kastetmiş olan düşman. Dolayısı ile, kendisine karşı birleşilmesi, ittifak edilmesi gerekir. Böylece, toplumsal düşman imgesi, bütünleştirici bir işlev kazanır.

Çağdaş toplumsal bilimlerin bize öğrettiği en önemli gerçeklerden biri, düşmanın birleştirici özelliğidir. Aslında gerek ulusal, gerek toplumsal, gerekse grupsal birliklerin altında, belli bir ortak düşmana karşı birleşmek yatar.

Bunun uluslararası plandaki en güzel örneği, birbirleriyle anlaşabilecek nitelik taşımayan Arap ülkelerinin çok uzun süre, ortak düşmanları İsrail'e karşı birlik içinde davranmış olabilmeleridir. Hiç bir öge, İsrail'in varlığı kadar Arap Birliğine hizmet etmemiştir.

Avrupa'da özellikle, Yunanlılar ve Ermeniler arasında canlı tutulmaya çalışılan Türk düşmanlığının altında da aynı bir-

leştirici öge yatmaktadır. Bu nedenle, bizi ulusal düşman ilan edenlerin, sürekli bir ittifak içinde olacakları hiçbir zaman unutulmamalıdır.

Parti içi hizipleşmelerde bile, ortak düşman ögesi egemen özelliktir. Karşı grubu, ya da karşı olduğunuz kişilerden birini, belki de hiç hak etmediği kadar sert, yanlış ve haksız bir yere oturtup, ona karşı "birlik" önerdiğiniz an, hizbiniz hazırdır.

Olumsuz dedikodulara bile, olumlulardan daha çok önem verilmesinin altında da aynı özellik yatmaz mı? Size, yokluğunuzda sizi övenlerin bildirilmesi, bu haberi getireni belki de pek önemsetmez. Ama bir de sizi, yokluğunuzda eleştirenlerin haberini getirenlere bakın: Hemen sizin tarafınızdan soru yağmuruna tutulur ve önemsenirler: Kim, nerede, ne dedi, kimler vardı, onlar ne dediler, sen ne dedin, niçin böyle demiş? Sonra da gelsin, ittifak. Ne yazık ki, insanlar genellikle iyi dedikodular değil, kötü dedikodular üzerine kurarlar ittifaklarını.

Toplumsal Karmaşıklık ve Toplumsal Sorumluluk

Oysa, toplum çok karmaşık bir bütündür. Siyasal partiler de öyle. Ne tek bir kişi, ne tek bir kurum ya da örgüt tüm sonuçlardan sorumlu tutulabilir. Çünkü sorumluluk iki taraflıdır: Toplumu etkilemek anlamına gelir. Hem olumlu hem de olumsuz sonuçları vardır. Herhangi bir kişi, grup, örgüt ya da kurumun, yalnız iyi, ya da yalnız kötü sonuçlardan sorumlu tutulması olanaksızdır.

Üstelik, zamanımız toplumları son derece karmaşık mekanizmalara sahiptir. Hangi kurum ile oynarsanız, ne sonuçlar alacağınız çok kesin olarak önceden bilinemez. Bazen, yapılan yönlendirmeler tümüyle ters sonuçlar verebilir. Örneğin, demokrasiyi kurtarmak için, insan haklarıyla oynarsanız sonunda ona zarar verebilirsiniz. Ya da ekonomiyi düzeltmek için yapacağınız para-kredi düzenlemeleri, onu tümüyle çığırından çıkarabilir.

Hukuk ile ahlak, din ile ekonomi, siyasal iktidar ile işadamları, ihracat düzeni ile sendikaların toplu pazarlık programları hep birbirlerine bağlı ögelerdir.

Pek doğal olarak, bir ülkenin yazgısından birinci derecede sorumlu olan organ ya da kurum, siyasal iktidardır. Fakat siyasal iktidar da sanıldığı kadar basit bir kavram değildir. Onun aracı olan bürokrasi, ve ortakları olan güçlü ekonomik çevreler, siyasal iktidar ile her zaman uyumlu olmazlar. Bu yüzden de, olup bitenin tüm yükünü iktidara sahip olan parti veya partilere yüklemek bile her zaman çok doğru olmayabilir.

Bir Örnek : 1961 Anayasası Suçlu Olabilir mi?

Yukardaki düşüncelerimizi somuta indirgemek için, 1961 Anayasası'nı ele alalım. Bu oldukça gerçekçi bir örnek de olabilir, çünkü yıllardır bir siyasal görüş, ısrarla 1961 Anayasası ile ülkenin yönetilemeyeceğini söylemiştir. Sonunda da, ülke gerçekten yönetilemez duruma gelmiştir. Şimdi soğukkanlı bir biçimde bu yönetilemezlik noktasına gelişte Anayasa'yı suçlu sandalyesine oturtmanın ne anlama geldiğini irdeleyelim.

Anayasa suçlu ise, her şeyden önce, onu yapanlar da bu suça katılmış sayılırlar. Kim yapmıştır bu Anayasayı? Türkiye'deki bütün Anayasalar, başta 1921 ve 1924 Anayasaları olmak üzere, ordunun öncülüğünde Meclis'ler tarafından yapılmış ve kimi zaman da 1961 Anayasası örneğinde olduğu gibi, halkın çoğunluğu tarafından onaylanmıştır. Bu nedenle, Anayasaları suçlu saydığımız zaman, seçmenlerin çoğunluğunu, Meclisleri, ve Anayasanın hazırlanmasına öncülük etmiş olan asker bürokrasiyi de bu suça iştirak ettirmiş oluruz.

Öte yandan, herkesin bildiği bir gerçek, hukuk metinlerinin başarı ya da başarısızlıklarının büyük ölçüde, onları yorumlayan ve uygulayanlara bağlı olduğudur. Bir başka deyişle, suç Anayasada ise, onu uygulayanlar, yanlış uygulayanlar ve kasıtlı olarak uygulamayanlar suçlu değil midir? Toplumsal olaylarda asıl öge insan ögesi değil midir? Anayasa nasıl olursa olsun, asıl sorumlu olanlar onu uygulamakla yükümlü olan siyasal iktidarlar değil midir? Siyasal iktidarlar da suçlu iseler, onları seçen halkın bu suça katılması söz konusu değil midir?

Üstelik bir an soğukkanlı bir biçimde düşünelim: Hangi Anayasa, salt hukuk metinlerinin yetersizliği yüzünden enflasyon içinde durgunluk anlamına gelen stagflasyona ve günde ortalama on kişinin cinayete kurban gitmesine izin verir? Ya da soruyu ters çevirelim : Hangi Anayasa, salt bir hukuk metni olarak, anarşiyi ve stagflasyonu engelleyebilir?

Anayasayı suçlu ilan edip, toplumu biçimlendirmek için yeni bir Anayasa yaparsanız ve bu yeni Anayasa'dan birtakım gelişmeleri engellemesini beklerseniz, o zaman yeni Anayasa temel hak ve özgürlükler açısından koruyucu değil sınırlayıcı ve kısıtlayıcı bir nitelik taşır. Bu da yeni bir Anayasa sorunu ve yeni bir toplumsal bunalım yaratmaktan başka bir işe yaramaz. Aynen 1982 Anayasası'nın yarattığı gibi.

Sorumlu Tüm İç ve Dış Dinamiktir

Aslında, toplumların vardıkları olumlu ya da olumsuz sonuçların tek bir sorumlusu, tek bir suçlusu yoktur. Konuya 11 Eylül 1980 günü varılan nokta açısından bakarsak, suçlu, sağda ve solda tetik çeken katillerle birlikte, dışardan Türkiye'ye silah sokanlar, çıkarları gereği, ülkenin güçlenmesini istemeyenler, Anadolu'yu bölmek isteyenler, cinayet şebekelerine, maddi ve manevi destek sağlayanlar, terör ve anarşiye yeterince başkaldırmayanlar, gerekli önlemleri almayan ve aldırmayanlardır diyebiliriz. Sözün kısası, suçlu tüm toplumdur. Ancak, tüm toplum da suçlu'nun ancak yarısıdır, çünkü öteki yarı, dış dünyadadır.

Türkiye'nin 12 Eylül 1980'de vardığı nokta herkesin, az ya da çok, ortak sorumluluk taşıdığı bir noktadır. Bu nedenle, demokrasiyi güçlendirmek için demokrasiye inanan tüm güçlerle işbirliği yapmak ve asıl suçluyu, demokrasiye karşı çıkanlar içinde aramak, çağdaş toplumsal bilimin bulgularına daha uygun bir yaklaşım gibi gözükmektedir. Ancak bu yöntemle, geçici gibi görülen başarıları toplumsal ve siyasal tarih bakımından daha kalıcı niteliğe büründürebiliriz.

Türkiye'nin geleceği demokrasi içinde aydınlanacaktır.

2. Geçiş Döneminde Başbakanlık

Geçiş döneminin Başbakanı Sayın Özal, kültürel olarak Türk-İslam sentezinin temsilcisidir. Bu nedenle de "veciz" konuşmak istediği zaman, özdeyişlerini Türk-islam kültür mirasından seçer.

Sayın Özal, Türkiye'de Başbakanlığa soyunmanın toplumsal riskini de Türk-İslam kültürünün bir kavramı ile açıklamıştı: "Benim iki gömleğim var: Biri bayramlık, biri idamlık."

Aslında bu sözler yalnız Sayın Özal'ın cesaretini değil, aynı zamanda Türkiye'de siyasetin ve demokrasinin tarihsel bir sorununu da vurgulamaktadır.

Demokrasilerde Ya Devlet Başa, Ya Kuzgun Leşe Olmaz

Benim de, kültür mirası olarak büyük saygı duyduğum Türk -İslam sentezi, ne yazık ki demokrasi ve siyaset konusunda bir anti-tez niteliği taşır: Özal'ın soyunduğu siyaset, kelle kesmek, boy gösterdiği meydan-ı siyaset ise kellelerin kesildiği meydandır Osmanlı yaşamında.

Bir başka Türk-İslam deyişi olan Ya Devlet Başa, Ya Kuzgun Leşe de kökü Türk-İslam devletlerine dayalı bir anlayışı belirtir : İktidar savaşında ya tahtı kazanırsınız, ya da canınızı verirsiniz.

Demokrasilerde ise iktidara talip olan kişi, idamlık gömlek saklamaz sandığında. Çünkü iktidara doğru, ölümüne gider gibi giden kişi ancak illegal örgüt üyesi bir katildir demokratik toplumlarda.

Başbakanlığa soyunan kişi, demokratik bir toplumda kimin kendini idam etmesinden çekinir? Yönetim görevine so-

yunan kişi, kendisini politikacı değil de kulları yönetecek bir efendi adayı mı görmektedir? Türkiye'de hâlâ köle-efendi ilişkisi geçerli midir ki, yerine talip olduğu öteki efendilerin kendisini idam edeceğinden korksun.

Demokrasilerde vatandaş Başbakanlığa aday olunca idam edilmekten korkmaz. Çünkü adaylık hakkı, tüm vatandaşlara tanınmıştır. Ancak Padişah'ın yerine göz diken kul idam edilmekten korkar. Çünkü kulun böyle bir hakkı yoktur.

Özal'a Haksızlık Etmeyelim

Türkiye'de demokrasiyi yerleştirmeye çalışan, bu nedenle diktatör yetkilerinden bile vazgeçen ve sonradan Başbakan olan bir Milli Şefin kafası, demokrasi uğruna oturduğu Muhalefet lideri koltuğunda iken, it-kopuğun attığı taşla yarılmıştır (İsmet İnönü).

Demokratik kurallarla Başbakan seçilen ilk siyaset adamı, yaşamını darağacında noktalamıştır (Adnan Menderes).

Geçici dönemde Başbakanlık yapmış bir başka kişi, yaşamını siyaset katillerinin kurşunlarıyla yitirmiştir (Nihat Erim).

Normal demokratik dönemlerde ve normal demokratik yollarla seçilmiş iki başbakanın, ikisinin de siyaset yapması yasaklanmıştır (Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel).

Tüm politikacılar meydan-ı siyasete tek gömlekle girdikleri zaman, Türkiye de, demokrasiye doğru çok ciddi bir adım atmış olacaktır.

Siyaset, "bayramlık gömlek" ile girilen bir uğraş olduğunda ise bu işe soyunanların hem sayısı, hem kalitesi şaşılacak derecede artacaktır.

3. Müdahalelerde Neden-Sonuç İlişkisi

Geçiş döneminin Başbakanı Sayın Turgut Özal, Hürriyet muhabirine verdiği bir mülakatta: "Tüm müdahalelerden önce ekonomide, özellikle döviz sisteminde bozukluk başlıyor" dedi.

Soru *"Neden Türkiye'de belli aralıklarla askeri müdahaleler oluyor?"* biçiminde idi.

Hemen belirtelim ki, Özal, ekonomik sıkıntıları ve döviz darboğazını askeri müdahalelerin tek nedeni olarak görmemektedir.

Fakat bunlara çok ağırlık verdiği de bellidir, çünkü soruya verdiği yanıtta yalnız bunları belirtmiştir.

Neden - Sonuç İlişkisi

Özal'ın teşhisi pek çok bakımdan eleştiriye açıktır.

Birinci olarak, askeri müdahaleler ile ekonomik sıkıntılar ve döviz darboğazı arasındaki ilişkinin niteliği konusunda tartışma yapılmalıdır.

Bu ilişkide neden bunalım mıdır? Yoksa bunalımdan çıkış reçetesi mi?

İkinci olarak da, askeri müdahalelerin ardındaki başka nedenler açısından olaya bakmak gerekir.

Önce bir cahil bilimadamı öyküsü anlatmak istiyorum. (Bildiğiniz gibi, bilimadamları, genellikle Türkiye'de yapıldığı gibi hain olanlar ve hain olmayanlar diye sınıflanmazlar. Bilgili ve bilgisiz diye ayrılırlar).

Cahil bilimadamı, uzun yıllar uğraşarak insanların emirlerine uymayı öğrettiği bir pire ile deneyler yapmaktadır. Pirenin önüne bir damla su, suyun önüne de bir kibrit çöpü koyar

ve pireye "Atla!" der. Pire kibrit çöpünün üzerinden atlayınca, "pirenin önündeki su, onun kibrit çöpünün üzerinden atlamasına engel değil" diye not düşer.

Daha sonra, pirenin ayaklarını koparır ve yine "Atla!" komutunu verir. Pire yerinden kıpırdamaz. Bunun üzerine önündeki kâğıda "ayakları koparılan pire, duyma yeteneğini yitiriyor" diye yazar!

Sağır pire tuzağı, rakam fetişizmine sahip olan fakat toplumsal bilimlerde metodoloji formasyonu bulunmayan tüm insanlar için büyük tehlikedir.

Askeri Müdahalelerin Nedenleri

Bir görüşe göre, askerler, ekonomik durum kötü olduğu için değil, IMF'in bu bunalımdan çıkış reçeteleri çok acı olduğu ve ancak askeri bir yönetim altında uygulanabileceği için müdahaleye teşvik edilirler.

Eğer, durum gerçekten böyle ise, temel neden, sıkıntı ya da darboğaz değil, IMF reçeteleri olmaktadır.

Özellikle benim savunduğum bir başka görüş ise, Türkiye'deki askeri müdahalelerin ardında tek başına ekonomik sıkıntıları aramanın doğru olmadığını öne sürer. Çünkü enflasyon, döviz darboğazı, devalüasyon gibi sıkıntılar Türkiye açısından sürekli yaşanan bir durumdur. Ayrıca askerler müdahaleden sonra dahi ekonomik kararlara karışma eğiliminde de değillerdir.

Benim görüşüme göre, Türkiye'de Silahlı Kuvvetler'in iktidara el koymasının temel nedeni, sivillerin rejimin esas kuralları üzerindeki anlaşmazlığıdır.

4. Demokrasiye İnançsızlık

Ordu, genellikle ülkede otorite boşluğu oluştuğu zaman müdahale eder. Otorite boşluğu ise rejim anlaşmazlığından doğar.

27 Mayıs 1960, 12 Mart 1972 ve 12 Eylül 1980 müdahalelerine baktığımızda hepsinde gördüğümüz ortak yan, rejim anlaşmazlığının tüm sorunların önüne geçmiş olduğudur.

1960 yılında, iktidar, Meclis içi bir darbe ile rejime el koyma yolundaydı. Demokrasilerin vazgeçilmez koşulu olan muhalefet ortadan kaldırılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı.

1971 yılında (ne hazindir ki) bizzat iktidar, bu Anayasa ile ülke yönetilmez temasını işleye işleye, ülkenin sorunlarına çözüm getiremeyeceği konusunda hemen hemen herkesi, en önemlisi, orduyu ikna etmişti.

1980 yılında ise Türkiye'de sivil politikacıların bir bölümünün de taraf olduğu bir iç savaş vardı.

Her üç olayda da, birinci derecede sorumlu siyasal iktidardır. Zaten mantıken de öyle olması gerekmektedir.

Her üç müdahalede de Türkiye'deki sivil politikacıların neden ve ne ölçüde gaflet içinde bulunduklarının ve bu sırada askerlerin ne yaptığının çözümlenmesi uzundur. Ben bu çözümlemeleri başka kitaplarımda yapmaya çalıştım. Burada sadece çarpıcı bazı bulgulara işaret edeceğim.

Asıl Sorun: Demokrasiye İnançsızlık

Rejim üzerinde anlaşmazlık temasının ardında pek doğal olarak, ülkece demokrasiyi içimize sindirememiş olmamız yatar.

Muhalefet ancak muhalefette iken demokrasiden yanadır. İktidar olur olmaz, "efendim bırakmıyorlar ki iş yapalım" ile

hafiften başlattığı tahammülsüzlüğü, sonradan "hainler" edebiyatına dönüştürüp, rejimi değiştirmeyi amaçlar.

Demokrasiden sapılınca da, ülkenin en güçlü vurucu örgütü Silahlı Kuvvetler'in iktidara el koymaması için sebep kalmaz.

Her üç darbede de, sivil iktidarın ciddi bir gücünden ve otoritesinden söz etmek güçtür.

Her üç olayda da kamuoyu ordu müdahalesini beklemiştir.

Her üç müdahalede de (Özal haklıdır) ekonomik sıkıntılar ve döviz darboğazı gırtlağımızı sıkmaktadır.

Her üç müdahale öncesi de bazı ekonomik istikrar tedbirleri alınmış ve bu tedbirler ancak askeri müdahalelerden sonra sonuç vermiştir.

Her üç operasyon da, hem Birleşik Amerika hem de içinde bulunduğumuz "askeri ittifak" tarafından tasvip ve destek görmüştür.

Her üç müdahale de belli zaruretlerden doğmuş fakat toplumda belli yaralar açmıştır.

Demokrasilerde çözüm tükenmez, ama rejimi demokratik tutmak ve "baldırı çıplakları" sokağa salmamak, ya da sokağa salınanlara boyun eğmemek, yani otorite boşluğu yaratmamak koşulu ile.

12 Eylül öncesi sağ terörün en önemli işlevlerinden biri "ılımlı" ve ünlü yazar ve profesörleri öldürerek, toplumun demokrasiye olan inancını sarsmaktı. Bu anlamda sol terör komünizm tehlikesini pompalayarak, sağ terör ise demokrasinin güçsüzlüğünü vurgulayarak 12 Eylül Müdahalesini meşrulaştırdılar.

5. Askeri Müdahaleler Açısından El Salvador ve Türkiye

El Salvador, Antalya'dan biraz küçük, 21.041 km^2'lik bir Orta Amerika ülkesi.

Nüfusu da yaklaşık 5.5 milyon kadar.

Yıllardır, büyük toprak sahipleri ile askerler arasındaki işbirliği sonucu Diktatörlükle yönetilen bir ülke.

Ölüm Mangaları

Gittikçe sertleşen diktatörlük, ülkede büyük tepkilere ve sonunda gerilla savaşına yol açıyor.

Dikkatörlük Yönetiminin haksızlığı, Guillermo Ungo gibi inanmış sosyal demokratları (ki halen Sosyalist Enternasyonal'in Başkan Yardımcısıdır) bile gerillalarla ittifaka yöneltiyor.

Diktatörlük, gelişen muhalefet tarafından da uygun destek gören gerillalarla mücadele için, Ölüm Mangaları kuruyor.

Ölüm Mangalarının kurucusu ve lideri d'Abussion diye emekli bir binbaşı. Aynı zamanda ARENA adı ile bilinen aşırı sağcı bir partinin de lideri.

Ölüm Mangalarının liderleri arasında Albay Nicholas Carranza var. Albay Carranza El Salvador Mali Polisi'nin şefi.

Geçenlerde Albay Carranza'nın bir CIA ajanı olduğu ve CIA'dan 90.000 dolardan daha fazla para aldığı bizzat Amerikalılar tarafından açıklandı.

Ölüm Mangaları ülkede komünüst avı adı altında herkesi öldürüyor. Bu arada, koyu Katolik olan ülkede büyük prestij sahibi olan Başpiskopos Oscar Arnulfo Romero da bunlar tarafından katlediliyor.

Hıristiyan Demokrat Çözüm

Endonezya'daki büyük katliamdan sonra, moda olan sola karşı kanlı çözüm, ve sağ diktatörlük, Nikaragua'nın da sağcı diktatörlükten dolayı, sola kayması sonunda yavaş yavaş terk edilmeye başlamıştı.

Böylece, Amerikan Yönetimi ve onun El Salvador'daki uzantısı olan CIA, kamp ve karar değiştirdi.

Ölüm Mangaları artık kontrol edilemez katil şebekeleri haline gelmişti.

Son seçimlerde Amerika, Hıristiyan Demokrat lider Jose Napoleon Duarte'yi destekledi. Duarte'nin rakibi ise, eski Amerikan Büyükelçisi'nin "patolojik bir katil" dediği d'Abussion'du.

Duarte, seçimi kazandı.

Seçim sonrası, önce yumuşayan ve görüşmelere yanaşan sol gerillalar sonradan yeniden sertleştiler ve Başkan Duarte'nin 35 yaşındaki kızı Ines Guadalupe Duarte Duran'ı kaçırdılar.

Daha sonra Başkan Duarte'nin kızı bırakıldı.

Fakat El Salvador durulmadı. Duarte sağcı ölüm mangaları ile tam anlamıyla hesaplaşamadı. Sol gerillaları da durduramadı. Gün geçtikçe ülkesindeki demokratların da desteğini kaybediyor. Çünkü tarafsız devlet otoritesini her yerde egemen kılamadı.

El Salvador Örneğinden Alınan Dersler

Ben El Salvador'u hep Türkiye'de kesilmiş bir filmin devam ettiği ülke olarak görürüm. Çünkü, El Salvador'u bugünkü çıkmaza getiren strateji, bizde "iti ite kırdırma" denilen, solu sağ ile dengeleme politikasıdır.

Amerika Birleşik Devletlerinin sol tehlikeye karşı, özellikle sol gerilla tehlikesine karşı önerdiği çözüm, bir zamanlar, sol gerillaya karşı, sağ gerilla anlayışı idi.

Sol gerilla, bu anlayışa göre, devletin nizami kuvvetleri ile dengelenemiyor, denetim altına alınamıyordu. Bu nedenle, ona karşı bir sağ gerilla eylemi başlatılmalıydı.

Özellikle Güney Amerika ülkelerinde uygulanmaya başlanan bu strateji, Türkiye'ye de, "iti ite kırdırmak" sözü ile veciz (!) bir biçimde ithal edildi.

Fakat Güney Amerika ülkelerinde, bu stratejinin ters teptiği görüldü. Solu dengelemek için kurulan sağ gerilla örgütleri kısa zamanda denetimden çıkıyordu.

Kimi zaman açık kimi zaman da gizli devlet ve hükümet desteğine sahip bu sağcı örgütler, hemen başlarına buyruk cinayet şebekeleri haline geliyorlardı.

Devlete ve hükümet desteğine de sahip oldukları ve "vatanı kurtarma" adına görevlendirildikleri için bu örgütlerin merhametsizliklerine, şiddetlerine sınır konulamıyordu.

Üstelik bu örgütler bir süre sonra bizzat devleti ve hükümeti ele geçirmeye de yöneliyorlardı.

Pek doğal olarak gerek siyasal, gerek hukuksal, gerekse mali suiistimallerin ve skandalların da önüne geçilemiyordu.

Bütün bu gelişmeler sonunda halk, bunların şerrinden yine, sola sığınıyordu.

Böylece eski sağcı diktatörlüklerin düştüğü hata, yeniden ve çok daha şiddetli bir biçimde tekrarlanmış oluyordu: Ilımlı, demokrat kamuoyu ve halkın çoğunluğu, mevcut rejime ve sağa karşı, ve bu arada her ikisini de destekleyen Amerika'ya da karşı, iyice yabancılaşıyordu. Çünkü herkes bu katillerin, mevcut rejimin desteğine sahip olduğunu biliyordu.

Sol gerillalar da bunların cinayetlerini kendi amaçları için pek güzel kullanıyordu.

El Salvador'daki Duarte deneyimi, işte bu stratejinin iflası sonunda, Amerika Birleşik Devletlerinin, demokrat çözümlere yeniden dönmesinin bir sonucuydu.

Türkiye'deki 12 Eylül müdahalesi de iti ite kırdırma stratejisinin iflasının hem bir sonucu, hem de bir kanıtıdır.

12 Eylül harekâtı, dünya konjonktüründen ne denli etkilendi ise, 1983 seçimlerinden sonra demokrasiye geçiş de o denli dünya konjonktüründen etkilenecektir.

6. Geçiş Döneminde Türkiye'deki ABD Temsilcisi: Strausz-Hupe

Geçiş Dönemi boyunca Birleşik Amerika'nın Ankara Büyükelçisi Sayın Robert Strausz-Hupe, eski bir Üniversite Profesörüdür.

Sayın Strausz-Hupe, Avusturya asıllıdır. İsmi de oradan gelir.

Akademik çalışma yıllarında muhafazakâr görüşlerin temsilcisi ve savunucusudur Sayın Strausz-Hupe.

Vietnam Savaşı konusunda, tırmanmadan yanadır. Bir grup bilimadamı ile birlikte, Vietnam Savaşı konusunda Amerikan yönetiminin daha radikal bir savaş stratejisi uygulamasını savunmuştur bir zamanlar.

Geçiş döneminde Birleşik Amerika'nın, Türkiye'de olup bitenleri çok tutucu bir temsilcinin gözünden izlemesi hem her iki ülke bakımından, hem de aralarındaki ilişki açısından büyük bir talihsizlik olmuştur.

Strausz-Hupe Türkiye'de

Sayın Strausz-Hupe ile, Türkiye'ye atandıktan çok kısa bir süre sonra, o zamanki İngiltere Büyükelçisi Sir Peter Laurence'in bir davetinde tanıştık.

Davet, İngiliz Büyükelçisi'nin, Strausz-Hupe'ye hoşgeldin yemeği idi. Yemekte, yukarda saydıklarımın dışında şimdi hatırlayamadığım birkaç kişi daha da vardı.

Strausz-Hupe ile el sıkışırken, "Seçkin bir meslektaşım ile tanışmaktan memnun oldum" demişti. Böylece davetli listesini önceden incelediği ve hakkımızda bilgi aldığı anlaşılıyordu.

Ben de O'nun hakkında bilgi almıştım sağdan soldan.

Bilirsiniz, Ankara dedikodu kumkumasıdır. Söylentiler arasında Strausz-Hupe'nin Reagan'ın yakın dostuğu olduğu, Reagan Başkan olunca da yaşamının geri kalan kısmını Monte Carlo gibi bir ülkede Büyükelçi olarak tamamlamak istediği, buna karşılık, Reagan'ın kendisine çok güvendiği için onu "Türkiye gibi önemli bir ülkeye" atadığı söyleniyordu.

Çok yaşlı olduğu, kulaklarının ağır işittiği, gözlerinin ise iyi görmediği ısrarla belirtilen özellikleri arasındaydı.

Bu eksiklerini ise, kendisinden çok genç eski bir hemşire olan Sri Lankalı eşinin yardımı ve toplantılara önceden hazırlanması ile telafi ettiği de bana anlatılanlar arasındaydı.

Türk Basınında Strausz-Hupe

Bir bilimsel seminer dolayısıyla tanıştığımız ve birbirimizden çok hoşlandığımız Sir Peter'in evinde o gece, Strausz-Hupe'de aksayan kişisel ya da siyasal bir yan gözüme çarpmamıştı doğrusu.

Bol bol gecekondu olayından ve bunun Türkiye'deki muhtemel etkilerinden söz etmiştik.

Sayın Strausz-Hupe, ne yazık ki basınla ilişkiler açısından talihsiz bir Büyükelçi oldu.

Özellikle Türk-Amerikan İlişkileri'nin gözden geçirilmesinin söz konusu olduğu dönemlerde özel konuşmalarda belirttiği sert ve kırıcı yargılar tüm kamuoyunu çok olumsuz etkiledi.

Geçiş döneminde yine bir Türk-Amerikan İlişkileri'nin gözden geçirilme dönemine girdik.

Strausz-Hupe'nin kırıcı yargıları yine gazetelerde yer aldı.

Strausz-Hupe'nin yargıları ABD'nin Türkiye'ye nasıl baktığını nesnel bir biçimde yansıtıyorsa, durum vahimdir. Öte yandan kendisi bir Büyükelçi olarak, hem de "Büyük Bir Ülkenin" Büyükelçisi olarak, Türkiye'yi azımsıyor olabilir. (Türkiye'yi küçümsemek hiç kimsenin haddine düşmediği için, Strausz-Hupe de olsa olsa, ancak azımsayabilir.)

Ben, eski bir meslektaşıma ülkelerin eşitliği kavramını ve bu kavramın erdemlerini anımsatmak isterdim.

Yoksa ABD, Türkiye'yi gerçekten Sayın Strausz-Hupe'nin kamuoyuna yansıttığı biçimde "ikinci sınıf bir devlet" olarak mı görüyor?

7. Cinayetlerin Öncesi ve Sonrası: Bedrettin Cömert'ten Çetin Emeç'e

Bedrettin Cömert 1978 yılının 11 Temmuz'unda öldürüldüğü zaman Milliyet Sanat Dergisi'nde "kişisel" bir yazı yazmıştım: Yazı hem benim Bedri ile ilişkilerimi yansıttığı için kişisel hem de Bedrettin üzerinde odaklaştığı için kişisel bir nitelik taşıyordu.

Oysa Bedri'nin öldürülmesi bütünüyle "toplumsal" nitelikli bir olaydı: Türkiye'de sağ terör, hükümetin ve devletin çeşitli kurumlarını ve bu arada üniversiteleri ele geçirmek için amansız bir savaş açmıştı. Bedri'nin öldürülmesinden çok kısa bir süre önce de Hacettepe Üniversitesi'nin Beytepe Kampüsü'nde bir bildiri dağıtarak Beytepe'den cenazeler çıkacak tehdidini alenen savurmuşlardı. Biz bu bildiriyi savcılığa yollamış ve elimiz kolumuz bağlı, kurbanlık koyunlar gibi sonumuzu beklemiştik.

Sonumuzun başlangıcı 11 Temmuz 1978'de Bedrettin Cömert'in katledilmesi ile gündeme geldi.

O günden bugüne köprülerin altından çok sular aktı.

12 Eylül oldu. Belki bireysel olarak canımız bu sayede kurtuldu ama üniversiteler sağ eylemcilerin ideolojik müttefiklerinin eline teslim edildi. Böylece bir anlamda silahlı terör üniversiteler açısından istediğini elde etti ve önemli bir toplumsal kaleyi düşürdü.

Bu arada toplumun pek çok "kalesi" silahlı sağ terörcülerin eline geçti.

ANAP Genel Kongresi'nde Özal'a yapılan suikast başarıya ulaşsaydı, belki hükümet ve devlet daha belirgin ve kesin olarak bunların olacaktı.

Şimdi toplumun göreli demokratikleşme süreci yeniden başlamış gözüküyor.

Bütün bu geçen zaman zarfında üniversiteler ile birlikte basın da düşürülmesi gereken bir kale olarak belirlenmiştir.

Türkiye'nin seçkin evlatlarının önemli bir bölümünün basında oldukları için öldürülmüş bulunduklarını hiç unutmamak gerek. Amaç bir yandan basına gözdağı vermek, onu korkutmak ve böylece onun topluma verdiği mesajları ambargolamak olduğu kadar, öte yandan da, olanaklı ise basını yapısal olarak fiilen denetlemek biçiminde de belirginleşmektedir.

İşte 1978'deki Bedrettin Cömert cinayeti ile 1990'daki Çetin Emeç cinayetinin arasındaki toplumsal paralellik burada yatmaktadır.

Arada öldürülen Abdi İpekçi'ler, Cavit Orhan Tütengil'ler, Muammer Aksoy'lar, hep Türkiye'deki rejim tartışmasının ve rejim hesaplaşmasının kurbanlarıdır.

Biz demokrasiyi ve halk katılımını savunurken, katiller en seçkin kişileri vurarak 12 Eylül yoluyla üniversiteyi denetim altına aldılar, şimdi de basına göz dikmiş bulunuyorlar.

Bu oyunu bozacak birinci yol, toplumun bir daha otoriter bir yönetime boyun eğmesinin bütünüyle engellenmesidir.

İkinci olarak saldırının bilincine varmak, bunları bireysel olaylar biçiminde değil, global yani tüm dünyada olup bitenlerden etkilenen bir neden-sonuç ilişkisi içinde toplumsal-siyasal-ideolojik bağlamı içinde görmek gerekir.

Böylece, bu olaylara karşı oluşturulacak bir demokratik cephe bireysel cinayetleri işlevsizleştirecek ve anlamsız kılacaktır. Hatta her cinayetten sonra demokrasinin, uygar bir toplumun tüm kurum ve kuruluşlarını pekiştirecek biçimde şahlanışı, belki de bu cinayetlere amaçlarına ters bir işlev yükleyecek ve bunların kendiliğinden yok olup gitmesine yol açacaktır.

Görev, demokrasi şehitlerini ve onların anılarını yücelterek yaşatmak ve böylece totaliter katillerin döktükleri kanları, Türk demokrasisinin harcını karmakta kullanmaktır.

Alt Bölüm 2

Bazı Planlama ve Ekonomi Sorunları

Para, Mülk ve Din
buluyor durmadan yeni Meryemana'sını
ve yer arıyor kendisine insanoğlu
Âdembabalar kuyruğunda,

Özdemir İnce, *Siyasetnâme*, Can Yayınları,
İstanbul, 1984, s. 49.

1. DPTnin Yirmi Beşinci Yılı ve Tinbergen

TİNBERGEN, Nobel ödülü almış bir plancı ekonomisttir.

Aynı Tinbergen, Türkiye'de Devlet Planlama Teşkilatı'na danışmanlık yapmıştır.

Türkiye'de Üniversite Hocalarından sonra, kendilerine en çok haksızlık yapılan grup, Planlamacılar'dır.

Plan fikrine karşı olanlar, planlamayı kendi siyasal manevra alanlarının sınırlanması olarak görenler, kasten, bu grubu yıpratmışlardır.

Hiç de öyle olmadıkları halde planlamacılar gelişmeye karşıymış gibi lanse edilebilmişlerdir.

Propaganda sanatının tüm incelikleri, kalkınma ve gelişme için tüm yaşamlarını adamış bu kişileri, kalkınma ve gelişmeye karşıymış gibi göstermek için başarıyla kullanılmıştır.

Sonunda bu grup, televizyona da, köprü'ye de karşıymış gibi sunulmuştur. Oysa, bu grup yalnızca bu faaliyetlerin önceden planlanmasından yanaydı. Nitekim gerek televizyon konusundaki büyük yanlış ve israf gerekse her İstanbullunun kâbusu haline gelen Boğaz köprüsü, plancıların ne denli haklı olduğunu açıkça belirtmektedir.

Tinbergen Ne Diyor?

Tinbergen, ODTÜ gelişme dergisinin 1984 yılındaki ilk sayısında *Alınan Dersler ve Gelecek* diye bir makale yayımladı.

Tinbergen, enfes makalesinde, geçmişten alınması gereken iki derse işaret ederek konuya giriyor.

Birinci ders, kalkınmanın büyük engeli olarak, maddi ya da mali sermaye eksikliği yerine, insan sermayesi eksikliği kavramının görülmesidir.

İkinci ders, kendine yeterli olmanın önemidir. Kendine yeterli olma duygusu'nu Tinbergen, kalkınmanın psikolojik önkoşullarından biri sayıyor.

Bu konuda, yalnızca bireylerin ve grupların değil, hükümetlerin de başka hükümetlerle oluşturacakları gruplar içinde kalkınma için kendine yeterli birlikler kurmalarının önemine işaret ediyor. Örnek olarak da Yetmiş Yediler Grubu'nu veriyor.

Tinbergen, daha sonra bu dersleri gelecekte izlenecek politikalar açısından düşünmek gerektiğini belirtiyor ve ileriye yönelik düşüncelerini açıklıyor.

Tinbergen ve Türkiye

İnsan kıyımının tüm hızıyla sürdüğü ülkemizde, birinci dersi çok iyi öğrendiğimiz pek söylenemez.

Hatta, pek çok düşünürün zaman zaman belirttiği gibi, kötüyü seçen bir sistemi insan sermayesinin ana politikası yapmışız.

Kendine yeterlilik konusuna gelince, bunu hiç açmamak gerek.

Sonra belki IMF uzmanları kızar da, *kredibiletimizi* zedelerler.

2. TÜPKO ve Haberleşme Sektöründe Plansızlığın Maliyeti

TÜPKO olayının geçiş döneminde yeniden gündeme gelmesinin nedeni işçi alacakları: TÜPKO işçilere, ücret ve sosyal yardım olarak 120 milyon lira borçlu.

Kısa adı TÜPKO olan TV Tüp ve Komponent Sanayi ve Ticaret A.Ş. 1977 yılında kurulmuş bir şirket. Şimdi ise iflas ettiği için, tesisleri icra yoluyla satışa çıkarılmış durumda.

Hürriyet Gazetesi'nin araştırmasına göre TÜPKO tesislerinin 1985 yılı yatırım değeri 3.5 milyar. Ayrıca bu şirkete cam kavanoz üreten bir başka şirket de, iflas sonunda, ortada kaldığından, 4.5 milyarlık bir yatırım daha heba olmuş durumda.

Milli Gelir açısından toplam 8 milyarlık bir israf söz konusu. Ayrıca işçi alacakları ve hakları açısından da milyonlarca lira zarar var. Yani bu hesapsızlık-kitapsızlık olayı ülkemizi fiilen milyarlarca, işçileri ise, somut ve özel olarak milyonlarca lira zarara sokmuş.

Ortaklar ve Zararın Nedeni

"Peki" diyeceksiniz, "Kim bu beceriksiz yatırımcı ya da işletmeciler?"

Sıkı durun, bu sorunun yanıtı, Türkiye'de bazı efsanelerin sarsılmasına bile yol açabilir: Ne kadar ünlü Holding varsa hepsi TÜPKO'nun ortağı. Başta Koç, sonra Sabancı, sonra Profilo, sonra Cihan Elektronik, sonra Meta Elektronik ve Philips ve 380 tane irili ufaklı başka ortak.

Ortakların özelliği ise televizyon üreticisi olmaları. Sony'den Grundig'e kadar hemen hemen Türkiye'deki tüm televizyonları bunlar üretiyor.

Ayrıca işin daha da korkuncu, devletin bu tür girişimleri

desteklemek için kurduğu Sınai Kalkınma Bankası da bu işe ortak.

İş Bankası iştiraki olan Türkiye Şişe Cam Fabrikaları da ortak.

Ve bu şirket batıyor...

İnanılmaz ama doğru.

Peki bu işin nedeni nedir?

Batış nedeni, TRT'nin 1982 yılında halkı daha iyi oyalayabilmek için renkli televizyona plan dışı geçişidir.

Daha doğrusu, TRT'nin, şirkete yanlış bilgi vermesidir. Türkiye Şişe Cam, TÜPKO'yu destekleyecek olan Telecam'ı kururken bilgi ister ve TRT daha on yıl renkli yayına geçilmeyeceğini bildirir. Buna karşılık 1982'de renkli yayına geçilince, siyah beyaz televizyon satılmaz olur. TÜPKO batar, ona bağlı üretim yapan Telecam da durur.

Bu arada şirketin bir de tahvil olayı vardır: Şirket 200 milyon liralık tahvil çıkarır ve Kastelli eliyle pazarlar.

Pilavcıların Zaferi

Olay, Türkiye açısından son derece acıklı ve düşündürücüdür. Çünkü bir başka olumsuz efsaneyi yıkmaktadır:

Neymiş efendim? Bu plancılar her şeye karşıymış. Televizyona da, köprüye de karşıymışlar. Büyük Türkiye'yi engelliyorlarmış.

Oysa işin aslı tam tersi. Açınız Beş Yıllık Kalkınma Planlarını televizyon konusunda teşvik ve etüd sözlerinden başka bir şey bulamazsınız.

Plancıların karşı oldukları şey, kaynak israfı idi. Türkiye'nin gereksinmeleri tam saptanmadan, kaynakları iyice incelenmeden işe girilmesin, yarın kaynak israfı olur, diyorlardı.

Dedikleri tam çıkmıştır.

Zafer "PLAN değil, PİLAV istiyoruz" diyenlerindir.

Zaferin maliyetini ise, genel olarak Türk milleti, özel olarak ise Türk işçisi ödemiştir.

Ne yazık ki haberleşme konusundaki ileri teknoloji gereksiz maliyetler ödenerek Türkiye'ye gelmiştir.

3. TÜPKO Olayının Perde Arkası

TÜPKO öyküsünün trajikliği sekiz milyarlık bir yatırımın, plansızlıktan heba olmasındadır.

Komiklik ise bu savurganlığın, başta devlet olmak üzere, Türkiye'deki tüm büyük sermayedarlara rağmen yapılabilmesindedir.

Yeni Açıklamalar

TÜPKO yazısı o günlerde yayın yaşamını sürdüren Hürgün gazetesinde yayımlanınca pek çok karşılık aldım.

Tepki demiyorum, çünkü gelen mesajlar bir tepki değil, bir bilgi verme havasını taşıyordu.

Hemen belirtmeliyim ki, ilk hızlı ilgi, yirmi dört saat içinde hükümet katından geldi.

Bu hususu, Özal Hükümetinin basını izleme bakımından olumlu bir noktası olarak işaret ettikten sonra, gelelim mesaja:

Hükümetin "en üst düzey danışmanlarından biri", şöyle diyor: "TÜPKO iç pazarın tatlı kârına alıştığı için, işi tasfiye ediyor. Renkli televizyona geçildiği için iç pazarın daraldığı doğrudur fakat, ihracat yolları açıktır. Örneğin Singapur gibi ülkelere renksiz televizyon tüpü ihraç edilebilir."

Yazıya ilgi gösterip, lütfedip, telefon etme zahmetine katlanan bu danışman, *adını belirtmemek kaydı ile* yukardaki yargının aynen kullanılabileceğini söylediği için ben de doğrudan aktardım.

Bir başka açıklama Philips şirketinden geldi. "Bizim ortaklığımız yok" diyorlar. Doğrudur. Doğrudan ortak değiller. Sadece kendilerinin yüzde 25 hissesine sahip olan Akbank, SABANCI Grubu olarak, TÜPKO'da da ortak.

Rekabet Her Zaman Olumlu Sonuç Vermiyor

Şimdi gelelim, içerden bize ulaşan bilgilere:

Geçen yıl İş Bankası'nın iştiraki olan Şişe ve Cam ile, Sınai Kalkınma Bankası, Sabancı Grubu'nun hisselerini nominal değerleri üzerinden devir almak isterler. Sabancı Grubu bunu kabul etmez.

Peki, derler, o zaman siz bizim hisseleri aynı koşullarla devir alın. Sabancı Grubu bunu da kabul etmez. Temsilcilerini de Yönetim Kurulu'ndan çeker.

TÜPKO'yu kurtarmaya çalışanlara göre, asıl sorun, Koç ile Sabancı grupları arasındaki rekabetten doğmakta ve hükümetin ilgisizliği ile sürüp gitmektedir.

İddiaya göre, Koç ve Sabancı grupları, biri ötekinden daha fazla yararlanmasın diye işi sürüncemede bırakırken, hükümet de, *şirket kurtarmama* kararına göre, olaya seyirci kalmaktadır.

TÜPKO olayının henüz bitmemiş olduğu anlaşılıyor.

Sekiz milyarlık yatırımın üstüne bir bardak soğuk su içsek bile 120 milyon liralık tahvil borcu ile 120 milyon liralık işçi ücreti borcu, konuyu canlı tutacak.

4. TÜPKO Olayının Öğrettikleri

Bu üçüncü TÜPKO yazısı.

TÜPKO, devletin de ortaklığı ile Koç, Sabancı, Profilo gibi Türkiye'nin en büyük sermaye gruplarını ve hemen hemen tüm televizyon üreticilerini içine alan bir fabrika.

Kendisi ve kendisine bağlı olarak kurulan bir başka fabrika ile birlikte 8 milyarlık bir yatırım.

Bugün işe yaramaz halde. Çünkü ürettiği tüp, renksiz televizyonlar için. Türkiye renkli televizyona geçince, satış durmuş. Fabrika da işlemez olmuş. Şimdi Sınai Kalkınma Bankası'na korkunç bir kredi borcu, piyasaya milyonlarca tahvil borcu ve işçilerine de 120 milyon ücret borcu var.

Sekiz milyar, plansızlıktan programsızlıktan heba olup gitmiş. Sizin benim cebimizden tabii.

Ayrıca işçilere de 120 milyon borç takılmış.

Aklın alacağı bir durum değil.

İnsanın ne devlete ne de özel teşebbüse güveni kalıyor.

Karşılıklı Suçlamalar

İşin içine girdikçe insanın aklı karışıyor.

Birinci yazımda, şirketin ortakları arasında Philips'in de bulunduğunu belirtmiştim. İlk açıklamalardan biri Philips şirketinden gelmişti. Bizim ortaklığımız yok diye. Şeklen ve hukuksal olarak doğru bir itirazdı Philips'inki. Fakat Sabancı Holding'in bir kuruluşu olan Akbank, hem TÜPKO'da hem de Philips'de ortak olduğu için arada organik bir bağ vardı.

Üstelik, sonradan öğrendiğime göre ilk anlaşmazlık da, Philips yüzünden çıkmış. Ama bu Philips başka Philips.

Anlaşmazlık buradaki Philips şirketi ile değil, asıl teknoloji sahibi olan yabancı Philips ile ilgili.

Sabancı grubu, TV tüplerinin Philips teknolojisiyle üretilmesini istemiş. Koç grubu ise Hitachi teknolojisinin daha iyi olduğunu öne sürmüş.

Sonunda Philipsçiler kazanmış. Koç grubu da ayrı bir şirket kurmuş.

İşte ilk anlaşmazlık.

Sonradan şirketi fiilen, Profilocular yönetmeye başlamış.

Zoraki Ortaklık

Ortakların birbirlerini suçlamaları çok ilginç boyutlarda. Bu konuda bana her söyleneni aktarsam, herhalde Türkiye'de pek çok kişi birbirinin yüzüne bakamaz.

Fakat ortada başka ilginç durumlar da var. Örneğin bir "fiktif depo" olayından söz ediliyor: Adı olup da kendisi bulunmayan bir depo.

Ayrıca şirketin personeline şahıs senedi imzalatılıp, bu senetlerin kırdırılmasıyla bankalardan kredi sağlanmış olduğu anlatılıyor.

Aslında herkesin üzerinde birleştiği tek nokta var: Biz bu işe gönüllü girmedik. Devlet tarafından zorlandık. Sonra da devletin TV konusundaki politikası değişince battık diyorlar.

Kısadan birinci hisse: Devletin ciddiyetsizliği, plansızlığı ve programsızlığı hepimizin kıt olan gelirini dağa taşa gömüyor.

Kısadan ikinci hisse: Geçiş döneminde halkı oyalamak için haberleşmede kullandığımız plan dışı yeni teknoloji, gereksiz yere yüksek maliyetli oluyor.

Kısadan üçüncü hisse: Büyük holdinglerimiz, aralarında işbirliği yapacak olgunluğa ve karşılıklı güven düzeyine henüz erişememişler.

Allah genelde vatandaşı ve özelde alacaklı işçileri korusun!

5. Kaya Erdem'den Öğrendiklerimiz

Belli dönemlerde belli kişiler, belli olaylar, ya da belli sözler simge olur. Örneğin Türkiye'deki "Bankerlik faciası"nın simgesi olan kişi daha doğrusu firma, *Kastelli*'dir.

Bizim Emin Çölaşan'ın meşhur ettiği *Yalçın* bile ondan sonra gelir.

Bana sorarsanız dönemin ünlü kişisi Kaya Erdem, ünlü sözü ise Erdem'in "Bankere para yatıran vatandaş kumar oynamıştır" cümlesidir.

Unuttu iseniz ben hemen hatırlatayım: Kıyamet kopmuştu Erdem'in bu sözü üzerine.

Vay efendim, bu ne biçim bakan? diye millet sokaklara dökülmüştü. "Ya tedbir alınsın, ya da böyle konuşmasın" diyordu herkes.

Oysa Kaya Erdem işin sonunun *kötü* olduğunu görmüştü.

Serbest Faiz ve Sorumlu Bakan

Aslında milletin bağırması çok da haksız değildi. Siz Türkiye Cumhuriyeti'nin Maliye Bakanı olarak bankerlik konusundaki gidişin kötü olduğunu görünce ya tedbir alırdınız, ya da, almaya gücünüz yetmiyorsa, son günlerin moda deyimiyle "çeker giderdiniz."

Oysa, Kaya Erdem, Maliye Bakanı olarak hem konuşuyor, hem de, ne tedbir alıyor, ne de çekip gidiyordu.

Neydi bu çelişki'nin altında yatan?

Özal'ın simgelediği liberal ekonomi felsefesine dayalı serbest faiz uygulamasına müdahale, bu felsefeye ters düşecekti. Fakat işler de açıkça kötüye gidiyordu.

Kaya Erdem, gürültü koparan beyanatını bu ortamda ver-

di. Sorumlu bir bakan olarak, "liberal felsefenin" gereğini yerine getirdi: Uyardı, fakat müdahale etmedi. Daha doğrusu müdahale edemediği için uyardı.

Kastelli ve Japon Arabaları

Bana sorarsanız, Kastelli namı ile maruf Cevher Özden'in, ortada "görünür sebep yokken" kaçmasının altında da bu çelişki yatar: Serbest faize dayalı bankerlik sorununun müdahale etmeden müdahale edilerek çözüme bağlanmak istenmesi.

Liberal ekonomide serbest faize ve bankerlik olayına müdahale etmenin ülke ekonomisi ve vatandaş bütçesi bakımından en pahalı, fakat siyasal sorumluluk bakımından en ucuz görünen yolu, büyük bankerin kaçmasını tahrik ve teşvik etmekti.

Vatandaş ve ülke ekonomisi bu ağır bedeli ödedi.

Üstelik bu olayın sorumluları (o dönem için) bunun siyasal olarak da cezasını çektiler. (O dönemdeki cezanın, sonradan ödül olduğuna herhalde dikkat edilmiştir.) Erdem görevden alındı, Özal istifa etti (Böylece 1983 yılında iktidarın da yolu açıldı kendilerine).

Kıssadan hisse olarak, siyasetin uzun vadeli bir yatırım olduğunu vurgulayacağımı sananlar aldanıyorlar.

Kaya Erdem 1985 sonbaharında "İthal malı otomobil alanlar ilerde yedek parça sıkıntısıyla karşılaşabilirler" dedi. Dikkatleri ona çekecektim.

Teknolojide git gide dış dünyanın eskimiş usullerini ve bilgilerini alırken, onu terbiye etmek için yapılan ithalat da ayrı bir sorun oluyor.

6. Milli Gelirimiz Üzerine Bir Basın Toplantısı

1988 yılında KAMAR Kamuoyu A.Ş.'de yaptığım araştırmalardan elde ettiğim Milli Gelir Dağılımı rakamlarını TÜSES için çözümlediğim bir rapor halinde düzenlemiştim. Raporun içeriği çok ilginç sonuçlar ortaya koydu. Bu raporun basın bülteni şöyleydi:

TÜRKİYE SOSYAL EKONOMİK SİYASAL ARAŞTIRMALAR VAKFI, TÜSES ADINA MİLLİ GELİR DAĞILIMI ARAŞTIRMASI YAPAN PROF. EMRE KONGAR "BİZİM BELİRLEMELERİMİZE GÖRE 1988 YILI İTİBARIYLA MİLLİ GELİR DAĞILIMI DİE'NİN SON RAKAMLARINDAN DAHA DA KÖTÜ" DEDİ.

TÜSES VAKFI Genel Merkezinde bir basın toplantısı yapan Prof. Emre KONGAR, 1988 yılı itibarıyla kamuoyu araştırmalarında sorulan gelir sorularına dayanılarak TÜSES adına yapılan bir araştırmada, milli gelir dağılımının, DİE'nin tespitlerinden bile daha kötü durumda olduğunu belirtti.

KONGAR'ın açıklamasına göre nüfusun en zengin beşte biri 1988 yılında, milli gelirin yüzde 59.1'ini alıyor. Buna karşılık en yoksul beşte bir milli gelirin ancak yüzde 3.1'ini alabiliyor.

Prof. Emre KONGAR nüfusun beşte birlik yani yüzde 20'lik bölümlerine göre, milli gelirden aldıkları payları şöyle belirledi.

		Milli Gelirden Aldığı Pay
En yoksul	*% 20*	*3.1*
İkinci	*% 20*	*9.0*
Üçüncü	*% 20*	*12.2*
Dördüncü	*% 20*	*16.6*
En zengin	*% 20*	*59.1*

Bu durumda nüfusun en zengin yüzde 20'si, nüfusun en fakir yüzde 20'sinden 19 kat daha fazla gelir elde etmektedir.

TÜSES adına Milli Gelir Araştırmasını yapan Prof. Emre KONGAR "Elimizdeki bulgulara göre nüfusun en zengin yüzde 10'u milli gelirin yaklaşık yüzde 50'sini almaktadır. (Yüzde 8.9, yüzde 45.6 alıyor) Buna karşılık nüfusun en yoksul yüzde 10'unun payına milli gelirin yaklaşık ancak 1.7'si düşmektedir. Böylece en varlıklı yüzde 10, en yoksul yüzde 10'dan yaklaşık 29 kat daha zengin olmaktadır. Bu tablo çağdaş bir demokraside kabul edilemez" dedi.

DPT'nin 1973 TÜSİAD'ın 1986 DİE'nin 1988 ve kendi çalışmasının 1988 rakamlarının aşağı yukarı aynı kaba yüzdeleri ifade ettiğini de vurgulayan KONGAR "Türkiye'de gelir dağılımı zaman içinde düzelmiyor. Tam tersine daha da çok bozulma eğilimini gösteriyor" dedi.

MİLLİ GELİRDEN ALINAN PAYLAR

		1973 DPT	*1986 TÜSİAD*	*1988 DİE*	*1988 TÜSES KONGAR*
En yoksul	*% 20*	*3.5*	*3.9*	*4.0*	*3.1*
İkinci	*% 20*	*8.0*	*8.4*	*7.0*	*9.0*
Üçüncü	*% 20*	*12.5*	*12.6*	*13.0*	*12.2*
Dördüncü	*% 20*	*19.5*	*19.2*	*21.0*	*16.6*
En zengin	*% 20*	*56.6*	*55.9*	*55.0*	*59.1*

İşte 12 Eylül döneminin bir sonucu da Milli Gelir Dağılımındaki çarpıklığın artarak devamı olmuştur.

Alt Bölüm 3

Hukuk Devleti ve İşkence

elektrik elletirler kıvılcım yalatırlar
tuzruhu damlatırlar kulak boşluğuna

öğrenmek istedikleri aslında bildikleridir
geceleri rüyalarına girip uykularını kaçıran
insanın insanı soyduğu derisini yüzdüğü

Attilâ İlhan, "tutanak 2" adlı şiirden,
Tutuklunun Günlüğü, Bilgi Yayınevi, Ankara,
1973, s. 113

1. Hukuk Devletinin Önkoşulu: Yargıç Güvencesi

Geçiş dönemindeki bir adli yılın başlama töreninde konuşan Yargıtay Birinci Başkanı "Sorunların bilinmesine rağmen bunları dile getirmekten kaçınmak affedilecek bir davranış değildir" diyordu.

İşte gerçek bir vatandaşlık tarifi. Başkanın bu konuşmasından hareketle, Demokrasilerde vatandaş, bildiği sorunları dile getiren ve bunlara çözüm yolları öneren kişidir, diye bir tanım yapabilirsiniz.

Ya da olaya "mefhumu muhalif" yani karşıt kavramı ile yaklaşarak, Demokrasilerde gördüğü, bildiği sorunları ve bunlara ilişkin çözüm yollarını belirtmeyen kişi vatandaş değil, kuldur, köledir, diye bir tanım önerebilirsiniz.

Gerek olumlu gerekse olumsuz yaklaşımla ürettiğiniz bu her iki tanım, yalnızca hukuksal olarak değil, daha önemlisi, tarihsel, toplumbilimsel ve siyasal olarak da geçerli ve doğrudur.

"Vatandaşlar" kendi seçtikleri yöneticiler aracılığı ile, "kullar ve köleler" ise kendilerini döve döve, zorla başa geçip oturanlar tarafından yönetilirler.

Yargıç Güvencesinin Anlamı

Adalet, esas olarak toplumsal ve bireysel haksızlıkların önlenmesine yöneliktir. Bu nedenle yasaların uygulanmasında yardımcı olan yargıç, savcı, avukat ve güvenlik görevlilerinin, çok adil olmaları, hiç haksızlık yapmamaları gerekir. Gerekir ama onlar da insandır. Onlar da yanlış yaparlar. Onların yanlışları, adaletsizlik doğuracağı için, toplumsal ve bireysel so-

nuçlar bakımından başka vatandaşların yanlışlarından çok daha önemlidir.

İşte Yargıç Güvencesi kavramının esası da burada yatar: Yargıç da bir insandır. Zaten doğal olarak yanlışa açıktır. Onu bir de başta siyasal olmak üzere, hukuk dışı bir takım ögelerin etkisinden kurtaralım. Kurtaralım ki yalnız vicdanının, yani yalnız hukukun sesini dinlesin.

Geçmişe Çizgi Çekmek

Yanlışların ortaya çıkma olasılığı, siyasal etkiler arttığı zaman yükselir. Ayrıca, geçinme sıkıntıları yoğunlaştığı zaman yanlış yapma olasılıkları da artar. Can güvenliği olmadığı zaman ise yanlış yapma sıklığı iyice yükselir.

İşte Yargıç Güvencesi yargıcı tüm bu tehlikelerden korumak için gereklidir ve Hukuk Devletinin temelidir.

Bakınız Yargıtay Birinci Başkanı Nihat Renda bu konuda ne diyor: "Bugün mevcut düzenlemeye göre, yargı bağımsızlığı ve hâkim güvencesinin gerçek anlamda var olduğunu söylemek çok güçtür."

Büyük devlet adamı ve politikacı, Türk Demokrasisinin kurucusu İsmet İnönü'nün kendi elleriyle kurduğu Türk Demokrasisine armağanı çoktur.

Bu armağanlardan biri de çizgi çekmek anlayışıdır. Bu anlayış, kısaca "Olan olmuştur. Hesaplaşmayı bırakalım. Geleceği doğru düzenleyelim" anlayışıdır.

Çizgi çekmek anlayışı, hoşgörü gerektirir. Özveri gerektirir. Bağışlayıcı olmayı gerektirir.

Sonuç olarak insanlara, kendi hatalarını bir kez daha düşünme ve bir daha tekrarlamama şansını verir. Toplumun ileri gitmesinde çok önemli bir işlevi vardır.

Kan ve gözyaşı ile geçirdiğimiz bir 12 Eylül Öncesi dönemin altına artık bir çizgi çekelim. Geçiş Dönemini bitirelim.

Türkiye'yi, binlerce yıllık devlet geleneğine uygun bir Yargıç Güvencesine kavuşturalım yeniden.

2. Hukuk Devletinde Bir Yara: İşkenceci

İşkence nedir? İşkenceci kimdir?

En kısa tanımla kişiye bedensel ve ruhsal acı vermek kastıyla yapılan her eylem "işkence"dir.

Normal bir insana, su ya da yemek vermemek ne denli işkence ise, bir sigara tiryakisine kasten sigara vermemek de o denli işkencedir.

İnsanların ruhsal ve bedensel kapasiteleri farklıdır. Kimi kişinin acı eşiği yüksektir, çok acıya dayanır. Kimi insanın ise acı eşiği düşüktür, en ufak bir acı karşısında derhal kendini kaybeder.

Manevi İşkence

Herkesin dayanamayacağı bir işkence vardır. Kimisi acıya, kimisi hakarete, kimisi namusuna dil ya da el uzatılmasına, kimisi ise şeref ve haysiyetine leke sürülmesine dayanamaz.

Örneğin tırnakları söküldüğü halde gözünü kırpmayan bir kişi namusuna ufacık bir tasallut olduğu anda, tümüyle kendini kaybedebilir.

Rahmetli Sabahattin Eyüboğlu, sonradan beraat ettiği bir davadan ötürü "içeri alındığında" gece-gündüz bir sandalyede oturmak zorunda bırakılmıştı. Onun için bu yeterli bir işkenceydi.

Kalp hastası olan Eyüboğlu, sonradan çok da yaşamamıştı zaten.

Pek çok insan için, resmi makamlarca kendisine hain damgası vurulması, hatta geçici bir süre için bile olsa, hain muamelesi yapılması yeterli bir işkencedir.

İşkenceci Kimdir?

Bilimsel araştırmalar genellikle ruhsal açıdan sapık olanların işkencelerde fiilen zevk aldıklarını saptıyor. Normal insanın işkenceden zevk alması, bilimin kabul ettiği bir gerçek değil.

Peki öyleyse, dünya üzerindeki tüm işkenceciler sapık mı?

Ne yazık ki değil.

Peki normal insanlara, işkence gibi, cinayet gibi insanlık dışı işler nasıl yaptırılır? Bu işleri bir insan, insanlık adına, devlet adına nasıl savunur?

İşkenceci ya da katil, karşısındaki insanı bir hain bir insanlık düşmanı bir devlet düşmanı gibi gördüğünü öne sürerek kendini savunuyor.

Oysa bu, hiç de geçerli bir savunma değil. Çünkü insanlık da, adına görev yapıldığı söylenen devlet de, bu davranıştan olsa olsa ancak "yara almaktadır."

Unutulmamalı ki, devletin varlık gerekçesi, vatandaşların güvenliğini ve refahını sağlamaktır.

Demokratik devlet işkenceyi ve işkenceciyi (bırakınız desteklemeyi), konuşturan ve koruyan değil, kovuşturan ve kovalayan devlettir. Ama işkencecilere ve katillere bile "işkence etmeden". Çünkü devlet örnek olmalıdır.

3. Hukuk Devletinin Temeli Yargıçlar ve Güvenlik Soruşturması

Geçiş dönemi günlerinde, 1985 sonbaharında, basında kısacık bir haber yer aldı. Haber kısa fakat çok önemliydi. Ankara'dan verilmişti ve özel kaynaklı idi. Aynen aktarıyorum:

Adalet Bakanlığı iki ölü hâkimin atamasını yaptı. Hâkimler ve savcıların bu yılki atamaları sırasında güvenlik soruşturması yapılması üzerine iki hâkim öldükten sonra yeni görevlerine atandılar. Ankara 1. Ağır Ceza Mahkemesi üyelerinden Servet Güzel ile Hâkim Necati Tekin, atamaların üç ay gecikmesi ile, yeni görev yerlerini görmeden hayata veda ettiler.

Güvenlik Soruşturması

Güvenlik Soruşturması nedir? Bu soruşturmayı kim yapar? Bu soruşturmanın sonuçları neye göre değerlendirilir?

Elimizdeki örnekler, Güvenlik Soruşturmasını yapacak olan ve devlet düzeni içerisinde kendisine İdare denilen varlığın tarafsızlığı, başarısı, titizliği ve gerçeğe uygun bilgi üretmesi konularında hiç de iç açıcı değildir.

Güvenlik Soruşturmasını, İdare'nin şu ya da bu organının yapması aslında pek önemli de değildir. İster Emniyet Genel Müdürlüğü, isterse MİT Müsteşarlığı bu işi yüklensin, sonuç pek fazla değişmez.

Aslında verilen beyanatlardan anlıyoruz ki, İdarenin pek çok kuruluşu, bu soruşturmayı yapmakla görevlendirilmektedir. Farklı kişiler ve kademeler için farklı kuruluşlar görev almaktadır.

Şimdi bir an durup soralım: Güvenlik soruşturmasını polis yapacaksa, bu işte örneğin Ecevit suikastına adı karışan polis memuru gibi memurlar da görev alacak mıdır?

Yok eğer başka makamlar işe karışacaksa, bunlar kimi zaman yaptıkları gibi, mühürsüz, imzasız, tarihsiz, numarasız, kurşunkalemle yazılmış notlar aracılığı ile mi insanların kaderleriyle oynayacaklardır?

İdare bu konuda bugüne kadar, ortaya çıkan kararları açısından da hiç güvenilir bir sınav verememiştir. Tarihsel olarak yalnızca "Pasaport verilmeyen kişiler" listesine bir göz atmak bile bu konudaki çarpıklığı derhal gözler önüne serebilir.

Yargıçlar ve İdare

Vatandaş idarenin tasarruflarından şikâyetçi olursa nereye başvuracaktır? İdare tarafsız davranmaz veya vatandaşa kötülük ederse, sığınma mercii neresidir?

Bu iki sorunun da, bu konudaki sorulabilecek daha pek çok sorunun da yanıtı, Mahkemeler ya da Yargı Mercileri'dir.

Yargıç, görevi gereği, şikâyet olduğu zaman, İdare'yi de yargılayan bir makamın sahibidir.

Yargıcı, yargılamakla yükümlü bulunduğu İdare'nin denetimine tâbi kılmak, son derece sakıncalı bir işlem gibi gözükmektedir.

Hukuk Devleti'nin birinci gereği, Hukukun Üstünlüğü ilkesidir.

İdarenin üstünlüğü ilkesi ise ancak totaliter ülkelerde görülür. O ülkelerde yargıçlar hukukun değil, yönetimin ve hatta yönetimin başında bulunan Diktatörün hizmetindedirler.

Türkiye her geçiş döneminde hukuk devleti kavramında önemli sapmalar gösterir.

Allah'a şükür ki, bir Hukuk Devleti olmak iddiası hâlâ geçerlidir. Lütfen Türkiye'nin bu özelliğini titizlikle koruyalım.

4. İdam Cezası Niçin Kaldırılmalıdır?

İdam cezasının akıl dışı olması çok açık: İnsan zaten ölümlüdür. İnsanı kendi haline bıraktığınızda mutlaka bir gün, üstelik de uzak olmayan bir gün, ölecektir. Zamanın sonsuzluğu düşünüldüğünde bir insanın bugün Türkiye'de ortalama 70 yıl olan ömrü, hemen hemen bir hiç demektir. Bu ömrü daha da kısaltmanın akılla mantıkla hiçbir ilgisi yoktur.

Devlet Nedir? İdam Cezasının Hukuk Dışılığı

İdam cezasının hukuk dışılığı ise ancak devletin ne olduğu sorusuna cevap vermekle anlaşılabilir.

Hukuk, devlet yapısı tarafından ortaya konan bir düzendir. Devlet ise tabiatın yarattığı ya da (inananlar için) Allah'ın yarattığı bir kurum, bir varlık değildir.

Devlet, insanın yarattığı bir kurumdur. Amacı da, insanın tek başına yapamayacaklarını yapmasını sağlamaktır. Tabiata karşı savaşmak, düşmana karşı korunmak gibi.

Bu açıdan bakıldığında devlet, insanın yarattığı, insanın ürettiği bir kavramdır. Bu nedenle insanın refahı ve insanın daha iyi gelişmesi için ortaya konmuş bir varlıktır.

Şimdi, insanı birey olarak yapamadıkları konusunda güçlendirmek amacıyla kurulan devletin, yine dönüp insana zarar vermesi kabul edilemeyecek, düşünülemeyecek bir durumdur.

Bunu son zamanlarda çağdaşlaşmaya çok meraklı olan ve teknolojiyi çok öne getiren bazı siyasetçilerimizin terminolojisiyle yani robot teknolojisiyle açıklamaya çalışalım. Robot edebiyatının yaratıcısı Isaac Asimov yapay bir robotlar dünyası üretir. Bu dünyada robotların uyacakları birinci ilke, insana zarar vermemektir. Yani bir robot her ne yaparsa yapsın, hiz-

met etmek için bile olsa, korumak için bile olsa, başka bir insana zarar veremez. Aslında bu son derece basit bir buluştur. Bir ilkokul öğrencisi bile bunu akıl edebilir.

İşte devleti de böyle görmek gerekir. Aynen robotlar gibi, insana hizmet etmek için kurulmuş olan devlet, her ne olursa olsun insana zarar veremez, vermemelidir.

Hukuk düzeni devleti ayakta tutmak için, yani insana güç vermekle yükümlü olan bir kurumu oluşturmak için kurulmuş bir düzen olduğundan, bu düzenin herhangi bir insanın canının alınmasına yol açacak biçimde hükümler içermesi akla ve mantığa değil aynı zamanda hukukun temelini teşkil eden devlet kavramına da aykırıdır. Bu nedenle idam cezası hukuka aykırıdır diyorum.

İdam Cezası ve Eğitim

Asmayalım da besleyelim mi? veya İbret için asacaksın, gibi sözler aslında idam cezasının eğitime yönelik işlevlerine inananların düştükleri yanılgıyı vurgular.

Aslında durum tam tersinedir. Çünkü kötülük yapanları idam etmek, yani asmak, topluma yalnızca adam öldürmenin, yani asmanın devlet eliyle yapıldığı için mübah, makbul, kabul edilir hatta istenir olduğunu göstermekten öteye hiçbir mesaj taşımaz.

Yani idam etmek eylemi, idam edilmeye yol açacak kötülüklerin yapılmasını önlemez ve hatta bu kötülükleri önlemediği gibi, tam tersine adam öldürmek gibi kötülüklerin en ileri düzeyine erişmiş olan bir suçu teşvik eder.

Bunun mantığı basittir: İdam cezası uygulanalı beri idama yol açacak hiçbir suçta azalma görülmemiştir. Yani yine insanlar birbirlerini öldürmeye devam etmişlerdir veya idam cezası uygun görülen vatan hainliği gibi, ırza tecavüz gibi veya başka tür suçlarda herhangi bir azalma veya yok olma söz konusu olmamıştır.

Buna karşılık idam cezasının devlet tarafından yerine getirilmesi insanın kafasında, demek ki bazı koşullarda insanı öldürmek doğrudur, yargısını oluşturmaktadır.

Bütün eğitimciler bilir: Eğitimdeki en önemli ilke görerek öğrenmektir. Yine eğitimde *demonstration effect* veya gösteri etkisi diye bir etki vardır. Bu, eğitimin uygulamalı sonuçlarına işaret eder.

İşte idam cezası, Türkiye'de, devletin eliyle insanların öldürülebileceğini ya da insan öldürmenin bazı şartlarda doğru ve haklı bir olay olduğunu öğretmesi bakımından son derece yanlış bir örnek oluşturmaktadır.

Ben Nasıl Değiştim?

Eskiden ben yalnızca siyasi amaçlı idamlara karşıydım.

Hatta bu nedenle ünlü *Aydınlar Dilekçesi*'ni imzalarken, idam cezasına karşı olma yargısına küçük bir izahat koymuş, ve yalnızca siyasi amaçla yapılan idamlara karşı olduğumu belirtmiştim.

O sıralardaki düşüncem: Eğer bir katil 7 kişiyi ellerini başına kavuşturup yere yatırıyor ve soğukkanlı bir biçimde enselerine kurşun sıkıyorsa, bu adamın devlet tarafından öldürülmesi caizdir, biçimindeydi.

Fakat sonradan bu fikrim değişti. Üstelik de Aydınlar Dilekçesi'nin veriliş tarihi düşünülürse, bu fikrimin son 5-6 yılda değişmiş olduğu açıkça görülecektir.

Fikrimin değişmesi iki konudaki düşüncelerimin derinleşmesi ile olanaklı oldu.

Birinci nokta devlet hakkındaki görüşlerimdi. Devleti bireyin yani tek tek bütün vatandaşların hizmetinde bir örgüt ve kurum olarak tanımlamaya başladığım zaman, bu devletin başka bireylerin haklarını korumak için dahi olsa herhangi bir bireyi katletmesinin ne kadar saçma, ne kadar mantıksız ne kadar akıl dışı ve ne kadar hukuk dışı olduğunu fark ettim. Bu nedenle devlet konusundaki düşüncelerim derinleştikçe ve devletin baba devlet veya egemen devlet değil hizmetkâr devlet olduğu konusundaki inancım güçlendikçe idam cezasının saçmalığını anlamam da o ölçüde kolaylaştı.

İkinci neden eğitim konusundaki devletin büyük yol gösterici etkisini fark etmemle ortaya çıktı.

Dehşetle fark ettim ki, insan öldürmenin kötü olduğunu bütün kitaplarda söylememize karşın eğer kendi kurduğumuz en büyük örgütle, yani devletle insan öldürüyorsak, bütün vatandaşlarımıza aslında biz insan öldürmenin kötü olduğunu söylüyoruz ama bazı hallerde onu öldürmek doğrudur, hatta gereklidir, mesajını vermekteyiz.

Bir eğitimci olarak bu gerçeğin birdenbire farkına vardığımda dehşete kapıldığımı itiraf etmeliyim. Buradaki *dehşete kapılmak* sadece toplumsal olarak yaptığımız yanlışın bilincine varmaktan değil, kendi bireysel aymazlığımı görmekten de kaynaklanıyordu.

Sonuç

Nereden bakılırsa bakılsın tek bir insanın bir başka insanı öldürmesi ne kadar vahşet, ne kadar hayvanlık, ne kadar çağdışılık, ne kadar insandışılık ise, insanların bir araya gelmek ve güçlerini artırmak için kurmuş oldukları devlet aracılığıyla başka bir insanı öldürmek de aynı derecede vahşi, aynı derecede insanlıkdışı bir eylemdir.

Üstelik devlet eliyle öldürme, insanın insanı birey eliyle öldürmesinden daha da vahimdir, daha da büyük bir hatadır. Çünkü insanın iradesinden daha güçlü bir iradenin onu öldürmesine yol açarak başka insanlara da hemcinslerini öldürmenin, kimi zaman gerekli olduğu mesajını vermektedir.

İdam cezasına karşı çıkmak, insanlığımıza sahip çıkmak demektir.

Bugün artık, bir gün ben de düşüncelerimden dolayı öldürülecek olursam, beni öldüren insana dahi idam cezası verilmesine karşı olduğumu belirtmek isterim.

İnsanoğlu, kendi hemcinsini yok etmeye çalışan budalayı dahi öldürmeyerek, ona ve bütün hemcinslerine bu yapılanın yanlış olduğunu göstermek zorundadır!

Alt Bölüm 4

Laiklik ve Türban

Her şimdi, yeni bir geleceksizlik
Çok büyük eskiliğimize gelecek deriz hep
Atalarımızın adı savaştı
Mutlak bizden canavar olacak çocuklarımız.

Bedrettin Cömert, "Kötümser" adlı şiir.
Kalmasın Ellerim Sizlerden Uzak,
Evrensel Yayınları, Ankara, 1979, s. 77.

1. Laiklik ve Hoşgörü

Son zamanlarda moda oldu: Herkes kendine göre bir Laiklik tanımı yapıyor.

Yirmi birinci yüzyıla giden Türkiye'de hem de bir geçiş döneminde Laiklik konusunun yeniden gündeme gelmesi düşündürücüdür.

Daha da düşündürücü olan, bu konunun, devlet kurumları eliyle gündeme getirilmesidir. Hem Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, hem de Milli Eğitim Bakanı ciddi bir biçimde Laiklik konusunu hemen hemen aynı zamanda işlemeye başlamışlardır.

Basın, olayların aynasıdır. Derhal, bu kampanyaya katılmıştır.

Pek doğal olarak her konuda olduğu gibi Laiklik konusunda da çok çeşitli, birbirinden farklı, hatta karşıt ve çelişik görüşler de ortaya çıkmıştır.

Çok sesli bir toplumda bundan daha doğalı da olamaz.

Laikliğin Tarihsel Önemi

Türkiye'de laikliğin özel bir önemi vardır. Türkiye'nin kendine özgü tarihsel koşulları, Laiklik konusunu Batı'da algılandığından daha farklı bir konuma getirmiştir.

Genç Türkiye Cumhuriyeti, dinsel-geleneksel bir siyasal iktidar çökertilerek, laik temeller üzerine, millet egemenliğine dayalı olarak kurulmuştur.

Bu nedenle de Laiklik, Türkiye'de, bireysel vicdan sorunu olmaktan çok bir siyasal iktidar sorunudur.

Tam bu noktada tarihte din uğruna yapılan savaşlar, idamlar, bölünmeler, yıkılan devletler, yakılan ocaklar akla gelmektedir.

Dinsel iktidar artık siyasal açıdan birleştirici olamaz. Hem baskıcıdır, hem de parçalanmaya mahkûmdur.

Çağdaş örnek olarak, din esasına dayalı toplumlardan kurulu Lübnan'ın akibeti gözler önündedir.

Esas Olan Hoşgörüdür

Laiklik, bireysel yaşam açısından dindar olma ve dinsel kurallara uyma özgürlüğü kadar, dindar olmama ve dinsel kurallara uymama özgürlüğüdür de.

Yani bir toplumda dindar olanlar ile dindar olmayanlar bir arada, birbirlerini öldürmeden, kesmeden, biçmeden, kardeşçe, moda terimle, milli birlik ve beraberlik içinde yaşayabiliyorlarsa, laiklik o toplumda işlevini yerine getirmiş demektir.

Yok eğer, dinsizler, dinder olanları kesiyor, biçiyor, öldürüyorsa, o zaman o toplum laik değil, aslında dinsiz ve totaliterdir.

Öte yandan, bir toplumda, müminler, dindar olmayanları kesiyor, biçiyor, öldürüyorsa, o toplum da laik değil, teokratik ve totaliter bir toplumdur.

Asıl Sorun

Laik bir ülkede aleni oruç tutma özgürlüğü kadar, aleni oruç yeme özgürlüğü de vardır.

Türkiye'de namaz kıldığı için öldürülen kimse bilmiyoruz. Ama Kubilay'ın başı, gözü dönmüş sofular tarafından, dinsel savaş uğruna kesilmiştir.

Bugün başörtü örtme özgürlüğünü savunduğumuz genç kadın, yarın bizim kızımızın ya da karımızın baş örtmeme özgürlüğünü savunacak mıdır? Yoksa, başı açık ailemizi *kâfir* diye taşa mı tutacaktır?

Bu soruya açık seçik cevap verilmeden, Türkiye'de Laiklik tartışması bitmez.

2. Laikliği, İslam'a Türkler Getirdi

İslam, dinlerin en akılcısıdır. Doğru. İslam, semavî dinlerin arasında en dünyevî olanıdır. Bu da doğru. İslam bir din olduğu kadar, bir devlet biçimidir de. Çok doğru.

"İslam'da laiklik olmaz." İşte bu yanlış. Hem de çok yanlış.

Müslümanlığın en genç semavî din oluşu, onun hem avantajı, hem de dezavantajıdır. Avantajdır, çünkü kendinden önceki tüm dinlerden daha çağdaş olmasını sağlar. Öte yandan, en genç din olduğu için, öteki dinlerin geçirdiği toplumsal ve siyasal aşamalardan yoksun kalmıştır. Gençliğinin dezavantajı buradadır.

Dinlerin Hiçbiri Laikliğe Uygun Olarak Doğmamıştır

Müslümanlık, bir inanç, bir günlük davranış biçimidir. Yalnız insan ile ahret ilişkilerini değil, insan ile devlet ilişkilerini de düzenler. Allah, Müslümanlık yoluyla, insanların hem öbür dünyasını, hem de bu dünyasını düzenlemiştir.

Peki, şimdi, tersten bir soru soralım: Müslümanlık, bu dünyadaki ilişkileri düzenler de, başka dinler, örneğin Hıristiyanlık, düzenlemez mi?

Hiçbir aklı başında kişinin çıkıp da, Hıristiyanlığın, ya da Museviliğin, bu dünya ile ilgilenmediğini, insanların bu dünyada uymaları gereken kuralları koymadığını söylemesi olanaklı değildir.

Peki, öyleyse nasıl oluyor da, laiklik bir Batı kurumu, daha doğrusu bir Hıristiyan icadı niteliği taşıyor?

Bu sorunun yanıtı Hıristiyan dünyasının geçirdiği, siyasal, ekonomik ve teknolojik aşamalarla ilgilidir. Örneğin, Türkçe'de de çok kullanılan "Sezar'ın hakkı, Sezar'a" sözünün tü-

mü "Tanrı'nın hakkı Tanrı'ya, Sezar'ın hakkı Sezar'a"dır. Tam anlamı ile, siyasal açıdan laik bir tutumu simgeler.

Hıristiyan dünyasında din ile devlet işlerinin ayrılması her ne kadar siyasal kökenli görünüyorsa da, işin temelinde yatan bir başka gerçek, ekonomik ve teknolojik gelişmelerdir. Bir başka deyişle, Hıristiyan dünyasındaki laikliğin temelleri, toplumun geçirdiği siyasal, ekonomik ve teknolojik aşamalardır.

Bilindiği gibi Hıristiyan dünyasında da din adamları, aynı zamanda devleti de yönetirlerdi. Hatta, Papalık bugün bile ayrı bir devlettir. Eskiden tüm siyasal güç, toprak sahipleri ile birlikte, din adamlarının elindeydi. Örneğin Engizisyon Mahkemeleri, din baskısını siyasal amaçla kullanan kurumlardı.

Siyasal Alanda Laikliği İslam Dinine Türkler Getirmiştir

Bilindiği gibi, Abbasi devletinin başı, hem devlet başkanı hem de din başkanı yani Halife idi. Din işlerinin başı ile devlet işlerinin başının ayrılması ancak Türklerin kurduğu İslam imparatorlukları ile ortaya çıkmıştır.

Din ile devlet başkanının aynı kişi olduğu Arap imparatorlukları, siyasal güçlerini yitirip, yerlerini, Türk-İslam imparatorluklarına bıraktıkça, din ile devlet işlerinin ayrılması eğilimi de gittikçe kuvvetlendi.

Bir süre sonra, çağın koşulları ve gelişen devletin yönetim gerekleri o boyutlara ulaştı ki, şeriat devlet yönetimi için yetersiz kalmaya başladı. Artık, Şeriat'ın yanında yeni kurallar, yeni ilkeler gerekiyordu.

İşte Osmanlı İmparatorluğu'nda örfî hukuk böyle oluştu.

Örfî hukuk laik idi. Ya da daha doğru bir deyişle, laikleşme sürecinde hukuksal açıdan ortaya çıkmış önemli bir gelişme idi.

Ne yazık ki, İslam dünyası, Batı'nın geçirdiği ekonomik değişme ve teknolojik gelişmeyi, çok arkadan izleyebildi.

Sonunda, Mustafa Kemal Atatürk, toplumsal, kültürel, siyasal ve hukuksal alanlarda yaptığı büyük sıçrama içinde, laikliği de gerçekleştiriverdi.

İslam, Laikliğe Cevaz Vermez Demek, Müslümanlığı Ezdirir

Teokratik devlet, yapısı gereği tarihin karanlıklarına mal olmuş devlet demektir. Toplumsal, ekonomik, siyasal olarak, dönemini kapamış bir devlet biçimidir teokratik devlet. İran, Libya, Suudi Arabistan'daki farklı uygulamalar ve bu uygulamalardan edinilen deneyler, bu yargının, günümüzdeki geçerliğinin de kanıtlarıdır.

Üstelik, teokratik devlet, T.C. Anayasası ve yasalarıyla savunulması yasaklanmış bir devlet biçimidir. Bu açıdan Müslümanlığın laikliğe uygun olmadığını söylemek, İslam dinini mevcut hukuk yapımız içinde suçlu mevkiine oturtmakla aynı kapıya çıkar.

Atatürk zamanında devleti dine karşı korumak için kabul edilmiş olan laiklik ilkesi, artık, devlet karşısında vicdan hürriyetinin bir teminatı olarak gözükmektedir.

Sonuç

Yazımı, Müslümanların tarihte "en hoşgörülü" dindarlar olduğunu hatırlatarak bitirmek istiyorum. Devlet nasıl kişinin din özgürlüğüne karışmaz ise, kişi de, öteki kişilerin din özgürlüğüne karışmamalı, hatta, ona saygı ile bakmalıdır. Özellikle Müslümanlar hem başka din mensuplarına hem de kendilerinden farklı mezheplerde olanlara müsamaha ile davranmalıdırlar. Devletten bekledikleri hoşgörüye ancak böyle kavuşabilirler.

3. Mümin ve Mürteci

Türkiye'nin kaderidir: Her tartışmada bir kavram kargaşası yaratılır. Böylece sağlıklı bir tartışma ortamı ve dolayısıyla en azından, tartışma kuralları ve temel tanımlar üzerinde bir fikirbirliği oluşması engellenir.

Sonunda da akıl ve gerçek değil, kaba kuvvet ve siyasal manevra yeteneği yüksek olanlar kazanmış gözükür.

Aslında kavram kargaşasının bulunduğu ortamlarda kazanan yoktur. Kaybeden ise, ülke halkıdır. Kısa dönemde kazanmış gibi gözükenler ise, uzun dönemde çok ağır sonuçlarla karşı karşıya kalabilirler.

Bugünkü irtica tartışması da böyledir.

Ortalığı Karıştıranlar

İrtica tartışmasında ortalığı karıştıranlar ve kavramları saptıranlar, dinsel duyguları siyasal amaçlarla sömürmek isteyenlerdir.

Bunların bir bölümü, dinsal inançları, siyasal kudretlerinin basamağı yapmak isteyen gerçek mürtecilerdir. Bir bölümü ise müminleri yanlarına çekmek ve kendi saflarındaki dayanışmayı sıkılaştırmak için irticaya göz kırpanlardır.

Bu toz duman arasında kurunun yanında yaş da yanar atasözünü unutmayan ve bundan korkan müminlerin bir kısmı da, neredeyse mürtecilerin yanında saf tutmak gibi büyük bir hata işlemektedirler. Nitekim irticaya göz kırpanlar müminlerin bu korkusunu sömürmeyi amaçlamaktadırlar.

Mümin ile Mürtecinin Farkı

Mürteci, siyaseti yalnız din kuralları üzerine oturtmak isteyen kişidir.

Mümin ise, siyasal değerlendirmelerinde dinsel inançların dışındaki ilkelere de, (örneğin devletin bağımsızlığı gibi) önem verir.

Mürteci, devletin din esaslarına göre örgütlenmesini ister.

Mümin ise devletten kişinin inancını korumasından başka bir dinsel görev beklemez.

Mürteci, kendi gibi düşünmeyenin katlini vacip görür. Gözünü kırpmadan cinayet işleyebilir.

Mümin için ise, tüm inançlar ve hatta inanmayanlar bile kutsaldır. Çünkü insanın değerine inanır. Kimseyi incitemez.

Mürteci nefret ve kin doludur.

Mümin ise, sevgi doludur. Başta Allah'a ondan sonra da onun kullarına karşı aşk ile, sevgi ile, şefkat ile yaklaşır.

Mürteci katıdır, bağnazdır, peşin yargılı ve cahildir.

Mümin ise, hoşgörülüdür, başkalarının inançlarına saygılıdır, sürekli olarak okumaya, eğitime açıktır.

Mürteci, ne kul olarak, ne insan olarak, ne de vatandaş olarak makbuldür.

Mümin ise, hem kul, hem insan, hem de vatandaş olarak, makbuldür, yararlıdır.

Devlet, mümin ile mürteci arasındaki farka dikkat etmekle yükümlüdür. Tüm vatandaşlar arasındaki adaletini, dolayısıyla vicdanlardaki gücünü bu ayrıma yani haklılığa dayar.

4. Rabıta Olayının Düşündürdükleri: Dinsel İdeoloji ve Ulusal Bütünlük*

Öyle anlaşılıyor ki, Geçiş Dönemi yönetimi, birlik ve beraberliği sağlayıcı bir ideoloji olarak İslam'dan medet ummuştur.

Gerek devlet eliyle zorlanan din derslerinin Anayasa tarafından zorunlu hale getirilişine izin veren hükümler, gerek yöneticilerin genel tutum ve davranışları, dinsel ideolojiyi neredeyse, resmi bir niteliğe ve pek doğal olarak, bir meşruiyete kavuşturmuştur.

Atatürk'ün kişisel haklara dayalı vasiyeti ile kurduğu Türk Dil ve Türk Tarih Kurumları'nın bu vasiyet bozularak, değiştirilmesi de böyle bir stratejinin bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Açıklanan bilgiler ve belgeler, Dil ve Tarih Kurumları yerine yeni kurulan Yüksek Kurulun Atatürk adına dinsel ideolojiyi birlik ve beraberlik için kullanmak istediğini ortaya koymuştur.

Devletin, yurt dışındaki memurlarına (imamlara), görev yapabilmeleri için Rabıta örgütünden maaş verdirmesi de aynı olayın bir başka parçası olarak ortaya çıkmaktadır.

Üniversitelere atanan yeni yöneticilerin çoğunun bu tür bir ideoloji yandaşı niteliği taşımasının da bir rastlantı olmadığı artık ortaya çıkmıştır.

Dinsel İdeoloji Niçin Bütünleştirici Olamaz

Ne yazık ki, çağımızda İslam, bütünleştirici bir ideoloji olmak niteliğini yitirmiştir.

(*) Kitabın bir önceki basımından sonra Sivas katliamının yaşandığı da hatırlanmalıdır.

Bunun en önemli nedenlerinden biri, İslam'ın güçsüzlüğü değil, tam tersine, gücü, yani çok büyümüş ve çok geniş kitleleri kapsamış olmasıdır.

İslam o denli büyümüş ve gelişmiştir ki, artık kapsadığı kitlelerin farklılıklarından dolayı, tekdüze bir ideoloji niteliği kaybolmuştur.

Gerek İslam içindeki mezhepler, gerek ulusal bölünmeler, gerek coğrafi farklılıklar artık tek bir İslam ideolojisinden söz etmemizi engellemektedir.

Bu durumun en güzel örneğini, birbirini İslam adına boğazlayan İran ve Irak ulusları arasındaki savaşta görüyoruz.

Bir ikinci acıklı örnek, Beyrut'tan verilebilir. Şu anda birbirinin gırtlağını kesmekte olan grupların çoğu müslümandır.

Türkiye'deki Durum

Türkiye'de İslam dininin durumu daha da kritiktir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu yıkılırken otorite kaynağı niteliği taşıyan din de, siyasal nedenlerle, egemenlik alanının dışına çıkarılmıştır.

Yani Türkiye'de laiklik, siyasal bir olaydır.

Türkiye'yi kim, ne adına yönetecek sorusuna verilen yanıtlar açısından önemlidir Türkiye'de laiklik.

Allah adına, din adamları mı yönetecek yoksa millet adına, halk adına seçilmiş politikacılar mı sorusu, Türkiye'de dinin yerinin belirlenmesinde en önemli ögedir.

Şimdi bu açıdan tarihe baktığımızda, gerek Osmanlı döneminde, gerek Cumhuriyet döneminde, din adamlarının hep bir siyasal kudret hırsı içinde olduğunu ve bu hırs uğruna kan döktüklerini görüyoruz.

Osmanlı döneminde 31 Mart olayı, Cumhuriyet döneminde ise Kubilay olayı, bu durumun en güzel örnekleri arasındadır.

Ayrıca son yıllardaki Kahramanmaraş ve Çorum katliamlarının da, (dinciler tarafından olmasa bile) din adına tezgâhlanarak, mezhep ayrılığı eksenine oturtulmuş olması, Türki-

ye'de dinsel ideolojinin birleştirici ve bütünleştirici ve barışçı değil, tam tersine, ayırıcı, bölücü ve hatta kan dökücü bir eğilimi belirlediğini açıkça gösterir.

Lübnan Örneği

Lübnan, yalnız bu gün din adına işlenen cinayetler açısından değil, tarihteki devlet biçimi açısından da çok öğretici bir örnektir.

Bilindiği gibi Lübnan, dinsel cemaatların her birinin kendi varlığını ve hukukunu dinsel ilkelere göre ayrı biçimde koruduğu ve sürdürdüğü bir devlet yapısına sahipti.

Örneğin Devletin tek bir medeni hukuku yani tek bir miras hukuku ya da tek bir aile hukuku yoktu. Her cemaat, kendi dinsel esaslarına göre ailesini kurmuştu. Her cemaat kendi miras hukukunu kendi dinine göre oluşturmuştu.

İşte bu yapı o denli çürük, o denli temelsiz bir nitelik taşıyordu ki, adeta bir gecede tuzla buz oldu.

Lübnan olayı bize hiçbir şey öğretmedi ise bile dine dayalı bir devletin özgürlükçü bir yapıda egemen olamayacağını göstermiştir.

Yani ya tek bir mezhebin koyu bir baskısı topluma egemen olacak, ya da devlet parçalanıp gidecek. Dinsel ilkelere göre örgütlenmiş devletlerin başka şansı yok.

Çünkü din, bir inançtır.

Bu inanç, pek de hoşgörülü bir inanç değildir tarihsel açıdan. Unutmayalım ki tarihteki en kanlı katliamlar, din adına, Allah adına yapılmış olan katliamlardır.

Bu nedenle bir demokratik hak ve özgürlükler çağı olan çağımızda, dinsel ideolojiler, devletin temellerini oluşturmak açısından çok da işlevsel değildirler.

Dine Haksızlık da Etmeyelim

Öte yandan, din bir inanç olayı olarak bireyin bazı sorunlarına çözüm getirmektedir.

Dinsel inanç pek çok insan bakımından işlevseldir.

Herkesin inancında serbest olması kayıt ve koşuluyla, dinsel inançların da sonuna kadar savunulması, demokratik toplumların en doğal nitelikleri arasındadır.

Bu bakımdan laiklik adı altında, herhangi bir baskı yapılması yanlıştır.

Müminler özgürce, korkmadan, saklanmadan, ibadetlerini yapabilmelidirler.

Ama onlar da başkalarına karşı baskı ve zorbalık kullanmaya kalkmamalıdırlar.

Ateistleri hain ilan etmek, Ramazanda lokanta kapattırmak, sokakta sigara içiyor diye adam dövmek, ne demokrasiye, ne dine, ne de insanlığa yakışır.

Dinin Siyasette Kullanılması Onu Yozlaştırır

Dinsel inançları siyasal amaçlarla kullanmaya başlar başlamaz, siyasetteki acımasızlık, dinsel dogmalarla birleşir ve ortaya felaket bir yapı çıkar.

Çünkü siyaset bir menfaat bölüşme sanatıdır da. Menfaat bölüşümüne dinsel ilkeleri de soktuğumuz zaman, Allah ile olan inanç ilişkisine bir de menfaat ilişkisini eklediğimiz zaman, insanın hemcinslerine karşı, çok ama çok, acımasız davranması tarihte pek çok görülmüştür.

Sonuç

Türkiye bütün bu acıları geçmişte çekti.

Osmanlı döneminde çekti. Cumhuriyet'in kuruluş döneminde çekti. Hatırlayalım, Mustafa Kemal Atatürk'e karşı oluşturulan başkaldırıların büyük bir bölümü din maskesi altında tezgâhlanmıştı.

Daha yeni, 12 Eylül öncesi katliamlarda dinsel simgeler kullanıldı. (Bu arada terör ve şiddete en az bulaşan gençlik gruplarının dinsel ideolojili Akıncılar olduğunu burada belirtmeliyim).

Geçiş döneminde Başbakan Yardımcısı koltuğunda eski bir dinci parti olan Milli Selamet Partisi'nden milletvekili adayı

olmuş bir kişinin, Sayın Özal'ın oturmuş bulunması, sadece bir rastlantı mıdır acaba?

Acaba, Sayın Özal'ın Başbakan Yardımcısı koltuğunda oturması sadece IMF ve Dünya Bankası ile olan ilişkilerde bir işaret olmasından mıdır, yoksa işin bir de toplumsal-ideolojik yönü var mıdır?

Son gelişmeler, açıklanan belge ve bilgiler, işin dinsel-ideolojik yönünün de ağırlıklı olduğunu göstermektedir.

Geçiş dönemi, Türkiye'ye, yeniden bir siyasal-dinsel sorun açmazı armağan etmiş gözükmektedir. Hem de Atatürkçülük adına.

5. Türban Olayının Ardındaki Gerçekler

Türban olayı yalnız bir görüntüdür: Çok daha temel sorunların çok ufak bir biçimsel bir belirtisidir.

Türban olayının ardında hem bir inanç özgürlüğü, hem de inanç özgürlüğüne karşı çok ciddi bir saldırı sorunu yatmaktadır.

Türban krizinin ardındaki pek çok olayın arasında, vicdan özgürlüğü sorunu kadar, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini değiştirmeye yönelik ciddi bir çaba bile vardır.

Türban olayı, demokratik hak ve özgürlüklere, halk ya da millet egemenliğine karşı dinsel dogmaları ve bunları yorumladıklarını iddia eden bir kaç softayı egemen kılma eyleminin su yüzüne çıkmış görüntüsü olarak bile düşünülebilir.

Türban olayı bir yönü ile İslamdan dönenin katli vaciptir diye fetva veren katillerin ve katil teşvikçilerinin oyunlarına alet olanların ortaya koydukları bir eylemdir.

Türban olayı, Türk milletinin alnında bir kara leke gibi kalacak olan Kahramanmaraş ve Çorum katliamlarının, din kardeşlerinin birbirini kesmesinin, yeniden tezgâhlanmakta olduğunun belirtilerinden biri olarak bile düşünülebilir.

Türban olayının geçiş döneminde alevlenmiş olması bir rastlantı değildir.

Büyük bir üzüntü ile belirtmeliyim ki, türban olayı, devletin hem Hükümet, hem YÖK hem de Milli Eğitim Bakanlığı olarak uyguladığı yanlış politikanın bir sonucu olarak yeniden alevlenmiştir.

Hiç abartmadan, bu olayın, devletin temel nitelikleriyle ilgili teokrasi özlemlerini yansıttığını ve bu nedenle geçiş döneminde ortaya çıktığına işaret etmeliyim.

Türban Olayı İnanç Özgürlüğüne Karşı Bir Saldırıdır

Kendilerine inanç özgürlüğü ve buna dayalı olarak giyim kuşam özgürlüğü istediklerini öne sürerek ortaya çıkanlar, aslında başkalarının her türlü inanç özgürlüğünü reddeden bir ideolojinin savunuculuğunu açık açık, hem de günlük gazetelerde yazıp çizecek kadar açık açık, yapmaktadırlar.

Bu ideolojiye göre, hem devlet, hem de toplumun günlük yaşamı İslam kurallarına, bu kuralların birkaç softa tarafından yorumlanışına göre düzenlenecektir. Bu düzenlemede, islami olarak konulmuş olan kuralların dışına çıkılması söz konusu değildir. Herkes bunlara uyacaktır. Uymayan kâfirdir.

Dinsel dogmalar, hem bu dünyayı, hem de öteki dünyayı kapsadıklarından, en bütüncü, en sert ideolojileri oluştururlar.

Tarihe bakıldığında en büyük katliamların din adına yapıldığı görülür.

Üstelik, bu katliamların en kanlıları, aynı dinden olup da mezhep farklılıklarına sahip insanlar arasında görülmüştür. Çünkü, dinsel dogmalar, "kendinden sapmalara" karşı, düşmanına olduğundan çok daha az hoşgörülüdür.

"Türbancılar", açık açık, kendileri için istedikleri özgürlükleri, (kendi istedikleri düzen kurulduğunda) başkalarına tanımayacaklarını söylemektedirler. Devletin ve günlük yaşamın (kendi yorumladıkları biçimde) Allahın emirlerine uygun olarak düzenlenmesi gerektiğini ve bundan sapılmayacağını, islamcı yazarlar açık açık ilan etmektedirler.

İslamda laiklik olmaz, insanlar dinsel kurallara göre düzenlenen bir toplumda yaşamak zorundadır, diyenler yine onlardır.

Türban Olayının Eğitimsel Temelleri

İslami ilkelere göre kurulacak bir devlet düzenini savunan görüşleri simgeleyen türban olayı, gücünü devlet eğitiminden alan bir toplumsal harekettir.

Devlet, açık seçik bir politikayla, laik eğitim veren liselerin yanında, dinsel eğitim veren İmam Hatip Okullarını açmış, geliştirmiş, mezunlarını Üniversiteye almış ve her türlü desteği vermiştir.

Olay aslında yalnız bir eğitim olayı da değildir. Devlet anlayışında bir genel yaklaşımı yansıtmaktadır.

Din derslerinin zorunlu dersler arasına alınması, 12 Eylül yönetiminin dinsel eğitime karşı hoşgörülü bakmasının bir belirtisidir.

Din ve dinsel ilkeler, özellikle 12 Eylül'den sonra milli bütünlüğü sağlayıcı toplumsal ve kültürel ögeler arasında sık sık kullanılan araçlar olarak dikkati çekmiştir.

Atatürkçülük bile yeniden düzenlenen Atatürk Kurumu eli ile neredeyse "mukaddesatçı" bir niteliğe büründürülmüştür.

İşte şeriat devleti özleminin bir dışavurumu olan türban olayı böyle bir iklim içinde yeşermiştir.

Türbanın Ortaya Çıkışı Bile Bir Tutarsızlıktır

İnsan hafızası çok zayıftır. Özellikle toplumsal olaylarda halk, yönlendirmeye çok açık olduğu için yakın geçmişte olup bitenleri unutabilir ya da yanlış hatırlayabilir.

Şimdi bir an durup düşünelim: İslam kültüründeki başörtüsü dururken, bu türban da nereden çıktı?

Hükümet ve YÖK önce başörtüsü kullanılmasını yasakladı.

Sonra YÖK dahiyane bir buluşla başörtüsü yasaktır ama, daha çağdaş olan türban yasak değildir, diye bir kural ortaya attı.

Böylece, YÖK'ün Türk Yükseköğretimine yaptığı üstün katkılara bir de türban olayı eklenmiş oldu.

Kafaların İçine Başka Dışına Başka Bakmak Olmaz

Sanıyorum ki birkaç yıl sonra dönüp de Türkiye tarihine bakanlar gözlerine inanamayacaklar:

Devlet bir yandan laiklikten sapan bir tutum ile ortaöğretimi İmam Hatip çizgisine oturtuyor, okullarda din derslerini

zorunlu kılıyor, Kuran kurslarına izin veriyor, hatta bunların teşvik edilmesine ortam hazırlıyor, öte yandan bu iklimin ve bu eğitimin doğal sonucu olan bir şeriat devleti özleminin filizlenişini ve serpilmesini, türbanı yasaklayarak önlemeye çalışıyor.

Sorun türban ya da başörtüsü sorunu değildir. Sorun, Şeriat Devleti kurulması sorunudur.

Şeriat Devleti özlemini eğitim ile yeşertmek, sonra da türbanı yasaklayarak, bunu önlediğini sanmak, gafletlerin en büyüğüdür.

Çözüm

Soruna gerek teşhis, gerekse bugün getirilen tedavi tümüyle yanlıştır. Devlet eliyle dinsel eğitimin desteklenip türbanın yasaklanması gülünçtür.

Yapılacak iş tam tersi olmalıdır: Devlet, dinsel eğitimi desteklemekten vazgeçmeli, laik eğitim dışındaki eğitim faaliyetleri durdurulmalı, buna karşılık, herkes giyim kuşamında serbest bırakılmalıdır.

Sorun bir örtünme sorunu değil, bir vicdan özgürlüğü, bir devlet biçimi, bir yaşam görüşü sorunudur. Olaya bu açıdan yaklaşılmadıkça, sorunu çözmek için eğitim konusuna eğilinmedikçe, hiçbir ciddi sonuca varılması olanaklı değildir.

Son söz olarak şunu söylemek istiyorum: Ben herkesin vicdan özgürlüğünden yanayım. Tüm kalbimle ve kafamla gerçek bir demokrasiye ve hoşgörüye inanıyorum. Dine, dinsel inançlara ve özellikle müslümanlığa büyük bir saygım var.

Ama kimseye benim inanç özgürlüğüme ve giyim kuşamıma ambargo ya da ipotek koyma özgürlüğü tanımam. Beni zorla türbana sokacağını açık açık ilan edenlerin eylemlerini de desteklemem.

Bu nedenle de, kişisel bir seçim belirten "başörtüsüne" hiç bir itirazım yok. İsteyen istediği yerini örter, isteyen, istediği yerini açar.

Ama, "türbancılara" tümüyle karşıyım. Çünkü, başkalarının inanç ve giyim özgürlüğünü tehdit eden bir devlet ve top-

lum düzenini savunuyorlar. Hem de din adına işlenen cinayetler Türkiye tarihinde henüz daha çok taze iken.

Kısacası başörtüsüne evet, türbancılara hayır. Çünkü biri, kişisel özgürlüğü, öteki ise bu özgürlüğe saldırıyı simgeliyor.

Türbancılar gerçekten demokratik hak ve özgürlüklerden yana iseler, üniversitede başı örtülü gezmek özgürlüğü kadar, camide başı açık gezmek özgürlüğünü de savunsunlar.

Alt Bölüm 5

Eğitim ve YÖK

Kavak yelleriyle dönen değirmenlere
saldıran evde kalmış uğursuz uzmanlarıyla
ağlarını toplarken akademik ağalar,
kuramların kurumunu silerek
bir şiirden demir alıp açıldığım
denizlerin dibinden,
kaç anlam balığı yakaladılar
diye meraktaydılar
bilimden bunalanlar.

Cevat Çapan, "Anladım Anlamın Anlamını"
adlı şiirden, *dön güvercin dön*, Adam
Yayınları, İstanbul, 1985, s. 44.

1. Milli Eğitim mi, Milli Felaket mi?

Her sonbahar okullar yeniden açılır.

Okulların açılmasıyla birlikte müthiş bir mekanizma da harekete geçer. Büyük çarklardan oluşan bir mekanizmadır bu.

Birinci çark, ekonomiktir: Milyonlar kere milyarlar söz konusu olur.

İkinci çark, örgütseldir: Okullar, okul-aile birlikleri ve koruma dernekleri, otobüsler, taksi ve trenler, vapurlar ve minibüs işletmeleri, okul malzemesi satan mağazalar, kitapçılar, kırtasiyeciler, basımevleri ve benzeri ilgili kuruluşlar bu mekanizmanın doğru işlemesi için dönmeye başlar. Milyonlarca insan, belki de tüm 50 milyon bu örgütsel çark içinde etkilenir.

Üçüncü çark ise, bu iki çarkın iç içe geçmesi sonunda dönmeye başlayan eğitim sürecidir.

Eğitim Süreci Nedir?

Eğitim süreci, ister milli ister bireysel olsun, ister okullar içinde örgün biçimde yapılsın, isterse toplum içinde yaygın biçimde uygulansın, esas olarak bir aktarmadır.

Eğitim süreci yani, eğitim faaliyetleri ile aktarılanlar ise belli tutum ve davranışları oluşturmaya yöneliktir.

Nedir aktarılanlar?

Her şeyden önce değerler aktarılır. İyi, kötü, doğru, yanlış, aktarılan bu değerlerin başında gelir.

Değerler ile birlikte isteseniz de istemeseniz de inançlar da aktarılmaya başlanır.

Son olarak da bilgi aktarılır.

Buradaki son olarak sözünü, yazının gelişi sanmayın. Bilgi aktarılması olayı, aslında eğitim süreci içinde gerçekten en

sonda gelir. Değerlerin ve inançların aktarılması çok daha önemlidir.

Eğitim Ne Zaman Felakete Dönüşür?

Her türlü eğitim, genellikle ödül ve ceza yöntemi ile yapılır.

Hemen aklınıza parasal ödül ya da dayak cezası gelmesin. Örneğin not sistemi doğrudan doğruya bir ödül-ceza sistemidir.

Yüksek not ödül, kırık not cezadır.

Ayrıca "aferin!" demek gibi ya da "çalışmamışsın!" demek gibi daha hafif ödüller ve cezalar da olabilir.

Cezaların en büyüğü sınıfta kalmaktır.

Ortaöğretimimiz açısından da ödüllerin en büyüğü, Üniversite'de en iyi bölümü kazanmaktır.

Kitaplar, aktarılacak değer, inanç ve bilgileri, sınav sistemi ise bu aktarma sürecinin ödül ve ceza mekanizmasını belirler.

Aktarılacak bilgiler sık sık değiştiğinde neyin nasıl aktarıldığını ölçen sınav sistemi belirsiz hale getirildiğinde, öğrenci temel olarak üçkâğıtçılığı, belirsizlik içinde, şizofrenik bir yaşamı öğrenir.

İşte bu nokta, milli eğitimin milli felakete dönüştüğü noktadır.

2. Ortaöğretimimiz Anarşist Yetiştiriyor

Türk ortaöğretimi için şimdiye kadar çok şey yazıldı ve söylendi. Bu eğitimi yıllarca eleştirdik. Kimi zaman, ben de dahil, eleştirdiğimiz bu eğitimi düzeltecek ya da yeniden düzenleyecekleri etkileyecek durumda da olduk. Hemen hemen her iktidar değişikliği Milli Eğitimin yeniden düzenlenmesi özlemini ve programını birlikte getirdi. Askeri müdahale dönemlerinde de, sivil iktidar değişikliklerinde de bu istek ve özlem sürdü. Fakat sonuç hiç değişmedi.

Bürokrasi Çarkı ya da kısaca Kurulu Düzen daima galip geldi. Ciddi hiçbir değişiklik ve düzenleme yapılamadı.

Anarşinin Temeli

Türkiye'de ortaöğretimin en önemli özelliği aktarılan bilgilerin çoğunlukla yanlış ve zararsız oluşuna karşılık, diplomaya çok büyük önem verilmesidir. Bu çok önemli çelişkiye ek olarak, bilgi aktarma yönteminin son derece kötü ve bıktırıcı olduğunu söylersek, bir öğrencinin karşı karşıya kaldığı trajedinin genel boyutlarını belirlemiş oluruz: Öğrenci, hiçbir işine yaramayacak ve yanlış bazı bilgileri edinmek için toplum tarafından yapılan çok büyük bir baskı ile karşı karşıyadır ve yanlış da olsa, yararsız da olsa bu bilgileri öğrenmesi zorunludur.

İşte anarşinin temeli burada yatar: Çocuklara öğrettiğimiz toplum ile içinde yaşadıkları toplum farklıdır. Üstelik çocuk okulda öğretilen toplumu da içinde yaşadığı toplumu da doğru dürüst öğrenememiştir: İçinde yaşadığı toplumu öğrenememiştir. Çünkü vakti olmamıştır. Okulda öğretilen toplumu öğrenememiştir. Çünkü dersler hem anlamsız ve yararsızdır, hem de kötü öğretilmektedir.

Bütün bunlara karşılık öğrenciye müthiş bir vatan kurtar-

ma ve vatanı için ölme (ve dolayısıyla öldürme) ideolojisi aşılanır. Biraz sosyal-psikoloji bilenler için durumun dehşeti ortadadır:

Ölmeye ve öldürmeye hazır, ama vatanı nasıl kurtaracağını bilmeyen bir vatansever gençler ordusu Türkiye'yi bir kan gölüne çevirebilir. Nitekim yakın geçmişte çevirmiştir de.

Kendi kendimizi aldatmayalım: 12 Eylül öncesi günde ortalama yirmi kişiyi öldüren tüm katiller yabancı ajan ve vatan haini mi idi sorusuna dürüst cevap verelim. Ben korkutucu cevabı açıkça vereyim: Bu katiller vatan haini oldukları bilinciyle değil, vatansever bilinci ile cinayet işliyorlardı. Kendilerine sorduğunuz zaman, vatanı satmak için değil, vatanı satanları öldürmek için cinayet işlediklerini (inanarak) söyleyeceklerdir size. Sol için de, sağ için de doğrudur bu yargı.

Peki bu katiller nerede eğitildi? Moskova'da, Pekin'de, Washington'da ya da başka ideolojik odaklarda mı?

İçlerinde oralarda eğitim görmüş olanlar varsa da, hepsi için bu geçerli olamaz. En azından bu cinayet salgınının ardındaki tüm kişiler yurt dışında eğitilmiş değildir.

O zaman acı gerçeği kendi kendimize itiraf edelim: Bu anarşistleri, bu teröristleri, bu katilleri biz yetiştirdik, biz ürettik. Bunun temelinde de hiç kuşkusuz ortaöğretimimiz yatıyor. (Burada ilköğretim ile yükseköğretimin, ortaöğretimden daha bile kötü olduğunu derhal belirtmeliyim. Fakat, ilköğretim, ortaöğretim ile aynı ilkeler çerçevesinde irdelenebileceğinden, yükseköğretim ise YÖK ve Doğramacı yerinde durdukça umutsuz yapısını sürdüreceğinden, o konularda, burada ayrıca bir şey söylemiyorum).

Eğitim ve Bir Katilin Ruhsal Mekanizması

Ortaöğretimimizin anarşist yetiştirme eğitimi yalnızca olmayan bir toplumu öğretmesinde, olan toplumu öğretmemesinde ve belli olmayan amaçlar için ölmeye hazır vatanseverler yetiştirilmesinde değildir. Bu eğitimin anarşiye dönük olan en önemli özelliği yöntemidir: Bu eğitim dogmatik bir eğitimdir. Yalnızca, tek, tekil, tekilci, tekelci, monist, monopolist,

softa, bağnaz, fanatik, mümin gibi sıfatlarla nitelenecek türden doğrular, bilgiler ve insanlar vardır bu sistemin yöntemi içinde.

Mekanizma kısaca şöyle işler: Doğada ve toplumda iyiler ve kötüler mutlak çizgilerle ayrılmıştır. Ders kitaplarının yazdığı mutlak iyi, doğru ve güzeldir. Bunun dışındaki her şey kötü, yanlış ve çirkindir. Okuldaki ilkelerin dışındaki düşünceler ise ihanettir.

Böylece çocuklar ortaöğretimde hainler ve vatanseverler ayrımı ile büyütülürler. Kendileri gibi düşünenler vatansever, farklı düşünenler haindir. Bu ilke her zaman öğretmenin kötü niyetinden değil, genellikle kitapların ve müfredat programının niteliğinden kaynaklanır. Tartışma yasaktır. Soru sormak isyandır, en azından disiplinsizlik ve ukalalıktır. Araştırma, başka kitap okuma zararlı, dolayısıyla yasaktır. Eğitim, tek bir doğru olduğu görüşü ve inancı ile, Ortaçağ yöntemleri ile yapılır. Çocuk, her zaman kendisine aktarılan bilgi, düşünce ve ilkeleri almaz ve öğrenmez ama, bir şey aklına kazılmıştır: Kendisinden farklı düşünenler haindir.

Bilmem bu katiller ordusunu yaratmak için daha iyi bir eğitim öneren var mı?

Bugünkü ortaöğretim sistemimizin anarşist ürettiğini söylerken abartmalı konuşmadığımı belirtmek için, çıkan ürünü bir kez daha tanımlayalım: Cahil, dengesiz, vatanı için ölmeye ve öldürmeye hazır, dogmatik kafalı gençler.

Bu gençler cahildir. Çünkü ne Türkiye'yi, ne Batı'yı ne İslam'ı bilirler. Buna karşılık, bildikleri yarımyamalak Batı, yahut yarımyamalak Müslümanlık, ya da yarımyamalak Türklük adına cinayet işlemeye hazırdırlar. Bilgileri eksik olduğu için, dengesizdirler. Karşılarına ilk çıkan grup onları derhal kendi fanatik üyesi yapar. Çünkü esas olan fanatizmdir; fanatizmin getirdiği düşünce tembelliği ve militan olmanın getirdiği sorumsuzluktur. Bu da ancak bir grup içinde bulunur. (Türkiye'de gerek bürokraside, gerek edebiyat dünyasında ne kadar çok ve ünlü "siyasal dönme" vardır bir düşünseniz).

Çözüm Önerileri

Önce tüm çözüm önerilerinin sonucunu tek cümle ile özetlemek istiyorum: Amaç, düşünceleri ve inançları için ölmeye hazır vatanseverler değil, düşüncelerini ve inançlarını tartışmaya hazır ve başkalarının farklı düşünce ve inançlarına da saygılı vatanseverler yetiştirmek olmalıdır.

İkinci olarak hemen dikkati çekmek istediğim bir nokta var: Bu amaç değişikliği, yalnız müfredat programı ve kitap düzenlemesiyle olmaz. Her şeyden önce ortaöğretimde eğitim yöntemi değiştirilmelidir. Kitaplar birer "dogma" olarak değil, birer tartışma malzemesi, öğretmenler de tanrının kelamını tebliğ eden peygamberler olarak değil, birer tartışma yönlendiricisi olarak düşünülmelidir.

Ayrıca çok önemli bir hatırlatmayı, her dönemde Milli Eğitim Sorununa köktenci bir biçimde yaklaşıldığı fakat hiçbir sonuç alınamadığı gerçeğini belirterek yapmak istiyorum. Her askeri müdahale, ya da her yeni sivil dönem, (aynen bugünlerde olduğu gibi) sorunu toptan çözmek için kolları sıvamış, saçma sapan değişiklikler ile sistemi tüm yozlaştırmanın dışında doğru dürüst hiçbir sonuç alamamıştır. (Bu konudaki son dönem garabetlerinden birinin ortaöğretimde din eğitiminin zorunlu kılınması olduğuna işaret etmek istiyorum. İslam uygarlığını öğretmediğiniz öğrenciye din eğitimini verirseniz, sonunda "cahil müminler" yetiştirir, anarşiye yardımcı olursunuz ancak.)

Derhal yapılacak iş, bir yandan öğretim yöntemini tartışma ve araştırmaya dayandırmak, öte yanda müfredat programlarının üçte ikisini kalın keçe kalemle çizerek, atmaktır. Pek doğal olarak bu arada ortaokul ve lise arasındaki saçmasapan tekrar olayını da tümden ortadan kaldırmak gerekir.

Müfredat programlarının ayıklanmasından ortaya çıkacak boş zamanda ise çocuklara teknik bilgi, teknik el becerisi ve tartışmalı düşünme yöntemi öğretilmelidir. Bunları öğretecek öğretmenlerin nasıl yetiştirileceği ise, programların belirlenmesinden sonra kesinleşecek ve öğretmen okullarının programları buna göre düzenlenecektir.

Bir "biçim devrimi" olarak, Talim ve Terbiye Kurulu'nun özerk bir yapıya kavuşturulması ve öğretmen okullarının müfredatlarının da bu kurulun yetkisine verilmesi yerinde olacaktır. Öğretmen okullarının Üniversitelerin bünyesine verilmesiyle, yapılmış olan büyük yanlıştan derhal dönülmelidir. Ortaöğretim, öğrencisi ayrı, öğretmeni ayrı ilkelere göre yetiştirilecek derecede gayri ciddi bir biçimde ele alınamaz.

Talim Terbiye Kurulu'nun özerk bir yapıya kavuşturulması, Türk Milli Eğitiminin, siyasal iktidarların günlük tercihlerine göre sapmalar göstermesini önleyecek, anarşist yetiştirmek yerine vatandaş üretecek programları düzenleyecektir.

Özerklik kavramının tümden suçlandığı ve Üniversitelerin bile özerkliğinin rafa kaldırıldığı bir geçiş döneminde bu önerilerim konjonktür dışı görülebilir. Fakat unutmayalım ki, başımıza ne gelirse, bilimsel doğrular ile siyasal tercihlerin konjonktür adına birbirine karıştırılmasından dolayı gelir. Tarih ise tüm Milli Eğitim Bakanlarını yargıç sandalyesinden gözlüyor.

3. Kitaplar ve İktidarlar

Kitap, Türk-islam kültüründe çok önemlidir. Bir simgedir. İnancın simgesidir. Türk-İslam kültüründeki en önemli küfür'lerden biri Allahsız-kitapsız biçiminde edilen küfürdür. Burada kitap yalnız Kuran-ı Kerim anlamında değil, herhangi bir inanç simgesi olarak da kullanılmıştır.

Yeni cumhuriyeti kuranlar, yani Atatürk ve arkadaşları, bu olayı büyük ölçüde bir kültür seferberliği üzerine de dayamak zorunda idiler. Bu nedenle de eğitim ve kültür sorunları, yeni devletin yeni ilkelerinin filizlendiği, güçlendiği hatta yeniden biçimlendiği alanlardı.

Mustafa Kemal Atatürk'ün, "Cumhurbaşkanı olmasaydım, Kültür Bakanı olmak isterdim" sözünün altında bu anlayış yatmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın Tutumu

Tek parti döneminde de çok partili döneme geçildikten sonra da Milli Eğitim Bakanlığı, eğitim ve eğitimin temel aracı olan ders kitapları olayına (haklı olarak), ideolojik bir yönlendirme ve güdümleme aracı olarak baktı.

Böyle bir bakış sonunda da, ilk ve ortaöğretim ders kitapları sorunu, her siyasal-ideolojik değişme döneminde gündeme geldi.

İlk değişme, tek partili dönemden çok partili döneme geçişte görüldü.

İkinci değişme tarihe Milliyetçi Cephe hükümetleri olarak geçen sağ hükümetler zamanında çok sert tartışmalara konu oldu.

Üçüncü değişme sürecini de geçiş döneminde yaşıyoruz.

Bu değişme grafiğinin kırılma noktalarına bakıldığında, kapsamlı ve radikal olayların hep sağ görüşün egemen olduğu dönemlere rastladığını gözlemliyoruz.

Öyle anlaşılıyor ki, Türkiye'de sağ kesim, Cumhuriyetten günümüze dek uzanan bir süreç içinde oluşan müfredat programı ve ders kitabı anlayışından memnun değildir. Her yeni iktidar döneminde bu geriye dönük düzeltme işini biraz daha etkili olarak uygulamaya koymaktadır.

Bu uygulama açısından da en önemli işlevsel örgüt Milli Eğitim Bakanlığı olduğu için, tüm fırtına bu bakanlığın ve bu bakanlığın başında bulunan bakanın çevresinde kopar.

Kitap Konusundaki Uygulama

Tek parti döneminde, 1933 yılına dek, kitap uygulaması, idari tasarruflara bağlı olarak yapıldı.

Ancak 1933 yılında çıkarılan bir yasa, kitap işini bir esasa bağladı. Buna göre, yarışma yoluyla belirlenen birinci kitaplar ders kitabı olarak okutulacak, ikinciden beşinciye kadar olanlar da bastırılacaktı.

1949 yılına dek bu uygulama tek kitap uygulaması biçiminde sürdü.

Bu yıl çıkarılan bir yasa ile kitapların üç yıl süre ile kabul edilmesi esası getirildi. Bir yandan da çeşitli kitap uygulamasının zamanının geldiği ilan ediliyordu.

Daha sonra 1973 yılında çıkarılan bir başka yasa, Milli Eğitim Bakanlığı'nı kitap konusunda tümüyle serbest bıraktı. Tek ya da çok kitap veya yarışma usulü, isteğe göre uygulanabilecekti.

Özet olarak söylemek gerekirse, yasalar, Milli Eğitim Bakanlığı'nı kitap uygulaması konusunda serbest bırakmıştı.

Bu durumda görülen uygulamalar, daha önce de belirtildiği gibi, tek kitaptan çok kitaba doğru, bir anlamda geriye dönüşü içeren, başka bir anlamda ise, özgürleşme diye görülebilecek biçimde değişmeye başladı. Özellikle, Demokrat Parti yönetiminde görülen bu uygulama, kitapların dili açısından

eski dil ve yeni dil arasında o denli gidip geldi ki, bir ara her yeni baskıda kitapların dilini yeniden eskiye, veya eskiden yeniye çevirmek gerekti.

Bu konudaki en ilginç uygulama, kendisine Milliyetçi Cephe diyen bir sağ koalisyon zamanında yapıldı.

Bilindiği gibi, ders kitapları bir müfredat programına göre yazılır. Talim Terbiye Dairesi Başkanlığı tarafından saptanan bu müfredat programı, hangi derslerde nelerin okutulacağını belirtir. Ders kitapları da bu programa göre kaleme alınır.

İşte kendisine Milliyetçi Cephe diyen hükümetin milli eğitim bakanı, bu uygulamayı gözardı ederek, ders kitaplarını, özellikle sosyoloji, felsefe gibi ideolojik sayılabilecek kitapları, güvendiği kişilere ısmarladı. Böylece bu kişilerin yazdığı kitaplar, müfredat programını da belirledi. Yani tam anlamıyla istim arkadan gelmişti.

Sonuç olarak ortaya "bir doktorun şerefi, bir işçinin şerefinden daha yüksektir" gibi yargılar ifade eden ders kitapları çıktı.

Asıl Sorun

Ders kitapları yine, yeniden yazılmaktadır. Yine bir geçiş döneminde olduğumuza göre, bu işe şaşmamak gerekir. Anlaşıldığı kadarıyla da yine müfredat programı değiştirilmeden ders kitaplarının değiştirilmesine gidilmektedir.

Aslında benim çok uzun zamandan beri savunduğum düşünce, ders kitaplarının yeniden yazılması yerine, içindeki lüzumsuz bilgileri ayıklamak kanımca Türk eğitim sisteminin çözülmesi gereken sorunları açısından daha doğrudur.

Müfredat programı değiştirilmeden yapılacak değişiklikler, yalnız ayıklama işlemi ise, bu konuda gürültü koparmaya gerek yoktur.

İnsanın bu kadar gürültü koparılmasına şaşacağı geliyor aslında. Çünkü, henüz kitaplar ortada yoktur. Üstelik, ortaya çıkacak olan ürün, kitap gibi niteliği gereği, incelemeye ve eleştiriye uygun bir varlıktır. Bu yüzden şimdiden fazla telaşa kapılmaya gerek yok gibi geliyor insana.

Sonuç

Fakat tüm kültürün, bilinçli bir biçimde, din ekseninde sürekli olarak sağa kaydırdığı düşünülürse, bu gürültünün de nedeni anlaşılıyor.

Şimdi yapılacak iş, ortaya konulacak yapıtları beklemektir. Dilerim, yine hepimizin yüzünü kızartacak şaklabanlıklarla karşı karşıya kalmayız.

4. 12 Eylül Döneminde Öğretmen Yetiştiren Öğretmenler

1980'li yıllar, aslında baskının ve sansürün toplumsallaştığı ya da olaya bireysel açıdan bakarsak, içselleştiği yıllardı.

Baskı, sansür, iç denetim, Türk toplumunun genel mazohizmine uygun olarak, sanki bir kitlesel günah çıkartmanın araçları haline gelmişti: Her toplum layık olduğu yönetim biçimi ile yönetilir özdeyişi, aydınlar arasında sık sık anımsanır bir tümce halini almıştı yeniden.

12 Eylül ve Eğitim Kurumları

Yukardaki genel yargıdan sonra, biraz da belleklerimizi tazeleyelim: 12 Eylül öncesi büyük kavga, eğitim kurumlarını hangi katiller çetesinin ele geçireceği konusundaydı.

İsterseniz, benim "katiller çetesi" dediğim grupları, kendilerine verdikleri yüceltici isimlerle bir kez daha ülkücüler ve devrimciler diye analım ve durumun vahşetini bir kez daha anımsayalım: Hangi eğitim kurumu, hangi şebekenin denetimine geçecekti? Böylece hangi katiller şebekesi cinayetlerinin gölgesi altında yarattıkları dehşet ve terör ile eğitime egemen olacaktı?

Eğitimin Anlam ve Önemi

12 Eylül öncesi cinayet şebekelerinin kavgası niçin eğitim kurumları üzerinde odaklaşmıştı?

Niçin hem ülkücüler hem devrimciler tek tek lise ya da üniversite binalarını ele geçirmeye çalışıyorlardı?

Niçin, kendilerine ülkücü diyen katiller Hacettepe Üniversitesinin Beytepe kampüsünde "ya bizim dediklerimizi yapar-

sınız ya da hocaların cesetleri çıkar buradan" diye bildiriler yayımlamışlar ve sonunda Bedrettin Cömert'i öldürmüşlerdi?

Çünkü Eğitim, bireyin yeniden üretimi süreci idi.

Çünkü bu sürece, yani insanı yeniden üretme sürecine egemen olan, uzun dönemde, ülkenin yazgısına da egemen olurdu.

Çünkü sanıldı ki, silahla, şiddetle, baskıyla, eğitim kurumları, tüm öğretici, eğitici kadrosu ve eğitim süreci ile birlikte, kaba kuvvetin denetimine alınabilir.

Çünkü sanıldı ki, kaba kuvvet, binaları ve kampüsleri denetleyebildiği kadar, insanı yeniden üretme sürecini de, tümüyle denetim altına alabilir.

Devlet Gücü

İnanıyorsanız Allah, ya da Tanrı, inanmıyorsanız, Tabiat ya da Doğa, insanla birlikte bir de devlet yaratmamıştır: Devleti insan yaratmıştır.

İnsan devleti niye yaratmış? Hemcinsini denetlemek için.

İnsan hemcinsini niye denetlemek ister? Varlığını sürdürebilmek için.

İşte bu noktada durmak gerek.

Hangi insan?

Kısır görüşlü, dar kafalı, kendinden başkasını düşünmeyen kişi mi, yoksa, başka insanları düşünen yani kendini bir büyük toplumun parçası gören ve varlığını ancak onun varlığıyla sürdürebileceğini bilen bir toplumun bir bireyi olarak insan mı?

Sorunun yanıtı hangi tür insana göre olursa olsun, gerçek yine de çok değişmeyecektir. Çünkü şimdi özellikle bugünkü iktidarın felsefesi olan, her *birey* ya da kişi kendi çıkarını yeterince kollarsa, *toplumun* çıkarı da en iyi biçimde kollanmış olur, görüşü egemen kılındığında, başkalarını ve içinde yaşadığı toplumu düşünen birey ile, kendinden, kendi çıkarından başka hiçbir şey düşünmeyen kişi, işin sonunda aynı kapıya çıkmıyor mu?

Şimdi totaliterlerin çıkmazını bu konudaki asıl karamsar görüşü, yani her iki temel farklı düşünceden hangisini benimsersek benimseyelim, değişmeyecek olan yanıtı açıklayalım.

İnsan devleti denetlemeyi, başka insanları da kendi görüşüne göre biçimlendirmek için ister. Çünkü varlığını sürdürmek için kendi yaptıklarının yapılanların en iyisi olduğunu düşünür ve herkesin de kendisi gibi davranmasını ister. (Şeriat devleti isteyenlerin trajedisi buradadır işte: Herkes belli bir inanca sahip olursa, yani aynı inanca sahip olursa insanın varlığını ve yaşamını daha iyi devam ettireceğini düşünür.)

Yani totaliterler açısından burada bir zorlama söz konusudur.

İşte tam bu noktada idealist zorlama ile menfaatçi zorlamanın farksızlığı ortaya çıkıyor. Devletin uyrukları ister baştakilerin inançları isterse menfaatleri uğruna zorlansınlar ne fark eder ki?

Zorlama ve istismar gibi iki ayrı kavram, bireyin iradesine aykırı olduğu ölçüde özdeşleşir, insanın doğasına aykırı olurlar. Çünkü unutmayalım ki, devlet insanın doğasında yoktur!

Totaliterler ve Demokratlar

Bu noktadaki farklı görüş, inançlı olmak ile menfaatçi, ya da çıkarcı olmak arasında ortaya çıkmaz.

Bu noktadaki farklı görüş, baskıdan yana olmakla, baskıya karşı olmak arasında belirir.

İşte devlet gücü ile eğitim arasındaki ilişki de baskıcı olanlar ile olmayanlar bakımından farklı, totaliterlerin tümü açısından ise farksızdır.

Totaliter görüş sahipleri, görüşleri ne olursa olsun, tek bir doğruya inanan yani bağnaz, özgür düşünmeyi reddeden insanlar üretir. Devleti de böyle insanları üretmek için ele geçirmek ister. Bu düzende eğitim baskıcıdır.

Buna karşılık, demokrat inançlı kişiler, yani, yaşamda tek ve biricik bir tek doğru olduğuna inanmayanlar, düşünen, soruşturan, okuyan araştıran insan yetiştirmek isteyenler; kendi

nesillerinin devamı için hoşgörü sahibi, birbirlerinden farklı görüş ve inançta olan, oluşturdukları toplumun sağlığını bu farklılıkta arayan ve bulan demokrat kişileri yeniden üretmek isterler. Bu düzende eğitim baskıcı değildir.

Devleti Ele Geçirme Kavgası

Aslında her iki katiller şebekesi de (hem solcu hem sağcı katiller), demokratlar da devleti ele geçirmek ister. Totaliter katiller, herkesi kendileri gibi yapmak için, demokratlar da totaliterler herkesi kendileri gibi olmaya zorlamasınlar diye devleti ele geçirmek ister.

Böylece asıl kavga devleti ele geçirmek çerçevesinde oluşur.

Eğitim ve Devlet İlişkisi

Devleti ele geçiren, istediği gibi eğitim yapar.

Peki eğitimi ele geçiren istediği gibi bir devlet kurabilir mi?

Soruyu daha doğru soralım: Devlet başkalarının elindeyken, onun niteliğini kendi istediğin biçime sokmak için, devleti denetleyenlerden farklı bir görüşle eğitim yapmak olanaklı mıdır?

Pek doğal olarak "hayır"!

Ne yazık ki, bu pek doğal olarak hayır tümcesinin gerçeğini bilmedikleri için, katiller pek çok insanı ve beyni (tek tek üniversite kampüslerine ya da lise binalarına veya yurtlara egemen olmak için) öldürdüler. Sanki devletii ele geçirmeden, eğitimi denetlemek olanaklı imiş gibi...

Bedrettin Cömert, Cavit Orhan Tütengil, Ümit Doğanay...

Yalnız kaba kuvvetin ve bir cinayet salgınının değil, aynı zamanda cehaletin de kurbanı oldular.

Muammer Aksoy'un, Çetin Emeç'in ve Turan Dursun'un oldukları gibi...

12 Eylül Ne Yaptı?

Kardeş kavgasını durdurmak iddiası ile demokrasiyi askıya alan ve devlete el koyan Türk Silahlı Kuvvetleri, kaba kuvvete

karşı kaba kuvvet kullandılar. (Türkiye'de silaha ya da kaba kuvvete başvuran her grup, ya da her kişi, sonuç olarak Türk Silahlı Kuvvetlerinin iktidara el koyması için çağrıda bulunuyor demektir. Çünkü iş kaba kuvvete kalınca en kuvvetli her zaman Türk Silahlı Kuvvetleri olmaktadır.)

Üstelik kaba kuvvet yoluyla iktadara el koyan Türk Silahlı Kuvvetleri, bu eylemlerine bir de ideolojik kılıf uydurdular: Atatürkçülük ya da Kemalizm, iktidara el koyan ordunun, kullandığı kaba kuvvete biçtiği elbisenin ideolojik adı oldu. (Bu arada gerçek Atatürkçülük ya da Kemalizm ile bu yeni ideolojinin uzak yakın bir ilgisi olmadığı için, gerçek Atatürkçüler, bu yaklaşıma itiraz ettiler ve örneğin, Türkiye'de Atatürkçülüğün önemli isimlerinden olan Nadir Nadi, 1980 askeri cuntasına karşı, *Ben Atatürkçü Değilim* diye kitap bile yazdı).

Eğitimdeki Trajedi

12 Eylül öncesi Türk Milli Eğitimi tam bir iflas halindeydi. Yani ilk, orta ve lise eğitimi artık işe yaramaz bir hale gelmişti. Üniversite eğitiminin de ondan aşağı kalır yeri yoktu.

İşte cinayet şebekeleri bu kokuşmuş, yozlaşmış ve her türlü işlevini yitirmiş olan eğitim kurumlarını ele geçirmek için müthiş bir kavga veriyorlardı. Yani ele geçirmek istedikleri eğitim zaten iflas etmişti. Ama yine de mevcut devlet mevcut eğitim düzenini, en azından kendi iradesi dışındaki müdahalelere karşı koruyordu.

İşte bu kaos içinde, ordu yönetime el koyunca, devletin çeşitli kurumları ile birlikte Milli Eğitim de yeniden düzenlenmek üzere ele alındı.

1980 müdahalesi, totaliter eğilimli terörist gruplara karşı yapılmış total bir müdahaleydi ve bu niteliği ile totaliter yapısını Atatürkçülük adı altında kendi ürettiği ve büyük ölçüde dış ilişkilerin konjonktürü ile belirlenmiş bir ideoloji şemsiyesi altında sistematize etmişti.

1980 öncesi Türk Milli Eğitimi, sorgulamayı değil, boyun eğmeyi öğreten monist ve totaliter bir yapı taşıyordu zaten.

1980 müdahalesi Milli Eğitimin bu yapısını kendi amaçları doğrultusunda mükemmelen kullandı. Sadece birkaç küçük içerik düzenlemesi ile yapı aynıyla korundu: Yeni totaliter yönetim birdenbire, eski çağdışı milli eğitimin kendisi için ne denli işlevsel olduğunu anlayıvermişti.

Böylece 1980 müdahalesinin tek yönlü, tek boyutlu milli eğitimi eski düzenin pekiştirilmesi yoluyla ortaya çıktı.

YÖK, bu çerçevede, yükseköğretimin de, tek boyutlu ve tek yönlü hale getirilmesi için icat edilen bir örgütlenme türüydü.

İhsan Doğramacı'nın bizzat bana söylediği, "Sabah saat dokuzda zil çaldığı zaman ben hangi üniversitede olursa olsun bütün iktisat fakültelerinde Pazartesi günü hangi dersin okutulduğunu, hangi konuların ne biçimde işlendiğini bilmeliyim" sözü böyle bir tekdüzeliğin sağlanması yolundaki "iradeyi" belirliyordu.

Öğretmen Okullarının Trajedisi

Devleti ele geçirmeden, eğitimi ele geçirebileceklerini sanan romantik ve ütopik, dolayısıyla yanlış komandoların denetimindeki ülkücü Eğitim Enstitüleri, 1980 müdahalesinden sonra, askerlerin bir numaralı hedeflerinden biri oldu: Türk Silahlı Kuvvetleri, kendi dışında bir otoritenin eğitimi denetlemesine izin vermiyordu.

Tam bu noktada, ülkücüler ile 12 Eylülcülerin çakışması gündeme geliyor: 12 Eylülcüler, yalnız totaliter olmaları açısından değil, aynı zamanda Türk-İslam sentezini uygulamaları bakımından da ülkücülerin devamı idiler.

Böylece 12 Eylülcülerin dilemması da belirlendi: Eğitimi kendi ilkelerine göre uygun ve kendi yöntemleriyle (totaliter) yapan bir kurumu nasıl rehabilite edeceklerdi?

Yani, içeriği zaten islamcı, yöntemi de totaliter olan bir öğretmen eğitimi, 12 Eylülcülerin arayıp da bulamadıkları bir nimetti. Fakat ne yazık ki bu nimet başkalarının elindeydi. Başkaları terimi ise Kurmay lisanında düşmanı ifade ediyordu. Dolayısıyla, Eğitim Enstitüleri, hemen hemen içeriği ve yönte-

mi aynen korunarak, yönetim açısından denetim altına alınmalıydı.

Özet olarak Öğretmen okulları bir diktatörün emrinden, (yani kaba kuvvetle egemen olmaya çalışan ülkücülerin elinden) bir başka diktatörün denetimine (yani 12 Eylülcülere) geçiyordu.

Bu aşamada, aslında hiç de anlam taşımamakla birlikte, belki sırf, trajedinin komikliğini de vurgulamak bakımından bu geçişin mekanizmasını vurgulamak gerekir: Eğitim Enstitüleri, politize oldukları gerekçesi ile, Milli Eğitim Bakanlığı'nın emrinden alınıp, YÖK çerçevesinde oluşturulan (ve İhsan Doğramacı'nın denetiminde olan) Üniversitelere veriliyordu.

Böylece ne şiş yanıyordu ne kebap! Hem ideolojik tasallut önleniyor, hem de ne içerik ne de yöntem değişiyordu: Eğitim Enstitülerinin denetimi, fiiliyatta yine İslamcı sentezcilerde kalıyor ve totaliter eğitim yöntemleri uygulanıyor, fakat teoride, Enstitütler yani öğretmen yetiştiren öğretmenler siyasal iktidarın sorumluluğundaki Milli Eğitim Bakanlığı'ndan alınıp, Üniversitelere bağlanıyordu. Hangi Üniversitelere: Doğramacı'nın denetlediği üniversitelere!

1980 Darbesi Niçin Nitelikli Öğretmen Yetiştiremezdi

Aslında dönemin uygulayıcı piyonlarına çok da fazla yüklenmemek gerek: Onlar sadece genel stratejinin birer parçasıydılar: Türkiye'yi bir çağdaş ulus-devletten, tarihin karanlıklarında kalmış bir Ortadoğu 'ümmet-devletine' dönüştürme programı, 12 Eylül yönetiminde görev almış olan tüm siyasetçilerin ve bürokratların aşmaları gereken bir handikap olarak gündemdeydi.

12 Eylül Yönetiminin niçin nitelikli öğretmen yetiştiremeyeceği de zaten buraya kadar açıklanan gerçekler çerçevesinde anlatılmaya çalışılmıştır: Öğretmen yetiştirme yöntem olarak da içerik olarak da demokratik bir nitelik taşımalıdır. Bir başka deyişle, öğretmen yetiştirecek öğretmenlerin yetiştiril-

mesi ancak araştırmacı, sorgulayıcı, çoğulcu, demokratik öğretmenler aracılığı ile, olanaklı kılınabilir. Oysa 12 Eylül yönetimi, hem yöntem hem de içerik olarak, tam bir totaliter tutum ve davranış içindeydi. Bu nedenle de doğru dürüst bir öğretmen eğitimi yapması olanak dışıydı.

Sonuç

12 Eylül askeri müdahalesi genel siyaset ve toplum düzeyindeki etkilerini, aynen eğitim alanında da göstermiştir: Hiçbir ciddi soruna kalıcı herhangi bir çözüm getirememiş, tam tersine bazı sorunları daha da ağırlaştırmıştır.

Konu özellikle Edebiyat olduğu zaman, bu sonuç çok daha ağır bir başarısızlığı yansıtmaktadır: Çünkü Türkiye'de de edebiyat pek çok başka ülkede olduğu gibi, tüm toplumun aynası olduğu için, hemen hemen her zaman toplumsal muhalefetin görüşlerini yansıtmış, kimi zaman da siyasal muhalefetin etkisi altına girmiştir.

İşte bu nedenle çoğulcu bir toplum anlayışı olmadan Türk edebiyatını ne anlamak ne de anlatmak olanaklıdır.

Bir Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nu KADRO hareketi içine oturtmadan, bir Refik Halit Karay'ı, YÜZELLİLİKLER olayını anlatmadan, nasıl açıklayabilirsiniz?

Ya Nâzım Hikmet? Pek çok kültür ve zekâ fukarasının hâlâ "yasak" saydığı bu şairi anlatmadan Türk Edebiyatını okutmak olanaklı mıdır?

Peki İstiklal Marşımızın ünlü yazarı Mehmet Akif'e ne demeli? Hangi edebiyat öğretmeni, Nazım ile Akif'i aynı objektiflikle, aynı öğretmenlik heyecanı ve aynı tarihçi bilgeliğiyle aktarabilir öğrencilerine? 12 Eylül döneminde böyle bir şey hayal dahî edilebilir miydi?

12 Eylül 1980 müdahalesi şiddet ve teröre karşı yapılmıştı.

Bugün bu müdahaleden hemen hemen tam on yıl sonra Türk aydını yine şiddet ve terörün pençesine düşmüş bulunuyor: İşte Muammer Aksoy, işte Çetin Emeç, işte Turan Dursun ve işte Uğur Mumcu!

Türk aydının yazgısıdır bu: Tepede "devlet terörü", tabanda "cehalet terörü".

12 Eylül dönemi, öğretmen yetiştiren öğretmenler konusunda bu iki terörü de pekiştirmenin ötesinde ne gerçekleştirmiştir, doğrusu merak ediyorum.

5. Üniversite Giriş Sınavı ve Ardındaki Gerçekler

Türkiye'de bazı sorunlar artık birer slogan haline gelmiştir. Bu yüzden de kimse onların gerçekten ne anlam ifade ettiğine bakmaz. İşsizlik sorunu, pahalılık sorunu, eğitim sorunu, konut sorunu hep böyle sorunlardır.

Bu sorunları ancak yaşayan bilir. Çünkü ateş düştüğü yeri yakar.

İşte Üniversite Giriş Sınavı Sorunu da böyledir. Kamuoyu artık iyice kanıksamıştır bu sorunu. Evet, üniversitelerde kontenjan sınırlıdır. Girmek isteyenler ise çok fazla! Bunun için bir sınav yapılmaktadır. Bu sınavda bazıları kazanmakta, bazıları ise kaybetmektedir.

Genellikle büyük kentlerdeki çocukların kazanma şansı fazladır. Dershanelere gidenlerin de şansı artar. Kazanamayan bir yıl bekler. Genellikle istenilen değil, kazanılan bölüme girilir. Tercih formu doldurulurken dikkat edilmesi gereken bazı önemli noktalar vardır. Bunları mutlak bilmek gerekir. Ayrıca başarılı olmak için konuları bilmek yetmez. Test tekniğine alışkın olmak da gerekir.

Her yıl sorulan sorularda belli yanlışlıklar yapılır. Sonra, ÖSYM Başkanı Altan Günalp bunlar hakkında beyanatlar verir. Zaten Altan Günalp, sınav öncesi de çocuklar son gün çalışmasınlar, sınav öncesi sınava girecekleri salonları gidip görsünler diye uyarılar yapar. Her sınavdan sonra, başkasının yerine sınava giren birkaç kişi yakalanır. Yaklaşık olarak her dört kişiden birinin kazandığı yani üç kişinin kazanamadığı sınav, aynı teraneler tekrarlanmak üzere, bir başka bahara kalır.

Evet, yıllardır Türk kamuoyunun koşullandığı Üniversite Sınavı teranesi budur. Terane budur da, bunun ardındaki gerçekler nelerdir? Bu sınav daha adil, ya da daha akıllıca yapılamaz mı? Yapılsa bile sorunlar çözülebilir mi? Sınavı en mükemmel duruma getirmek, acaba hangi sorunu çözmüştür, ya da çözecektir? Şimdi çok kısa olarak, fakat hiçbir ucuzluğa kaçmadan, bu sınavın gerisindeki gerçeklere bakalım.

1) Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı Teknik Bakımdan Mükemmele Yakın bir Sınavdır.

Bu sınav yılların verdiği deneyim birikimine sahiptir. Ayrıca Türkiye'de bilgisayar kullanımının en verimli ve etkin biçimde gerçekleştirildiği bir alandır. Kadro, Türkiye'nin en iyi teknisyenlerinden oluşmaktadır. Kendi mantığı içinde ve Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkenin koşulları çerçevesinde daha iyisini yapmak çok zordur.

2) Her Ülkede Olduğu Gibi Türkiye'de de Herkes, Bir Üst Öğretim Kurumuna Devam Edemez. Şu ya da Bu Biçimde Bir Seçim Gereklidir.

İster kapitalizmin kalesi Birleşik Amerika'da, ister komünizmin öncüsü Sovyetler Birliği'nde olsun, her isteyen her an yükseköğrenime devam edemez. Mutlaka, şu ya da bu ölçüte göre bir seçim yapılır. Pek doğal olarak Türkiye'de de durum böyledir.

3) Yükseköğretime Devam Edecek Kişilerin Seçimi İçin Tek Yol Sınav Değildir. Hatta Sınav, En İyi Yol Dahi Değildir.

Eğitim bilimleri ile uğraşanlar bilirler: Bir eğitim konusunda ya da kurumunda geleceğe ilişkin başarının en iyi göstergesi geçmiş başarıdır. Bu nedenle, Üniversiteye öğrenci seçer ve hele hele bunları yerleştirirken, bu işin bir sınav aracılığı ile yapılması çok doğru bir yol olmayabilir.

Hemen akla gelen ilk yol, öğrencinin lise'deki başarısına ve eğilimlerine göre yükseköğrenime yerleştirilmesidir. İkinci bir yöntem, öğrencinin yatkınlıklarının çeşitli biçimlerde saptanmasıdır. Bu, bir yandan mülakatlar, bir yandan da testlerle yapılabilir.

En azından bu iki ayrı yöntem, bugünkü sınav ile birlikte düşünülebilir.

Biz, her konuda olduğu gibi, üniversiteye giriş konusunda da işin kolayına kaçmış ve başta yaptığımız yanlışta (hem de gittikçe mükemmelleşerek) ısrar eder duruma düşmüşüzdür. Çünkü, artık sistem kurulmuştur ve sistemde değişiklik yapmak gibi zor bir iş yerine bu sistemi mükemmelleştirmek gibi kolay bir iş üniversite bürokrasimiz (ki bürokrasilerin en tutucularından biridir) tarafından tercih edilmiştir. (Doğramacı yönetimindeki YÖK tarafından daha akılcı düzenlemelerin yapılmasını beklemek ise artık, ancak bir hayal olabilir.)

4) Sınavdan Çok Daha Önemli Olan bir Nokta, Seçilecek Yerin Niteliklerinin Bilinmesidir.

Öğrenci gerek lise sırasında, gerekse liseyi bitirdikten sonra ne olacağına karar verebilmek için gerekli ve yeterli bilgilerle donatılmış değildir.

Türkiye'de her şey o denli hızlı değişmektedir ki, öğrencilerin tercihleri ve bu tercihleri yapmak için sahip olunması gereken bilgiler bu değişme hızının çok gerisinde kalmaktadır.

Sağlık Bakanlığı Bürokratları, YÖK üyeleri ve Üniversite Yöneticilerinin el birliği ile artık tahtından indirdikleri tıp öğrenimine bir göz atarsak, durum bütün çıplaklığı ile ortaya çıkar: Konulan mecburi hizmetler ve benzeri yanlış uygulamalar sonunda bir tıp öğrencisi, okula başladıktan yaklaşık 15 yıl sonra (uzman doktor olarak) hayata atılma fırsatına kavuşabilmektedir. O da her türlü eza ve cefaya katlanır ve hiç sene kaybetmez ise. Sonuç, bu ters uygulamalar ortaya konulduktan bir-iki yıl sonra ancak giriş sınavı tercihlerine yansımaya başlamış, tıp tercihi eski birinciliğinin çok gerilerine düşmüştür. Yine de toplumdaki bugünkü değil, eski değerlere ve inançlara göre nispeten yüksek yerini koruyabilmektedir. Çünkü, çocukların çoğu başlarına gelecekten habersizdir.

Bir üniversitede hiç öğretim üyesi bulunmayan bölüm olur mu? Olmaz pek doğal olarak. Seçim yapan öğrenci de bu varsayım ile yapar tercihlerini. Oysa, Türk Üniversitelerinde hiç

öğretim üyesi olmayan bölümler vardır. Seçim yapan öğrenci de tüm bu bilgilerden habersiz, istediği bölümün yanına koyar işareti. Öğretim Üyesi yetiştirmek yerine yasal yollardan öğretim üyesi kıyımını gerçekleştirmekle meşgul olan YÖK ise, becerikli Başkanının ağzından, kaydedilen öğrenci sayısı istatistikleri vererek, hayali başarı tabloları çizer.

Tercih İçin Hayati Bilgiler: Üniversite ve İstihdam Olanakları

Bir öğrenci, gireceği bölümün üniversite içindeki yeri, programı, öğretim üyesi sayısı, prestiji ve benzeri konularda en ayrıntılı bilgilere sahip olmalıdır. Bu da yetmez. Tercihini yapmadan önce, o bölümden mezun olduktan sonra girebileceği iş, yani istihdam ile ilgili tüm bilgilere de sahip olmalıdır. Yoksa yapacağı tercih hiçbir işe yaramaz.

Bu bilgilerin ise, liselerde rehberlik çalışmaları dışında sistematik bir biçimde elde edilmesi pek olanaklı değildir.

Sonuç: Temel Bozukluk Üniversite Sisteminde ve İstihdam Olanaklarındadır

Türkiye'nin istihdam olanakları nedir? Bu olanaklar, hangi insangücü ihtiyacına cevap verecek biçimde düzenlenmiştir? Üniversiteler, bu duruma ne derece uygun biçimde örgütlenmişlerdir?

ÖSY sınavı, istihdam yapısı ile üniversite yapısı uyumlu hale getirilmedikçe, ve öğrenci daha sınava girmeden bu her iki yapı hakkında da ayrıntılı bilgi sahibi olmadıkça, başarılı olamaz ve sınavın teknik mükemmelliği göz boyamaktan öteye geçemez. Zaten bu koşullarda bile sınav en iyi seçme yöntemi değildir.

6. Üniversitenin Çöküşü Önlenebilir

Türkiye'nin önündeki en önemli sorunlardan biri, üniversitenin çöküşünü durdurmaktır.

Çünkü, üniversite, Yarınki Türkiye'nin oluşturulduğu yerdir.

Üstelik Üniversite yalnız eğitim ve öğretim açısından değil, araştırma ve bilgi üretimi açısından da Yarınki Türkiye'nin üretildiği yerdir.

Üniversite, Yarınki Türkiye açısından olduğu kadar, Bugünkü Türkiye açısından da gittikçe önem kazanmaktadır. Basında Muzır Kurul diye adlandırılan Kurul'un bir üniversite dekanının başkanlığında kurulmuş olması ve üyeleri arasında da öğretim üyeleri bulunması, bu önem kazanmanın en güzel belirtilerinden biridir.

Bu satırların yazarının üniversite konusundaki makaleleri, üniversiteyi bugün yönetenlerin propaganda materyalleri arasında, dünkü üniversiteyi eleştiren yazılar olarak, gerek kamuoyuna, gerekse resmi makamlara ve o zamanın yasama gücüne sahip olanlara, bilirkişi düşünceleri olarak sunulmuştur. Dilerim, gerek kamuoyu, gerek resmi makamlar, gerekse, beni bilirkişi yerine koyan bugünkü yöneticiler, bu makaleme de aynı önemi ve ağırlığı verirler.

Üniversite Nasıl Çökertiliyor?

1) Üniversitenin kaynağı, asistanlıktır. Asistanlık yolu ile, yetenekli gençler, kariyere hazırlanır. Bugün bu kurum kaldırılmıştır. Bu yüzden de artık aşağıdan yetenekli gençler gelememektedir. Asistanlık yerine konulan araştırma görevliliği hiçbir biçimde yetenekli gençlerin seçimi için elverişli değildir.

2) Üniversitenin temeli öğretim üyeliğidir. Öğretim üyeliği, tümüyle tahrip edilmiştir. a) Eski öğretim üyelerinin bir bölümü yargısız biçimde suçlanmış ve üniversitelerden atılmıştır. b) Üniversite öğretim üyelerinin bir bölümünün kazanılmış hak olan unvan ve atamaları durdurulmuştur. c) Denklik adı altında, yurt dışından "maaşı profesör maaşına eşittir" diye belge getirenler, öğretim üyesi yapılmıştır. d) Kariyer ile uzak yakın ilgisi olmayan bazı enstitü hocalarına ve yüksekokul hocalarına öğretim üyesi unvanları verilmiştir. e) Dışardan, üniversite ile hiç ilgisi olmayan bazı başarılı kişilere öğretim üyesi unvanları verilmiştir. f) Öğretim üyelerinin sistemi eleştiri hakları ellerinden alınmış, yönetime katılmaları engellenmiş, bu düzene karşı çıkanlar çeşitli biçimlerde, ya görevden alınarak, ya sürülerek cezalandırılmışlardır.

3) Üniversitenin en önemli varlık amaçlarından biri öğrencilerin eğitimidir. Çok kısa bir süre içinde inanılmaz derecede sık ve önemli sınav yönetmeliği değişiklikleriyle, öğrencilerin uyacağı kurallar, bir keşmekeşe dönüştürülmüştür.

4) Üniversitenin araştırma işlevi, maddi ve manevi olanaksızlıklar nedeniyle, en önemlisi, araştırma ortamının yok edilmesi sonunda asgariye indirilmiştir.

5) Öğretim üyeleri, yalnızca ders veren, sınav yapan ve kâğıt okuyan robotlar haline dönüştürülmüştür.

6) Hiçbir laboratuvarı, kütüphanesi ve başka "üniversiter olanakları" bulunmayan bazı merkezler açılmış ve buralarda, üstelik öğretim üyesi yetersizliği de varken, eğitime başlanmıştır.

7) Yöneticiler genellikle sağ kanatta yer alan taraflı insanlar arasından seçilmiştir.

8) Sistemi içten eleştirmek tümüyle yasaklanmıştır. Dıştan gelen eleştiriler ise bir "hainler" ve "çıkarcılar" edebiyatı arkasına saklanılarak geçiştirilmeye çalışılmaktadır.

Bilkent'in Düşündürdükleri

Bütün bu çöküş ya da çökertiliş süreci içinde bir oluşum kamuoyunun dikkatinden kaçtı. Bir derginin kapak resmi dola-

yısıyla kamuoyu, üniversite olayına daha yakından bakma gereğini duymasaydı, belki de tümüyle gözden kaçacaktı:

Bugün Türkiye Cumhuriyeti Devleti adına tüm Türk Üniversitelerinin yöneticisi olan YÖK başkanı, kendi adına, bir özel ve paralı üniversite kurmaktaydı. Adı Bilkent olan bu üniversiteye, rektör bile atanmıştı.

Bu olay insanın aklına şu soruları getiriyor:

Örneğin Devletin Ticaret Bakanı, Devlet adına, mülkiyeti kendi ismini taşıyan bir vakfa ait olmak üzere, devletle ticaret yapmak için bir ticaret şirketi kurabilir mi?

Bir Tıp Profesörü, özel evinde hasta gördü diye Dekanlıktan ayrılmak zorunda bırakılırken, özel üniversite kurmak ve bunu devletin bu konudaki yetkili ve sorumlusu olarak yapmak ne anlama gelir acaba?

Hadi bütün bu soruları "muzırlık" sayalım. Fakat şu soruya ne dersiniz: Acaba YÖK Başkanı kendisi de nihayet kurduğu ve işletmeye çalıştığı bu sistemin sonunda ortaya çıkan üniversitelerden umudunu kesti de bizzat özel üniversitesini mi kurmaya karar verdi?

Üniversiteyi Kim Kurtarır?

Türkiye'nin tarihine baktığımızda, kurumların ve insanların hep kendi kendilerini batırdığını ve sonra da kurtulmak için başkalarından yardım istediklerini görüyoruz. (Burada, devlet eliyle kurtarılan özel teşebbüs firmalarından söz etmediğimi vurgulamak isterim). Dış destekle kurtulmak umudu, ne yazık ki bize Osmanlıdan miras kalmış bir duygudur. Ya İngiliz, ya Fransız, ya Rus ya da Alman desteği arayan Osmanlı devlet adamları, Kurtuluş Savaşı sırasındaki Amerikan Mandacılarının fikir babalarıdır.

Yalnız Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'yi kurtarmak için, dışardan destek aramak yerine kendi milli gücüne güvenmiştir.

Atatürk'ten beri en iyi kurtarıcının insanın ya da ulusun kendisi olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. (Aramızda biraz zor öğrenenler de var hiç kuşkusuz.)

Kısadan hisse: Üniversiteyi de ancak üniversitenin kendisi kurtarır.

Tam bu noktada hangi üniversite?, üniversite kaldı mı ki? soruları gündeme gelmektedir.

Acaba gerçekten de, pek çok insanın öne sürdüğü gibi, artık üniversite tümüyle bitmiş midir?

Ben bir toplumbilimci olarak, ne denli olumsuz operasyonlara tabi tutulurlarsa tutulsunlar, kurumların, işlevlerini tümüyle terk edeceklerine inanmıyorum.

Hiç kuşkum yok ki, Türk Üniversiteleri bugün de kendilerini bilime adamış kişileri, hâlâ bağrında barındırıyordur.

İnanıyorum ki, üniversitelerimizde gerçeğe ve bilime hizmet etmeyi, kişilere dalkavukluk etmeye yeğ tutan hocalarımız, bilimadamlarımız hâlâ vardır.

İşte üniversitenin çöküşünü bu gerçek bilimadamları durduracaktır.

7. Bir Fantezi: Seçmeli Spor ve Müzik Üzerine Zorunlu Saçmalar

Türk uleması ve aydınları, münevveran takımını gammazlayarak, seyfiyye sınıfının palalarının gölgesine sığınan sübyancı bir çömez tarafından gerçekleştirilen reformlar karşısında, dillerini yutmuşlardı.*

Yüzyıllar boyunca sürüp giden hırlı, hırsız ve uğurlu, uğursuz karşıtlığı da böylece bir sonuca vardırılıyordu:

Kendilerinin ilmi güçlerini yeterli bulmayan, bilimsel olmaktan çok filmsel yetenek sahibi çömezler, sonunda tarihsel, "ilmiyye-seyfiyye" ittifakını paramparça ettiler. İyi mi ettiler, kötü mü ettiler, orasını Allah bilir.

Yalnız hır çıkarmadığı için değil, aynı zamanda, Amerikalı sübyancıların yazdığı kitapların altına kendi imzasını attığı, yani intihal yaptığı için de hırsız bir sübyancı çömez, "pseudo-münevverandan" olmasının getirdiği avantajları kullanarak ve her türlü illüzyon ve halüsinasyonlardan da yararlanarak ehl-i kılıç taifesini, ehl-i kalem taifesi üzerine kışkırttı.

Bu olayın (ki tarihe vak'ay-i kahkaha-i ihsaniye adı ile geçmiştir) en büyük zararı doğrudan milletimize ve devletimize dokundu.

Aslında gerek ulema, gerekse onun büyük kısmını oluşturan aydınlar, kendilerine sübyancılar takımı diyerek infiratçılık, tefritçilik ve tüccarlık yapanlar karşısında her ne kadar "vallahi billahi biz münevveran takımı bir bütünüz" diye tev-

---

(*) "Bu olay, ünlü İslam müsteşriklerinden d'Abussion de Calevela tarafından 1692 tarihli seyahatnamede, ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Bkz. Fatih Kütüphanesi: HO762 AC 03-92.

hitçilikte ve ittihatçılıkta direndilerse de, sonunda "hayır siz 'münevver değil, aydın'sınız', bu sebeple de tenevvür etmeniz için ıstırap çekmeniz gerekiyor" diyen yeteneksiz fakat hırslı çömezler karşısında yenik düştüler.

Kavganın Önemi

Kavga aslında ulemanın, yani ehl-i kalem takımının kendi arasında kalsaydı, bu denli görkemli bir tarihsel ve anıtsal nitelik kazanmayabilirdi. Fakat ne zaman ki, tarihte Padişah "halletmiş", Padişah cülus ettirmiş olan seyfiyye-ilmiyye ittifakı, ilimden çok teşebbüs-ü şahsiye inanan, devletin kasası ile kendi cebini birbirine karıştıran ve bunun adına harekât-ı vakfiye diyen tahsin sahipleri tarafından dinamitlendi ve Genç Osman'dan Çoban Sülü'ye dek tüm "hal" edilmiş olanların ulemaya duyduğu intikam hissi ehl-i seyfiyye tarafından kuvveden fiile döküldü, işte o zaman, vak'ay-i kahkaha-i ihsaniye, geçmiş Türk tarihinin en şanlı ve en kanlı sayfaları arasında yer aldı.

Bugünkü Durum

Sevgili öğrenciler, değerli gençler, aslında artık tarihin karanlıkları içinde yitip gitmeye başlamış olan böyle sayfaları sizlere anlatmamızın nedenleri, halkımızın ve gençlerimizin tarihten ders alma konusunda gösterdikleri üstün yeteneklere olan inancımızdan kaynaklanmaktadır.

Biliyorsunuz artık ne padişahlar var, ne de onları tahttan indiren ya da tahta çıkaran yeniçeri-ulema ittifakı.

Allah'a şükür, iktidar sorununu, barışçı bir yöntemle, demokrasi ile çözdük.

Bugün ülkemizde insan haklarına dayalı, azınlıkta kalmış olan düşüncelerin de kimseden korkmadan anlatılıp savunulduğu, iktidar olabilmek için örgütlenmenin ve propaganda yapmanın herkese açık olduğu, seçim sonuçlarına herkesin saygı gösterdiği, çoğunluğun azınlığı ezmediği ve diktatörlüklerin en korkuncu olan çoğunluğun diktatörlüğüne kaymadığı, buna karşılık azınlıkta kalmış olanların da öteki seçimle-

re dek, iktidarın meşruiyetini tartışmadığı, kaba kuvvete ve silaha başvurmayı kimsenin aklına getirmediği, halk iradesinin parlamentoya eksiksiz ve sapmasız yansıdığı, mevcut yöneticilerin hepsinin halkın özgür ve bağımsız iradesiyle serbestçe seçildiği, insanların mutlu oldukları, emeğe saygının yaygın olduğu, üçkâğıtçılığa, köşeyi dönücülere prim verilmeyen, kumarın insan ve devlet yaşamında yerinin olmadığı, herkesin günlük işi ve geleceği açısından toplumsal güvence içinde yaşadığı, bütün vatandaşların kendilerini özgürce ve yetkince geliştirdiği, çoluk-çocuğuna eğitim ve sağlık hizmetlerini uygar düzeylerde sağladığı bir demokrasi içindeyiz.

Bugünkü bu güzel demokrasimizin hem en güzel örneği, hem de ideolojik kaynağı, bugünkü üniversitelerimizdir.

Ülkemizdeki demokrasinin en güzel uygulamalarını, ülkenin en iyi yetişmiş evlatlarının yer aldığı üniversitelerde bulmuş olması doğaldır. Hemen hemen yarısı okuma-yazma bilmeyen seçmenler yüzünden ülkedeki demokraside bazen pürüzler ortaya çıksa da, seçmenlerin tümü öğretim üyesi olan üniversitelerimizdeki demokrasi, çok mükemmel, çok pürüzsüz, çok "örnek" bir nitelikte işlemektedir.

Bugünkü üniversitelerimiz, tam bir iş güvencesine ve tam bir özerkliğe sahiptir.

Her ne kadar bazen, çok ünlü karikatüristler bu üniversite özerkliği iddiasına karşı kargaları bile gülerken gösteren karikatürler çiziyorlarsa da, bunun nedeni sünnet düğünü türkücülerinin bile profesör yapıldığı bir düzende, kendilerine devlet sanatçılığı ya da üniversite profesörlüğü unvanının henüz verilmemiş olmasıdır. Şimdi bu "YÖK-KONDU" profesörlüğün kapsamını daha genişlettik. Böylece karga karikatürü yapan çizerlerimizi de gayet demokratik bir biçimde gerekirse profesör yaparak susturacağız.

Zaten üniversitelerimizde her şey son derece demokratik olmuştur. Örneğin bazı öğretim üyeleri, (ki bunlar en yetenekli ve başarılı olanlar arasından seçilmiştir) insanlığa ve ülkemize yaptıkları katkılar, günlük uğraşlar yüzünden gecikip aksamasın diye, üniversiteyi oluşturan kişi ve organların oy-

birliği ile, günlük iş ve görevlerinden affedilip evlerine yollanmışlardır. Ayrıca bunların vatana hizmet aşkı ile yanıp tutuştukları bilindiğinden, evde oturmayacakları ve kendi üretimlerini aksatma pahasına devlete hizmet etmek isteyecekleri de hesaba katılarak, kendilerinin bir daha hiçbir biçimde devlet görevine atanmamaları da sağlanmıştır.

Üniversite öğretim üyelerinin, kendi kendilerini yönetebilecek üstün bir yetkinlik düzeyinde bulundukları pek doğal kabul edilen gerçeklerden biri olduğu için, en yaygın ve en etkin demokratik seçim mekanizmaları, bütün kademelerde egemen kılınmıştır. Rektörden, odacıya kadar, herkesin seçimle işbaşına gelmesi esası kabul edilmiş, herkesin en yüksek iş ve araştırma-eğitim bilinci ile hareket ettiği bilindiği için hiçbir kademede hiçbir denetim mekanizması getirilmemiştir. Pek doğal olarak bu düzeyde bir üstün demokrasi uygulamasını "normal halktan" beklemek, ne doğrudur, ne haklıdır, ne de olağandır. Bu nedenle ülkedeki genel yönetim biçiminin, üniversitelerdeki demokrasiden biraz daha sınırlı ve kısıtlı olması çok doğaldır.

Üniversitelerimizdeki bu üstün demokrasi havası ve uygulaması, pek doğal olarak en başta öğrencileri etkilemektedir.

Mevcut eğitimi en iyi, öğrencinin değerlendireceği inancı ile (ki, diplomayı kullanacak olan öğrenci olduğuna göre, bu eğitimi en iyi değerlendirecek kişinin de öğrenci olması, hiç de şaşırtıcı değildir), eğitimin her aşamasında öğrenciye söz hakkı tanınmıştır.

Gerek fakülte ve bölüm programlarının oluşturulmasında, gerek kuramsal ve uygulamalı derslerin saptanmasında, öğrenci tam söz sahibidir. Öğrenciler genellikle "bizi yeterince iyi yetiştirmiyorsunuz" diyerek, öğretim üyelerini tembellikle itham etmekte, daha fazla ders, daha fazla ara sınavı ve daha sert barajlı dönem sonu sınavları istemektedir. Ders saatlerinin artması ve sınavların çoğaltılması, sürekli olarak gündemde tutulan istekler arasındadır.

Fakat bütün bu "demokratik baskılara" rağmen, bazı öğretim üyeleri, öğrencilerin sanat, kültür ve spor faaliyetlerine de

yeterince zaman ayırabilmelerini sağlamak, biraz kitap okuyabilmelerini olanaklı kılabilmek için onlara, günde on beş dakika kadar boş zaman bırakılmasının çok az olduğu iddiası ile bu sürenin on sekiz buçuk dakikaya çıkarılmasını önermektedirler.

İşte seçmeli müzik ve spor derslerinin anlamı ve önemi de tam bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Bu genç çocuklar o denli çalışma aşkıyla doludurlar ve üniversite de onların ihtiyaçlarına o denli geçerli ve anlamlı cevaplar vermektedir ki, öğrenciler aynen, ses çıkara çıkara ölen ağustos böcekleri gibi, çalışmanın o ulvi anlamı içinde kendilerini kaybederek, sağlıklarını tehlikeye düşürecek ölçüde "transa" geçmektedirler.

Onları bu ulvi aşkın ölümcül sonuçlarından korumak ve kollamak için, müzik ve spor faaliyetleri konulmuştur. Bunun esas amacı, kendi istek ve iradeleriyle ülke sorunları, yaşamın anlamı gibi manasız konularda düşünmekten vazgeçen bu çocukları, ders yükünden ya da en azından bu yükün cazibesinden kısa sürelerle de olsa çekip koparmak, müzik gibi, spor gibi faaliyetler aracılığı ile düşünmeye sevk etmek, yaşamın anlamını tartıştırmak, çevrelerdeki güzellikleri algılamalarını sağlamak ve insanlığın kültür birikimi konusunda bilinçlendirmek gibi hoş ve boş konularla biraz eğlendirmek ve dinlendirmektir.

Sonuç ve Bir Eleştiri

Böyle ulvi bir üniversitede, böyle ulvi bir şekilde kendilerini paralarcasına çalışan ulvi öğretim üyeleri karşısında, ulvi amaçlar için kendilerinden geçmiş öğrencilere müzik ve spor gibi "zorunlu seçmeli" derslerin konması, ülkenin ulvi eğitim hedefleri ile son derece uyumlu gözükmektedir.

Yalnız acizane tek bir eleştiride ve buna bağlı bir öneride bulunmak istiyoruz: Muhterem büyüklerimin, bendeniz hakirin bu acizane eleştirisini bendenizin bizzat fakir şahsiyeti kadar hakir görmemelerini bilhassa rica ederim:

Efendim, niçin müzik gibi ulvi bir faaliyet ile spor gibi ulvi

bir faaliyet birbirinin alternatifi olarak seçmeli yapılıyor anlayamadım. Yani niçin birini alan, ötekini almaktan mahrum kalsın?

Affedersiniz ama yirmi şınav çekmek ile bir Bach icra etmek arasındaki seçenek ilişkisini bir türlü kuramıyorum kafamda.

Ya da her gün yarım saat jogging yapmak ile çıplak bir modelin karşısında bir saat süreyle durmak acaba aynı enerji sarfına yol açtığı için mi birbirinin alternatifi sayıldı?

Muhterem büyüklerimiz, her ne kadar sporu ve müziği karşılaştırmalı seçenek haline getirmek için her ikisini de kuramsal ders biçiminde yapmaktalarsa da, ben basketbol topunun ağırlığının öğretilmesi ve sınavda sorulmasıyla, Beethoven'in burnunun mu yoksa kulağının mı daha hassas olduğunun öğretilmesini ve sınavda sorulmasını, birbirinin alternatifi olarak görmenin doğru olduğu kanısında değilim.

Sevgili öğrencilerimize, her ikisini de, zorunlu olarak, birbiri ardından seçme hakkını (!) tanıyalım efendim. Hem zaten gerek halkımız, gerekse öğrencilerimiz "zorunlu seçmeliler" konusunda hiç de yabancı değiller ki...

Böylece hem ülkemiz ve üniversitelerimiz daha sanatsal ve sportif bir nitelik kazanır, hem de öğrencilerimizin kafasal açılımlarıyla bedensel saçılımları daha senkronize olur...

Alt Bölüm 6

Arabesk Kültür, Sansür ve Televizyon

Başını salladı, dikti ölüm gözünü bekçi,
Yedi büyüsünü takınmış, altısı var daha,
Kıralsa yerleri koklayan boğa, nabız bacak.
Baktığımda yüksek surların üstünden görürdüm
Sularda cesetler, sonra atasal yazıtları
Okurdum, beni taşıyan da öyle mi olacak,
İnsanın en uzun boylusu göğe erişemez,
En büyük olanı sarmalayamaz yeryüzünü,
Çivilensin Humbaba'yla vuruşurken öldüğüm.

Melih Cevdet Anday, "Orman ile Düzen" adlı bölümden, *Ölümsüzlük Ardında Gılgamış*, Ada Yayınları, İstanbul, tarihsiz, s. 95.

1. Genelde Geçiş Kültürü: Arabesk

Arabesk, bir yaşam biçiminin, bir kültürün yansımasıdır. Temeli, kökü, toplumu oluşturan çeşitli sınıf ve grupların arasındadır.

Bu yazıda, Arabeskin Türk toplumunun bir geçiş dönemi ürünü olduğu gerçeğini hiç akıldan çıkarmadan bazı irdelemeler yapmaya, bazı önermeler ortaya koymaya çalışacağım.

Arabesk konusunda kimi zaman yalnız müzik alanında kalan, kimi zaman da daha geniş kültürel etkinlikleri kapsayan çeşitli incelemeler yayımlandı. Şu anda da yayımlanmakta. Bunların içinde yüzeysel olanlar kadar, olaya bilimsel yaklaşanlar da vardı. (Belki en son yayınlardan olduğu için, Canersen'in *Yeni Olgu*'daki yazısı, hemen aklıma gelen iyi örneklerden.)

Aslında Türkiye'de incelemeci, araştırıcı ve yazarlar, kültürel etkinliklerin ortalama düzeyinin daha ilerisinde görünüyorlar. Belki de yabancı dil bilmenin, yabancı ülke kültürlerini izlemenin bir sonucu bu. Fakat ne olursa olsun, gözlemciler, üreticilerin (şimdilik) önünde yer almaktalar.

Arabesk konusunda da, yazarlar, üreticilerin önünde. Bir başka deyişle, Arabesk üzerine yazılan eleştiri ve denemeler, her halde, konuya pek çok açıdan ışık tutacak sayıda ve yetkinlikte.

Arabesk Toplumsal Bir Gerçektir

Arabesk konusundaki araştırma, inceleme ve denemelerin sayıca çok, nitelikçe de ortalamanın üstünde olması, olayın toplumsal öneminden geliyor: İster sevelim, ister kızalım, Arabesk Türkiye'de toplumsal bir olay niteliğini kazanmıştır.

Arabesk üzerinde bu denli durulmasının nedeni, belli bir toplumsal gelişme süreci içinde, tarihin belli bir anında Türk toplumu için bir anlam taşıması, bir yansıma olmasıdır.

Arabeskin bir toplumsal gerçek olmasının bazı kanıtlarını hemen hatırlatmak istiyorum: Arabesk müzik türü ile pek çok kişi üne kavuşmuş, ayrıca üne kavuşmakla da kalmamış, zengin de olmuştur. Arabesk müzik türüne dayalı filmler çekilmiş, Yeşilçam'da bir ara ciddi bir Arabesk Rüzgârı esmiştir. İşin ilginç yanı, belki de hiç akla gelmeyen bir yansıma resim dalında ortaya çıkmış, ünlü bir ressamımız kendisini Arabesk türü resim akımının temsilcisi ilan etmiştir.

Arabesk, sanat alanının dışına da taşmış, günlük yaşamımızla ilgili bazı idari kararların alınmasına bile yol açmıştır. Hemen aklıma gelenler arasında minibüslerden teyplerin ve pikapların sökülmesi var. Bu arada, derhal, bazı arkadaşlarımın yüksek sesle Arabesk müzik çalındığı için bazı birahane ya da sandviççi dükkânlarına gitmek istemediklerini belirtmeliyim.

Arabesk Ticari Bir Gerçektir

Toplumsal ile ticari, aslında birbirlerini içeren kavramlardır. Toplumsal dediğimiz bir konu, aynı zamanda ticari de olmaya adaydır. Herhangi bir toplumsal konu alınıp satılabiliyorsa, mutlaka ticari de olacaktır. Bu gözlemin tersi ise daha doğrudur: Her ticari konu mutlaka toplumsaldır.

Arabesk de, alınır-satılır bir toplumsal konu olduğu için, ticarileşti. Arabesk modası ciddi plakçıları ve korsan plakçıları, ciddi kasetçileri ve korsan kasetçileri birlikte harekete geçirdi. Şarkıcı, plak üreticisi, kaset üreticisi, bant kaydedicisi, dolu kaset satıcısı, kasetçalar ithalatçısı, üreticisi ve satıcısı, hepsi birden Arabesk sayesinde, tatlı bir kâr kapısını daha araladılar.

Unutmayalım ki, Türkiye'de Kapitalizme Dönük Bir Karma Ekonomi düzeni vardır. Yani pek çok konuda piyasa ekonomisinin (Türkiye'nin özel koşullarına göre çarptırılmış) koşulları işler.

İşte Arabesk konusunda da böyle oldu. Talebi gören üretici piyasayı arabesk ürünleriyle doldurdu. Hem de gırtlağımıza kadar. İşte bu noktada diyalektik başladı. Gerçekten "gırtlağımıza kadar" Arabeske gömülünce, işe idari makamlar müdahale etti.

Minibüslerdeki yasak olayının ardında yatan esas mekanizma budur. Okuyucuların bir bölümü hemen hatırlayacak, bu arada bir başka hukuki durum daha ön plana çıkmıştı: Korsan kasetçilik ve plakçılık olayı. Ortaya çıkan kârların paylaşılması piyasayı birbirine katmıştı. İdari ve adli makamlar buna da müdahale etmişlerdi.

Kültürel Yasakların Anlamsızlığı ve Minibüste Müzik Yasağının Anlamı

Türkiye'de devlet genellikle yasakçıdır. Herhangi bir konuda Devlet yapsın yahut Devlet desteklesin bile deseniz, derhal bir yasaklar manzumesi ile karşılaşırsınız. Böyle bir durumda, bir de, Devlet denetlesin dendiğinde olacakları bir düşünün. Kültürel alanda yüzyıllardır, üretime değil de yasağa dönük bir devletin varlığı sonunda bizi Arabeske bile mahkûm etmiştir.

İşte tam bu noktada, Devlet, belki de bu kısırlıktaki sorumluluğunun kefaretini ödermişçesine "minibüslerde çekilen işkenceye son" verdi.

Aslında bu yasak hem kültürel değildi. Hem de özgürlükçü idi. Özgürlükçü idi, çünkü Arabeskten ve gürültüden hoşlanmayanları, Arabeskçilerin baskısından koruyordu. Bu nedenle de derhal ve çok etkin bir biçimde uygulanabildi. "Osmanlının yasağı üç gündür" sözünün atasözü haline geldiği toplumumuzda, bu etkin uygulamanın nedeni, yasağın, toplumun ve insanın tabiatına uygun düşmüş olması idi.

Arabeskin Coğrafi Temelleri ve Gerçeğin Korkutuculuğu

Konuya biraz eğilmiş olan kişi, hemen Arabesk ile minibüs arasındaki ilişkiyi bilecektir.

Aslında minibüs ile Arabesk aynı kökenden güç ve kuvvet

alan iki kavramdır: Her ikisinin de ardında gecekondu gerçeği, olanca ürkütücülüğü ile yatmaktadır.

Dikkat edilirse, minibüs müziği olarak toplumda güçlü bir imge sahibi olan Arabesk, gecekondu halkı tarafından sevilmekte, aranmakta ve "tüketilmektedir." Tüketilmektedir sözcüğünü tırnak içine aldım, çünkü bu terim ile işin ekonomik yanını vurgulamak istedim. Bu işin pazarı gecekondudur, bedelini de gecekondu halkı ödemektedir.

Büyük kentlerin normal sınırları içindeki ulaşım sorununda kullanılan taksi-dolmuşların yanında ortaya çıkan minibüsler de varlıklarını, normal sınırları aşan gecekondu bölgelerinin oluşmasına borçludur. Böylece, gecekondular bir yandan, Arabesk bir yandan minibüs olayının pazarı olmaktadır.

Minibüs ile köşeyi dönmek, kente göç olayının itici güç işlevini gören düşlerinden biridir. Üzerine filmler çekilmiş, fotoromanlar yapılmıştır.

Fotoromanlar, sesli olmadıkları için, onları okurken, kulağımıza Arabesk çalınmaz. Ama gözlerimizin önünde onun nağmeleri, "gecekondu yaşamının sosyal içerikli temaları" halinde dans eder.

Arabesk, minibüs, fotoroman üçlüsü, gecekondu gerçeğinin yansımalarıdır. Büyük kentlerin nüfuslarının önemli bir bölümünün, hele üç büyük kentin nüfusunun yarıdan fazlasının, gecekondu bölgelerinde yaşadığını hatırlarsanız, bu konudaki toplumsal gerçeğin boyutları ve bu boyutların nicel büyüklüğü tüylerinizi ürpertmeye yetecektir. Kaldı ki, nitel büyüklük, inanın bana, nicel büyüklüğü kat kat aşmıştır.

Arabeskin Tedirgin Edici Yönü:
Klasikten Sapma ve Saygısızlık

Önce bir müzik türü olarak dikkatimize çarpan Arabesk, ne Türk Halk Müziğine uygundu, ne Türk Sanat Müziğine. Hafif Batı Müziği ile Klasik Batı Müziği de Arabesk kalıpların uygun olduğu türler olarak düşünülmüyorlardı.

Her ne kadar bazı müzik otoriteleri, Arabesk kalıplar ile alışageldiğimiz başka bazı klasik müzik türleri arasındaki bir-

takım koşutluklara dikkatleri çekiyorlarsa da, halk Arabeski bir yenilik olarak algıladı.

Fakat, dikkatle çözümlendiği zaman bu "yenilik" daha karmaşık, daha üst düzey, daha estetize, kısacası daha güzel bir sentez oluşturmuş görünmüyordu.

Hem yeni, hem daha güzel değil yargısı (doğruluk derecesi ne olursa olsun), hangi kesim tarafından paylaşılırsa, o kesim için herhangi bir malın, hizmetin, ya da bir kültür öğesinin idam fermanıdır.

Fakat, Arabeskin birinci olarak dikkate çarpan tedirgin edici yönü, bu yüksek düzeydeki çözümleme sonunda varılan "sofistike sonuç" değildi tabii.

İlk göze (ya da daha doğru bir deyişle, kulağa) çarpan, tedirgin edicilik, sokakta, yolda, yemekte, yazın gittiğiniz dinlenme yerinde ve günlük yaşam içinde bulunduğunuz daha birçok yerde, sizi rahatsız eden (belki "bizi" rahatsız eden) saygısız bir müzikti. (Yoksa cümleyi gürültüydü diye bitirmek daha mı doğru olur?)

Böylece, bireyin toplum karşısındaki hakları, birdenbire müşterinin esnaf karşısındaki haklarına dönüşüyordu. Bu esnaf, ister 'şoför esnafı' olsun, ister sandviççi pek fark etmiyordu, müşteri açısından.

Üstelik daha ilginç bir durum vardı ortada: Esnaf, bu müziği (!), müşteri istediği için çalıyordu. (Belki esnafın "kendisi" daha çok istiyordu, ama fark etmez.)

Buyrun size, kültür kökenli bir demokrasi ve hak sorunu. Esnaf hangi müşteriye göre davranacak? Müziği isteyene göre mi, rahatsız olana göre mi? Hele kendisi de isteyenden yana ise?

Sanat, Kültür, Gazinoculuk ve Kibariye

Haklar sorunu, minibüslerdeki kasetçalarların yasaklanması ile ulaşım konusunda bir yola girmişti. Öte yandan, korsan plakçılara ve korsan kasetçilere de çeşitli biçimlerde hatırlatmalar yapılmış, üreticinin hakları da korunmuştu. Zaten işi

haksız rekabete dökmeden de Arabeskten para kazanmanın yolları vardı. Örneğin, sahnede canlı gösteri.

Peki Arabesk talebi canlı olarak nasıl karşılanacaktı? Bu tür müzik, yalnızca gecekondu halkının isteği idiyse, binlerce liranın bir gecede hovardaca sarf edildiği gazinolar, talebin karşılanmasında işlev sahibi olamazlardı.

Olayların gelişimi, gazinocuların dışında, okuma-yazma bilmeyenlerin de işine yaradı: Kibariye adında kara cahil bir kızcağız Arabesk Şarkıcı adıyla ünlü ve zengin edildi.

Arabesk'in müşterisinin niteliği de böylece daha iyi belirlendi: Gecekondu halkı değildi bu müşteri; gecekondu kültürü sahibi olanlardı.

Gecekondu Kültürünün Temel Ögeleri

Arabeski anlamak için, gecekondu'yu iyi bilmek gerekir. Türkiye'de gecekondu konusundaki araştırmalar gerek nicelik, gerekse nitelik bakımından normalin üstündedir. Bu bakımdan; aslında çok da iyi tanımadığımız toplumumuzda, gecekondu olayı ve halkı, en çok bilgi sahibi olduğumuz konular arasındadır. Böylece, gecekondu kültürü de oldukça iyi bildiğimiz alanlardan biridir.

Arabeske temel oluşturan bu kültürün belirgin ögelerini şöyle özetlemek olanaklı: Başta, atılımcılık, cesaret ve saldırganlık, bu kültürün temel ögeleri arasındadır. Köylülüğün durağanlığından kentsel cehenneme geçiş, ancak bu nitelikler sayesinde olur. Burada üzerinde durduğumuz toplumsal saygısızlığın altında yatan bir öge, budur.

İkinci bir öge olarak bu kültür sahibinin kırsal değerlerden arınmamış ve kentsel değerleri benimseyememiş olduğunu görürüz. Köy ve kent arasında, kentleşmiş köylü olmaktan çok köylüleşmiş kentte yaşayan köylü olmuştur. Yukarda sözü edilen toplumsal saygısızlığın altında yatan ikinci öge de budur: Kentsel yaşama uyum sağlayamamıştır.

Türkiye'de kentleşme hızı endüstrileşmeyi aştığı için, gecekondu halkı, köye göre daha iyi durumda olmakla birlikte,

gözünü (haklı olarak) kentin lüks mahallelerine diktiğinden, mutsuz ve umutsuzdur. Dolayısıyla bu kültürün (atılımcılık ile parodaksal gibi görünse de) bir başka ögesi olarak kötümserlik ve bundan kaynaklanan kadercilik ortaya çıkmaktadır.

Çöl ve bozkır ile yüzyıllar boyunca etkilenen İslam'ın zaman içinde yozlaşan alınyazısı ilkesinin de kadercilik çizgisini desteklediğini düşünürsek, Arabeskin temel özellikleri tamamlanmış olur.

Sentezin Geçici Niteliği

Toplumbilim, "normatif" bir bilim dalı değildir. Yani, neyin iyi, doğru, güzel olduğunu belirtmez. Toplumun davranışlarının mantığını saptamaya çalışır. İşleyiş yasalarını ve mekanizmalarını bulmak için uğraşır. Hukuk gibi değildir örneğin. Yargılamaz genellikle.

Bu nedenle sağlıksız kentleşme, çarpık kentleşme gibi terim ve deyimler, ancak, sağlıklı ya da düzgün kavramları tarif edildiği zaman anlam kazanır.

Gecekondu olayında, ancak Batı Modeli örnek alındığı zaman sağlıksız ya da çarpık sıfatları bir anlam taşır. Azgelişmiş ülkeler açısından ise gecekondu olayı son derece, doğal ve normal gözükmektedir. Çünkü hepsinde vardır ve kendiliğinden oluşmuştur.

Doğal ve normal demek, yalnızca genellikle görülen demektir. Yani bir frekans, bir gözlem sıklığı belirtir. Yoksa, iyi, doğru, güzel gibi değer yargıları taşımaz.

Böylece en önemli noktalardan birine gelmiş bulunuyoruz: Türkiye'de gecekondu olayı ne denli normal ise, Arabesk olayı da o denli normaldir. Gecekondu ne denli kalıcı ise, Arabesk de o denli kalıcıdır. Ya da daha doğru bir deyişle, gecekondu olayı ne denli geçici ise Arabesk olayı da o denli geçicidir.

On altıncı yüzyıldaki Selimiye Camii'nden, yirminci yüzyıldaki gecekonduya zıplayan kültürel oluşum, gecekondudan da başka bir noktaya sıçrayarak kendi diyalektiği içinde gelişimini sürdürecektir.

Sonuç: Ya Sabır!

Evet, Arabesk üzerindeki bölümü, Arabeskin bir ögesi ile, minibüslerin arka tamponlarındaki bir özdeyiş ile bitirmek istiyorum: "Bu da geçer!"

Evet, Arabesk bir modadır. Geçecektir. Hatta, geçmeye başlamıştır bile.

Biraz dişimizi sıkmak, biraz iyi müzik, film, roman, resim üretmek, biraz toplu yaşam konusunda eğitim yapmak, biraz da fiziksel planlamaya (piyasa koşullarına da önem vererek) dikkat etmek gerekecek önümüzdeki yıllarda.

Sonuçta, modası geçen Arabesk, bir süre sonra, bizi rahatsız eden, egemenliğine alan bir düzeysizlik simgesi olmaktan çıkacaktır. Zamanla folklorumuzun bir parçası haline gelecek, Türk toplumunun geçirdiği toplumsal ekonomik aşamalardan birinin tarihsel ürünü olma niteliğini kazanacaktır. Böylece, tüm öteki ögeler gibi, kültürümüzü zenginleştiren bir özellik kazanacak, olumsuz işlevlerini yitirerek, güncel gündemin dışında kalacaktır.

Çok da iyi olacaktır!

Yoksa, sokaklarına lahmacun kokularıyla birlikte, Arabesk şarkıcıların seslerinin sindiği bir İstanbul pençesine alacaktır bizi. Tüm sanat ve kültür etkinliklerine aynı koku ve aynı ses sinmiş olarak.

2. Günümüzde Arabesk Bile Daha Arabeskleşebilirmiş

Hiç başsağlığına gittiniz mi bir yakınınızın evine? Gitmişseniz, orada, size oldukça garip gelecek bir temenni duymuşsunuzdur: "Allah bunun acısını unutturmasın" derler.

Çivi Çiviyi Söker

Çünkü, çok büyük bir acı olan ölüm acısını, kendisinden başka hiçbir şey unutturamaz. Ne avunmak olanaklıdır, ne de unutmak. Çeken bilir. Ölüm acısı, hele hele zamansız bir ölüm ise, insanın gerçekten ciğerini deler.

İşte bu acıyı ancak, aynı nitelikte fakat daha büyük bir acı unutturabilir. Yani ölüm acısını, ancak daha çok üzüleceğiniz birinin ölüm acısı unutturabilir. Bu yüzden de başsağlığına gidenler, ölü sahibine, "Allah bunun acısını unutturmasın" derler. Yani, Allah bu acıdan daha büyük bir ölüm acısı tattırmasın size, demek isterler.

Arabeskli Yaşam

Arabesk olayı yaygınlaştıkça, bu yozlaşmaya karşı çıkanlar da tepkilerini artırdılar. Fakat, ne hikmetse, aynen normal hücreden çok daha hızlı yayılan kanserli hücreler gibi, bu yoz kültür ögesi, müziğiyle, sineması ile hatta resmi ile neredeyse tüm yaşamımızı kontrol altına aldı.

Ne kırsal, ne kentsel ve kökü kökeni tutarsız olan bu tür müzik ve onu temsil eden lahmacun kokusu, yaşamımızın tüm aşamalarında artık egemenliğini ilan etti. Bir tatil kentine dinlenmeye mi gittiniz: İmanına kadar açılmış teypten haykıran arabesk, ciğerinize işler. Yaşadığınız kentte akşamüstü bir kadeh bir şey içmeye mi heveslendiniz? Arabesk hemen ora-

da, sinir tellerinizin üzerinde gezinmektedir. Öğlen tatilinde ayaküstü bir sandviç mi yiyeceksiniz? Katığınız yine arabesktir.

Galada Lahmacun

Çarpıcı bir örneğini, Sinan Çetin'in *"Prenses"* filminin galasında Müjdat Gezen ve Tuncel Kurtiz ile birlikte yaşadık. Dünya sinemasındaki basın galasına, film başladıktan on dakika kadar sonra karanlıkta giren bir kişi, afiyetle elindeki lahmacunu yedi bitirdi salonda. Hepimizin burnunu düşüren o lahmacun kokusu olaya dikkatimizi çekti. Müjdat'ın sert bir sesle sürekli "çık dışarı kardeşim", uyarılarına ve Tuncel'in "terbiyesize bak", sözlerine karşın, arabesk kültürün ürünü olan sinemasever kardeşimiz, hiç istifini bozmadan, hepimizi sarımsak, biber, soğan ve kıyma kokusu içinde bunaltarak, lahmacununu bitirdi ve filmi de seyretmeyi sürdürdü.

Özellikle bu olayı da yaşadıktan sonra, arabeskin acısını başka hiçbir şeyin unutturamayacağı yargısı bende kökleşmişti doğrusu.

Çocuk Arabeskçiler

Taa, Ertürk Yöndem'in "çocuk arabeskçiler" programında dile getirdiği gerçekler tarafından yeniden çarpılana dek... (Aralık 1986)

Yöndem'in programı, ilk bakışta olanaksızın, yani, arabeskin daha da arabeskleşmesinin, gerçekleştiğini gösterdi.

Çocuk şarkıcılar, belki de toplumun içindeki tüm hastalıkları, hem arabeskin yozluğuna, hem de çocukluğun temsil ettiği masumiyetin kötüye kullanılmasından doğan ters duruma kanalize etmekte çok başarılılar.

İşte arabesk de böylece, daha da arabesk oluyor ve arabesk kültürün tüm yozluğunu yalnız sanatsal ve kültürel açıdan değil, toplumsal açıdan da iyice vurguluyor.

Tam Bir Ahlak Bunalımı

Televizyondaki en nezih reklamlarda gözükmeleri bile ahlaki açıdan sakıncalı olan çocukların arabesk sahnelerde kullanıl-

maları, bir yandan cinsiyet tescili ile uğraşan sanatçıların öte yandan kötü kadere sövgü düzmenin bile arabesk tiryakilerini artık tatmin etmediğini vurguluyor.

Galiba arabesk de beyaz zehir gibi: Alıştıkça daha ileri dozlar arzuluyor tiryakisi.

Ne diyelim, "Allah çocuk arabeskçilerin acısını unutturmasın".

3. ANAP İktidarının Kültür Politikası ve Muzır Kurulu

Türkiye'de politika dendi mi akla genellikle yasaklar gelir. Nedense, ister ithalat-ihracat gibi ekonomik politikalar, isterse basın-yayın gibi kültürel politikalar olsun, önlem denilince özendirmeden önce, yasaklama, ödüllendirmeden önce, cezalandırma söz konusu olur.

ANAP İktidarının İşbitirici Niteliği

Türkiye'deki kapitalistleşme sürecinin kritik bir anında iktidara gelen ANAVATAN Partisi bu süreci hızlandırıcı, önemli adımlar atmaktadır.

Evrensel olarak kapitalistleşme süreci, devlet eliyle iki kritik karar ile desteklenir ve hızlandırılır: Bunlardan birincisi vergi reformu, öteki bürokrasi reformudur.

ANAP iktidarı, her iki reformu da, kadrolarının ve Türk devlet yapısının elverdiği olanaklar ölçüsünde gerçekleştirme yolundadır.

Vergi reformu, az kazanana az, çok kazanana çok indirim anlayışı ile getirilen bir düzenlemeyi içermektedir. Özellikle dolaysız vergi olan gelir vergisi dilimleri açısından yapılan düzenleme bu anlayışın en güzel örneğidir. Yani çok kazanan daha fazla vergi indiriminden yararlanmaktadır... Buradaki

Vergi Dilimi	İndirim Oranı	Vergi Dilimi	İndirim Oranı
1 Milyon	0.0	15 Milyon	13.0
3 Milyon	3.3	25 Milyon	16.8
5 Milyon	5.0	50 Milyon	13.2
10 Milyon	9.5	100 Milyon	9.1

çizelgeden de anlaşılacağı gibi düşük vergi dilimlerindeki azalış en azdır.

Ayrıca Katma Değer Vergisi, gerçekten bir reformdur ve bütün vasıtalı vergiler gibi, en adaletsiz vergiler arasında yer almaktadır. Yani gelir düzeyi ne olursa olsun, belli bir harcamayı yapan herkes, aynı miktar vergi ödemektedir.

Özet olarak ANAVATAN Partisi iktidarı, vergi reformu açısından, sermaye birikimine yardımcı olan ve yüksek gelir gruplarını koruyan bir yöntem izlemektedir.

Bürokrasi konusunda ise, işlemlerin basitleştirilmesinden, karar mekanizmalarının hızlı çalışmasına dek pek çok vaat ortaya atılmış olmakla birlikte, vatandaşı rahatlatıcı pek fazla bir başarı göze çarpmamaktadır.

Bağımsız Yargı ve Demokrasi

Çağdaş demokrasilerin en önemli özelliği, yargı erkinin bağımsız nitelik taşımasıdır.

Ancak bağımsız yargı yoluyla, vatandaşın temel hak ve özgürlükleri ve bu arada, demokrasilerin vazgeçilmez hakkı olan muhalefet hakkı bu hakka tecavüz etmek isteyenlere karşı korunur.

İktidarlar ve genel anlamda yönetim, zaman zaman gerek vatandaşın temel hak ve özgürlüklerine, gerekse bu arada, muhalefet hakkına belli biçimlerde müdahale etmek isteyebilirler. İşte böyle durumlarda gerek kişilerin, gerekse rejimin güvencesi bağımsız yargı organlarıdır.

Türkiye'nin pek de uzun olmayan demokrasi tarihinde bağımsız yargının çok özel bir yeri vardır.

1950 yılında halkın serbest oyları ile iktidara gelen Demokrat Parti, bağımsız yargıyı zedelediği için iktidardan uzaklaştırılmıştır.

Hatırlanacağı üzere, Demokrat Parti iktidarı, 1960 yılında Meclis içinde, milletvekillerinden kurulu bir tahkikat komisyonu oluşturmuştu. Bu komisyona hem asker, hem sivil, hem savcı ve hem de yargıç yetkileri vermişti. Kendi başına hem suçlayan, hem karar veren bu Komisyonun görevi muhalefe-

tin vatan ihaneti içinde olup olmadığının araştırılmasıydı ve kararlarının temyizi yolu kapalıydı. Yani temyiz hakkı yoktu.

Böylece, iktidar, muhalefeti yok etmeyi amaçlayan bir darbe yapmış, ve bu darbeyi bağımsız yargıyı ortadan kaldırmak suretiyle gerçekleştirmişti.

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi, iktidarın demokrasiyi ortadan kaldıran bu darbesi üzerine yapılmıştı.

ANAP İktidarının Muzır Kurulu

ANAVATAN Partisi de ne yazık ki, kültür politikasını, birtakım özendirmeler ve ödüllendirmeler yerine, birtakım yasaklar ve cezalandırmalar üzerine kurma yolunda, son derece işbitirici adımlar atmaktadır.

Bu adımların başında yeni oluşturulan ve kısaca Muzır Kurulu denilen, Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kurulu vardır.

Bu kurul, pek çok bakımdan ANAVATAN İktidarı'nın özelliklerini yansıtmaktadır. Bu açıdan kurula yakından bakmak istiyorum.

Kurul'un birinci özelliği, tarafsız görünüm altında son derece "taraflı" kişilerden kurulmuş olmasıdır. Kurul, tümüyle yönetimin yani ANAVATAN İktidarının temsilcilerinden oluşmaktadır. Yönetimin ağırlığı, yönetim dışı izlenimi veren, YÖK temsilcileri ile daha da pekiştirilmiştir.

Aslında, bir Hükümetin oluşturduğu bir Kurulun, o hükümetin görüşünü yansıtması son derece doğaldır.

Yine, bir hükümetin, kendi kültür politikasını, bir kurul aracılığı ile topluma egemen kılmak istemesi de, (yürütme gücünün sınırları içinde kaldığı sürece) her siyasal iktidarın doğal hakları arasında sayılmalıdır.

Muzır Kurul açısından ortaya çıkan büyük sakınca, bu kurulun mahkemelere de bilirkişi sıfatıyla mütala vermesinin görevleri arasında sayılmış olmasıdır.

Bu durumun, bağımsız yargı kavramına ters düştüğü açıkça ortadadır.

Muzır Kurulu ANAVATAN İktidarının, Demokratik Hukuk Devleti anlayışına ters düşen bir icraatı olarak tarihe geçecektir.

Kültür Politikası ve Muzır Kurulu

ANAVATAN İktidarı, kendi kültür anlayışını topluma yalnız doğrudan denetlediği TRT'nin radyosu ve televizyonu aracılığı ile sunmayı yetersiz bulmuştur.

TRT'nin iktidarın tam denetimindeki haber, eğlence, din, kültür programları, ANAVATAN İktidarını tatmin etmekten uzaktır.

Toplumun tüm kültür yaşamını denetim altına almak isteyen bir tutum içinde gözüken ANAVATAN İktidarı, Turizm ve Kültür Bakanlığının çeşitli tasarrufları ile de yetinmemektedir. Örneğin, binlerce kitabın sakıncalı görülerek, mahzenlerde çürümeye terk edilmesi, ANAVATAN İktidarının kültür politikası bakımından yetersiz kalmıştır.

TRT'nin son derece etkin bir biçimde Türk Dili açısından uyguladığı sansür de bu iktidara yetmemektedir. Açık oturumlarda konuşmacıların ağızlarını açıp kapadıkları, fakat seslerinin çıkmadığı bir ekranın acıtıcı toplumsal etkinliği bile ANAVATAN İktidarını tatmin etmekten uzaktır.

Binlerce cilt okul kitabının yeniden yazılması, ilk ve ortaöğretimde resmi eğitim yolu ile kendi kültür politikasının genç zihinlere kazılması da ANAVATAN İktidarına yetmemektedir.

Ülkenin tüm kültürel yaşamını denetim altına almak için bir Muzır Kurulu kuramının altında yatan özlem, toplumda ANAVATAN İktidarına ters gelebilecek tek sözün edilmesini önlemek, tüm edebiyat-sanat olaylarını ANAVATAN İktidarının kültür anlayışına koşut olarak yönlendirmektir.

Muzır Kurul'un ardında yatan Kültür Politikası, tekilci bir kültür politikası anlayışıdır.

Çoğulcu bir toplumda, çoğulcu bir demokraside tekilli bir kültür politikasını uygulamaya koymak, (bırakınız yanlış olmayı) olanaklı da değildir.

ANAVATAN İktidarı'nın kültür politikası, Muzır Kurulu'nun sansürcülüğü ile simgelenen bir politika olarak tarihe geçecektir.

Kültür ise yasaklanarak değil, özendirilerek gelişen bir toplumsal olaydır.

Sonuç

ANAVATAN İktidarı, Türkiye'nin kapitalistleşme süreci içinde, anakronik bir kültür politikası izlemektedir.

Türk basınını ve tüm Türk Edebiyatını baskı altına alan böyle bir kültür politikası, Muzır Kurulu aracılığı ile tekil bir kültür politikasının simgesi olmuştur.

Bu politika, gerek Türkiye'nin eriştiği tarihsel-toplumsal gelişme aşaması bakımından gerekse bizzat ANAVATAN İktidarının uygulamakta olduğu siyasal-ekonomik model açısından, yanlıştır, tarih içinde yerini şaşırmıştır. Bu nedenle de başarısız olmaya mahkûmdur.

Nitekim, bu yanlış politikanın ilk meyveleri, üniversite kapısında açık bluz giydi diye öğrenci tokatlayan polisin, ya da başını örtmüyor diye komşusuna saldıran kadının davranışlarında ortaya çıkmaktadır.

Çoğulcu toplumlarda tekilci politika olmaz. Hele demokratik toplumlarda baskıcı kültür politikası hiç olmaz.

Dileyelim ki bu baskıcı politika da yalnızca bir Geçiş Dönemi Sendromu olarak kalsın!

4. 12 Eylül'ün Mizahımıza Katkıları
Matrak Özdeyişler

Ben arabesk sözcüğünü 1) yozlaşma, 2) köylüleşme, 3) çevreyi ses ve benzeri biçimlerde kirleten bir benmerkezcilik, ve 4) pek çok kavramı anlamından soyutlayacak ölçüde bir basitleştirme, 5) zaman zaman mazohizme kadar giden bir kendine acıma ve bir kötümserlik olarak kullanıyorum.

Aslında niyetim bugünkü Türk kültürünü ve onu yönlendiren tüketiciyi tek sözcük ile belirlemek olduğu için uzun uzun arabesk terimi üzerinde durdum: Bence Türk kültürü bugün (onu yönlendiren tüketici yüzünden) gittikçe arabeskleşiyor.

Bir başka deyişle, kapitalistleşme ve pazar ekonomisi kuralları, kültürel alanda da egemenliğini genişlettiği ölçüde, kentleri işgal eden yığınların arabesk özelliği, kültürümüzün dallarına nüfuz ediyor.

İşte "matrak özdeyişler" diye nitelenebilecek eleştirel ve mizahi vecizelerin son zamanlardaki yükselişinin ilk nedeni bu arabeskleşme süreci.

Pek doğal olarak bu arabeskleşme süreci, bir başka ünlü Türk-İslam geleneğinin üzerine biniyor: Hiciv.

12 Eylül'den hemen sonraydı. MGK'nın altında Meclis'te kurulan beş askeri komiteden birinin üyesi bir gece bizim evde "Enternasyonal hırsızlık yapan kodamanlar yönetimde, enternasyonal marşını söyleyen gençler ise kodeste, bu nasıl iş?" demişti de ben "Provokasyona geliyoruz!" diye hiç sesimi çıkarmamıştım.

Sonradan o kişinin kariyeri, bir provokatör olmadığını, sadece iyi bir eleştirici kafa olduğunu göstermişti.

Bilmiyorum, bu enternasyonal özdeyiş elimizdeki kitapların herhangi birinin içinde var mı?

Bu kitaplara şöyle bir göz atıyorum: *Biz Duvar Yazısıyız*/Gülay Kutal, *Biz de Duvar Yazısıyız*/Metis Yayınları, *Kadın Duvaryazıları*/Derleyen G. Çorlu, *Grafitti*/Jak Laban ve Andante, *Peynir Gemisi*/Gani Müjde, *Kaldırım Yazıları*/Vedat Özdemiroğlu, *Sevgili Allah Babacım*/David Heller, *Hayır! Aforizmalar*/Stanislaw J. Lec, *Geyik Muhabbetleri*/Cihan Demirci, *Langadank*/Metin Üstündağ, *Heey! Kımıl Zararlısı Olma... Kımılda Biraz*/Metin Üstündağ.

İçlerinde iki türlü özdeyiş var: Evrensel olanlar, yani her ülkede her zaman geçerli olanlar. Bir de bize özgü olan ulusal özdeyişler. Örneğin *Biz Duvar Yazısıyız* ve benzerleri daha evrensel, buna karşılık *Peynir Gemisi* ve *Langadank* gibiler daha ulusal.

Sanıyorum, her baskı döneminde üretimi artan mizah ve özellikle hiciv de, bu yeni "matrak özdeyişler" patlamasının temel nedenleri arasında sayılabilir.

Ayrıca son aylarda mizah dergileri arasında görülen kıran kırana mücadele, bu dergilerde gerçekten üretken ve günceli izleyen yetenekli beyinlerin çalışması, hammaddeleri oralarda oluşan matrak özdeyişleri, arabesk tüketicinin dikkatine başarıyla sundu.

Ben burada pek de dikkat edilmeyen bir başka boyuta değinmek istiyorum: O da bireyin kimlik sorunu boyutu.

Hep bilinen ve çok konuşulan bir gerçektir: Hızla değişen toplumlarda birey kendini boşlukta hisseder. Hele bu toplumlar Türkiye gibi farklı kesimleri farklı hızlarla değişen farklı kültürlere sahipse, oralarda bireyler kendilerini tam anlamıyla havada bulur.

İşte matrak özdeyişler bir yandan keskin bir toplumsal eleştiriyi dile getirirken, öte yandan üniversite profesöründen otobüs şoförüne, maço erkekten, x ve y kromozomları birbirine karışmış talihsiz transvestiste, enstitü mezunu genç kızdan, hanım yargıçlara kadar hemen herkese hitap eden dü-

şünceleri de veciz bir biçimde okuyucuya aktarmaktadır. Bu da hiç kuşkusuz bireye, kendisinin de o toplumda bir yeri olduğu mesajını verir. Hem de eleştirel bir görüşle.

Bence bir yönü ile arabeskleşmeyi vurgulayan ve işlevselleştiren bu matrak özdeyişler öte yanıyla, sahip oldukları zekâ parıltılarına ek olarak kimi zaman muhteşem dil oyunlarıyla birlikte, toplumda yalnızlaşan bireye bir toplumsal kimlik sahibi olduğunu da hatırlatan ve bu nedenle sosyolojik değeri olan yazılardır.

5. Sansürcü Kafa

Basın özgürlüğü, düşünce özgürlüğü ve demokrasi, birbirinden ayrılmaz kavramlardır.

Düşünce özgürlüğü, yalnız düşünebilme özgürlüğü değildir. Çünkü bu özgürlük kimse kimsenin aklından geçenleri okuyamadığı sürece zaten vardır. Düşünce özgürlüğü, düşünceleri açıklama özgürlüğüdür.

Bu anlamıyla, yani düşünce açıklama özgürlüğü anlamındaki düşünce özgürlüğü doğrudan doğruya basın özgürlüğü ile ilgilidir.

Basını özgür olmayan ülkede, hangi düşünceyi açıklayabilirsiniz ki?

Basına Getirilen Çeşitli Sınırlama ve Kısıtlamalar

Hiçbir iktidar, doğrudan doğruya "ben sansür getiriyorum" diye önlem almaz. (Benim bu yargım tabii demokrasi görüntüsüne önem veren ülkeler için. Kimi zaman, doğrudan doğruya, "sansür kurulu" gibi kurulların kurulduğu bizde çok görülmüştür.)

Basına sınırlama ya da kısıtlama getiren iktidarlar bunu ya ahlak ya da milli birlik ve beraberlik adına yaparlar.

Ahlak adı altında toplanan gerekçeler, gelenek, görenek, milli değerler, gençlerin korunması, çocukların korunması gibi birtakım soyut amaçlar çerçevesinde açıklanırlar.

Milli birlik ve beraberlik gerekçeleri ise, milli güvenlik, kamu düzeni ulusal çıkarlar gibi, kimin tarif ettiği belli olmayan kavramlara dayandırılırlar.

Hemen bir soru sorarak, bu konudaki öznelliği (sübjektifli-

ği) sergileyelim: Dışişleri Bakanı, yurt dışında bir anlaşma peşinde koşarken, bu anlaşma konusunda Türkiye'nin fazla ödün verdiğini öne süren muhalefet, acaba bu Dışişleri Bakanının işini mi kolaylaştırıyordur, yoksa milli güvenliğe zarar mı veriyordur? Yanıt, pek doğal olarak, bütün "akıllılar" için, Bakanın işinin kolaylaştığı yönünde olacaktır. Çünkü, Bakanın, ülkesindeki muhalefeti öne sürerek, daha güçlü bir biçimde pazarlık yapmak olanağı doğacaktır. Ayrıca, muhalefetin denetimi, bırakınız, somut olarak Bakanın işini kolaylaştırmayı, uzun vadede, ülke çıkarlarına da daha uygundur hiç kuşkusuz.

Şimdi soruyu bir başka biçimde soralım: "Bana yar olmadığı için, başkasına da yar olmasın diye öldürdüm" diyen bir katil açısından, acaba cinsel hoşgörüyü ya da insan sevgisini ve cinsel bilgi edinme olanaklarını yaygınlaştıran bir basın daha ahlaksal ya da daha kültürel bir görev yapmıyor mudur?

Müstehcenliğin Sınırı

Toplumbilimin en değişmez kuralı değişmenin kaçınılmazlığıdır. Yani her toplum her an değişme durumundadır. Ya da Toplumda değişmeyen tek şey değişme olgusunun kendisidir.

Müstehcenlik, yani açık saçıklık nedir? Estetik ölçüler ve sanat açısından böyle bir kavram kabul edilebilir mi?

Kafası ve bakışları kirli bir insan, eşofmanlı kızlara bakarken de "kirli" şeyler düşünebilir. Temiz olan insan ise, çırılçıplaklık karşısında bile "temiz" şeyler düşünebilir.

Ayrıca soralım: Ne demektir kirli, ne demektir temiz?

Yine soralım: "Cinsellik, kirli düşünce midir?"

Sorulara devam edelim: Sanatta "kirlilik" olabilir mi? Bir sanat yapıtı müstehcen diye nitelenebilir mi?

Hadi bütün bu sorulara en koyu çağdışılık çerçevesinde olumsuz yanıtlar versek bile, acaba, toplumdaki bu olumsuz sınırlar hep aynı mıdır? Her yerde genelgeçer sınırlardan söz etmek olanaklı mıdır? Olanaklı bile olsa, bunlar her an aynı mı kalır?

Çağdaş bir bilim adamının, herhangi bir toplumda müstehcen ya da cinsel açıdan ahlak dışı olan çizgisini çizebilmesi son derece zor, belki de olanaksızdır.

Hele hele bir toplumda kumar devlet ve devlet adamları eliyle teşvik ediliyorsa, o toplumda cinsel ahlaksızlıktan söz etmek ne derece doğru ve haklıdır?

Bütün bu soruların yanıtlarını tek bir cümlede bilimsel olarak, verebiliriz: Her toplumda, müstehcenlik sınırı her an değişir. Daha doğrusu, her toplumda müstehcenlik sınırı, insandan insana bile değişir. Sanatta ve estetikte ise zaten müstehcen diye bir kavram yoktur.

Çıplak Kadın Resimleri Ne Olacak?

Şimdi sansürcü kafaları duyar gibiyim: "Peki efendim, cinsel sömürü yapan, çıplak kadın resmi satan dergiler, en adi biçimde sırf bu resimleri basan ve satanlar ne olacak?"

Bu sorunun yanıtı açıktır: Size ne? İstemiyorsanız almayın.

"Peki çocukları nasıl koruyalım?"

Çocuklar dergi satışları yasaklanarak korunmaz, aile denetimiyle korunur. Ayrıca dergiyi poşete de soksanız, bu, elinde para olan çocuğun bu dergiyi almasını önlemez.

Asıl Amaç: Fon Yaratmak

ANAP Hükümetinin açık açık söylediğine göre asıl amaç, küçükleri korumak ve kollamaktan çok, "müstehcen" sınıfına giren dergilerden belli bir para alarak, bir fon yaratmaktır. Belki de bu fon sonradan, kendi ideolojisine uygun yayın yapanlara yardım olarak verilecektir.

Her ne ise, ANAP hükümetinin bizzat belirttiği gibi, müstehcenlik yasasının altında yatan temel ögenin mali ve ekonomik olduğu düşünülebilir.

Asıl Sorun: İdarenin Yargının Yerine Geçmesi

İnsan ANAP hükümetini dinleyince çok masum birtakım önlemlerle karşılaştığı duygusuna kapılıyor.

Acaba gerçekten bir bardak suda fırtına mı koparılıyor?

Hiç de öyle değil.

27 Mayıs 1960 darbesi, sivil ve asker yargıçların ve savcıların yetkileri bir meclis komisyonuna verildi diye yapılmıştı. Yani demokrasinin en temel kuralı olan kuvvetlerin ayrımı ihlal edildiği için ihtilal olmuştu.

Yeni müstehcenlik yasası müstehcenlik kararının verilmesini idarenin adamlarından kurulu bir komisyona bırakıyor. Bu "memurlar komisyonunu" ayrıca mahkemelere zorunlu bilirkişi olarak da tayin ediyor.

Zaten olağanüstü yetkilerle donatılan bir idarenin bir de bu biçimde devreye girmesi, tüm basını anında öldürebilir. Ayrıca unutmayalım ki, şu anda tiyatro oynanmasını bile sakıncalı gören ve bu nedenle yönettiği idari birimde her türlü tiyatroyu bile yasaklayan yöneticilerimiz dahi vardır.

Sansür İnsanın Kafasındadır

Sansür, insanların kafasındadır. Özellikle yöneticiler, tarih boyunca kendi savundukları düşüncelerden farklı olanları önce yasaklamak, sonra da cezalandırmak yoluna gitmişlerdir.

Hukuk, insanı yöneticilere karşı, iktidara karşı korumak için vardır. Yoksa, bireyi, onun refahı için var olan devlete ezdirmek amacıyla değil.

Sansür kurulunda bir Diyanet İşleri temsilcisinin var olup olmaması hiç önemli değildir. Hiç merak etmesinler, Emniyet Genel Müdürlüğü Temsilcisi de bu konuda Diyanet İşleri Temsilcisi kadar "becerikli" olacaktır. Önemli olan, yargı'nın denetimini keyfi bir idari karara dönüştürmüş olmaktır.

Sansürcü kafanın verdiği zarar tüm hukuk sistemini zedelemiştir.

YÖK Üniversitesi'nin Sansürcülüğü

Hürriyet Gazetesi'nin bir haberine göre: Muzır Kurula Bayan Başkan atanmış.

Kurul'un muzır olup olmadığı bir yana, atanan bayan başkanın kimliği çok önemli. Bu bayan bir üniversite öğretim

üyesi. Hem de Dekan. Haberden anlaşıldığına göre, kendisi Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın temsilcisi olarak kurula atanmış ve Başbakan tarafından da Başkan olması uygun görülmüş.

Üniversite'nin muzır kuruldaki parmağı bununla da bitmiyor. Üyeler arasında akademik unvan taşıyan başka üyeler de var.

YÖK temsilcisi olan kişi de bir öğretim üyesi. Milli Eğitim Bakanlığından gelen de.

Üniversite öğretim üyelerinin Bakanlık Temsilcileri olmaları oldukça düşündürücü. Fakat bundan daha da düşündürücü olan, bu öğretim üyelerinin bir idari sansür kurulunda görev almış bulunmaları.

İnsan, "Üniversiteleri susturan YÖK, şimdi de basına mı el attı" diye düşünmeden edemiyor.

6. Gelişen Kapitalizm ve Yeni Sansür Yasası

Türkiye'de kapitalizm hızla gelişiyor. "Kapitalist gelişme" genel olarak iki anlamda kullanılır: Birinci olarak, toplumun feodal üretim aşamasından, yani köylülükten, endüstri aşamasına, yani kentliliğe geçtiğini belirtmek için. İkinci olarak da insanın sömürülme oranının arttığını vurgulamak amacıyla.

Aslında belki iki anlam da birbirine bağlı olduğu için, bunları ayrı ayrı ele almak doğru değildir. Fakat yine de, kapitalizmin gelişmesinden yararlananlar, yani kapitalistler ve onlardan yana olanlar, birinci anlamı kullanırlar. Bu gelişmeden yararlanamayan, tam tersine zarar görenler ve onlardan yana olanlar da ikinci anlamı vurgularlar. Bundan dolayı, ben her iki anlama da işaret etmek istedim.

Türkiye'de Artan Sömürü

Sömürü hiç de sempatik bir sözcük değil. Akla hemen, kışkırtma, zararlı ideoloji, dış mihraklar, komünizm gibi, "sakıncalı" kavramları getiriyor.

İşin ilginç yanı, sakıncalı olan iş, sömürmek değil de, bunun adını koymak. Yani işi yapmak sakıncalı değil. Yapılan işten söz etmek sakıncalı.

Her ne ise, sömürü, Türkiye'de uzun süre, soyut yani elle tutulmayan, gözle görülmeyen bir kavram olarak ele alındı.

Günümüzde ise, büyük kitlelerin yaşam biçimi herkese, sömürünün ne olduğunu anlattı. Fiyatlar, gelirinizden hızlı artıyorsa ve siz maaş ya da ücretiniz arttığı halde, her geçen yıl daha yoksullaşıyorsanız, sömürü oranı da sürekli artıyor demektir.

Burada önemli olan enflasyonun varlığı ya da yokluğu değildir. Sorun maaş ve ücret artışının enflasyonun altında mı, üstünde mi olduğudur. Maaş ve ücretler, enflasyondan yani fiyat artışlarından hızlı artıyorsa, çalışan sınıfların sömürülme oranı azalıyor demektir. Öte yandan çok düşük bir enflasyonda bile, maaş ve ücretler daha düşük bir oranda artıyorsa, çalışanların sömürülme oranı da yükselir.

Kapitalist Gelişmenin Gerekleri

ANAP iktidarı, Türkiye'ye gelmiş geçmiş yönetimler arasında kapitalizmi en bilinçli geliştiren iktidardır...

Kapitalist gelişme için bürokrasi reformu gereklidir. ANAP iktidarı (pek becerikli bir biçimde olmasa bile) bürokrasinin üzerine yürümeye çalışmaktadır.

Kapitalist gelişme, vergi reformu ister. ANAP İktidarı ortadirek dediği kesimin vergilerini artırırken, kapitalistlerin vergilerini düşüren önemli bir vergi reformu yapmıştır. Dolaylı vergiler ve serbest meslek erbabı ile esnafın vergileri çok büyük ölçüde artırılmış, buna karşılık, kapitalistlerin gelir vergisi kaldırılmıştır.

Kapitalist gelişme serbest fiyat ve tam rekabet ister. ANAP bunu, Türk ekonomisinin (yani azgelişmiş olan kapitalistlerimizin) düşük teknolojisinin ve pahalı maliyetlerinin gerektirdiği bir himayeciliği çok da terk etmeden, gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Bütün bu ana gelişme ve değişmeler, "Türkiye Kabuk Değiştiriyor sloganı" ile özetlenebilir.

Bu kabuk değiştirmenin maliyeti ise doğrudan doğruya emeği ile çalışanlara yansıtılmaktadır. Yani işçi, memur, köylü ve serbest meslek erbabı, esnaf.

Ortadireğe vurulan bu sömürü darbesi yalnız vergi yoluyla değil, artan fiyatların yani enflasyonun altında tutulan ücret ve maaş artışlarıyla, yani sürekli düşen bir "gerçek gelir" yoluyla da desteklenmektedir.

ANAP İktidarının Şansı

ANAP yönetime, yasaklanmış siyasal partiler, durdurulmuş sendikal faaliyetler, susturulmuş ve tasfiye edilmiş bir üniversite ortamında gelmiştir. Tarihteki tüm politikacıların rüyalarında bile görse hayra yormayacakları bir "dikensiz gül bahçesi".

Üstelik, bir başka avantaj da, iktidarın bir askeri rejim sonrası demokrasi havarisi rolünü oynama şansına sahip olmasıydı. Yani zaten olması gereken özgürlükleri bir bir yeniden kurarken, bunların da primini alacaktı.

Asıl büyük avantaj ise, ANAP iktidarının şampiyonluğunu yaptığı ünlü 24 Ocak kararlarının bir askeri rejim altında üç yıl süre ile uygulanmış olmasıydı. Bu da tarihte hiçbir demokratik iktidara nasip olmayacak bir lütuf idi.

Geçiş Dönemi İktidarı Baskı Yolunu Seçti

Şimdi Türkiye'de yaşamayan biri, yukardaki satırları okuduktan sonra zanneder ki, geçiş dönemi iktidarı bir yandan geçmiş yıllardaki kan ve gözyaşı sonunda varılan ekonomik sonuçları, bu kan ve gözyaşından arınmış olarak, kendi başarı hanesine kaydeder; öte yandan toplumdan kaldırılmış olan özgürlükleri geri verirken yapısal bir değişme gerçekleştirerek eline geçmiş bu beklenmeyen fırsatı iktidarını güçlendirmek ve ülkeyi kalkındırmak için kullanır. Böylece hem vicdanlara, hem de tarihe, bir yandan Türkiye'yi ileri götüren öte yandan da demokrasiyi yeniden kuran ve geliştiren bir yönetim olarak geçer.

Oysa geçiş dönemi iktidarı tam tersi bir yol seçmiştir.

Bir yandan toplumun geniş kitleleri üzerindeki ekonomik baskıları ağırlaştırırken, öte yandan yönetimsel, hukuksal, siyasal ve kültürel baskıları da yoğunlaştırdı.

Kötü Örnekler ve Kötü Son

Kâğıt fiyatları artmıştır. Müstehcenlik suçlaması fiiliyatta dergi ve gazete toplanmasına dönüşmüştür.

Birdenbire gazeteciler ve yazarlar aleyhine davalar açılmaya başlanmıştır.

Yine birdenbire bazı yazarlar ve gazeteciler gözaltına alınmaya ve tutukevine konulmaya başlanmıştır.

Korkunç bir sansür yasası çıkarılmış, sinema ve video filmleri ile müzik kasetleri ve plakları inanılmaz bir keyfilikle polis denetimine bırakılmıştır.

Polis yeni selahiyet yasası ile akıl almaz yetkilerle donatılmıştır.

Bütün kısıtlama ve sınırlamalara karşın yine de çok şiddetli tepkiler karşısında iktidar, örneğin Polis Vazife ve Selahiyetleri yasasındaki bazı uygulamaları bir süre ertelemiştir. Fakat, mecmua ve dergi toplanması konusunda hemen uygulamaya geçilmiştir.

Belki yeni sansür yasası da bir süre "yumuşak iniş" uygulaması ile günlük yaşama derhal aktarılmayacaktır.

Fakat artık tüm sanat edebiyat, müzik ve fikir eserleri, vali, kaymakam ve polis müdürlerinin insafına ve merhametine terk edilmiştir.

Bu yazıyı, sanat ve fikir adamlarını, gazetecileri, üniversite mensuplarını uyarmak için yazmadım.

Bunları, ANAP İktidarını uyarmak için yazdım.

Baskıyı artırmak ülke için de iktidar içinde hayırlı bir yol değildir. Hele kapitalizmi "dolu dizgin" geliştirirken...

7. Toplumbilimsel Açıdan Televizyonda Kaçan Fırsatlar ve İkinci Kanal

Zaten okuma yazma oranı düşük olan ülkemizde, bir de görsel işitsel araçların iletişim gücü düşünüldüğünde, televizyonun ne denli önemli bir toplumsallaştırma aracı olduğu bir kez daha ortaya çıkar.

İyi ile kötünün, doğru ile yanlışın ve hatta güzel ile çirkinin öğretilmesi demek olan toplumsallaştırma, özellikle aile bağlarının gevşediği, okul denetiminin azaldığı dönemlerde çok daha büyük önem kazanır.

Türkiye gibi çeşitli kültürlerin bir arada yaşadığı ülkelerde, gerek coğrafi, gerekse tarihi farklılıkların ayırımcı değil, bütünleştirici ve zenginleştirici ögeler olarak kullanılması da bu toplumsallaştırmanın bir parçası olacaktır.

Toplumsallaştırma ve Bütünleşme

Anadolu toprağı, tarihsel ve coğrafi açıdan dünyanın en büyük kültür zenginliklerinden birinin mirasçısıdır.

Bu nedenle, bu topraklar üzerinde gerek tarihten, gerekse coğrafyadan gelen renkli farklılıklar, varlıklarını sürdürmektedir.

Bilinçli bir kültür politikasının amacı, bu farklılıkları koruyarak ve zenginleştirerek, siyasal bütünlüğü sağlamakta yatar.

Böyle bir politika ise ancak özgürlük ve farklılık içinde bütünleşme ile olanaklı olur. Bu tür bir bütünleşmenin ise ancak evrensel ve ulusal değerlerin kesişme noktalarında gerçekleştirilebileceği açıktır.

Farklılıkların korunması ve zengin bir bütünleşme içinde geliştirilmesi gerçekleştirilmezse, bir süre sonra, robotsal yani

monolitik ve pek doğal olarak ilkel bir toplumsal kültürel yapı ortaya çıkar.

Farklılıkların kültürel zenginleşmeyi koruyarak bütünleştirilmesi ise, ancak özellikle televizyonda, ortak evrensel ve ulusal değerler kavramının geliştirilmesi ile başarılabilir. Ancak bu yolla farklılığın, ayırımcı değil, bütünleştirici, bastırıcı değil, geliştirici, otoriter ve hatta totaliter değil, demokratik ilkeler çerçevesinde kullanılması sağlanabilir.

Türkiye'de tekilci ve tekelci kültürün nasıl anarşi ve teröre yeşil ışık yaktığı yakın geçmişin acı deneyimlerinde hâlâ çok canlıdır. Kahramanmaraş, Çorum katliamları, büyük kentlerdeki "kurtarılmış" gecekondu bölgeleri hep bu yanlış tekilci ve tekelci politikanın sonuçlarıdır.

Bütünleştirici Değerler

Farklı yörelerin farklı kültür zenginliklerini koruyarak bütünleştirebilecek değerler nelerdir?

Bu değerlerin başında, insan sevgisi ve insan haysiyetine saygı gelir.

Televizyonumuz, kan ve kin dolu filmler yerine, sevgi ve barış dolu sanat örnekleri ve halkı sürükleyici popüler dizi ve filmler gösterebilir. Hatta haberler bile kin ve nefret ile intikam çerçevesinde değil, sevgi dostluk ve barış ana teması üzerinde inşa edilebilir.

İkinci olarak, ülkenin siyasal ve bireyin kişisel bağımsızlığı çok önemli bir bütünleştirici değerdir. Hak bildiği yolda kişisel onurunu, her şeyin üzerinde tutarak yürüyen aydınların ve kahramanların öyküleri, Yeşilçam'ın değilse bile, Hollywood'un en çok kullandığı malzemelerden biridir. Mustafa Kemal Atatürk gibi, "İstiklal, benim karakterimdir" demiş bir liderin ülkesinde, televizyonun siyasal bağımsızlık ile kişisel onur arasındaki ilişkiyi hem ayrı ayrı, hem de birbiri ile pekiştirmeli bir ilişki içerisinde aktaramaması ancak üstün bir beceriksizlik ve neme lazımcılık ruhu ile açıklanabilir.

Siyasal bağımsızlıkta dünya ülkelerine örnek olmuş bir toplumun destanının kişisel ve yöresel zenginliklerle destekle-

nerek geliştirilmemiş ve televizyondan halka sunulmamış olması, salt televizyon yöneticilerinin kusurudur. Çünkü kültürel olarak, bu zenginleştirerek geliştirme, sanat ve edebiyatın tüm dallarında yapılmıştır.

Üçüncü olarak derhal üzerinde durulması gereken bir ortak değer, hoşgörü, düşünce ve inanç özgürlüğüdür. Temelinde insan sevgisinin ve insan haysiyetine saygının yattığı bir inanç ve düşünce özgürlüğü, ancak çok ciddi, çok iyi oluşturulmuş ve çok iyi özümlenmiş bir hoşgörü ile birlikte işlevsel bir anlam taşıyabilir. Hoşgörünün bulunmadığı toplumlarda ne inanç özgürlüğünden ne de düşünce özgürlüğünden söz etmek olanağı vardır.

Bu çerçevede, yani farklı kültürlerin zenginleşmesine yönelik bütünleşmeye yardımcı olan ortak değerler arasında sayılabilecek dördüncü ilke, dayanışmanın, işbirliğinin ve ortak çabanın, hem gücü ve verimliliği hem de güzelliği ve kişisel doyuruculuğudur. Bu konuda da, kültürümüzde bol malzeme bulunmakla birlikte, bunların ekrana gelmesini beklemek, herhalde çok iyimserlik olacaktır.

Televizyonun Politikasızlığı

Ekran, salt kendi içinde, ne denli tutarlı bir politika izlenirse izlensin, zaten bir mozaik kültür oluşturur. Ekranda bir konudan, bambaşka bir konuya ya da bir âleme geçiş, saniyenin çok daha küçük birimlerinde gerçekleştirilir. Uzayın karanlıklarındaki serüvenin bir deterjan reklamına, bir otomobil reklamının bir haber bültenine dönüşmesi, ekran açısından an meselesidir.

Sürekli ekran başında oturan bir insan, böyle bir dünyada ne algılar?

Bu soruya verilecek korkutucu yanıtların sonunda birtakım yazar ve düşünürler, televizyonun toptan yok edilmesini savunacak kadar kötümserliğe kapılmışlardır.

Ekranın, kendisini sürekli izleyen bir insana verdiği korkutucu mozaik en başta o izleyicide bir kaybolmuşluk duygusu yaratır. Bir türlü kendisini ekran başında izlediği âlem içinde

bir yere yerleştiremeyen kişi, bir süre sonra, bir hayal dünyasında yaşamaya başlar ve toplumsal şizofreninin ilk tohumları böylece atılır.

Bu yapay hayal dünyası ya da bilinçle imgeler yoluyla üretilen yapay dünya ekranın yapısında vardır.

Türkiye'de radyo ve televizyon kurumu, bu kişilik yokedici mozaik kültür ögesine bir de özel surette üretilen şizofrenik ögeler katar. Wagner'in ardından halk türküleri, caz müziğinin hemen ardından çocuk türküleri ya da marşları çalar.

Haberler, devlet protokolüne uygun verilir. İzleyici, televizyonun evrensel yabancılaştırmasına ek olarak bir de televizyon haberlerinin yapay dünyasının özel yabancılaştırıcı etkisini yaşar.

Teknik Yetersizlikler

Kötü yarışma programları, kötü açık oturumlar, kötü konuşma programları, kötü haber programları ve en önemlisi kötü eğlence programları, izleyiciyi televizyondan ittiği için Türkiye'de ilginç bir durum ortaya çıkar: Evrensel olarak, izleyiciyi kucaklayan ve kendi yapay mozaiği içinde eriten televizyon, Türkiye'de bu evrensel etkisinden çok şey kaybeder.

Bir anlamda televizyonun ve yöneticilerinin yetersizliği, izleyiciyi, paradoksal olarak televizyonun kötülüklerinden korur.

Türkiye'deki televizyonun ekrandaki en önemli eksikliği, iki ayrı çizgide gelişen iki ayrı teknik yetersizlikten kaynaklanır. Birinci olarak, ekranda zaman kullanımı azgelişmiş bir ülkedeki zaman kullanımına uygundur. Yani yabancı dizilerin bir bölümü dışında, çok yavaş tempolu bir israf söz konusudur.

İkinci yetersizlik, haberlerinden, eğlence programlarına dek, gerçek olmayan ve hatta güzel olmayan bir evrenin izleyiciye aktarılmasıdır.

Rahmetli İsmet İnönü, o sıralardaki Cumhurbaşkanı rahmetli Cevdet Sunay'ın yeniden seçilmesi söz konusu olduğunda, buna karşı çıkmış ve gerekçe olarak da "Süresi uzatı-

lırsa ne yapacak? Şimdiye kadar ne yaptı ise onu yapacak" demişti.

İkinci Kanal konusunda yanılmış olmayı çok istiyorum ama şu anda bana "toplumbilimsel olarak İkinci Kanal ne yapacak?" diye soranlara, "Şimdiye kadar Birinci Kanal ne yapmışsa onu yapacak," diyorum.

Dilerim, İkinci Kanal sorumluları, bu konuda beni mahçup ederler.

Alt Bölüm 7

Edebiyat Eleştirisi Aracılığı İle Siyaset Fantezileri

kim çalarsa çalsın aç kapını,
korkma,
bu aşkla, bu gülüşle,bu yürekle,
ya sonsuz bir deniz bulacaksın karşında
ya da bir ay en olgun çağında.

Özdemir İnce, "Korku Ne?" adlı şiirden.

1. Nermin ve Hayganuş'tan Sonra Asuman'ı da Becerebilecek mi?

Pınar Kür'ün *Akışı Olmayan Sular* adlı kitabının ilk öyküsü *Biraz Daha Ölmek*.

Cimcirik, bu öykünün kahramanı olan adama, çalışma yerindeki kadın arkadaşlarının taktığı isim.

Türk edebiyatında değişik bir soluk olan Pınar Kür, bize Attilâ İlhan tarafından kazandırılmıştır.

Attilâ İlhan, 1970'li yılların ortalarında, danışman olarak çalıştığı Bilgi Yayınevi adına bir "genç yazarlar" dizisi oluşturuyordu.

Pınar Kür'ün ilk kitabı *Yarın, Yarın...* böyle bir dizi için Attilâ İlhan tarafından seçilmişti. Yayımlanır yayımlanmaz da ciddi bir yankı yaptı.

Pınar Kür'ü okumak büyük bir keyif.

Fakat geçiş dönemi sansürcülüğü, bu keyfimizi de büyük ölçüde sınırlıyor. Pınar Kür'ün *Bitmeyen Aşk* ve *Asılacak Kadın* adlı yapıtları yasaklandı ve toplatıldı. Bu arada *Asılacak Kadın* adlı kitabından yapılan film de sansüre takıldı.

Kırıtkan Bir Cimcirik

Cimcirik aslında tipik bir anne-bağımlılığı sergiliyor.

Annesine bağımlı çoğu erkekler gibi bekâr. Çok nazik. Hatta kırıtkan. Fakat kesinlikle o biçim değil.

Tam tersine. Kadınlar açısından çok başarılı bile denebilir. Bu başarısı belki de kadınsı olmasından geliyor.

Kadınlara yaklaşımı son derece olağan. İlişkileri adeta kendiliğinden kuruluveriyor.

Önce Nermin Hanım vardır. Önceden hiç düşünmeden, ta-

sarlamadan, sarılıverir Nermin Hanım'a. Serviste yalnız kaldıklarında, arkasından.

Nermin Hanım, hiçbir şaşkınlık göstermez. Yalnız dairede böyle şeylerin yapılmaması gerektiğini söyleyerek Cimcirik'i evine çağırır.

Altı ay sürer bu ilişki.

Sonra, yeğeninin piyano hocası Hayganuş.

Bu ilişki de dört yıl sürer. Haftada iki gece, Rus Lokantası'ndan çıktıktan sonra.

Asuman ise, hastahanedeki hemşire ya da hastabakıcıdır.

Birikimin Getirdiği İktidarsızlık

Cimcirik enfarktüs geçirmiştir.

Pınar Kür'ün harika bir üslupla anlattığı bir yaşam birikimi, onu artık eskitmiştir.

Asuman O'nun için yalnızca bir özlem, bir düş olarak kalacaktır:

"Artık tüm çiçekler soldu. Geriye kalan ölüm ve ben. Ne yazık ki ölmedim. Ölmedim, işin kötüsü... Sessiz, sedasız oturup bir köşede, ölüm anını bilerek beklemek zorundayım. Eski yarım yamalak coşkulardan, sahicisine az çok benzer keyiflerden de arınmış. Temkinli düşlere bile yer bırakmayan, kara kuru günlerimi sürdüreceğim."

Yukardaki satırları okuyup Geçiş Döneminde siyaset yapmaları yasaklanan Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel'i hatırlamamak olanaklı mı?

2. "Fatma İrfan'a Mektuplar"da Af

Fatma İrfan ünlü romancımız Kemal Tahir'in karısı.

Kemal Tahir'in 1933-1938 tarihleri arasında Fatma İrfan'a yazdığı mektuplar, Sander Yayınları arasında 1979 yılında yayımlanmıştı.

Bu mektuplarda salt sevdamız olsaydı onları yayınlamaz, kimselere göstermezdim. Ama onlarda bugün hâlâ 'kan ter içinde' yükseltilmeye savaşılan özgürlük, bağımsızlık ve kardeşlik yapısının temelindeki, yıllar yılı yıkılmış yuvaların taşlarının ve harcındaki kanlı gözyaşlarının öyküleri var" diyor. Fatma İrfan Serhan, kitabın önsözünde Kemal Tahir'e seslenirken.

Büyük Aşk

Sanatçının aşkı daha bir duyarlı, daha bir derin, en azından göreni, duyanı, gözlemleyeni daha bir etkileyici oluyor.

"Seni yolun ta ucunda gördüm. Etekliğini deniz kokulu akşam rüzgârı savuruyordu. Güneşi bir gelincik gibi kumral başında taşıyordun ve kolunda yiyecek dolu sepetimizi..."

Ne mutlu o kadına ki, böylesine sevilebilmiştir. Ne mutlu o adama ki, böylesine sevebilmiştir... Böylesine sevmeyi bilebilmiştir.

Bakın böyle bir insan "içeri atılınca" neler hissediyor:

"Ben sana ve buradaki herkese bir aya kadar çıkıyorum demiştim... Eğer bütün bu mantıkî ve kanunî hesapların aksine mahkûm ederlerse intihara karar vermemek lazım, değil mi şekerim? Kocaman kocaman sarı defterler alacağım, verdikleri cezayı muayyen zamanlara ayırarak sana romanlar yazacağım."

Kemal Tahir "içerdedir." Tüm benliği ile yaşamayı, Fatma İrfan'ı, tüm insanlığı, sevmektedir. Özgürlüğüne kavuşmayı umut etmektedir.

Af: Umut mu İşkence mi?

Umutlar ne zaman işkenceye dönüşür?

Bu sorunun yanıtını umut etmiş olup da, bu umudu bir canlanıp bir yok olanlar bilir.

Umudun her canlanışı bir yeniden doğuş, her yok oluşu ise bir yeniden ölümdür...

Bakın Kemal Tahir bu işkenceyi nasıl yaşıyor:

"Oradan bize bir havadis yok mu? Sadece bize değil, bütün mahkûmlar senden af bekliyorlar. Telgrafını – gece saat dokuzdu – birisi, Hacı İbrahim – karısını vurup öldürmekten suçlu bir adam – koşarak (Müjde, müjde) diye getirdi... Ertesi gün, yani bugün herkese, telgraf geldiği yayıldı."

Hapis arkadaşları, Kemal Tahir'e gelen telgrafı af ile ilgili sanıp heyecanlanırlar. Oysa, Fatma İrfan mektup alamadığı için meraklandığından telgraf çekmiştir. İçerde yatanlar bilirler: Af bir kez gündeme gelmeye görsün, artık her gün yeni bir umut, yeni bir işaret beklenir.

Lütfen beyler, lütfen. Zaten içeri atarak cezalandırdığımız mahkûmları bir gün af var, bir gün af yok diyerek, yeni bir işkenceye daha tabi tutmayalım.

Geçiş Döneminde af konusunun sürekli gündemde tutulması ve kesin bir çözüme gidilmemesi önemli psikolojik, toplumsal ve hukuksal sakıncalar doğurmuştur.

3. Göç Temizliği

Hiç göç ettiniz mi?

Ettiyseniz bilirsiniz: Eskilerin "iki taşınma bir yangına bedeldir" sözü çok doğrudur.

Aslında göç, taşınmadan biraz daha güçlü bir kavram. Biraz daha temelli bir yer değiştirmeyi belirtiyor.

Fizik çevre, yani oturulan ev, yaşanan mahalle, insanın yaşamını sanıldığından daha çok etkiler ve biçimlendirir.

Böyle yerlerden ayrılırken de, insan eski defterleri karıştırma eğiliminden kendini kurtaramaz. Böyle, bir hesaplaşma çıkar ortaya: Önce kendi kendinizle, sonra da çevrenizle.

Adalet Ağaoğlu'nun Anıları

Göç Temizliği Adalet Ağaoğlu'nun Geçiş Döneminde yayımlanan kitabının adı. Adalet Ağaoğlu, anı-roman demiş kitabına.

Bir yazarın anıları ne denli gerçekçidir? Üstelik de bu yazar, çok duyarlı bir kişi ise!

Kendisiyle hesaplaşması ne denli dürüsttür? Başkalarını ne denli "nesnel" görebilir ve değerlendirebilir?

Bu soruların yanıtlarını "Başlamadan önce" şöyle veriyor Adalet Ağaoğlu:

"Günlerdir kimliğimi nasıl çıkarsam, kendimi nasıl yazsam diye düşünüp duruyorum. Meğer insanın kendini yazması ne zormuş; geçmişteki kendini bugünkü kendisiyle yanyana getirip, içiçe düşürüp de, başkalarının önüne tam kendini koyması ne olmaz şeymiş! Oysa, yazdıklarımızda özyaşamımızla ilgili öğeler bulanlar, şunu nasıl söylerler, 'kendini' yazmış!"

Bu satırların ardından, kendini anlatma çabasına koyulan Ağaoğlu'nu okurken, yine şu satırları kulaklarımızda:

"Hiçbir yazar KENDİNİ yazamaz. Çünkü yukarıda biraz gösterdim. Öncelikle dünkü kendini yazamaz. Dünkü kendini hep bugünkü kendine yamamaya çalışır. Dünkü kendinde hep bugünkü kendini doğrulatıcı ipuçları arar, bulamazsa uydurur. Bu nedenle dünkü olaylar gibi, bu olaylar, o zaman, o zaman kişileriyle ilişkide olan insan da ortaya kılık değiştirerek çıkar."

İlginç Değerlendirmeler

Adalet Ağaoğlu, yukardaki satırlarda da görüldüğü gibi, önce anı yazma ve anıların niteliği üzerinde, belki de tüm yazarlara ve tüm okuyuculara ışık tutacak görüşlerini dile getirdikten sonra, kendi yaşamından kesitleri, insanlar ve olaylar hakkındaki izlenimlerini aktarıyor.

Kimi zaman, savunma izlenimi veren hırçın değerlendirmeleri de var Ağaoğlu'nun. İnsan bunları okurken, "en iyi savunma saldırıdır" özdeyişini anımsamadan edemiyor.

Adalet Ağaoğlu'nun anıları, O'nun anıları. Bu nedenle öznel, yani sübjektif olmasını yadırgamamak gerek. Tam tersine, bu anılara tad veren, Ağaoğlu'nun damgası değil mi?

Ben de Adalet ile aynı zamanlarda İstanbul'a göçtüm. Hâlâ o göçün trajedisini yaşıyorum. Adalet'in beni göçüren rüzgârlardan ne denli etkilendiğini bilmiyorum. Ama her göçen, bunu Adalet gibi üretime dönüştüremiyor. Onu biliyorum.

Her Geçiş Dönemi Ankara'dan dışarı doğru bir göçe yol açar. Dilerim her göçenin mekânı İstanbul olsun. Ama "Yassıada" ya da "Bayrampaşa" değil.

4. Şair Sesli, Diş Fırçalı Musluk Tamircisi

Ahmet Altan'ın ikinci kitabının adı *Sudaki İz*.

Hem sol eleştirmenler tarafından çok sert biçimde mahkûm edildi, hem de Geçiş Dönemi tarafından toplatıldı.

Ahmet Altan'ın birinci kitabı, *Dört Mevsim Sonbahar* da başarılı bir çalışmaydı. Nitekim, Akademi Edebiyat Ödülü'nü aldı.

Bir Açıdan 12 Eylül'ün Romanı

Ülkece yaşadığımız cinayet çılgınlığı mutlaka edebiyatımıza da yansıyacaktı. Nitekim yansıdı da.

Örneğin, Vedat Türkali'nin *Mavi Karanlık* adlı yapıtı, bu yansımaların en güzellerinden, en önemlilerinden biri.

Ahmet Altan'ın kitabı, değişik bir nefes.

Türk edebiyatında başını Haldun Taner'in çektiği, çağdaş gazetecilikte örneklerini Yalçın Pekşen'in sergilediği gerçekçi, ince ve kimi zaman kara nitelikler taşıyan mizah (ya da siz buna isterseniz hümor deyin) Ahmet Altan'ın "tragedyavari" kitaplarının dokusunda da vazgeçilmez bir öge olarak görülüyor.

İşte Türk toplumunun son on yıllık traji-komik öyküsünü, en iyi yansıtan çalışmalardan biri de Ahmet Altan'ın kitabı.

Üstelik çok kolay okunuyor. Belki biraz zor anlaşılıyor, ama kolay okunduğu muhakkak.

Şarlatan Bir Muslukçu

Bu kitabın kahramanlarından biri (en önemlisi değil hiç kuşkusuz) bir "şair-benzeri"dir. Daha doğrusu edebiyatçı olduğu iddiasıyla yaşamını sürdüren biri. Yazar olmaya çalışan bir

genç. Hem de ısrarla inanç ya da Tanrı peşinde koşan bir genç; kendi düş dünyasındaki gerçekleri, gündelik yaşamın gerçeklerine aktarmak için "musluk tamircisi" olur.

Ama ne musluk tamircisi: Çantasında bir sabun ve bir diş fırçası taşımaktadır. İşi bitince, evin hanımını şaşırtmak için çantasından sabununu ve diş fırçasını çıkartıp, ellerini yıkar, dişlerini fırçalar.

Şaşıran evin hanımı ile de "şair sesi ile" ve "yukardan" konuşur.

Amacı, musluk tamirine gittiği evdeki kadınla yatmaktır. Bunun için de mükemmel bir senaryo, kusursuz bir mizansen hazırlamıştır.

Yalancının Mumu

Fakat, ne yazık ki, sonuç hüsrandır.

Bakın neler oluyor bu başarılı mizansenin ardından: *"Suat evden çıkınca 'orospu' diye söylendi. Bunların hepsi böyledir. Konuşuyorlar konuşuyorlar, sonra da 'borcum ne kadar?' deyip sepetliyorlardı... O kadar uğraşıyor, sesini ayarlıyor, konuşuyor, sonunda hiçbir şey olmadan sepetleniyordu."*

Çok başarılı bir mizansene rağmen, Suat başarısızdır. Çünkü, tüm bir "gerçek olayı", "yapay bir mizansen" üstüne kurmaya çalışmaktadır.

Aslında başta, edebiyata ilişkin bir yazı yazmaya karar vermiştim.

Ama bazen, yazının kendisi, yazarını alıp bir noktaya getiriveriyor. Bende yazımın beni getirdiği bu noktada şöyle demekten kendimi alamıyorum:

"Ey politikacılar, televizyonda ne denli mükemmel mizansenler kullanırsanız kullanın, 'senaryo' ve 'mizansenler' gerçek başarı için yetmez."

5. Nergis, Korhan'la Özgür Arasında

Madam Bovary kimdir? diye sormuşlar Gustave Flaubert'e, "Benim" demiş.

Hemen hemen tümüyle iç dünya üzerine kurulmuş bir yapıtta, bir erkek romancının bir kadın kahramanı anlatması, belki de roman olayının en çarpıcı aşamasıdır.

Mavi Karanlık'ta, Vedat Türkali (Abdülkadir Pirhasan) pek çok roman kahramanı ile birlikte Nergis'in de iç dünyasını bize aktarıyor.

Bodrum'da Aşk

Türk seçkinlerinin tatil kenti haline gelen Bodrum, birçok kez, Türk edebiyatına da sahne olmuştu. Selim İleri'nin "sonradan bulunan" *Her Gece Bodrum* adını kullandığı kitabı, bu örneklerin en güzellerinden biridir.

Mavi Karanlık, 12 Eylül dönemi öncesi, Türkiye henüz cinayetlerin pençesinde kıvranırken yaşanmış bir aşkın romanı. Belki aşkların demek daha doğru. Çünkü, duygular da ilişkiler gibi iç içe geçmiş ve üst üste binmiş.

Nergis romanının başkişisi. Fizik Asistanı Korhan'ı sever. Ama bir türlü anlaşamazlar. Özgür ise eski sevgilisi.

Nergis'in deli doluluğuna karşılık, Korhan, dingin bir aklı simgeler. Bodrum değerlendirmesi de böyledir:

"Alkol salamurasına yatmış bir sürü beyin. Sarhoşlar arasında başı çekmekle şişinen şu adama bak. Senin dostun. Köşede oturuyor. Yanakları sarkmış zavallının. Yaşı da bir şey değil daha. Eleştirinin tahtına kuruldum sanıyor. Meyhanedeki saygınlığı ile mutlu... Tanımak gerek buraları. Tanıdın mı pek uğramak gelmiyor içinden."

Nitekim bir süre sonra, Korhan, "Geç bile kaldım" diye bir not bırakarak hem Nergis'i hem kenti terk eder.

Bu arada Özgür, "içeri alınır" ve ağır bir işkenceden sonra salıverilir. Artık eski Özgür değildir ama.

Siyasal Çıkmaz

Mavi Karanlık'ta insanı en çok çarpan nokta, çıkmazın mükemmel vurgulanışı.

Türkali, demokrasinin kurtuluşunu demokrasiyi askıya alarak gerçekleştiren "Türk çözümünün" paradoksunu kişisel ilişkiler planında da vurgulamış. Bakınız Nergis ne düşünüyor:

"Peki nereye varacak bu karanlık gidiş? Canımızı kurtarmak için silaha mı sarılalım biz de? Ona itiyorlar. İttiler itecekleri kadar. Onlar gibi düşünmedin mi suçlu olacaksın. Hırsıza hırsız, katile katil demeyeceksin. Ya ortak olacaksın ya göz yumacaksın her yaptıklarına. Ölmek kötü değil ki bundan..."

Ve bir gün ekranda, haberleri okuyan spikerin görüntüsünün yerini birdenbire Korhan'ın resmi alır: Öldürülmüştür üç kurşunla.

Ben, Bedrettin Cömert gibi Cavit Orhan Tütengil gibi dostlarımın öldürülüşünü, Yalçın Sanalan gibi, Yakup Kepenek gibi dostlarımın evlerinde ve arabalarında kurşunlanışını yaşadım. Türkali'nin kitabını okuduktan sonra bir kez daha sordum kendi kendime: "Katiller nerede?"

6. 12 Eylül Öncesi Attilâ İlhan Üzerine Öznel Notlar

Yaşlanıyorum iyice: artık benden yazı istendiğinde nesnel incelemeler yerine öznel değerlendirmeler yapmaya başladım.

Şu sıralarda zaten uzun yıllardır içinde bulunduğum siyasal yaşamda yeni bir işleve de soyundum.

Yaşlanma duygusu ile politika dönemecinin başında olduğumun bilinci, bir arada, hem geçmişimi değerlendirme hem de edinmiş olduğum izlenimleri kamuoyuna mal etme konusunda beni zorluyor.

Attilâ İlhan, hiç kuşkusuz beni en çok ilgilendiren kişilerin başında geliyor. Hem müthiş bir siyasal deneyim birikimi, hem çok yetenekli bir edebiyatçı (şair-romancı-denemeci) hem de kendi deyimiyle bir "komitacı." Üstelik de senarist ve köşe yazarı.

Kısacası, Attilâ İlhan on parmağında on marifet olan çok yetenekli bir şair-yazar ve müthiş bir politik bilinç.

Bizim dostluğumuz 70'li yıllarda Ankara'da başladı.

Attilâ İlhan, Bilgi Kitabevi'nde danışmanlık yapıyordu. Benim kitaplarım da o sırada aynı kitabevi tarafından basıldığı için sık sık görüşme fırsatı buluyorduk.

Ben Attilâ İlhan'ın tarihsel önemini bildiğim için her konuşmadan sonra kısa notlar alıyordum eski IBM kartlarının arkalarına.

Bu notlar kimi zaman Şefik Hüsnü hakkındaki değerlendirmeleri gibi tarihsel çözümlemeleri kimi zaman da nasıl şiir yazdığı hakkındaki sözleri gibi belgesel anıları kapsıyordu.

Beytepe'de Yaşanan 15 Eylül

12 Eylül 1980 darbesinin genel görünümü geçtiğimiz on yıl

içinde oldukça ayrıntılı olarak belirlendi ve değerlendirilmesi de yapıldı.

Bu arada pek çok bireysel trajedi de kamuoyuna yansıdı. Önemli bir bölümü işkence ve adli haksızlık örneği olan bu trajedilerden grupsal nitelikte olan birini de ben 15 Eylül'de yaşadım.

Hacettepe Üniversitesi'nin Beytepe Kampüsü'nde meydana gelen bu olayı bir gün, bir vesile ile yazmayı düşünüyordum hep: Kısmet Attilâ İlhan yazısıymış.

Olayı ayrıntısı ile anlatırsam, 15 Eylül 1980 ile Attilâ İlhan'ın nasıl kesiştiği daha iyi anlaşılacak.

12 Eylül 1980 bir Cuma günü idi. Darbenin ertesi gününün hafta sonu olması, günlük yaşam açısından çıkabilecek önemli sorunları engellemişti.

15 Eylül Pazartesi günü her zaman (en zor anlarda bile) yaptığım gibi yine Üniversite'ye, yani Beytepe'ye gittim.

O Pazartesi Ankara'da ilkokulların yeni ders yılına da başladığı gündü. Beytepe Kampüsündeki pek çok öğretim üyesi de o sabah, çocuğunu ilk kez okul'a bırakıp Üniversite'deki görevine gelmişti.

Öğleyin saat 13:00 sıralarında birdenbire odamın kapısı şiddetle açıldı ve ellerinde silah olan iki komando kıyafetli er "dışarı" dedi.

Arkalarında sekreterimin bembeyaz olmuş yüzü dikkatimi çekti ve yüreğim burkuldu.

"Ne oluyor?" dedim.

Cevap kısa ve kesindi:

"Dışarı."

Masamı bile toplayamadan çantamı ve ceketimi alıp dışarı çıktım.

Koridorlar odalarından çıkarılan ve dışarıya sevkedilen öğretim üyesi ve asistan arkadaşlarla doluydu.

Bütün "hoca takımını" bizim yıldız anfi dediğimiz büyük anfinin önündeki meydancıkta topladılar ve etrafımızı iki-üç metre aralıkla dizilmiş nöbetçilerle sardılar.

Hepimiz şaşkınlık içinde ne olduğunu anlamaya çalışıyorduk.

Bir rivayet, kent merkezinden Beytepe'ye gelen üniversite otobüsünde öğrencilerin 12 Eylül harekâtı aleyhine bildiri dağıttığı, bildiriyi dağıtanların şahsen tespit edilemediği ve "suçlular bulunana kadar" bütün öğretim üyelerinin de gözaltında tutulacağı idi.

Bir süre sonra teksir edilmiş bir bildiri dağıtıldı. Bildiri esas olarak yukarıdaki rivayeti doğruluyordu.

Saatler geçiyor, bizi gözaltına alan komutandan hiçbir haber çıkmıyordu.

Bizimle ilgili olmayan ve çözemeyeceğimiz bir olaydan dolayı gözaltında tutulmamız, olayın bir gözdağı niteliği taşıdığı konusunda kuşkular yaratıyordu.

Gün ilerledikçe, soğuyan bozkırın ortasında ayakta durmaktan yorulmuştuk.

Ben çantamı ters çevirip üzerine oturmuş, başımı ellerimin arasına almış, kara kara düşünüyordum.

Saat 17:00'ye doğru huzursuzluk ciddi boyutlara ulaştı. Yüzü aşkın, kadınlı erkekli, genç yaşlı "hoca takımı" çok yorulmuştu. Ayrıca okullara ilk kez çocuk bırakmış ve onları mutlaka almak zorunda olan veliler çok ciddi olarak kıvranmaya başlamışlardı.

Ne yazık ki telefon edilmeye filan da izin verilmiyordu.

Bu arada birdenbire etrafımızdaki nöbetçilerden birinin silahının dipçiği ile bir asistana vurmaya başladığını gördük. Dehşet içinde olaya müdahale edip, arkadaşı nöbetçinin elinden kurtardık. Öğrendiğimize göre arkadaş tuvalete gitmek istemiş, nöbetçi izin vermeyince, çok sıkışmış olduğu için ısrar etmiş, bunun üzerine kızan nöbetçi dipçikle kendisini dövmeye başlamış.

Bu sahneyi uzun uzun anlatmamın nedeni, aç, susuz bir biçimde ve belirsizlik içinde açık havada gözaltına alınmış olmaya ek olarak, dipçik dehşetini yaşamış olmanın bir sonucunu aktarmak: Olaydan hemen sonra, çantamda taşıdığım ve

üzerinde Attilâ İlhan ile yaptığım konuşmalara ilişkin notlar olan eski IBM kartlarını yırttım ve çok küçük parçalara ayırarak bir taşın altına gizledim.

Gerçekten çok korkmuştum. Beytepe'deki uygulama, Şili'deki stadyumları anımsatan bir vahşeti simgeleyen nitelikler kazanıyordu. Belki birazdan hepimiz askeri kamyonlarla hapishanelere nakledilecektik. Belki de üstlerimiz, çantalarımız aranacak ve bulunan belgelere dayalı olarak itiraf alınmak üzere işkenceye tabi tutulacaktık.

İşte içinde Şefik Hüsnü'den Troçkizm'e kadar binbir türlü şüpheli not olan benim IBM kartları, üstelik Attilâ İlhan ismi ve toplantı tarihleriyle birlikte "çok şık" bir hücre kurma delili oluşturmaz mıydı?

Kartları bu korkularla yırttığımı, çok sonra Attilâ İlhan'a anlattığımda, hiç tereddütsüz "çok iyi yapmışsın! Çünkü o dönemde bana da bulaşmaya çalışmışlardı," cevabını vermişti.

Düşünebiliyor musunuz? Attilâ İlhan ve Emre Kongar komünist hücre kurmaktan sanık! Altan Öymen gibi Milliyet'in başyazarı, ANKA Ajansı'nın eski sahibi ve Turizm ve Tanıtma Eski Bakanı olan bir arkadaşımızın 12 Mart'ta "uçak kaçırma" gibi bir gerekçe ile tutuklandığı hatırlanırsa, Attilâ İlhan ile benimkinin çok daha gerçekçi (!) olduğu anlaşılır.

Aslında şimdi geri dönüp düşündüğümde, "dipçikli terör"den çok etkilenerek yırttığımı anımsıyorum. O şiddet sahnesi olmasaydı, belki de notlarımın hepsi şu anda önümde olurdu ve bu yazı da daha sağlıklı yazılabilirdi.

Attilâ İlhan'ın Genel Özellikleri

Özellikle sanat, edebiyat ve bilim alanındaki ünlülerin değerlendirilmeleri için genellikle ölmeleri beklenir.

Oysa şu ölümlü dünyada bu ünlü insanların da, henüz yaşarken haklarındaki olumlu ve olumsuz değerlendirmeleri öğrenmeleri gerekmez mi?

Olumsuz eleştirilere göre kendilerini düzeltme ve yenileme şansı ile olumlu değerlendirmelerden duyacakları hazzı neden bu toplum onlardan esirger anlamam.

Her neyse, ben bu geleneği bozmaya çalışıyorum.

İşte size bir "Yaşarken Attilâ İlhan" değerlendirmesi.

Yazımın adını "12 Eylül Öncesi" koydum, çünkü 12 Eylül'den sonra ikimiz de İstanbul'a göç ettik ve kendisi ile yakın ilişki biçimindeki irtibatı kaybettik. Birbirimizi yalnız uzaktan izler olduk.

Attilâ İlhan, genellikle yumuşak sesle konuşan, yumuşak bakan, yumuşak giyinen bir kişidir.

Gözleri gözlüklerinin ardından sevecen ve yumuşak bakar. Sesi genellikle çok denetimli ve yumuşak tonludur. Yaz kış, yünlü ceket ve pantolonları sever. Kışın ayrıca bu yumuşaklığı özellikle pekiştiren, yün atkı ve kasket kullanır.

Ama siz onun bu görünüşteki yumuşaklığına bakmayın.

Köşe yazarı olarak inanılmaz sertlikte bir polemikçidir.

1970'li yıllarda çıkan *Dünya* Gazetesi'nde, bizim Fakir Baykurt ile köy romanı-kent romanı konusunda girdiği bir tartışmadaki yazılarından birinin sonunu "Acıttım mı?" diye bitirmişti de, benim çok garibime gitmişti.

Bu üslubun kendisine pek yakışmadığını düşündüğümü hissettirdiğimde ise bana "sen benim sanatçı tarafımı bilirsin, komitacı ve polemikçi tarafımı bilmezsin, onun için şaşırıyorsun!" yanıtını vermişti.

Attilâ İlhan'ın, kendi deyimiyle en baskın yanı, "komitacılığı" idi.

Bu komitacılığı konusunda kendisi, siyasal faaliyet olarak bana hemen hemen hiçbir şey anlatmadı. Sadece çocuk denecek yaşta komünizm propagandası suçu ile hapse girdiğini ve sonra genç yaşta Fransa'ya gittiğini biliyorum. Biyografisini yazanlar, bu konularda mutlaka kamuoyunu aydınlatır.

Benim bildiğim, kendisini tanımlarken, komitacılığını ön plana sürdüğüydü.

Bende bıraktığı izlenim komitacılığının daha çok düşünsel planda ve çözümleme yöntemlerine ilişkin olduğu gibi.

Belki de benim bir anti-eylem adamı olmam ve Attilâ İl-

han'a da (hiç de hakkım olmadığı halde) eylemciliği yakıştırmamam böyle bir izlenim edinmeme yol açmıştı.

Yalnız muhakkak olan bir şey varsa o da Attilâ İlhan'ın 1970'li yıllardaki tek eyleminin (!) edebiyat ve basın etkinlikleri olduğuydu.

"Ben komitacıyım, bunları bilirim!" lafını, Attilâ İlhan'ın ağzından, bazı yazarların ve politikacıların siyasal ve örgütsel taktiklerini ve stratejilerini çözümlerken çok sık duymuşumdur.

Bu bağlamda hemen belirtmem gereken bir başka özelliği, Türkiye'de ve Dünya'da olup bitenleri anlamak için, konuları büyük devletlerin ve Türkiye'nin istihbarat teşkilatları açısından yorumlama zorunluluğuna olan inancı idi. Esas olarak Türkiye'de olup bitenleri "Büyük Devletlerin" ve onlarla ilişkili olarak Türk Devletinin biçimlendirdiğine inanır, devlet politikalarını ise önde görünen hükümet mensuplarının değil, onların ardında yer alan istihbarat örgütlerinin temsil ettiğini düşünürdü. Bence bu çözümleme yöntemi bir "komplo paranoyasından" çok, gerçekçi bir stratejik yaklaşımı yansıtıyordu. Nitekim, kitaplarını ve makalelerini açıp bakan, teşhislerinin ve ön kestirmelerinin genellikle isabetli olduğunu açıkça görür.

Tarihsel ve Güncel, Siyasal Değerlendirmeleri

1970'li yıllardaki siyaset açısından Ecevit'i fazla milliyetçi ve bu açıdan oportünist bulur, solculuğuna inanmazdı. Öne sürdüğü en önemli kanıt, herkesin komünizm propagandası sandığı "Toprak işleyenin, su kullananın" sloganının Güneydoğu Asya'da milliyetçiler tarafından icat edilmiş olduğuydu. "Demirel bundan bin kat iyi" derdi.

Tarihsel değerlendirme açısından, gerek İsmet Paşa'yı gerekse tek parti dönemi CHP'sini hiç sevmezdi: Sanıyorum bunda o dönemde İsmet Paşa'nın Dünya politikasındaki dengeleri gözeten bir biçimde faşistleri ve komünistleri ezmesi önemli rol oynamıştı.

Tarihsel değerlendirme açısından da, Kurtuluş Savaşı ve

Atatürk Devrimleri bütünlüğünü, "Kuvay-ı Milliyecilik" ve "İsmet Paşa Atatürkçülüğü" olarak ikiye ayırırdı. Birinci bölümü çok destekler, över, ikinci bölümü ise faşist bir uygulama ve Kuvay-ı Milliyecilik olarak gördüğü Atatürkçülüğün saptırılması biçiminde mahkûm ederdi.

Kendisiyle ayrıldığımız tek nokta hemen hemen buydu. Ben onun bu yaklaşımına karşı Atatürk İhtilali'nin tek bir süreç olduğunu öne sürerdim. Tatlı tatlı tartışırken de kendisinden hem pek çok bilgi, hem de pek çok yeni yaklaşım öğrenirdim.

Komünizm konusunda, Moskova güdümlü Türkiye Komünist Partisi'ne (TKP'ye) kızardı. Sanıyorum Marksizm konusunda daha çok Troçkist kanadı haklı bulurdu.

Gençliğinde Paris'e gittiğinde, kendilerine komünist diyen grupların Stalin'e saldırdıklarını görünce ne denli şaşırdığını anlatırdı. Sanıyorum Paris yıllarında Troçkist bir tavır da geliştirmişti.

"Kalp kalbe karşıdır" derler, TKP'liler de Attilâ İlhan'ı sevmezdi.

Benim en üst düzeyde güncel siyasetin içinde olmamı teşvik eder, sevmediği Ecevit'e danışmanlık yapmamı hoşgörü ile karşılardı.

Bağımsız Aydın Kavramı

Bana sık sık, "senin önemin *bağımsız aydın* olmandan kaynaklanıyor Emreciğim" derdi. Sanıyorum, burada kastettiği bağımsızlık, takım tutar gibi bir gruba ya da partiye bağımlı olmamanın yanında dışa bağımlı olmamaktı.

Kendisinin de öneminin ve değerinin bağımsızlığından kaynaklandığına inanırdı.

Aslında kişi olarak alçakgönüllü bir yapısı vardı Attilâ İlhan'ın: Hem sıcak, açık, hem de hoşgörülü ve alçakgönüllü. Ya da en azından bana öyle görünür ve davranırdı.

Kendi bağımsızlığını vurgularken, sırf bu yüzden Türkiye'deki "angaje" gruplar tarafından dışlandığını ve kendisini,

aralarında benim de bulunduğum bir grup genç bilimadamının 1970'li yıllarda yeniden keşfettiğini söylerdi.

Bu alçakgönüllü değerlendirmenin (çünkü Attilâ İlhan'ın yeniden keşfedildiği doğru değildi, o zaten hiçbir zaman unutulmamıştı ki...) ardından da, bu olayın, Türkiye'deki bağımsız düşüncenin gelişmesinin bir sonucu olduğunu belirtirdi.

Nasıl Yazıyor?

Sohbetlerimizde bana en çok zevk veren konuşmalar "yaratılıcığı" konusundaki açıklamalarıydı.

Kişisel olarak da tanıma ve bizzat dinleme fırsatına kavuştuğum için, Yahya Kemal'in "ben bazı sabahlar bir melodi ile uyanırım. Bu yeni yazacağım şiirin vezni olur. Sonra onun içini doldururum. Bu bir ilham işidir!" dediğini ve bu konuda ne düşündüğünü sorduğumda, "Aldatmış" demişti. "Yahya Kemal de bir kuyumcu gibi şiirleri üzerinde çalışırdı. Tek bir kelime için aylarca uğraştığını ben bilirim. Gençlere ipucu vermemek ve dehasının büyüklüğünü vurgulamak için böyle derdi".

"Peki siz nasıl yazıyorsunuz?" diye sorduğumda, çok çalıştığını ve sistematik olduğunu söylemişti.

Hiç uyuşturucu kullanıp kullanmadığını, kullandıysa, uyuşturucunun etkisi altındayken şiir yazıp yazmadığını sormuştum.

Aslında Attilâ İlhan hiç içki içmez. Karaciğeri tepki veriyormuş. "Bir bardak bira içsem, yemyeşil kesilirim" derdi. Üstelik sigara da kullanmaz. Ama Paris'te iken iyi içermiş. O zamanlar lakabı Kaptanmış. "İçip içip bar bastığımız çok olurdu" diye anlatırdı. Ben de bu eski yaşamına atıf yaparak sormuştum uyuşturucu sorumu.

"Denedim" dedi. "Hem uyuşturucu denedim, hem de uyuşturucu etkisindeyken şiir yazmayı. Fakat kendime geldiğimde yazdıklarımın hiçbir işe yaramayan, hiçbir değeri olmayan şeyler olduğunu gördüm. Yırtıp attım. Şiir yazmak da bir disiplin işi".

Attilâ İlhan, Türkiye'nin en çalışkan ve en verimli yazarla-

rından biri sayılır. Gerek şiir, gerek roman, gerekse deneme ve senaryo çalışmaları, gerçekten yazarlığı bir meslek edindiğini ve ciddiye aldığını gösterir. Oysa örneğin ben ne zaman Bilgi Yayınevi'ne gitsem, hemen hemen her zaman masası tertemiz, elleri masanın üzerinde "dalga geçer" biçimde laflarken, veya laflamaya hazır bulurdum onu.

Çalışkanlığının bir sırrı, çok muntazam olmasıydı. Bununla övünürdü de. "Benim yoldan geçtiğimi görenler, saatlerini ayarlar" derdi.

Zaman bilincini ve disiplinini biliyordum. Peki ne kadar çalışıyordu?

"Ben her gün bir sayfa roman yazarım" dedi. "Tek bir sayfa, ama her gün!"

İşte, deha sabrın meyvasıdır, tanımının doğruluğunu kanıtlayan bir yanıt. Düşünün, her gün bir sayfa, yılda 365 sayfalık bir kitap eder. Hangi yazar yılda bir kitap yayımlayacak kadar verimli? Üstelik de sadece ve sadece "günde 1 sayfacık" yazarak.

Attilâ İlhan'ın romanları hep çok kişili ve çok ilişkilidir. Üstelik, romanlarının bazılarında, bir başka romanında görüntü biçiminde gelip geçen bir figüranı, birdenbire ana kahraman olarak görüveririz. Acaba bunları nasıl izliyor? Bir "roman kahramanları kütüğü" tutuyor mu?

"Hayır" dedi. "Sadece küçük notlar alırım. O kadar. Notlar da genellikle doğum tarihi vb. gibi maddi konulardır. Gerisi zihnimde canlanır. Roman kahramanlarım, benim hayalimde yaşayan gerçek kişiliklerdir. Onların tüm özellikleri canlıdır ve benle birliktedir. Ayrıca yazmaya gerek yok".

Sonuç Yerine

Attilâ İlhan'ı yalnızca bir yazar ve bir şair olarak değil, bir düşünür olarak da çok önemsiyorum.

Bazı görüşlerine ve değerlendirmelerine katılmıyorum, ama tüm söylediklerinin ve yazdıklarının önemli olduğunu düşünüyorum. Ömrüm vefa ederse, romanları üzerindeki incelemelerimi sürdüreceğim. Bunların ilkini Hacettepe Üniver-

sitesi'nin, 1980 öncesi faşistlerce öldürülen öğretim üyesi Bedrettin Cömert anısına yayımladığı *Bedrettin Cömert'e Armağan* adlı kitapta yazmıştım.

İlerde belki denemelerini de ele alır, tarihsel perspektif ve öngörü açısından bir değerlendirme daha yaparım.

Belki de Attilâ İlhan, benim ardımdan bir "post-mortem" değerlendirme yazısı yazar. Kim bilir...

Ben bu yazı ile, en azından bendeki anıları kamuoyuna aktarmanın verdiği rahatlamayı yaşadım...

Bölüm IV

Sonuç

Özgürlüğün geldiği gün
O gün ölmek yasak!

Cemal Süreya, "Tek Yasak" adlı şiir, *Sevda Sözleri*, Can Yayınları, İstanbul, 1984, s. 163.

1. Türkiye'de Değer Yozlaşması ve Tüketim Toplumu

Her toplumun, bir değerler sistemi vardır. Bu değerler sistemine kimi zaman ideoloji, kimi zaman ulusal kimlik gibi adlar da verilir.

Toplumların değerleri değişmez ve durağan bir nitelik taşımaz. Tam tersine, her toplum her zaman değişme halinde olduğundan dolayı toplumların değerleri de her an değişir. Üstelik bu değişme, gerek değerler sisteminin kendi içinde, gerekse toplumsal yapının öteki ögeleriyle, uyumlu ve eş zamanlı olmaz. Çünkü, hem toplumsal yapıyı oluşturan ögelerin tümünün değişme hızı aynı değildir, hem de bazı değerler, ötekilerden daha yavaş değişir.

Bir Değerler Sistemi Olarak Toplum

Her toplum, düzenlenmiş insan ilişkilerinden oluşur.

Kısaca toplumsal yapı adını verdiğimiz bu düzenlenmiş insan ilişkileri esas olarak belli değerlere, belli kurallara ve bunların oluşturduğu belli davranış biçimlerine dayalıdır. Tüm bunlar ise, bir yandan tarihe ve coğrafyaya, öte yandan üretim biçimine ve hukuk düzenine bağlı oluşumlar sonunda ortaya çıkar ve çevreleri ile sürekli bir etkileşim içinde değişir.

İşte bu yapı içindeki değerler, aynen yapı gibi en azından üç değişik kategori oluşturur.

Birinci kategori, toplumun güncel nitelik taşıyan ve kendi içinde oldukça uyumlu bir bütünleşme gösteren egemen değerleridir.

İkinci kategori, toplumun tarihten gelen, daha doğrusu kalıntı olarak varlığını sürdüren, ya yok olma ya da değişme sü-

recine bütünüyle boyun eğmiş olan eski değerleridir. Bu kalıntılar artık ne kendi içlerinde tam bir ahenge sahiptir ne de egemen değerler sistemi ile tam bir bütünleşme gösterir.

Üçüncü kategori ise, toplumun ileriye dönük yeni değerlerinin filizleridir.

Bu filizler, genel olarak bireysel nitelik taşır. Henüz ne toplumun egemen ilişkilerine nüfuz edebilmişlerdir ne de genel kabul gören bir yaygınlığa erişmişlerdir. Bunlar ya coğrafi ya da sosyolojik, bazı küçük gruplar tarafından benimsenmiş değerlerdir.

İşte her toplum, esas olarak bu üç değer kategorisinden oluşur: Kalıntılar, egemen değerler ve filizler bir toplumun "genel değer sistemi"ni oluşturur.

Tüketim Toplumunun Değerleri

Toplumların değerler sistemi genel olarak ya bir üretim biçimiyle, ya bir ekolojik öge ile, ya da bir üretim teknolojisiyle anılır.

En klasik sınıflamalardan biri feodal değerler, kapitalist değerler, sosyalist değerler sınıflamasıdır.

Tarım toplumu değerleri ve endüstriyel değerler ayrımı bir başka sınıflamayı, kırsal değerler ve kentsel değerler ise yine çok kullanılan bir ikili ayrımı belirler.

Bir toplumun değerlerine bir *"sıfat"* verildiğinde, kastedilen tutarlı bir bütün oluşturan kendi içinde uyumlu ve fonksiyonel olan bir değerler sistemidir.

Örneğin feodal değerler kırsal değerler ya da tarım toplumu değerleri, (aynı anda birbirinden çok farklı üretim biçimlerini içermiyorlarsa) genellikle aynı anlamda kullanılan, sadakat, vefa, beylik, köylülük/kölelik gibi kavramlara dayalı bir sistemi belirler.

Kapitalist değerler, bireycilik, özgür emek, özgür girişim, paranın ve zenginliğin yüceltilmesi gibi noktalara dayanır.

Endüstriyel değerler ise hem kapitalist hem sosyalist değerler sistemine karşılık olabilecek bir başka kategoridir. Za-

mana verilen önem, verimlilik kavramının öne çıkması, bireyin her alanda özgürleşmesi fakat bir anlamda makinaların tutsağı haline gelmesi, endüstriyel değerler sisteminin temel yönelişleri olarak görülebilir.

İşte tüketim toplumu değerleri de bu çerçeve içinde, daha zengin bir yaşam ve böyle bir yaşam için daha çok tüketimin temel kavram olarak belirdiği bir sistem niteliği ile ortaya çıkar.

Aslında yaşamın temel hedefinin insanın mutluluğu olduğu düşünülürse, ve insanın bu mutluluğu, doğayı denetlemek için geliştirdiği araç ve gereçlere sahip olma düzeyi ile artırabileceği görülürse, tüketim toplumu kendi içinde ve kendi başına bir olumsuzluk belirlemez.

Hatta, daha çok mal ve hizmet tüketimi anlayışına dayalı bir değerler sistemi, gerek mikro gerekse makro ekonomik güdülenme açısından, kendi başına olumlu bir öge olarak bile ele alınabilir.

Değerler Çatışması ve Türkiye'nin Trajedisi

Herhangi bir toplumda değerler ile ilgili önemli sorunlar, ancak o toplumun genel değer sistemi açısından önemli uyumsuzluk ve çelişkilerin ortaya çıktığı zamanlarda yaşanır. Bu açıdan, örneğin sosyal güvenliğin ve dayanışmacılığın ön planda tutulduğu sosyalist toplumlarda kâr güdüsünün ön plana çıkması, ya da endüstriyel toplumlarda hâlâ zaman ve verimlilik kavramlarının önemsenmemesi ya da bireysel özgürlüklerin sınırlanması, böyle uyumsuzluklara ve dolayısıyla değerler sisteminin iç çelişkilerinden kaynaklanan sorunlara örnek olarak düşünülebilir.

Böyle çelişkiler yaşandığında ne olur?

Bu sorunun yanıtı çelişkilerin derinliğine ve boyutuna bağlıdır. Örneğin düşük verimlilik ve yüksek tüketim arzusu bir endüstriyel toplumdaki sosyalist değerler sistemini kökünden sarsabilir. Buna karşılık, sosyal güvenlik ihtiyacı, endüstriyel bir kapitalist toplumun ana dürtüsü olan kâr güdüsünün törpülenerek insancıllaştırılmasına ve dolayısıyla sistemin kendi içinde uyumlu bir biçimde değişmesine yol açabilir.

Endüstrileşme hızı ile uyumlu bir kentleşme, kırsal ve tarımsal değerler sisteminden, kentsel ve endüstriyel değerler sistemine doğru oldukça sarsıntısız bir geçiş yaratırken, endüstrileşme hızını çok aşan bir kentleşme, kentlerde ve endüstride kırsal değerlerin egemenliği yolu ile tüm bir kalkınma ve gelişme sürecini engelleyebilir.

Konuya bu açıdan yaklaşıldığında henüz endüstriyel aşamaya ulaşamamış bir ülkede tüketim toplumu değerlerinin egemenliği o toplumu derhal belli çalkantıların, hatta patlamaların kucağına atabilir.

Belli üretim aşamalarına ulaşamamış toplumların, o aşamalara karşılık olan değerler açısından çok ilerdeki sistemleri benimsemeleri hiçbir politikacının üstesinden gelemeyeceği sorunlar yaratır.

Oysa dünyamız sürekli küçülmekte, ulaşım ve kitle iletişim araçları yerküremizi herkesin herkesi tanıdığı küçücük bir yerleşim birimi çapına indirgemektedir.

Bu inanılmaz teknolojik değişme ve gelişme, üretim düzeyleri çok farklı toplumları derhal yoğun bir etkileşim içine sokmakta ve ileri teknolojiye sahip toplumların değer sistemleri çok daha geri teknoloji kullanan toplumlar tarafından benimsenmektedir.

Böyle yeni değerlerin filizleri çoğunlukla, geri teknoloji toplumlarının egemen değerler sistemini etkilemekte, hatta kimi zaman onu hızla kalıntı haline dönüştürüp kendi hâkimiyetini kurmaktadır: İleri teknoloji toplumlarının değerler sistemi, televizyon, basın, radyo, seyahat, moda ve benzeri etkileşim yolları ile, kendilerini üreten, tarihsel, coğrafi, hukuksal ve teknolojik temeller olmadan başka toplumları ideolojik hegemonyalarına almaktadır.

İşte henüz feodal değerlerin egemenliğinden bile tam kurtulamamış olan ve kentleşme hızı endüstrileşmesinin çok önünde giden Türkiye'nin trajedisi böylece, bir yandan kendi içindeki uyumsuz değişmeye, öte yandan kendinden çok ilerdeki bir teknolojinin ürettiği tüketim toplumunun değerler

sisteminin bombardımanına konu olmasından kaynaklanmaktadır.

Tüketim toplumu değerlerinin Türkiye açısından yarattığı çelişkileri şöyle özetlemek olanaklıdır:

1) Endüstrileşme hızını aşan kentleşme, gerek büyük kentleri gerekse endüstri ve hizmetler kesimini büyük ölçüde feodal ve kırsal değerlerin egemenliği altına almıştır. Böylece bireysel özgürleşme, zamanın iyi kullanılması, verimliliğin yükseltilmesi gibi süreçlere bağlı olan endüstriyel değerler, henüz gelişemeden, yeniden hücuma geçen kalıntı feodal değerler sistemi tarafından büyük ölçüde yozlaştırılmış ve ortadan kaldırılmıştır.

2) Dünyanın küçülmesi sonunda, gelişmiş teknolojilerin ürünü olan tüketim toplumu değerleri Türkiye'yi (kaçınılmaz olarak) pençesine almıştır. Böylece gerek dayanıklı tüketim mallarına gerekse normal mal ve hizmetlere olan talep, üretim hacmini çok aşmış ve bir başka sorunun (enflasyonun) da kaynağını oluşturmaya başlamıştır.

3) Aslında bu talep, yalnızca dışardan tüketim toplumu değerleri bombardımanı ile oluştuğu için değil, aynı zamanda, toplumun sermaye açısından yetersizliği sonunda, üretimde kullanılan teknoloji yeterince ileri olmadığı ve emek açısından yetersizliği sonunda en önemli endüstriyel değer olan üretim verimliliği düşük olduğu için de yapay temelsiz ve sahtedir. Yani toplum, bu talebi karşılayacak olan üretim teknolojisine de, verimliliğine de sahip değildir. Ama bu objektif sahteliği, mevcut talebin sübjektif yani ideolojik olarak gerçekliğini ve gücünü azaltmamaktadır.

4) Endüstriyel değer sistemi egemen kılınamadan gelen tüketim toplumu değerleri kalıntı feodal ve kırsal değerlerle birlikte garip bir sentez oluşturmuş, bu sentez sonunda kentler pis ve düzensiz, mal hizmetler ise pahalı ve kalitesiz oluşmaya başlamıştır. Bu durum ileri teknolojinin egemen olduğu toplumlarda üretilen mal ve hizmetlere yönelişi ve bir süre sonra ortaya çıkan marka bağımlılığını teşvik etmiştir.

Özellikle genç ve zengin kesimde görülen tüketim mallarındaki "marka bağımlılığı," sadece ileri teknoloji kullanan tüketim toplumlarının yaşam biçimlerine özenmekten değil, daha kaliteli mal ve hizmet arzusundan da doğmuştur.

5) Sarsılan feodal ve kırsal değerlerin kalıntıları tasfiye edilmeden ve yerlerine endüstriyel değerler bir sistem olarak, bir bütünlük içinde getirilmeden, kapitalist değer sisteminin tek bir ilkesi "para en yüce değerdir" anlayışı ile içerden de topluma pompalanmış ve böylece, zengin ol da nasıl olursan ol, paranın kokusu yoktur, en büyük başarı köşeyi dönmektir, yeter ki köşeyi dön, nasıl döndüğün önemli değil, gibi ilkeler topluma egemen olmuştur.

Sonuç

Türkiye'de tüketim toplumu değerlerinin yarattığı trajedi, tüketim toplumu değerler sisteminin kendi içinde kötü ve olumsuz bir nitelik taşımasından kaynaklanmaz.

Birinci olarak Türkiye'nin teknolojik bakımdan tüketim toplumu değer sistemini yaşatacak bir gücü olmamasından doğar.

İkinci olarak da, ideolojik açıdan, tüketim toplumu değerlerinin, endüstriyel değerler sistemi ile desteklenmesi yerine feodal/kırsal değerler tarafından kösteklenmesinden kaynaklanır.

Çağımızın en önemli devrimlerinden biri tüketim devrimi, en önemli olumsuz güçlerinden biri de tüketim beklentilerinin gerçekleşmemesinden doğan düş kırıklıklarıdır.

Sovyetler Birliği'ndeki değişmelerin altında bu iki büyük güç yatıyor.

Bakalım Türkiye bu iki gücün yarattığı çelişkileri hangi sarsıntılarla birlikte yaşayacak?

2. Gelecekteki Tehlike: Kurumlaşan Anti-Demokrasi

Türkiye yine bir geçiş döneminde. Belli kavramlar yine gündemde.

Aslında Türkiye, hemen hemen her zaman geçiş dönemi yaşıyor. Bu nedenle de gündem pek fazla değişmiyor.

Örneğin, 1923 sonrası da, geçiş dönemi yaşıyordu Türkiye, 1938 yılında Atatürk'ün ölümünden sonra da! Çok partili demokrasinin kurulduğu 1946 yılı tipik bir geçiş dönemi simgesi değil miydi? Ya 1950 sonrası? Yeni bir iktidar, yeni uygulamalar! 1960 sonrasının da bir geçiş dönemi olduğunu kimse yadsıyamaz. Onu izleyen 1971 sonrası da böyleydi. 1980 yıllarını kapsayan günümüz dönemi de böyledir.

Her geçiş döneminde duyarsınız: Aman dış güçlere fırsat vermeyelim!. Ya da, şimdi sırası değil!.

Bu sözler artık, Türk siyasal, toplumsal ve kültürel yaşamının değişmez sloganları haline geldi.

Üstelik durum, düzeleceğine gittikçe bozuluyor: Eskiden yalnız Moskof ya da Komünist tehlikesinden ve Turancılar ya da Faşistler tarafından oluşturulan ihanet şebekelerinden söz edilirken; günümüzde bu konulardaki en masum varlık olan Batı Avrupa ve onun örgütü olan Avrupa Konseyi bile "hain dış mihraklar" arasında sayılmaya başlanmıştır.

Aslında, özellikle Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra Türkiye üzerindeki dış baskıların arttığı bir gerçektir. Ermeniler adına cinayet işleyen katillerin eylemleri de, Rumların oyunları da, bu olaydan sonra çok yoğunlaşmıştır. Fakat unutmamak gerekir ki, Türkiye, dış müdahaleler konusunda en büyük darbeyi, büyük dostu ve müttefiki Birleşik Amerika'nın silah ambargosuyla yemiştir. Kıbrıs Harekâtı sonrası Türkiye'yi "cezalandır-

mak" için başvurulan Amerikan Silah Ambargosu, Türk ekonomisini, uzun süre belini doğrultamayacak biçimde sarsmıştır.

Aslında bu yazıda amacım, Türkiye'ye kimlerin kötülük ettiğini saptamak değil. Tam tersine, Türkiye'nin düşmanları ana fikri etrafında yapılan düşünsel baskıların alanının gittikçe arttığına dikkati çekmek. Böylece, anti-demokrasi için uygun ortamın beslendiğini belirtmek. Yukarıdaki paragrafı, sadece, bu baskılara ve ortama yol açan bazı gerçeklere de işaret etmek için yazdım.

İşte, "Şimdi sırası değil," ya da "dış düşmanların işine yarar" diye, hem sınırlanmak, hem de kısıtlanmak istenen düşünce ve eylem konuları artık çok yaygın hale gelmiştir. Soğukkanlı bir biçimde düşünürsek, insana hain damgasının vurulmasına yol açabilecek konuların envanteri, uygar bir insanın tüylerini diken diken edebilir. Örneğin, işkenceden söz etmek ve işkenceye karşı çıkmak, sanki bir suç haline gelmiştir. Salt insan haklarından söz ettiğiniz zaman bile pek çok kişi size kuşkuyla bakmaya başlamıştır.

Bütün bu sınırlama ve kısıtlamaların gerekçesi olarak kullanılan, kritik durum, tarihin en büyük bunalımı, geçiş dönemi tanımlarıysa, artık Cumhuriyet tarihimizin "sürekli özelliği" haline gelmiştir.

Cumhuriyet tarihi, Mustafa Kemal Atatürk'ün de yönlendirişiyle, demokrasi tarihimiz biçiminde algılanabilir. Daha doğrusu, Cumhuriyet tarihi, demokrasinin günümüze dek uzanan kuruluş dönemini kapsar. Ne yazık ki, bu kuruluş dönemi henüz tamamlanmış değildir.

Anti-demokrasinin temellerini besleyen ortama ilişkin durumu şöyle özetlemek istiyorum: Türkiye sürekli olarak bir geçiş dönemi yaşamakta ve bu gerekçeyle, demokrasi, durmadan askıya alınmaktadır. Türkiye'de pek çok temel demokratik hak ve özgürlük, hem düşünce, hem eylem planında "şimdi sırası değil" ve "düşmanlarımızın ekmeğine yağ sürer" gerekçesiyle ya resmen yasaklanmakta, ya da gayrı resmi olarak hainlikle eşdeğerde tutulmaktadır.

Demokrasi Niçin Hâlâ Kurulamadı?

Çok partili düzene geçeli beri, demokrasinin normal yollarla ürettiği üç başbakanımız oldu. Menderes, Demirel ve Ecevit. Menderes'i astık, Demirel ve Ecevit'in de siyasal haklarını kısıtladık. (İnönü'yü ve geçici başbakanlık yapanları, ya da "normal dışı" yollardan atananları saymıyorum). Yani çok partili düzene geçeli beri, normal demokratik ortamlarda Başbakan olmuş tüm siyaset adamlarını cezalandırdık.

Bu üç politikacı da, yalnız kendi kişisel hatalarının değil, hatta örgüt olarak kendi partilerinin yanılgılarının da değil, toplum olarak tüm Türk Milletinin yaptığı yanlışların kurbanı olmuşlardır.

Ne yazık ki, toplum son derece acımasız, vefasız ve güçlü bir varlıktır. Önce *hatayı yapar. Sonra buna bir sorumlu bulur.* Onu cezalandırır. Böylece, eski hatalarından aklanmış olarak başka hatalar yapmaya devam eder. O hatalar için de başka sorumlular bulur ve bu sorumluları da cezalandırarak aklanır. Böylece yeniden, yepyeni hatalar yapmaya veya eski hatalarını tekrarlamaya devam eder.

Nedir toplum olarak yaptığımız hatalar? Bunları esas olarak iki grup altında toplamak olanaklı: Biri, çoğunluğun, ötekiyse, azınlığın yaptığı hatalardır. Bu hatalar o denli yaygınlaşmıştır ki, artık gerek çoğunluk, gerek azınlık karşısındakinin hata yapacağı inancı içinde, kendi payına düşen hatayı *işlemekten kaçınamamakta,* daha doğrusu kaçınmamaktadır. Böylece, tarihten gelen birçok yanlış tutum ve davranış sonucu, Türkiye hataların kurumlaşması aşamasına ulaşmıştır.

Yapılan Hatalar: Çoğunluğun Diktatörlüğü ve Azınlığın Egemenlik Savaşı

Türkiye'de Demokrasi yerine kurumlaşmış olan iki hatadan biri, iktidara gelen çoğunluğun kendi dışındaki düşünceleri yok sayması ya da (daha kötüsü) zararlı görmesi ve ezmesidir.

İkinci hataysa, muhalefette kalan azınlığın, şu ya da bu biçimde, topluma egemen olmak, yani iktidarı ele geçirmek hakkını kendinde görmesi ve bu yolda eylem yapmasıdır.

Birinci hatayı işleyen çoğunluk, diktatörlük yanlışına, "madem ki biz seçildik, o halde bırakın ülkeyi bildiğimiz gibi yönetelim" anlayışı içinde sürüklenmektedir.

İkinci hatayı işleyen azınlıksa, "bizim düşüncelerimiz daha doğru, daha güzel ve daha haklıdır" anlayışı içinde yanlış yapmaktadır. Aslında her iki yanlış da birbirinden kaynaklanmakta, ya da en azından birbirini desteklemektedir.

İktidardaki çoğunluk, azınlıkta kalan düşüncelerin "iktidarı ele geçirmeye yönelik faaliyetlerini", kendi dışındaki düşünceleri ezmek için gerekçe olarak kullanmaktadır.

Muhalefette kalan azınlıksa, topluma egemen olma çabalarının haklılık gerekçesi olarak, iktidarın, çoğunluk dışında kalan düşünceleri sınırlamasını ve kısıtlamasını göstermektedir.

Böylece iktidarla muhalefet, azınlıkla çoğunluk arasındaki hatalar kısırdöngüsü bir tavuk-yumurta hikâyesine dönüşmüş olarak, kurumlaşmaktadır.

Korku, Güvensizlik ve Bağnazlık

Yukarıda kısaca açıklamaya çalıştığım siyasal durumun tek sonucu vardır: O da herkesin birbirini düşman görmeye başlamasıdır. Zaten herkes birbirini düşman görmeye başlamasaydı, 12 Eylül öncesi, tüm Türkiye bir kan gölüne dönüşmezdi.

"Karşı tarafa" güvensizlik, hele hele "karşı taraftan" korku da ancak tek bir sonuca yol açar: Düşünce softalığı, katı grup kuralları ve kendi düşüncesinden farklı olan herkese hain damgasını vurmak. İşte Türkiye'nin sorunu budur.

Softalık, yalnız dinsel değildir. İnsan, sağda da, solda da, ortada da softa (bağnaz) olabilir.

Nitekim, kardeşi kardeşe vurduranlar, bu kardeşleri, ya Türk olan-olmayan, yahut müslüman olan-olmayan, ya da solcu olan-olmayan diye bölmüş, böylece kendinden olan-olmayan ayrımıyla bir kamplaşma yaratmışlardır. Ya da (ki bu yol artık cinayete giden yoldur), yine kardeşleri hain komünistler veya hain faşistler diye damgalayarak, hedef göstermişlerdir.

Cinayet konusunda ne denli başarılı olduğumuz, katillerimizin uluslararası ün yapmış olmalarıyla da bellidir. Ne yazık ki, aynı başarıyı sevgi ve kardeşlik konusunda gösteremedik.

Sosyal-psikolojik alanda, bu durumun tek çözümü kendi düşüncelerinden başka düşüncelere de hoşgörüyle bakabilmekte yatar. Fakat, sizden farklı düşünen insanın sizi öldürmek istediğini bilirseniz, ona nasıl hoşgörüyle bakabilirsiniz ki?

İşte bu noktada, bu ölüm tehdidini ortadan kaldırmak gerekliliği belirmektedir. Bunun için de her türlü şiddete "kesinlikle karşı çıkılmalıdır." Bağnazlık, (softalık) ulusça, pençesinden kurtulamadığımız bir özellik gibi gözüküyor. Bari bu bağnazlığı, sahip olduğumuz düşünce ve inançlar konusunda olduğu kadar, şiddete karşı da yönlendirelim. Kendi düşüncelerimizin bile şiddet yoluyla savunulmasına izin vermeyelim.

Unutmayalım ki bir insan yaşamının haysiyeti, ancak demokrasi içinde savunulabilir.

12 Eylül'ün Doğrultusu Nedir?

Beni korkutan geçiş dönemi kısa vadeli bir makro değişme modeli içine konduğunda, ortaya çıkan eğilimdir. Atatürkçülüğün tam bağımsızlık ilkesi batıya bağımlılık, halkçılık ve devletçilik ilkeleri liberalizm, laiklik ilkesi de Türk-İslam Sentezi haline gelirken, demokrasi de rafa mı kalkacaktır?

Cumhuriyet'in Kuruluş Döneminin tamamlandığı ve Değişme Döneminin başladığı düşünülürse, bu Değişme Döneminin egemen sınıfı ve egemen ideolojisi ne olacaktır? 12 Eylül'de iktidara el koyanlar nasıl bir kurumlaşma oluşturmaktadırlar?

Sonuç

Uzun dönem için kötümser değilim.

Türkiye'de demokrasinin gelişmesi, geçmişte, toplumdaki bazı kimselere, sınıflara, gruplara, her şeye rağmen açık yararlar sağlamıştır. Bunların başında işçiler gelmektedir. Türkiye'deki demokrasi bugün kendi savunmasını oluşturacak nes-

nel ve somut tarihsel birikim yaratabildiği bir noktaya ulaşmıştır.

Bu kitabın yeniden yayımlandığı 1993 yılı, 1980'li yılların başında demokrasinin askıya alındığı bir geçiş döneminden, demokrasinin yeniden kurulma aşamasına geçildiği yepyeni bir geçiş dönemini simgeliyor.

İşçilere ek olarak, aydınlar, kadınlar ve gençler de, yapıları, doğaları gereği, demokrasinin müttefikleridir.

Türk Demokrasisi, ona inananların omuzlarında yükselecek, onu aktif olarak savunanların onur ve haysiyetleriyle yücelecektir.

Emre Kongar

12 Eylül Kültürü

Geçiş dönemi Türkiye'si nasıl bir manzaraya sahip? Bu Türkiye'de, işçi, aydın, kadın, genç gibi kesimler ne durumda? Bu Türkiye'nin gündemindeki sorunlar nelerdir? Bunlar gelecek yıllara nasıl yansıyacak? 12 Eylül Hareketini kısa dönemli bir makro değişme modeli çerçevesinde algılamak olanaklı mı? 12 Eylül olayı makro bir değişme modeli içine konduğunda, ortaya nasıl bir eğilim çıkmaktadır? Atatürkçülüğün tam bağımsızlık ilkesi "Batıya bağımlılık", halkçılık ve devletçilik ilkeleri "Liberalizm", laiklik ilkesi de "Türk-İslam Sentezi" haline getirilirken, demokrasi de rafa mı kaldırılacaktır?
İşte elinizdeki kitap, bu sorulara yanıt arıyor.

ISBN 975-14-0425-8

